

*Сағадат Нұрмағамбетов атындағы
Құрлық әскерлерінің Әскери институты*

*«Әскери ғылым дамуының өзекті мәселелері» атты
Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ*

Алматы 2022

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚОРҒАНЫС МИНИСТРЛІГІ

**САҒАДАТА НҰРМАҒАМБЕТОВ АТЫНДАҒЫ
ҚҰРЛЫҚ ӘСКЕРЛЕРІНІҢ ӘСКЕРИ ИНСТИТУТЫ**

«ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ»
Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының
материалдар жинағы

«MILITARY SCIENCE DEVELOPMENT TOPICAL ISSUES»
International scientific and theoretical conference materials collection

сборник материалов
Международной научно-теоретической конференции
«АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ВОЕННОЙ НАУКИ»

Алматы, 2022

УДК 355 / 359 (069)
ББК 68.4
А43

Редактор: полковник Ибатулин Б.Ш.
Сағадат Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлері Әскери институтының бастығы

Редакция алқасы: философия ғылымдарының кандидаты
Нурмухаметова Қ.Ш.,
педагогика ғылымдарының магистрі
подполковник Рудик В.А.,
әскери ісі мен қауіпсіздік магистрі
подполковник Адылханов Х.С.,
педагогика ғылымдарының магистрі
майор Зарубин И.В.,
педагогика ғылымдарының магистрі
лейтенант Кольб Е.А.,
экономика ғылымдарының магистрі
сержант Мырзабекова М.М.

А 43 Әскери ғылым дамуының өзекті мәселелері: атты Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдар жинағы = «**Military science development topical issues**» International scientific and theoretical conference materials collection = Сборник материалов Международной научно-теоретической конференции: «**Актуальные вопросы развития военной науки**». - Алматы: Сағадат Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлерінің Әскери институты, 2022ж. 307 бет. Қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978 – 601 – 211 – 372 – 3

Осы Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдар жинағында мемлекеттік интеграция контекстіндегі жаһандық сын-қатерлер мен ұлттық қауіпсіздікке төнетін қатерлер, Қарулы Күштердің заманауи сын-қатерлері және оларды шешу жолдары, қазіргі таңдағы жоғары әскери білім дамуының перспективалары мәселелері бойынша ғылыми еңбектер жарияланған.

ӘӨЖ 355 / 359 (069)
КБК 68.4

Құрлық әскерлері Әскери институты Ғылыми кеңесінің 2022 жылғы 14 сәуіріндегі №14 хаттамасы шешімімен бекітілді және басылымға ұсынылды.

ISBN 978 – 601 – 211 – 372 – 3

© Құрлық әскерлерінің
Әскери институты, 2022

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

*Сағадат Нұрмағамбетов атындағы
Құрлық әскерлері Әскери институтының бастығы
полковник Ибатулин Бауыржан Шарифулаевич*

Алғы сөз

Армысыздар қадірлі офицер мырзалар және құрметті ұстаздар алқасы бүгінгі өтіп жатқан іс-шара Қазақстан Қарулы Күштері құрылуының 30 жылдық мерейтойына арналады! Сіздерді бүгін Сағадат Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлері Әскери институтында ұйымдастырылып жатқан «Әскери ғылым дамуының өзекті мәселелері» тақырыбында өтетін ғылыми-теориялық конференциясының жұмысына қатысып отырсыздар.

«Білім, ғылым, инновация» Қазақстан саясатының негізгі өзегі. Мемлекет басшысы Қасым Жомарт Тоқаев өз жолдауында «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі. Қазіргі міндет – халқымыздың жаңа болмысын қалыптастыру, тұтас ұлт сапасын арттыру. ..Жаңарған ұлт қана жаңғырған елдің жетістігін жаһан жұртына таныта алады» -дегендей. Ұрпағымыздың білім атты биік шыңды бағындырып ғылыми жаңалықтар ашып жатса ұлт сапасының арттары сөзсіз.

Білімнің шыңы ол ғылым! Кез-келген ғылыми жаңалық адамзаттың игілігіне жұмсалуды керек.

XXI ғасыр жаһандану процессінде саяси аренада ірі мемлекеттер кіші мемлекеттерге өздерінің үстемдігін ара кідік көрсетіп жатса, Орта Азияда орналасқан елімізге көршілес алпауыт мемлекеттер геосаяси мақсатта қауіп туғызып отыр. Қазақстан үшін мемлекеттік тұтастықты, сыртқы күштен келетін қауіпсіздікті сақтап қалу мәселесі туындайды, осы тұрғыдан алғанда өзекті, практикалық құндылығы жоғары ғылыми жобалар мен ғылыми жағалықтар сұранысқа ие.

Ашылатын әрбір әскери ғылыми жобалар мен ғылыми жаңалықтардың практикалық тұсы тәуелсіздіктің баянды болып сыртқы жаудан қорғалуын, әскери қауіпсіздіктің қамтамасыз етілуінің тетіктерін, әскери ғылымның нығаюына септігін тигізеді.

Тәуелсіздігіміздің кепілі болатын Қазақстан Армиясының әлеуеті әлемдік қауымдастық тарапынан жоғары бағалануда. Қазақстанның әскери саладағы ғылыми ынтымақтастық қызметі жылдан-жылға жандану үстінде. Ғылыммен айналысу, өзін-өзі әрдайым жетілдіру профессор педагогтардың, әскери оқытушы қызметтің ажырамас құрамдас бөлігі болып табылады. Әскери жоғарғы оқу орнының мәртебесін арттыру мен курсанттың жетістіктерін өрістетуде негізгі тұлға ғалым оқытушылар. Осыған орай, әскери жоғарғы оқу орындарының білім сапасын арттыру, ғылыми кадрларды жұмысқа тарту алда тұрған басты міндеттердің бірі.

Біліммен қаруланған, ғылыми жетістіктері көп қуатты армиямыз ғана тәуелсіз мемлекеттің тұрақтылығына, өркендеуіне кепіл бола алады.

Бүгінгі күн білім алмасу, тәжірибе бөлісу, әскери салада шешімін таппай жүрген мәселелерді ортаға салатын жақсы бір ғылыми отырыс болатынына сенемін!

Добрый день, участники Международной научно-теоретической конференции. Мы рады Вас приветствовать в стенах нашей кузницы офицерских кадров в Военном институте Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова.

От имени командования и профессорско-преподавательского состава хочу поблагодарить всех участников нашей конференции и выразить глубокую признательность за участие в Международной научно – теоретической конференции «Актуальные вопросы развития военной науки», который проходит в преддверии 30-летия со дня образования Вооруженных Сил Республики Казахстан.

Уважаемые участники конференции, сделав анализ тематики и содержания, поступивших в адрес нашего института докладов участников конференции можно с уверенностью сказать, что предстоит интересный разговор и обмен мнениями по очень широкому спектру вопросов касаемых не только военного образования и науки, но и других не менее актуальных проблем общества и науки.

Сегодня, в работе конференции принимают участие ученые, профессорско-преподавательский состав не только высших военно-учебных заведений, но и профессорско-преподавательский состав, научные сотрудники, докторанты и магистранты ведущих ВУЗов как Республики Казахстан, так и других государств СНГ. И приятно, что с большим воодушевлением изъявили желание участвовать на данном мероприятии представители Дип корпуса.

Нужно отметить, что военная наука XXI века должна быть наукой прорицания, не приемлющей догм, непреложных канонов и вместе с тем опирающейся на приобретенный предшествующими поколениями опыт, выработанные методологические принципы, такие как, целенаправленность, логическая последовательность исследования, системность, перспективность, аргументированность полученных результатов, объективность выводов и историчность».

Хочется верить, что в ходе конференции выступающие поделятся достигнутыми результатами и инновационными методами в преподавании, в военной педагогике, в психологии, в обучении и воспитании курсантов, а также охватят вопросы инновации, национальной безопасности.

Мы считаем весьма важным узнать Ваше мнение по обсуждаемой тематике.

Выражаю уверенность, что наша сегодняшняя конференция пройдет в дружеской, плодотворной и конструктивной атмосфере. Желаю Вам творческих успехов!

Б.Ш.ИБАТУЛИН

магистр военного дела и безопасности, Начальник Военного института Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова, г.Алматы, Республика Казахстан

В.В.ПОРТНОВ

магистр военного административного управления,
Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова
г.Алматы, Республика Казахстан

А.Б.ИЛЬЯСОВ

магистр военного дела и безопасности,
Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
г.Алматы, Республика Казахстан
e-mail: askarius_2005@mail.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ВОЕННОЙ НАУКИ

В данной статье рассмотрены процесс развития военной науки, существующие актуальные проблемы, а также предложены возможные пути решения.

***Ключевые слова:** военная наука, образование, реформы, проблемные вопросы, исследование, военная мысль.*

Развитие военной науки происходит на основе обобщения исторического опыта ведения войн, анализа всех видов практической деятельности войск в мирное время, предвидения развития новых средств войны и вероятных форм и способов её ведения в будущем, всестороннего изучения вероятного противника, а также тенденций развития международных отношений.

Составными частями современной военной науки являются:

теория военного искусства (стратегия, оперативное искусство и тактика);

теория строительства Вооружённых Сил, изучающая вопросы их организации, технического оснащения, комплектования и мобилизации;

теория военного обучения и воспитания личного состава Вооружённых Сил;

теория военной экономики, исследующая использование материальных, технических и финансовых средств для обеспечения деятельности Вооружённых Сил;

военная география;

военная история, изучающая историю войн и военного искусства;

военно-технические науки, с помощью которых разрабатываются различные виды вооружения, военной техники и средства материального обеспечения Вооружённых Сил.

В последнее время на страницах военных изданий вновь появились публикации, в которых рассматриваются различные аспекты военной науки, в том числе ее предмет и функции, содержание и элементы. И это не случайно. Так было всякий раз, когда в обществе, в мире, в самой науке происходили

какие-либо существенные перемены. Например, вскоре после Великой Отечественной войны встал вопрос об обобщении боевого опыта и его использовании в условиях ядерного века. Вновь внимание к проблемам военной науки было привлечено в период борьбы с культом личности Сталина. Затем необходимость решения теоретико-методологических проблем военной науки диктовалась логикой «холодной войны», требованиями военно-политического противостояния Восток-Запад. И вот теперь окончание «холодной войны», коренные преобразования во всех сферах общественной жизни нашей страны, включая военную область, и другие существенные факторы складывающейся обстановки вновь стимулировали интерес к военной науке.

Но этот интерес особый, ибо отечественная военная наука находится в таком состоянии, когда в ней что-то отмирает, а что-то, напротив, утверждается, получает дальнейшее развитие, более того, что-то возникает вновь, нарождается, заявляет права на дальнейшее существование. И это понятно: военная наука как определенная теоретическая система играет особую роль в формировании военной доктрины государства, в укреплении оборонной мощи страны, в подготовке ее Вооруженных Сил к защите Отечества.

Военная наука, как и вся военная теория, обеспечивая теоретически потребности защиты Отечества, военную безопасность личности, общества и государства, не может не реагировать на перемены в политической, экономической и социальной системах. Вместе с тем правомерно говорить и о том, что в отечественной военной науке есть и негативные явления, обусловленные главным образом духовным кризисом, который переживает казахстанское общество в связи с коренными преобразованиями в общественном и государственном устройстве.

Важнейшим их признаком выступают радикальные перемены в философско-методологических основах, в общей теоретической части. Некоторые их положения и принципы некритически отброшены, а другие, трактуемые к тому же догматически, перестали отвечать новым реалиям военного дела, а также внутренней обстановке в Казахстане и качественно новым международным отношениям. Военная наука уже не опирается только на одно марксистское учение о войне и армии; как показал исторический опыт, она может развиваться и функционировать и на других философских и методологических основах. Но их формирование не является простым делом, как это на первый взгляд кажется. [С. 130].

Происходят некоторые изменения и в функциональной направленности военной науки, ибо изменились и продолжают меняться параметры национальной, региональной и глобальной безопасности, в первую очередь ее военной составляющей. Достаточно сказать, что если угроза мировой ядерной войны в какой-то мере и оказалась отодвинутой во времени, то усилилась опасность локальных вооруженных конфликтов и войн, появились новые тенденции в вооруженной борьбе и новые функции у вооруженных сил, например так называемые миротворческие.

Наконец, состояние военной науки характеризуется ее не востребованностью со стороны политического и, как ни странно, военного руководства страны. Подтверждением тому служат нерешенные проблемы

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

военной реформы в Казахстане, состояние боевой подготовки войск и воспитания личного состава. К сожалению, все они являются ее давними спутниками.

Есть и другие негативные явления в отечественной военной науке, которые лишь усиливают действие вышеназванных. Но дело не в том, чтобы дать полный реестр подобных признаков. Важно другое: наши военные теоретики и многие военачальники принимают энергичные усилия, чтобы вывести военную теорию в целом, а военную науку в первую очередь, из весьма тяжелого состояния, в котором они оказались. Ими немало сделано для того, чтобы преодолеть заблуждения и выйти на путь, ведущий к истине. Здесь особое значение имеет учет особенностей и уроков эволюции отечественной военной науки (и военной теории в целом). Отметим некоторые из них, особо подчеркнув, что ценность исторического опыта в том и состоит, что уроки прошлого пригодны не только для настоящего, но и для будущего.

Из сказанного следует важный урок: в обществе необходимо создавать благоприятные условия не только для развития военной науки и военной теории в целом, но и для того, чтобы их достижения находили отражение в военной доктрине государства, становились достоянием политического и военного руководства и всех военнослужащих.

Другая существенная черта отечественной военной теории, в первую очередь военной науки, состоит в том, что она сформировалась и развивалась в общем русле духовной жизни мирового сообщества, но под определяющим влиянием приоритетов своего государства. Отечественная военная мысль постоянно опиралась, хотя и не всегда в одинаковой мере, на достижения в этой области стран Древнего Востока, Древней Греции и Древнего Рима, а также стран Запада. В разное время это взаимодействие проявлялось по-разному. Так, например, в XIX и начале XX века в России существовали две школы - «академическая» и «русская». Первая отрицательно относилась к национальному военному опыту и переоценивала военный опыт Запада, особенно Наполеона, а другая школа - его (национальный военный опыт) переоценивала, но в свою очередь недооценивала военный опыт западных стран.

Можно полагать, что взаимодействие различных школ, тенденций продолжалось и в советское время с учетом обстоятельств, связанных с победой Красной Армии над немецко-фашистскими войсками. Это стало особенно заметно в последние десятилетия.

Отсюда вытекает еще один урок: развитие отечественной военной науки немыслимо без учета достижений разных школ и разных направлений - как отечественных, так и зарубежных, причем *военная теория не должна терять своего национального духа.*

Еще одна черта отечественной военной науки состоит в том, что ее развитие осуществлялось на основе осмысления всех известных из истории войн, но особенно тех, в которых участвовали или которые вела Советский Союз. Характерно, что исходными пунктами роста (приращения) военной теории и военной науки была Великая Отечественная война советского народа против фашистской Германии.

Если отечественная война давала военной науке для ее выводов и теоретических положений по преимуществу позитивный материал, то все иные - негативный. Но и тот и другой были той базой, которая питала военную науку. К сожалению, нередко в силу ряда обстоятельств либо переоценивалось значение военных побед, либо недооценивался военный опыт, связанный с поражением.

Потому урок заключается в том, что военная наука может успешно развиваться только на основе диалектически понятого как положительного, так и отрицательного для казахстанских войск военного опыта, полученного во всех войнах. В современных условиях необходимо продолжать изучение военного опыта прошлых войн, особенно второй мировой, а также последних локальных войн с их качественно иной материально-технической базой и иными социально-политическими и военно-стратегическими параметрами.

Для определения перспектив развития военной науки в Казахстане большое значение имеют также действия таких противоположных тенденций, как дифференциация знаний о войне и их интеграция. Исторически развитие шло от нерасчлененных знаний о войне и армии к формированию отдельных теорий, наук (учебных дисциплин), особенно после того, как стало ясно, что вооруженная борьба не тождественна войне.

В XX веке процесс дифференциации военных знаний продолжался. Ярким примером тому стало появление теории оперативного искусства, учения о войне и армии, теории военной экономики и т.д. Одновременно действовала и противоположная тенденция - интеграция военных знаний. Ее следствием и стала современная военная теория, где особое место занимает традиционная военная наука. [С.35]

Другим условием преодоления негативных явлений в военной науке выступает наряду с учетом исторического опыта ее эволюции знание преград, тормозящих ее развитие и функционирование. В свое время английский философ Ф.Бэкон причины заблуждений на пути к истине назвал «призраками», «идолами». Наиболее опасными из них для отечественной военной науки в сложившихся ныне условиях являются антисоветизм и антикоммунизм, авторитаризм, догматизм, мифология и некоторые другие. Так, «идол» антисоветизма зачастую проявляется в недооценке, даже пренебрежительном отношении к военной теории, в том числе и к военной науке советского периода. Нередко утверждается, что военная теория в нашей стране отставала от западной в решении коренных проблем войны и армии. Имеют место случаи некритического восхваления зарубежной военной мысли, которая развивалась там нашими соотечественниками, а также огульного отрицания проверенных историей методологических и мировоззренческих принципов диалектического материализма. Вместо них предлагаются иные постулаты, заимствованные из западной философии и даже теологии, но не получившие исторического оправдания.

Необходимо понять, что в научном познании, как и в обществе в целом, действуют объективные закономерности. Их следует знать и учитывать, что предполагает обязательность уважительного отношения к прошлому: не стараться его всячески развенчивать, а критически осмысливать, учитывая положительные и негативные стороны, тенденции. Совершенствуя настоящее и думая о будущем, недопустимо нигилистически относиться к прошлому,

каким бы оно ни было. Иначе нельзя говорить о созидательном, творческом процессе вообще и в сфере военного дела в частности.

Очень опасной продолжает оставаться идея авторитаризма. Известно, что как в далеком, так и особенно в недалеком прошлом нередко военно-теоретические взгляды формировались в угоду лицам, стоящим на вершине власти политической или научной. Прежде всего политической. Так было, например, в императорской России при Николае II, а в СССР при Сталине, Хрущеве, Брежневеве. К сожалению, и в наши дни положение почти не изменилось. Несмотря на большую свободу, высказывания мнений, все же «установки» сверху на те или иные процессы в военной сфере воспринимаются как единственно верные. Так произошло, например, с тезисом о том, что армия стоит вне политики. Его провозгласило политическое и военное руководство страны, а некоторые ученые сразу же стали пропагандировать. Тех же, кто выступал против этого утверждения, третировали в печати. И только совсем недавно «в верхах» было признано, что названный тезис несостоятелен в теоретическом отношении и вреден в политическом. [С.47].

Крайне живуч «идол» догматизма. Он не только причина многочисленных заблуждений военной мысли, но и серьезное препятствие на пути ее развития. Тормозом для военной науки стали и некоторые догматически принятые принципы методологии, особенно принцип партийности, тезис о превосходстве социализма над капитализмом, в том числе и в военной сфере, и некоторые другие.

Труднопреодолимыми оказались распространенные взгляды о тождественности войны и вооруженной борьбы. Они нанесли немалый вред отечественной военной науке, например, в толковании объекта и предмета военной науки, оценке позитивных и негативных сторон ее развития. Это находит отражение в дискуссии о военной науке, которая ведется сейчас на страницах печати, на научных конференциях и за «круглыми столами».

Таким образом, еще одно неперемное условие развития отечественной военной науки - эффективное, рациональное теоретико-методологическое решение вопроса о ее объекте и предмете, структуре и функциях, а также о ее месте в системе научных знаний о войне, военном деле, армии. Это означает, что проблемы методологии, научного метода мышления, осмысления путей дальнейшего развития военной науки приобрели особо важное значение. Появилось много фактов, свидетельствующих о том, что происходят дальнейшие качественные изменения как в военном деле вообще, так и в вооруженной борьбе в первую очередь. Но сколько бы ни было новых фактов, сами по себе они не дают понимания происходящего. Их необходимо определенным образом упорядочить, обработать и представить в виде системы понятий и суждений, которыми можно было бы руководствоваться в практической деятельности.

Проблемы методологии и научного метода вышли на первый план потому, что до сих пор военная наука не располагает достаточно обоснованной системой научных законов. Известно, что в любой науке ее законы являются тем логическим каркасом, на котором держится содержание, выраженное в понятиях, категориях и тд. Научные законы нельзя непосредственно сопоставлять с фактами, они - конечная основа для

объяснения явлений определенного рода, средство, логический инструмент, с помощью которого можно осмыслить факты, явления, процессы.

Проблемы методологии и научного метода особо важны и потому, что сейчас, к сожалению, при определении объекта и предмета военной науки, их толковании не всегда соблюдаются правила научного мышления, нарушаются принципы исследования такой сложной, противоречивой системы, какой является вооруженная борьба. Это подтверждается неоднозначностью определений военной науки, данных ей в последнее время.

В только что вышедшем 2-м томе Военной Энциклопедии говорится: «Военная наука исследует проблемы вооруженной борьбы с учетом зависимости ее хода и исхода от соотношения экономических, морально-политических, научно-технических и военных возможностей воюющих сторон, ее формы, способы подготовки и ведения в стратегическом, оперативном и тактическом масштабах; состав, организацию и техническое оснащение ВС; проблемы воинского обучения и воспитания, подготовки населения и мобилизационных ресурсов к войне; содержание, формы и методы управления (руководства) войсками (силами) в мирное и военное время; взаимосвязь войны и вооруженной борьбы с политикой и экономикой, а также их влияние на политическое и экономическое обеспечение строительства, подготовки и боевого применения ВС». В труде, изданном ВАГШ, утверждается, что военная наука - это «система знаний о военно-стратегическом характере войны, путях ее предотвращения, подготовке вооруженных сил и страны к отражению агрессии, закономерностях, принципах и способах вооруженной борьбы в защиту нашего государства». Генерал армии М.Гареев пишет: «Современная военная наука представляет собой систему знаний о законах и военно-стратегическом характере войны, путях ее предотвращения, строительстве и подготовке вооруженных сил и страны к войне, способах ведения вооруженной борьбы». Некоторые исследователи полагают, что «военная наука - это система знаний о характере и законах войны, основах военного строительства, путях обеспечения военной безопасности государства и подготовки вооруженных сил к вооруженной борьбе, формах и способах ее ведения». По мнению генерал-майора Б.Сингаевского, «военная наука - сфера человеческой (другой вариант - область исследовательской) деятельности, направленная на познание свойств, отношений, принципов, закономерностей и законов явлений, процессов и предметов войн и военного дела». Генерал-майор М.Борчев считает, что военная наука - это «система знаний о характере, подготовке и ведении вооруженной борьбы, опирающаяся на достижения военно-научной мысли, признанные определенным научным сообществом как основа для дальнейшей практической деятельности».

Есть и другие определения военной науки, но они, на наш взгляд, мало чем отличаются от вышеназванных. Поэтому нет необходимости их перечислять. Важно отметить другое, а именно: во всех приведенных определениях по сути отождествляются объект науки и ее предмет, хотя многие авторы и подчеркивают, что их необходимо различать. Некоторые же просто полагают, что раз есть военная наука, то она и призвана изучать войну в полном объеме, во всех ее связях и взаимоотношениях, включая подготовку к ней или ее предотвращение и тд. Между тем согласно принятым в

науковедении методологическим положениям военная наука не может изучать всю войну как особое состояние общества, она рассматривает только какую-то ее сторону (часть), отдельные ее отношения и связи. [С.39].

Войну как сложное и многогранное социальное, общественно-политическое явление изучают многие науки. И не только общественные. Она - их объект. Но у каждой науки свой предмет исследования. Например, учение о войне рассматривает главным образом философско-социологические аспекты происхождения, сущности, характера и содержания войн, выясняет их место в жизни народов и государств, взаимосвязь войны и мира и т.д. Точно так же имеют свой предмет экономика и юриспруденция, этика и эстетика и т.д.

Определение предмета науки зависит от решения вопроса о том, на познание какой стороны объекта следует обратить внимание, какого типа связи и отношения, свойства и закономерности этого объекта исследовать.

В связи с этим возникает вопрос: почему ученые, четко разделяющие объект науки и ее предмет, вместе с тем, давая определение военной науки, смешивают и даже отождествляют их? Думается, потому, что военная наука в собственном смысле, изучая сложную конфликтную систему, управляемую из двух центров, имеет своим объектом не войну, а вооруженную борьбу, которая во время войны является ее главным содержанием, главной частью. Потому, на наш взгляд, что они пытаются две уже реально существующие науки объединить, но таким образом, чтобы одну из них ликвидировать. Дело в том, что есть традиционная военная наука, объектом которой является вооруженная борьба, и более общая военная наука, объектом которой выступает вся война. Первая оформилась давно, а вторая заявила о себе лишь после второй мировой войны, хотя наличие ее и игнорируется по разным причинам.

Из сказанного следует, что предметом военной науки (традиционной) будут связи и отношения (например, цели и средства их достижения), закономерности и тенденции вооруженной борьбы, ее характер, формы и способы протекания на различных уровнях и в различных условиях (последние, как известно, при определенных обстоятельствах «переливаются» в содержание вооруженной борьбы). Именно анализ ее сторон, материальных и духовных составляющих, таких факторов, как пространство, время и скорость, огонь, движение, удар, источников и условий устойчивости боевых порядков (оперативных построений), побед и поражений, успехов и неудач сторон в складывающейся обстановке и т.д. как раз и выступает предметом военной науки. Не случайно еще в древности, когда вооруженная борьба и война рассматривались как тождественные явления, были сформулированы правила ведения вооруженной борьбы, ставшие принципами военного искусства.

В наше время эмпирического подхода к выработке принципов и правил ведения вооруженной борьбы различной интенсивности, масштаба и продолжительности уже недостаточно. Необходим теоретический подход, предполагающий наличие убедительно разработанной теории вооруженной борьбы с ее научными законами - стержнем всей военной науки.

Понять вооруженную борьбу как таковую - значит выяснить, что собой представляет это явление с точки зрения его внутренних процессов, внешних

связей и отношений с условиями, в которых оно протекает. Это значит понять, чего следует ожидать в данный момент и в будущем и при каких обстоятельствах.

Задача исследования вооруженной борьбы есть задача прежде всего теоретическая. Ее решает традиционная военная наука. Она должна познать формы организации вооруженной борьбы, ее закономерности и тенденции, протекание в пространстве и во времени как процесса, который управляется двумя противоположными центрами в целях достижения поставленных целей. Но положения и выводы военной науки о связях и отношениях вооруженной борьбы, как, впрочем, и многих других наук - общественных, естественных и технических, - могут и должны быть использованы при решении проблем укрепления оборонной мощи страны, подготовке вооруженных сил, предотвращении вооруженных конфликтов и войн. [С.32].

Предлагаемое понимание объекта и предмета военной науки позволит избавиться от алогичности при определении ее составных частей. Ведь сейчас сюда включаются самые разнородные теории и научные дисциплины: предотвращение войны и общая теория войны, теория военного искусства, теория обучения и воспитания личного состава, теория вооружения, военная экономика и т.д. Набор составляющих постоянно колеблется, ибо отсутствует единый метод решения этой проблемы.

1. Так обстоит дело с традиционной военной наукой. Другая военная наука является более общей, ее можно назвать мегавоенной. Ее объектом выступает война как состояние общества со всеми его материальными и духовными составляющими, а предметом - внутренние, необходимые, существенные связи общества, складывающиеся в результате диалектического взаимодействия политики и вооруженной борьбы, законы, определяющие ход и исход войны. Составные элементы такой военной науки уже имеются прежде всего в учении о войне и армии (сущность и характер войны, ее причины и условия возникновения, военная мощь государства как единство экономических, социальных, политических, научных, духовных и некоторых других потенциалов и т.д.) [С.41].

Существование общей и традиционной военных наук, диалектически между собой связанных как общее и частное, является важнейшим логическим итогом всего предшествующего развития военно-теоретических знаний, результатом их дифференциации и интеграции. Итогом этого развития являются также частные теории и научные дисциплины, такие, как теории военно-морского искусства, артиллерии, военно-воздушных сил и т.д. Кроме того, обе науки вписываются в логику развития военного дела, военного опыта государств, социальных движений, вооруженных сил. Их изучение могло бы способствовать повышению профессионального уровня и военных, и государственных кадров. Наконец, признание этих наук снимает «потребность» в критике так называемого «расширительного» толкования военной науки, на что неправомерно уходит интеллектуальная энергия исследователей.

Таковы некоторые соображения относительно состояния военной науки, путей преодоления негативных явлений в ней, а также, что особенно важно, перспектив ее дальнейшего развития и функционирования. Теперь как никогда ранее необходимы свежий взгляд на происходящее в сфере военной

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

мысли, отказ от сложившихся стереотипов и переход к новой парадигме военного мышления со всеми вытекающими отсюда последствиями в области науки, подготовки военных кадров, военного строительства в целом.

Иногда предмет исследования затрагивают более широко, включая в него также эмпирическую область исследования, применяемые при этом средства и процедуры, а также поставленную задачу. Но это больше относится к естественным наукам.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРА:

1. Военная Энциклопедия. - Т.2. - М.: Воениздат, 1994. - [С. 130].
2. Военная наука: Теоретический труд. - М.: ВАГШ, 1992. - [С.35].
3. Военная мысль. - 1994. - №8. - [С.47].
4. Там же. - №9. - [С.39].
5. Там же. - 1993. - №9. - [С.32].
6. Военная мысль. - 1993. - №12. - [С.41].

The current article considers the process of military science development, the existing topical problems, as well as the possible ways of solution.

Keywords: *military science, education, reforms, problematic issues, study, military thought.*

Г.Ф. ДУБОВЦЕВ

кандидат военных наук, доцент, полковник в отставке, член-корреспондент Академии военных наук Российской Федерации и РОО «Академия военных наук» РК, г. Алматы, Республика Казахстан
dgfkz@mail.ru

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БОЕВОЙ ГОТОВНОСТИ И БОЕСПОСОБНОСТИ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ КАЗАХСТАНА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВОВ И УГРОЗ

Эффективное противодействие современным вызовам и угрозам возможно только при наличии сильных и современных Вооруженных Сил, являющихся ядром военной организации государства. Казахстанская армия по уровню своей боеготовности и боеспособности должна быть способна гарантированно выполнять задачи по обеспечению военной безопасности страны. В настоящем докладе проанализированы проблемные вопросы, оказывающие негативное влияние на боевую готовность казахстанской армии и боеспособность войск, предложены пути их решения.

Ключевые слова: *военная политика, военная доктрина, военная безопасность страны, военные угрозы, военная организация государства, вооруженные силы, боевая готовность, боеспособность войск, соединения и части постоянной готовности.*

Адекватная и сбалансированная военная политика государства является одним из важнейших факторов противодействия потенциальным военным угрозам, а реальная готовность к защите своих национальных интересов, в том числе и с помощью военной силы, является необходимым условием в современной обстановке. Эффективно противостоять современным вызовам и угрозам государство может при наличии эффективной военной организации, сильной и современной армии, которая по уровню своей боеготовности и

боеспособности должна быть способна гарантированно выполнять задачи по обеспечению военной безопасности страны.

Целями военной политики Республики Казахстан являются обеспечение внутренней стабильности, предотвращение угроз развязывания военных конфликтов против государства, расширение участия в обеспечении международной безопасности, в борьбе с международным терроризмом и экстремизмом, поддержание в постоянной готовности военной организации государства к вооруженной защите Республики Казахстан и ее союзников. Это цели закреплены в действующей Военной доктрине РК, утвержденной Указом Президента РК 29 сентября 2017 года [1].

В Военной доктрине, с учетом возможных военных угроз, определены основные направления государственной деятельности в военно-политической, военно-стратегической и военно-экономической сфере, по мобилизационной подготовке государства, а также основные меры по развитию его военной организации. При этом, в соответствии с доктриной, одним из основных направлений деятельности государства в военно-стратегической сфере является поддержание боевой готовности Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований и мобилизационной готовности государства для обеспечения военной безопасности и обороны Республики Казахстан [1].

В мирное время состав, укомплектованность, подготовленность и обеспеченность Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований должны обеспечивать готовность к выполнению задач в обеспечении правовых режимов чрезвычайной ситуации социального характера и чрезвычайного положения, локализации, пресечения и разрешения пограничных и внутренних вооруженных конфликтов, а также применению в военных конфликтах низкой и средней интенсивности.

Как показывает анализ, в последние годы в нашей стране наметились положительные тенденции в вопросах обеспечения боеготовности Вооруженных Сил, повышения их боеспособности. Это связано с увеличением интенсивности оперативной подготовки органов военного управления и боевой подготовки войск, возросшим уровнем профессиональной подготовки офицеров, увеличением количества военнослужащих по контракту на должностях солдат и сержантов, с осуществлением комплекса мер по ремонту и модернизации вооружения и военной техники, закупками новых образцов ВВТ.

В то же время имеется ряд серьезных проблемных вопросов, оказывающих негативное влияние на боевую готовность казахстанской армии и боеспособность войск.

Несоответствие состава и структуры формирований ВС РК решаемым задачам в боевых условиях

Все мероприятия по оптимизации и совершенствованию структуры ВС РК должны быть в первую очередь направлены на повышение их боеспособности. Поэтому необходима предварительная проверка и тщательная проработка всех планируемых организационно-штатных мероприятий. Как показывает анализ, ряд созданных за последние годы органов управления и формирований не привели к увеличению боевого потенциала казахстанской армии, а были направлены на создание промежуточных звеньев управления, повышение штатно-должностных

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

категорий и увеличение количества офицеров и других категорий военнослужащих в обеспечивающих структурах. К сожалению, нередко это осуществлялось в ущерб боеспособности частей и соединений постоянной готовности.

Так, например, при крайне ограниченной штатной численности общевойсковых бригад постоянной готовности из подразделений боевого, материального и технического обеспечения в них были созданы соответственно штабные батальоны и батальоны МТО. За счет создания дополнительного управленческого звена – командований этих батальонов, по сути, произошло «размывание» ответственности у должностных лиц бригады за состояние боеготовности и боеспособности подразделений боевого и материально-технического обеспечения. Заместителям командира и начальникам служб бригады фактически была предоставлена возможность переложить ответственность за подготовку ранее непосредственно подчинявшихся им подразделений на командование батальонов. Как показывает практика, командование батальонов более или менее справляется с задачами руководства подразделениями в ходе повседневной деятельности, поддержания в них воинской дисциплины, но не способно квалифицированно организовать боевую учебу военнослужащих различных подразделений по многим специальностям, поскольку руководство осуществляют «узкие» специалисты.

Слепое копирование зарубежного опыта без проведения предварительных научных исследований и практической апробации подобных организационно-штатных нововведений не повысило, а наоборот, значительно снизило уровень боевой готовности и боеспособности общевойсковых бригад Сухопутных войск ВС РК. Поскольку для создания промежуточных звеньев управления штатные единицы изыскивались за счет сокращения личного состава в боевых подразделениях, в частности, в расчетах артиллерийских систем.

В общевойсковых бригадах вся артиллерия сведена в артиллерийский дивизион. Инициаторами этих новшеств была проигнорирована значительная разница в задачах, которые выполняются артиллерией при стрельбе с закрытых огневых позиций и противотанковой артиллерией прямой наводкой. Вследствие этого в боевых условиях командир артиллерийского дивизиона не сможет эффективно управлять подчиненными подразделениями.

Подразделения инженерных войск в существующей организационно-штатной структуре ограничено готовы к выполнению задач инженерного обеспечения боевых действий общевойсковых бригад в специальных и общевойсковых операциях.

Другим примером является создание разведывательных полков в региональных командованиях. Задачей этих полков является ведение разведывательно-огневых действий в интересах РК. Элементарные расчеты показывают, что эти полки не смогут эффективно выполнять возлагаемые на них задачи, поскольку их штатная численность даже «не дотягивает» до численности мотострелкового батальона, а из артиллерии в них имеется только сводная артбатарея, включающая минометы, гаубицы и РСЗО. Насколько эффективно артиллерия этих полков будет выполнять огневые

задачи при ведении боевых действий, а командир батареи будет управлять разнородными огневыми средствами—вопросы риторические.

Примеры осуществления подобных организационно-штатных мероприятий имеются не только в Сухопутных войсках, но и в других видах и родах войск ВС РК.

Несоответствие состояния ракетных войск и артиллерии современным требованиям

До настоящего времени в ВС РК не уделяется должного внимания развитию и совершенствованию ракетных войск и артиллерии (РВиА). Хотя анализ современных военных конфликтов показывает, что РВиА остаются основным, а при определенных условиях и единственным средством огневой поддержки общевойсковых формирований при ведении ими боевых действий. На долю РВиА приходится основной объем огневых задач при ведении боевых действий. Кроме того, в отличие от авиации, РВиА могут с высокой точностью наносить ракетные и огневые удары круглосуточно, в любых условиях видимости и при любой погоде.

Для выполнения такого объема задач в общевойсковых и особенно в специальных операциях РВиА должны иметь на оснащении современные средства артиллерийской разведки и средства связи, современные артиллерийские приборы, средства метеорологической и баллистической подготовки стрельбы, автоматизированные системы управления войсками и оружием, высокоточные боеприпасы. Всего этого в соединениях, частях и подразделениях РВиА в настоящее время в необходимом количестве нет.

С имеющимися сегодня в войсках средствами разведки будет очень сложно, а иногда и невозможно решать задачи огневого поражения в общевойсковых и специальных операциях. Так, например, дальность стрельбы реактивных систем залпового огня составляет от 20,7 км у РСЗО «Град» до 70 км у РСЗО «Смерч», в то же время имеющимися средствами радиолокационной разведки можно определить координаты целей только на дальности 10-15 км.

Поэтому даже при наличии в войсках дальнобойных и высокоточных средств огневого поражения, каким, например, является ракетный комплекс «Точка-У», без соответствующего разведывательного обеспечения нельзя решать задачи эффективного огневого поражения при ведении боевых действий [2; с. 39-40].

В интересах создания самодостаточных группировок войск на стратегических направлениях следует предпринимать меры по повышению боеспособности ракетных войск и артиллерии, на которые возлагается основной объем задач по огневому поражению в общевойсковых и специальных операциях. Для этого необходимы закупки современных средств артиллерийской разведки, метеорологической и баллистической подготовки стрельбы, а также образцов ракетно-артиллерийского вооружения (РАВ). Именно ракетные войска и артиллерия в первоочередном порядке должны оснащаться автоматизированными системами управления (АСУ), высокоточными боеприпасами. Без этого невозможно создавать разведывательно-ударные и разведывательно-огневые комплексы, существенно повысить эффективность огневого поражения, а также вести

эффективную контрбатареиную борьбу и поражать артиллерию, оснащенную автоматизированными системами управления [3; с. 58-59].

Необходимы и другие меры для приведения РВиА в соответствие с требованиями по ведению современных общевойсковых и специальных операций. В частности, каждая артиллерийская бригада должна иметь разведывательные подразделения, способные вести разведку на глубину 50-70 км и обеспечивать огневые подразделения метеорологическими данными, необходимыми для выполнения огневых задач без пристрелки во всем диапазоне дальностей стрельбы артиллерийских систем.

В региональных командованиях, в целях наращивания усилий разведки, необходимо иметь разведывательные артиллерийские подразделения, оснащенные БПЛА с радиусом действия до 200-250 км для ведения разведки в оперативной глубине.

В каждой общевойсковой бригаде также необходимо в составе подразделений артиллерийской разведки иметь БПЛА, позволяющие вести разведку и определять координаты наземных целей, а также корректировать огонь своих огневых средств по этим целям.

Без решения данных вопросов можно только рассуждать о новых формах и способах ведения общевойсковых и специальных операций, а реализовать их на практике будет проблематично или вовсе невозможно. Только при наличии современных средств разведки и поражения, их объединении в автоматизированную систему управления и огневого поражения в РВиА можно будет создавать высокоэффективные разведывательно-огневые и разведывательно-ударные комплексы для выполнения тактических и оперативных задач в специальных и общевойсковых операциях.

3. Недостаточная техническая оснащенность воинских формирований

Как показывает анализ, в современных военных конфликтах успешное выполнение боевых задач в значительной степени зависит от снаряжения и оснащения каждого военнослужащего, а также мелких подразделений. С учетом этого в настоящее время для успешного выполнения войсками задач по боевому предназначению обязательно необходимо усиление индивидуальной защиты и огневой мощи одиночного солдата, а также подразделений в звене отделение-взвод.

В большинстве подразделений ВС РК имеется дефицит современных средств связи, ночных и тепловизионных прицелов ко всем видам стрелкового оружия, практически нет индивидуального оружия мощного поражающего действия, каким являются легкие ручные гранатометы одноразового действия с осколочной гранатой, а также ручные многозарядные гранатометы и реактивные пехотные огнеметы (РПО). Такие виды оружия необходимы для боевых действий подразделений в условиях населенных пунктов и горной местности, когда невозможно использовать другие виды оружия. Оснащение ими войск и целенаправленное обучение их применению может значительно повысить боеспособность частей и подразделений.

Январские события 2022 года подтвердили необходимость предложенного еще почти полтора десятилетия назад оснащения частей и подразделений специального назначения ВС РК нелетальным оружием. Уже

тогда нашими специалистами прогнозировалась высокая вероятность реализации сценариев, аналогичных тем, которые произошли в начале этого года. К сожалению, эти прогнозы оказались пророческими. И подразделения Вооруженных Сил, привлеченные для выполнения задач поддержания режима чрезвычайного положения в связи с массовыми беспорядками и попыткой осуществления государственного переворота, фактически не имели в своем распоряжении ни специальных средств, ни того самого нелетального оружия, которое применяется в большинстве стран мира для пресечения массовых беспорядков и приведения в чувство бесчинствующей толпы.

4. Несовершенная система материально-технического обеспечения ВС РК

В ходе реорганизации системы материально-технического обеспечения (МТО) Вооруженных Сил Казахстана были неоднозначно оценены принципы и возможности существовавших ранее систем тылового и технического обеспечения войск, а также традиционные подходы и накопленный огромный опыт функционирования данных систем. В результате были приняты недостаточно продуманные решения по объединению органов военного управления, отвечающих за функционирование систем тылового и технического обеспечения войск.

Слепое копирование зарубежных подходов к созданию единой системы МТО без тщательной ее проверки и апробации в войсках, без предварительной отработки всей необходимой нормативной базы и подготовки специалистов в этой области привело к тому, что в настоящее время в ВС РК осуществляется имитация западной и российской моделей МТО.

Положительный эффект от проведения подобной реорганизации в казахстанских ВС не очевиден, поскольку подверглась слому апробированная в течение десятилетий система. Отказ от проверенных временем и доказавших свою эффективность в боевой обстановке систем тылового и технического обеспечения ВС вносит элемент дезорганизации в деятельность органов военного управления, и это отражается на таких параметрах казахстанской армии, как боеготовность и боеспособность, причем не в лучшую сторону.

Инициаторы кардинальной ломки апробированной десятилетиями системы тылового и технического обеспечения в качестве главного аргумента ссылались на западный опыт военной логистики, не принимая во внимание того обстоятельства, что, например, в вооруженных силах США на одного военнослужащего боевого подразделения, непосредственно участвующего в военных действиях, приходится от 7 до 10 военнослужащих подразделений различных видов тылового обеспечения, а еще в этом участвуют и гражданские специалисты. В казахстанской армии соотношение совершенно иное: один военнослужащий подразделения тылового обеспечения приходится на несколько военнослужащих боевых подразделений. То есть «западный» подход к организации материально-технического обеспечения вооруженных сил коренным образом отличается от действовавшего ранее у нас. К тому же соотношение средств, выделяемых вооруженным силам Казахстана и США в расчете на одного военнослужащего, составляет 1 к 17. К сожалению, это обстоятельство абсолютно не принималось в расчет при реорганизации системы МТО в нашей армии [4; с.63-64].

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Очевидно, что в основу всех изменений системы МТО ВС РК, разработки организационно-штатных структур тыла и вооружения должны быть положены результаты научного анализа и обобщения опыта технического и тылового обеспечения армий различных стран в войнах и вооруженных конфликтах. При этом следует учитывать, что задачи, стоящие перед системами тылового и технического обеспечения, разнотипные и они стали еще более масштабными в связи с изменениями в составе обеспечивающих систем. Даже в условиях, не усложненных боевой обстановкой, их выполнение требует огромной организаторской работы, основанной на профессионализме соответствующих органов управления и должностных лиц. Нельзя упрощать условия их выполнения, основываясь только на теоретических умозаключениях. Это чревато срывом выполнения задач в боевой обстановке.

Рациональное распределение административных и оперативных функций органов единой системы МТО должно быть не только научно обосновано, но и подтверждено многочисленными фактическими данными, полученными в ходе повседневной деятельности войск и войсковых учений различного масштаба.

Существующая в настоящее время децентрализация в руководстве техническим обеспечением ВС РК приводит к распылению ресурсов и размыванию ответственности в сфере, важность которой доказана временем. Примером тому являются резонансные ЧП, произошедшие в июне 2019 года в Арыси и в августе 2021 года в районе Жамбылской. Это является также главной причиной имеющихся в настоящее время проблем при закупках вооружения, военной техники, боеприпасов и другого военно-технического имущества, организации их хранения, эксплуатации и ремонта.

Главным направлением повышения эффективности системы материально-технического обеспечения ВС РК должно быть достижение качественно нового уровня ее состояния, позволяющего гарантированно обеспечивать потребности нашей армии не только в ходе повседневной деятельности и боевой подготовки в мирное время, но и в боевой обстановке

при максимальном использовании возможностей экономической базы государства. При этом основные направления развития системы материально-технического обеспечения Вооруженных Сил должны быть следующими:

во-первых, совершенствование проверенной временем системы управления тыловым и техническим обеспечением Вооруженных Сил с повышением персональной ответственности должностных лиц военного ведомства за их результаты;

во-вторых, оптимизация размещения, хранения и эшелонирования запасов материальных средств с учетом обеспечения самодостаточности группировок войск на стратегических и операционных направлениях, а также автономности действий соединений, частей и подразделений при выполнении задач мирного времени и в боевой обстановке;

в-третьих, совершенствование организационно-штатной структуры подразделений тылового и технического обеспечения, войсковых ремонтно-восстановительных органов в интересах повышения боеспособности соединений и частей ВС РК. В этой связи требуют корректировки решения,

повлекшие снижение эффективности тылового и технического обеспечения войск;

в-четвертых, дальнейшее совершенствование механизма аутсорсинга для использования возможностей коммерческих структур при обеспечении повседневной деятельности войск. Для повышения качества предоставляемых услуг и предотвращения необоснованного завышения их стоимости воинские части должны обладать реальной возможностью контролирующего и управляющего воздействия на организации, их предоставляющие;

в-пятых, повышение качества ремонта вооружения и военной техники на предприятиях ОПК Казахстана, осуществление мер по началу масштабной модернизации ВВТ на их базе;

в-шестых, совершенствование системы подготовки, переподготовки и повышения квалификации специалистов тылового и технического обеспечения, в первую очередь войскового звена [4; с.65-67].

В целом, от эффективности функционирования системы МТО на современном этапе в значительной степени зависит выполнение задач по дальнейшей модернизации казахстанской армии, ее техническому переоснащению.

5. Медленное внедрение новейших средств и технологий обучения в систему боевой подготовки войск

Одной из причин низких темпов повышения боеготовности войск и их боеспособности является крайне медленное внедрение в систему их боевой подготовки новейших средств и технологий обучения, основанных на применении современных тренажерных комплексов, информационных и технических средств.

Имеющиеся в соединениях, частях и военно-учебных заведениях ВС РК тренажеры давно устарели. Практически нет современных комплексных тренажеров для слаживания экипажей боевых машин с возможностью раздельного обучения. Нет мобильных тренажеров для подготовки военнослужащих в различных условиях, в том числе на занятиях в учебных классах и полевой учебно-материальной базе. Отсутствуют тренажерные комплексы для подготовки органов управления и проведения двусторонних учений с использованием лазерных технологий имитации стрельбы и поражения.

Недостаток современных тренажерных комплексов не позволяет значительно повысить интенсивность и эффективность мероприятий боевой учебы. Как следствие, это отражается на уровне боевой готовности и боеспособности подразделений и частей, несмотря на значительное увеличение количества военнослужащих контрактной службы в войсках.

6. Отсталый уровень навигационно-геодезического обеспечения Вооруженных Сил РК

Уровень навигационно-геодезического обеспечения ВС РК на несколько десятилетий отстает от армий других государств и негативно отражается на уровне их боевой готовности и боеспособности.

В казахстанской армии до настоящего времени применяются топографические карты, изготовленные на основе системы координат 1942 года СК-42 (Красовского). Вследствие наличия значительных погрешностей в определении параметров земного эллипсоида в системе координат СК-42

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

применение данной системы значительно затрудняет использование глобальных навигационных спутниковых систем ГЛОНАСС и GPS в интересах навигационно-геодезического обеспечения войск, так как имеют место существенные ошибки в определении координат точек на местности. Это также значительно затруднит внедрение автоматизированных систем управления войсками и оружием.

Во всем мире уже три десятилетия широко применяется общеземная (международная) пространственная система координат 1984 года WGS-84, созданная на базе космической навигационной системы GPS (NAVSTAR).

В Российской Федерации уже более 20 лет применяется система координат СК-95 - единая государственная система координат, которая используется при осуществлении геодезических и картографических работ взамен СК-42 и практически не отличается от международной системы координат WGS-84 [5]. При этом она обладает рядом преимуществ по сравнению с системой координат СК-42, в частности:

- повышением точности передачи координат на расстояния свыше 1000 км в 10-15 раз и точности взаимного положения смежных пунктов в государственной геодезической сети в среднем в 2-3 раза;
- одинаковой точностью распространения системы координат для всей территории стран СНГ;
- отсутствием региональных деформаций государственной геодезической сети, достигающих в системе координат 1942 года нескольких метров;
- возможностью создания высокоэффективной системы геодезического обеспечения на основе использования глобальных навигационных спутниковых систем ГЛОНАСС и GPS (NAVSTAR).

На оснащение Вооруженных Сил Казахстана только недавно и то в очень ограниченном количестве стали поступать спутниковые навигационные приборы для навигационно-геодезического обеспечения войск. А такие приборы необходимы для топопривязки с высокой точностью и минимальными затратами времени пусковых установок ракет, орудий и боевых машин РСЗО.

В целом, применение современных геоинформационных технологий для навигационного обеспечения войск позволяет резко повысить точность огневого поражения, в том числе пусков ракет различной дальности действия и стрельбы артиллерии.

В докладе проанализирована только небольшая часть тех проблемных вопросов, которые негативным образом влияют на состояние боевой готовности ВС и уровень боеспособности войск. Они возникли уже достаточно давно, но до настоящего времени не решаются должным образом.

Заключение

Анализ характера современных вызовов и угроз военной безопасности, а также форм и способов вооруженной борьбы, применяемых в течение последнего десятилетия в различных регионах мира для достижения военно-политических и стратегических целей, показывает, что определенные в Военной доктрине Казахстана задачи требуют дальнейшего повышения боеготовности казахстанской армии, профессионализма и боеспособности войск. Решение всех перечисленных выше проблем зависит, в основном, от грамотных управленческих решений руководства военного ведомства нашей

страны. Необходимо грамотное перераспределение финансовых и материальных ресурсов с учетом приоритетности решаемых задач по повышению качественных параметров Вооруженных Сил, прежде всего их боеготовности и боеспособности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ИСТОЧНИКОВ

1. Военная доктрина Республики Казахстан, утвержденная Указом Президента РК от 29 сентября 2017 года // <https://adilet.zan.kz>
2. Шлейко М.Е. Некоторые проблемы подготовки и ведения боевых действий в современных условиях // Бағдар (Ориентир). - 2014. - №1.
3. Шлейко М.Е. Баллистическая подготовка и ее влияние на точность стрельбы артиллерии // Бағдар (Ориентир). - 2013.- №4.
4. Дубовцев Г.Ф. Состояние и перспективы развития военной организации Казахстана. Монография. КИСИ, 2015.- г. Астана. – 210 с.
5. Об установлении единых государственных систем координат. Постановление правительства РФ от 28 июля 2000 года №568 // <http://kadastrdon.ru.-28-07-2000-n-568.5>.

СЕКЦИЯ 1

Мемлекетаралық интеграция контекстіндегі жаһандық сын-қатерлер мен ұлттық қауіпсіздікке төнетін қатерлер

Global challenges and threats of national security in context of interstate integration

Глобальные вызовы и угрозы национальной безопасности в контексте межгосударственной интеграции

Н.З.ОСПАНОВ

ассоциированный профессор (доцент), докторант, старший преподаватель кафедры оперативного искусства факультета «Академия Генерального штаба Вооруженных Сил» Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Нур-Султан, Республика Казахстан
n.ospanov@mail.ru

М.К.НУГМАНОВ

магистр, старший преподаватель кафедры оперативного искусства факультета «Академия Генерального штаба Вооруженных Сил» Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Нур-Султан, Республика Казахстан
babatai@inbox.ru

**ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОДГОТОВКИ
ГОСУДАРСТВА К ОБОРОНЕ**

В статье представлены некоторые направления деятельности военно-политического руководства в области подготовки государства к обороне. Затронуты такие основополагающие стороны жизнедеятельности государства, как экономика или военно-экономический потенциал, людские ресурсы, оперативное оборудование территории страны и др. Рассмотрены пути совершенствования деятельности руководства страны.

Ключевые слова: фактор, экономика, Вооруженные силы, военно-экономический потенциал, научно-технический прогресс, трудовой ресурс, людской ресурс, США, военная подготовка, Народная освободительная армия Китая (НОАК), территория страны, вооружение и военная техника (ВВТ), театр военных действий (ТВД).

Многие специалисты в военной области на основании проведенного анализа факторов, влияющих на подготовку государства к обороне, характерных черт и особенностей подготовки разработали предложения по их совершенствованию. Рассмотрим некоторые из них.

Под подготовкой страны к обороне понимается комплекс общегосударственных и военных мероприятий, проводимых государством в мирное и военное время, с целью обеспечения его военной безопасности и своевременной реализации военного, военно-экономического и духовного потенциалов для отражения агрессии.

Материальной основой всех сфер деятельности и решающим фактором всегда была экономика, поэтому одним из основных направлений

рассматриваемых предложений является военно-экономический потенциал страны. Именно от её состояния зависит боевой состав, оснащение, организация Вооруженных сил (ВС), специальное и материально-техническое их обеспечение и, в конечном итоге, способность ВС государства выполнить стоящие перед ней задачи и достичь военно-политических целей в войне.

Главная проблема развития военно-экономического потенциала заключается в обеспечении соответствия или адекватности экономики страны требованиям современной войны. Чем полнее возможности экономики отвечают этим требованиям, тем выше при прочих равных условиях военно-экономический потенциал государства. Решение этой проблемы напрямую связано с рассмотрением показателя адекватности экономики страны требованиям войны, как прочность естественного и научно-технического базиса государства.

Казахстан располагает большими и многообразными факторами производства: суммарная ценность сельскохозяйственных земель, водных ресурсов и разведанных полезных ископаемых стоит столько же, сколько национальное богатство, созданное трудом. Необходимо эффективнее использовать прибыль с добывающего сектора экономики на производственный сектор.

Научно-техническую базу необходимо трансформировать под основные принципы рыночной экономики и создать условия для продуктивных партнёрских отношений между наукой и промышленностью. С этой целью государству необходимо взять основной груз финансирования науки и создания благоприятных условий для её развития и, в первую очередь, новых, нано - и других технологий. В этом же направлении необходимо обратить внимание на подготовку научных кадров, особенно возвращение нового поколения ученых и создание условий для плодотворной работы.

Весьма пристальное внимание необходимо обратить на машиностроительный комплекс, выпускающий продукцию двойного назначения: гражданского и оборонного значения. Такое развитие отраслей промышленности является наиболее благоприятным в военно-экономическом отношении. Естественно, полного сближения достичь не удастся, но выгоды очевидны, так как системы производства оружия поглощают немалые ресурсы.

Качественное обновление производственной базы промышленности позволит расширить ресурсную базу военно-экономического потенциала, повысить его мобильность без крупных дополнительных вложений средств. Проблема технического перевооружения стоит перед всеми отраслями экономики страны [1].

Одним из направлений развития экономики Казахстана и России является экономическая интеграция, возрождение нарушенных экономических связей стран участников СНГ и, в первую очередь, Организации Договора о коллективной безопасности. Экономическая интеграция даст возможность производить взаиморасчеты в рамках Содружества, а также создать совместные фонды для своевременного реагирования на изменения военно-политической и экономической обстановки в мире.

Активное внедрение в ВС новых инновационных средств вооруженной борьбы и расширение возможностей по дистанционному воздействию на объекты тыла противника, как с применением ракетного оружия, так и посредством кибервоздействия, привели к тому, что полем боя стала вся страна. Конфликт в Сирии тому свидетельство [2].

Поэтому среди факторов, определяющих мощь страны, важное место занимает наличие людских ресурсов. Они включают население, постоянно занятое на военной службе и в общественном производстве, а также людские контингенты, которые могут быть дополнительно привлечены для оборонных и народно-хозяйственных нужд. Количественный и качественный состав трудовых ресурсов определяет возможность обеспечения экономического комплекса страны рабочими кадрами, что, в свою очередь, определяет объём военного производства и темпы его развития.

Уровень общей культуры и морально-психологическое состояние населения страны являются одним из факторов развития науки и техники и повышения производительности труда. Состояние трудовых ресурсов влияет на технический прогресс, на способность промышленности в кратчайшие сроки осваивать производство новейших видов вооружения и военной техники.

Состояние людских ресурсов сказывается на моральном духе войск, влияет на сроки их мобилизационного развёртывания и готовности к ведению боевых действий. Таким образом, людские ресурсы оказывают прямое воздействие на возможность воюющих сторон, на ход и исход вооруженной борьбы.

Основными задачами своевременного и качественного решения проблемы подготовки людских ресурсов к войне целесообразно определить:

- определение количественных и качественных характеристик личного состава для комплектования войск;
- разработка основ функционирования отраслей военной экономики и деятельности гражданских организаций;
- подготовка людских ресурсов для возмещения потенциальных потерь и наращивания усилий;
- дополнительное привлечение населения в ходе войны к организованному общественному труду;
- обеспечение качественного мобилизационного планирования людских ресурсов с учётом перспективного развития и размещения производительных сил.

Подготовка населения должна отвечать требованиям современной войны, и только тогда войска будут боеспособны и понесут меньшие потери. Опыт войн показывает, что прибывающее пополнение из запаса без подготовки несло потерь больше, чем те, кто вел уже боевые действия.

В современных условиях вопросам подготовки населения к военной службе уделяется большое значение. В США при отсутствии воинской службы по призыву для подготовки военно-обученного резерва созданы компоненты ВС - национальная гвардия и резервы видов ВС. В сухопутных войсках сформированы интегрированные дивизии национальной гвардии под

руководством штабов дивизий, укомплектованные военнослужащими регулярных войск.

Подготовка офицеров запаса производится при гражданских ВУЗах и на курсах РОТС (курсы подготовки офицеров резерва). Подготовка офицеров резерва СВ осуществляется в 300 университетах и колледжах, для ВВС – 600, ВМС – 65, морской пехоты в 60 ВУЗах [3].

Однако существуют проблемы. Согласно статистическим данным, в стране проживают около 32 млн. граждан в возрасте от 17 до 24 лет. Вместе с тем, лишь около 5 млн. из них соответствуют требованиям, предъявляемым к службе. Среди тех, кто не подходит под стандарты американской армии (в среднем 27 млн. человек), 4,6 млн. составляют лица с криминальным прошлым или находящиеся под следствием, а также страдающие алкоголизмом, наркоманией или ожирением. Еще около 2 млн. имеют другие заболевания. Все остальные (немногим более 20 млн.) не подходят по уровню своего интеллектуального и физического развития [3].

Известно, что в 2006 г. численность военнослужащих запаса сухопутных войск НОАК составляла 500 тыс. человек. Они были сформированы в 30 пехотных, 13 воздушных и несколько объединений материально-технического обеспечения [4]. Приведенные данные свидетельствуют о том, что войска запаса призваны усилить регулярную армию в случае необходимости. Об этом же, по-видимому, говорит и тот факт, что подразделения милиции пополняются, главным образом, резервистами сухопутных войск.

Кроме этого, существует ополчение – массовая вооруженная организация, действующая без отрыва от производства, «...важная составная часть вооруженных сил Китая, помощник и резервная сила НОАК». Отряды ополчения состоят из кадровых и обычных народных ополченцев. Кадровые народные ополченцы – отставные солдаты в возрасте до 28 лет, лица, прошедшие военную подготовку, а также отобранные лица, проходящие военную подготовку. В настоящее время их численность составляет около 10 млн. человек. Остальные мужчины в возрасте 18–35 лет, соответствующие условиям службы в запасе, составляют обычных народных ополченцев. Численность этой категории ополченцев достигает 30 млн. человек [4].

В Республике Казахстан существует так же ряд проблем, связанных с социально-экономической ситуацией, переходом на контрактную службу, недостаточным финансированием ВС. Особое значение имеет социально-демографическая ситуация. По сведениям Комитета по статистике МНЭ РК, уменьшилась общая численность призывного контингента. Особую тревогу вызывает рост заболеваемости среди детей, к абсолютно здоровым можно отнести менее 15% мальчиков (20 лет назад более 35%), 25% - инвалиды по рождению. К моменту окончания школы 45% призывников страдает хроническими заболеваниями, 37% прибывающих на призывные пункты оказываются не годными к службе, из них 55% отправляются на службу с различными ограничениями [5].

Морально-психологическая подготовка населения проводится с целью формирования и развития у населения чувства патриотизма, верности долгу, норм нравственного поведения в экстремальных условиях, убежденности в необходимости вооруженной защиты Отечества, психологической

устойчивости и готовности самоотверженного исполнения гражданских обязанностей.

В современных условиях роль морально-психологической подготовки возрастает. Массированное информационно-психологическое воздействие со стороны ряда стран, антигосударственная направленность ряда СМИ наносит ущерб не только политической и экономической сфере, но и парализует социальную жизнь.

Целесообразно усилить содержание морально-психологической подготовки в следующих направлениях управленческой деятельности государственных органов:

- создание социально-экономических, правовых и политических условий для формирования и развития у граждан патриотизма, нравственности, убежденности в необходимости вооруженной защиты Отечества;

- разработка теории и методологии морально-психологической подготовки, организация разветвленной, многоуровневой сети органов и подразделений морально-психологической подготовки в структуре законодательной и исполнительной власти, обеспечение их кадрами психологов, педагогов, программными, материально-техническими и информационно-аналитическими средствами;

- вовлечение в процесс морально-психологической подготовки населения общественных, религиозных и иных организаций;

- широкомасштабное противодействие силам и средствам психологической борьбы иностранных государств.

Безусловно, подготовка территории страны в военном отношении (оперативное оборудование территории) – составная часть подготовки государства к войне, цель которой - обеспечение организованного вступления ВС в войну и успешное ведение военных действий.

Объём и содержание подготовки территории не являлись постоянными, они менялись и меняются с развитием средств вооруженной войны, с изменением характера и способов ведения войны.

В современных условиях оперативное оборудование территории приобретает ещё большее значение, так как осуществляется не только в интересах ВС, но и экономики. В связи с этим, охватывает не только театр военных действий, но и внутренние районы страны и включает в своё содержание общегосударственные мероприятия и мероприятия, проводимые ВС.

Таким образом, подготовка территории страны представляет собой систему мероприятий по созданию, содержанию и развитию инфраструктуры, обеспечивающей выполнение задач в области обороны страны и представляющие совокупность объектов военной инфраструктуры (общего и специального назначения) и инфраструктуры двойного назначения.

Требования к оперативному оборудованию территории страны не всегда учитываются, в результате чего военная инфраструктура в значительной степени утратила свою целостность и не отвечает требованиям.

Нарушена система подготовки объектов инфраструктуры двойного назначения для использования их в интересах обороны. Нередко они

создаются без учёта общих интересов в области обороны и не сопрягаются между собой. Большинство объектов выработали свой ресурс и морально устарели. Существует острая необходимость разработки государственной программы, которая бы обеспечивала:

- комплексное развитие и совершенствование военной инфраструктуры с учётом интересов обороны и социально-экономического развития;

- рациональное размещение и использование объектов военной инфраструктуры по территории страны;

- усиление интеграции с государствами участниками СНГ в области совместного развития и использования объектов военной инфраструктуры;

- экономное расходование средств из государственного бюджета на развитие и совершенствование военной инфраструктуры.

Основным содержанием общегосударственных мероприятий по подготовке территории страны должно стать преимущественно создание объектов двойного назначения для использования, как в интересах экономики, так и ВС.

На наш взгляд, к общегосударственным мероприятиям необходимо отнести:

- создание и развитие транспортных коммуникаций;

- подготовка государственной системы управления и связи;

- развитие базы энергоснабжения;

- создание системы базирования авиации и ВМС;

- развитие сети ремонтных предприятий, способных осуществить ремонт и восстановление ВВТ;

- строительство наземных элементов космических систем и создание орбитальной группировки;

- создание систем навигационного и метеорологического обеспечения, топогеодезическая и картографическая подготовка территории.

Далее управление ВС в мирное время осуществляется в основном на базе государственной сети связи, она же используется и в военное время, особенно в стратегическом звене. Поэтому развитие государственной сети должно вестись путем качественного совершенствования существующих и внедрения новых систем и средств связи, строительства и развития линий и направлений связи, в первую очередь, к важным объектам и направлениям.

Разумеется, производство современных образцов ВВТ требует огромных затрат электроэнергии. Поэтому в мероприятиях по подготовке территории страны ведущее место занимает развитие базы энергоснабжения с многовариантностью её обеспечения и созданием запасных линий. Кроме того, необходимо предусмотреть использование природных источников выработки электрической энергии (ветра, солнца и других), также автономных источников питания.

Вероятно, для размещения и хранения запасов государственного резерва МТС должна создаваться сеть стационарных защищённых баз и складов во внутренних районах страны и на ТВД. Территориальное размещение баз и складов должна соответствовать планам стратегических действий Вооруженных Сил. В целях обеспечения скрытности и живучести

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

они должны размещаться за пределами крупных промышленных центров, к ним должны быть подведены подъездные пути и обеспечена маскировка.

Более того, ограниченные возможности по поставкам новых и эвакуации поврежденных ВВТ во внутренние районы требуют создания сети ремонтных предприятий в пределах стратегического направления. В неё могут входить ремонтные заводы, ремонтно-технические базы, ремонтные цеха.

Следует предусматривать использование ремонтных баз различных гражданских ведомств и организаций и создание при них запасов комплектующих узлов и агрегатов для различных образцов вооружения, с учётом их специализации, мощности, территориального размещения, степени защиты, наличия подъездных путей и других факторов.

Мероприятия по подготовке территории страны, проводимые ВС, осуществляются с целью подготовки ТВД. Реализуются по планам министерства обороны, главных штабов видов ВС, региональных командований и включают:

- строительство ПУ и оснащение их средствами автоматизации, управления и связи;

- строительство опорной сети связи ВС и сопряжение её с государственной системой связи;

- участие в развитии сети транспортных коммуникаций и проведение мероприятий, по обеспечению живучести (дополнительно к государственной сети дорог оборудуются в районах пункта постоянной дислокации, районах развертывания, аэродромных узлах, районах базирования флота, заготовка и складирование конструкций мостов и дорожно-строительных материалов);

- подготовка территории в инженерном и топогеодезическом отношении;

- оборудование перегрузочных районов;

- оборудование арсеналов, баз вооружения, военной и специальной техники, боеприпасов, ГСМ и других материальных средств (оборудуются подземные и полуподземные, готовятся и оборудуются места для развёртывания складов МС в оперативно-стратегическом и оперативном звене, трубопроводов, ремонтных предприятий);

- создание и содержание баз хранения ВВТ и других материальных средств на труднодоступных и удалённых направлениях (районах) для соединений и частей двойного базирования;

- совершенствование орбитальной группировки и её инфраструктуры;

- подготовка и развертывание сети лечебных учреждений и ремонтных предприятий ВС;

- проведение мероприятий ГО;

- развёртывание системы водоснабжения войск;

- выполнение задач по планам стратегической и оперативной маскировки и др.

Все мероприятия проводятся в соответствии со стратегическим замыслом. Мероприятия, проводимые на территории союзных государств, согласовываются на уровне государственного и высшего военного руководства и различных министерств и ведомств.

Таким образом, подготовка страны к обороне - это длительный и многосторонний процесс, требующий совместной и системной работы государственных и военных структур всех уровней. Подготовка экономики, населения, территории страны и её ВС к войне является важнейшей общегосударственной задачей оборонного значения. Она представляет собой сложный комплекс многообразных мероприятий, затрагивающих демографическую, экономическую, научно-техническую и военную область.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Мощенко Ю.А. Подготовка государства к обороне. - М.: ВАГШ, 2007.
2. Попов И.М., Хамзатов М.М. Война будущего: Концептуальные основы и практические выводы. Очерки стратегической мысли. 2-е изд. - М.: Кучково поле, 2017 - 832 с.
3. Сидорин А.Н., Прищепов В.М., Акуленко В.П. Вооруженные силы США в XXI веке: Военно-теоретический труд. - М.: Кучково поле; Военная книга, 2013. - 800 с.
4. Сыроежкин К.Л. Китай: военная безопасность. Монография. – Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК, 2008. - 268 с.
5. Комитет по статистике МНЭ РК. Официальная статистическая информация/Оперативные данные (экспресс информация, бюллетени)/Население (Здравохранение). / www.stat.gov.kz. 01.03.2019

In the given article some courses of military-political guidance in the state training sphere towards defense. Touched some fundamental parts of vital activities of the state, like economics or military-economic potential, man-power recourses, strategic organization of the state territory and others are presented. The ways of work development of the authorities are considered.

Key words: factor, economics, Armed Forces, military-economic potential, scientific and technological progress, labor Force, man-power resource, USA, military training, People's liberation Army, state territory, armament and equipment, theater of military operation.

J.K.BIYIMBETOV

assistant teacher, Karakalpak State University named after Berdak,
Nukus city, The Republic of Karakalpakstan
jasik5705@gmail.com

THE PROBLEM OF PROTECTING PEOPLE AND SOCIETY FROM INFORMATION PSYCHOLOGICAL THREATS

This article provides an in-depth analysis of the practice of information psychological security. Here are the peculiarities of information psychological security. At the same time, the content of the protection of individuals and society from information psychological threats is disclosed.

Keywords: information, information psychological security, security, protection, information, development, human, society, psychological protection, identification, projection, method, harm, social subject, object, system.

As we all know, the development of information technology in modern times has accelerated the process of integration of the peoples of the world. Here, the analysis of the exercise of human and public safety has become one of the most

important exercises for the entire security system. Therefore, the information has become one of the aspects that states pay special attention to the study of the practice of psychological security.

The exercise of protection and safety is of interest to all scientists. The aphorism "He who defends himself with a warning or whoever is warned is considered armed" highlights one of the necessary conditions for successful defense - timely knowledge of the threat to the person and readiness to fight it.

Information and psychological security of a person provides protection from the action of various communication factors of the psyche, which prevents or complicates the formation of social behavior, adequate information-orienting barriers of human activity and life. Psychological protection is a special regulatory system that stabilizes the individual, aimed at minimizing or eliminating the sense of danger associated with the understanding of the conflict, as a deterrent to the provision of psychological protection. According to this method, its inhibitory function is the "protection" of the individual from negative, traumatic apologies. The concept of "psychological protection" in the broadest sense defines a behavior that eliminates psychological discomfort (as a result of which a person may form "false" traits, such as negativism, changes in the system of interpersonal relationships, the substitution of entrepreneurship). The concept of "psychological protection" in the narrow sense leads to a special change in the content of consciousness as a result of the action of a number of defense mechanisms: capture, enhancement, projection, identification, regression, isolation, rationalization, conversion and others. [1. 128]

The action of these protective mechanisms does not increase the adequacy of human behavior and the information-orienting barriers of his system of subject-human relations, and in some cases may reduce their adequacy. Such an interpretation, formed within the bounds of a psychoanalytic approach, is ambiguous, but with external influences, it usually leads to the neutralization of internal factors. In such cases, barriers to the direct limitation of external influences, such as the manipulation of information-communication interactions at the social, socio-group, interpersonal levels, are neglected by psychological manipulations.

Thus, all the methods used to study the psychological protection of a person indicate that a person has two independent and sufficiently autonomous special regulatory systems of psychological protection that protect him from internal psychological discomfort and external psychological influences. These systems have a complex structure and are implemented by means of various psychological mechanisms. Psychological protection from external influences is carried out through the following types of barriers:

First, pre-established and undefined psychological protections. The first is to the extent that it is understood to be in line with the goals of the people being affected. The second is activated under the influence of external influences.

Second, individual and group psychological protection. The individual is considered as the representative of the former, and the social group is considered as the representative of the latter.

Third, sonic and special psychological protections. In the first, the toxicity of the individual in relation to external influences is realized. It is wide and covers most of the external influences, but in spite of this it gives a weak resistance to external influences. Special psychological protection has a narrow scope of action,

which may be manifested in a specific subject or in a certain content of the impact, but has a great power.

There are two types of psychological protection: The first is psychological protection in the traditional psychoanalytic orientation as an internal human psychological protection. The second is the protection from external influences and its specific forms of expression - interpersonal, individual, group or collective psychological protection. We can combine them with the concept of "social and psychological" protection.

Of course, some poisoned model is a phenomenon that occurs in reality, giving only a certain outline of events. In our real life, the main forms of protection change the types of people according to their individual characteristics, conditions and specific circumstances, creating surprising combinations. [3, 56]. For example, in the management of the process of interaction, concealment can be considered in its own right as a passive form, or in connection with active methods of protection. When blocking an impact, non-recording of the message is considered as a form of protection.

Protection is considered as a single concept of psychological protection. To define the concept of "protection" we use a diagram that includes four elements:

1) subject of protection; 2) threat; 3) damage; 4) method of protection. In order to explain the concept of protection as a single concept, taking into account the social context and interpersonal relationships, it is necessary to change the given scheme and expand another element - the introduction of the subject of protection. When modified and expanded, it has the following content.

First of all, we need to determine whether something is protected or whether it is an object or a subject of protection (they are considered as a whole thing, education, any social subject).

Second, we need to determine what we are protecting ourselves from. What is the risk - we need to know what is the risk of the external factor involved in the given complex, which affects it.

Thirdly, what should we avoid, what should we avoid, what specific harm should be avoided - destruction, destruction, separation or isolation, subjugation and so on.

Fourth, how can we avoid possible harm and how can we protect ourselves? That is, we must determine the methods or means of protection from the specifics and capabilities of the subject of protection, the characteristics of the threat (threatening factors).

Fifth, who protects. That is, we must determine who is the subject of individual protection (individual, person, group, organization social group, society, state) [4. 42].

In addition, the term "protection" is used in two senses. First, protection means what we protect, that is, a certain systemic-structural structure, and secondly, protection is considered as an action, that is, it gives the process of survival of a given system. According to the given diagram, the system of psychological protection is interpreted as a different concept in relation to the concept of protection singularity by means of its separate or interrelated distribution of the given points.

We will dwell on the above points.

1) Object and subject of psychological protection. Any complexity separated from the object is considered as a subject. The social subject or other subjects influencing the psychological correction, which want to use psychological methods of influence as an object of psychological protection, are considered as components of its structure as subjects of psychological protection (For example, if we consider a person as an object of psychological protection, his psyche, certain mental structures and personality structures provide the subject of protection).

Thus, the object of psychological protection is considered as a social subject of any degree of system-structural and functional structure, of various degrees of composition, and as its subject as a whole mental structures and processes as elements of its structure.

Objects include the state, society, various social groups, organization, groups and associations of people, households, and individuals.

In the literature on psychology, the subject of protection is usually considered the human psyche or some mental structure, a whole inner personality structure. The objects of protection are, first of all, self-esteem, self-esteem, self-confidence, self-concept, self-concept, ego, self-image, ego, individuality. In addition, the subjects of protection are considered in the motivational structures (desires, wishes, tastes), cognitive structures (worldview, opinion, knowledge), behavioral manifestations (habits, skills, attitudes, behavior, business style). But behind all these appearances, there is a human being who defends himself, his integrity, his personal appearance and his qualities.

2) Risk factors. In the context of psychological protection, we can say the following: First and foremost, external threats, which explain the actions of individuals, groups, associations of people, social institutions, society and the state, which pose a threat to the individual. second, internal threats that give a person emotional forgiveness (for example, encouragement) in various ways;

3) The nature of the damage. The specific damage is biased from the subject matter itself. For a person, it is a violation of self-esteem or not, a disorientation in the environment, a violation of the adequacy of one's views on the world around him and his place in it, a decrease in self-esteem or self-esteem. in the choice of methods and goals, the influence is reflected in the psychological bias of other subjects, mental degradation, mental health disorders.

Thus, in any case, the damage refers to the varying degrees of damage to the mental structures and structures of the individual, leading to the complete destruction of subjectivity and personal clarity. The following types of possible damage to social entities of different levels of composition, system-structural and functional structure can be identified:

Complete disintegration, oppression or subjugation, separation or isolation, qualitative change (leading to the destruction of the whole and individual uniqueness, destroying the ability to live and develop normally).

4) Means of psychological protection. In my opinion, a tool is a method, a way, an image of actions that are aimed at achieving or implementing something. In addition, we use tools to identify things that are needed for a specific purpose. For example, psychological protection in a person includes a system of clear structures, in particular, the implementation of certain forms of self-protective behavior, the use of knowledge, skills, abilities.

Means of psychological protection of the individual include, for example, internal protection mechanisms and the basic principles of protection mentioned above.

Thus, when considering methods of psychological protection, we need to pay attention to the identification and training of risk factors (the formation of specific structures that are necessary for the implementation of protective behaviors).

Methods of psychological protection of the individual are associated with changes in the processes of psychological interaction of information with various social entities and the information center in order to eliminate or neutralize the risk factors that can harm a person.

5) Subjects of protection. The group is considered as a subject of psychological protection of an individual.

As subjects of psychological protection of the person: firstly, the individual, the individual himself and the whole psychological structures of the inner personality (for example, I), secondly, other people who help and support by psychological means, various groups and social units, and thirdly, the society and the state (influencer).

The concept of psychological protection of the individual can be defined by limiting and narrowing the meaning of "protection", which is the only concept, and using the above five parameters.

As a special feature of the concept of "psychological protection" are considered the ways in which a person uses various social entities and information centers associated with the regulation and modification of processes of information and psychological impact. The processes of information and psychological interaction of a person can be changed both by him and by other people and social entities of different levels, if they arise from his desires.

Psychological protection of the connected person means the identification or neutralization of the risk factors that can cause harm to the person through the use of various tools and methods of changing the processes of communication and psychological interaction with various social entities and information centers. In other words, the psychological protection of the individual means the use of tools and methods that alter the processes of human psychological interaction with various social actors and the information center in order to eliminate or neutralize the risk factors that can harm a person.

Thus, in the system of psychological protection of the person it is possible to distinguish three levels of salivary psychological protection of the person, and according to them three barriers of its formation:

1) social (at the level of society), 2) social-group (in the volume of various social groups and various forms of social networks), 3) individual-personality.

At the social level, psychological protection is carried out through the use of clear algorithms for processing and evaluation of information in the process of regulation and mobilization of information flows (the system of information dissemination in society) and social interaction (from interpersonal to mass communication). To this extent, the state and society are considered as subjects of psychological protection of the individual through the activity of certain social institutions.

At the social and group level, psychological protection is the interaction of internal group information flows and data, methods of social interaction for specific

social groups and groups, information processing and evaluation (group norms, orientations, work and external communication data). procedures and rules of procedure) is implemented through the use and dissemination of special methods. To this extent, groups and organizations (family, production structures, social, political, religious and other associations and organizations) are considered as subjects of psychological protection of the individual.

Psychological protection at the individual level is carried out through the formation of a special regulatory system of behavioral protection and a set of mechanisms, algorithms that create individual psychological protection.

We can use the concept of "social and psychological protection" at the social level, the concept of "social and psychological or group social and psychological protection" at the social level.

In general, in ensuring the psychological security of information, it is important to take into account the specifics of protection, to see their relationship with other social factors. At the same time, it is very important in ensuring the security of the state. This is because the protection of individuals from the psychological dangers of communication serves to ensure the integrity of the state.

REFERENCES:

1. Бердимуратова А.К. «Вестник КГУ» им. Бердаха. №1 (46) 2020. 128 бет.
2. Бердимуратова А.К. Философия. Тошкент – 2018. 366-бет.
3. Кузьмина Н.В., Деркач А.А. Акмеология сегодня и завтра/Акмеология. 1994.№1 56 с.
4. Романова Е., Гребенников Л., Механизмы психологической защиты. Генезис. Функционирование. Диагностика. 1996. с. 42-57.
5. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы. СПб.1992.; Психологические операции и противодействие им. М., 1993.
6. J.Biyimbetov. Information Society Development Trends: Philosophical Analysis of Basic Concepts. Texas Journal of Multidisciplinary Studies.
7. J.Biyimbetov. Philosophical analysis of the problem of information psychological security. Адам әлемі. 2021-жыл.

С.Н. ВЕЛИТЧЕНКО

кандидат филологических наук, доцент ВАК, ассоциированный профессор,
Международный университет информационных технологий
г. Алматы, Республика Казахстан

velit_1988@mail.ru

СУЩНОСТЬ И КРИТЕРИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ВОЙНЫ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

В статье рассматриваются основные критерии информационной войны на современном этапе. Отмечается, что состояние информационного противодействия требует от государств пересмотра существующей стратегии трансляции информации, координации глобальной информации с региональными интересами. Особое значение имеет развитие цифровых технологий и модернизация государственной политики в аспекте противостояния вызовам и угрозам национальной безопасности. Выводы исследования актуально внедрить в процесс обучения в военных вузах РК, а также на факультетах журналистики по профильным и элективным дисциплинам.

Ключевые слова: информационная война, национальная безопасность, средства массовой информации, СМИ, информационная безопасность, дискурс информационной войны

Феномен информационной войны проявился на определенном этапе развития человечества и стал возможен по причине ряда факторов и условий, среди которых – развитие технических средств распространения массовой информации, формирование глобального информационного пространства и глобализация мира, изменение условий жизнедеятельности социума, связанных с повышением роли и значимости общественного мнения в политических процессах.

Анализ процессов мирового развития политических информационно-коммуникативных процессов требует пересмотреть стратегию мирового сообщества по распространению информации и модернизовать ее. Координация глобальной информации с региональными интересами формирует общественное мнение, правит народом и тем самым усиливает действенность и мощь средств массовой информации.

В последнее десятилетие любую активизацию информационного противостояния во время обычной войны или вооруженного конфликта принято называть информационной войной, понимая под этим термином любые формы обострения информационного противодействия. Особую группу составляют научные работы, в которых информационные войны описываются как войны будущего. Речь идет о доминировании информации, ее влияния на общество вместо обычного военного вооружения в политическом противостоянии мировых держав. Однако военные специалисты не признают термин "информационная война" как самостоятельный, считая, что он может рассматриваться только как качественная характеристика обеспечения современных боевых действий [1; с.60].

В исследованиях, посвященных информационной войне, выделяются две группы работ. Одна из них отдает предпочтение технологической и организационно-технической стороне явления, т.е. использованию информации как средства управления войсками и техникой, противодействия в радиоэлектронной борьбе [2; с.46]. Наряду с термином «информационная война» данный вид противоборства имеет специфическое название – «кибервойна». Объектом воздействия здесь являются коммуникационные и информационно-вычислительные сети, базы данных органов государственной власти, госструктур и предприятий оборонно-промышленного комплекса, используемые при выполнении управленческих функций, автоматизированные системы управления технологическими процессами в ключевых сегментах инфраструктуры государства и системы управления войсками и оружием. [3; с. 37] Отметим, что в работах этой группы уделяется внимание информации как средству воздействия на личный состав вооруженных сил, как своих, так и противника. [4; с.130]

Ко второй группе можно отнести работы, в которых исследуется использование массовой информации для достижения политических целей в противодействии больших социальных групп [5; с.65]. Именно эти явления в настоящее время представлены в СМИ как информационная война.

Противоборство сторон предполагает не просто военный конфликт, а экономические, дипломатические, идеологические, информационные и другие средства борьбы. При этом информационный компонент содержится в каждой из разновидностей борьбы. Невозможно отрицать, что информационное воздействие носит насильственный характер. Речь идет о насильственном внедрении в массовое сознание деконструктивных идей, вредных психологических установок, отрицания гуманитарных ценностей, традиций национальной культуры, и др.

К числу условий, способствующих проявлению свойств информационной войны, следует отнести изменение возможностей достижения целей политики как отражения интересов классов, больших социальных групп, национальных государств и их союзов. Прежнее представление о необходимости покорения народов путем военной агрессии постепенно уходит в былое. Конечно, военная сила еще длительное время останется действующим фактором международной политики. Но вместе с тем происходит ее трансформация на международной арене.

Общемировые условия появления информационной войны удачно дополняются обстоятельствами внутренней ситуации, складывающейся в странах с демократическим режимом правления. В этих государствах велика роль общественного мнения, и правительства проводят политику с оглядкой на требования внутренних политических сил, которые не всегда соответствуют национальным интересам. Поэтому важным условием информационной войны представляются новые возможности воздействия на индивидуальное и общественное сознание и манипулирование ими в силу политического и идеологического плюрализма, политики толерантности, либерального законодательства. Эти условия являются благоприятной средой формирования «пятой колонны», создающей внутренний фронт информационной войны.

Во-вторых, эти два явления различаются степенью интенсивности. Именно интенсивность информационного обмена мы называем одним из критериев, определяющих факт проявления информационной войны.

В-третьих, приемы: несмотря на то что информационные войны в отличие от обычных войн не регулируются международным законодательством, все же в информационной войне доминируют приемы, способы, методы, основанные на обмане, лжи, дезинформации, клевете и т.д. Информация используется не как довод, а как насилие.

В-четвертых, цель: пропаганда стремится доказать, убедить и переубедить оппонента, а информационная война – обмануть, надломить, победить. Исторический опыт показывает сходство пропаганды с информационной войной, но только при условии осуществления пропаганды, ограниченности в средствах, односторонности воздействия (как информационная агрессия, а не война).

Информационная война включает в себя различные оперативные средства, в том числе: получение стратегической и тактической информации для разведки, информации о военных объектах и информации об организации и построении частей; нарушение информационного обмена; и создание ложной информации и паролей для преднамеренной утечки ложной информации, чтобы заставить противника сделать ошибочное суждение.

Информационная война – это продолжение политики средствами информации. Также содержанием информационной войны выступает острое информационное противоборство, направленное на преодоление сопротивления противника, подавление его воли и навязывание ему идеалов, смыслов и ценностей, склоняющих его на свою сторону. Основным средством ведения информационной войны является массовая информация, силовое воздействие которой усиливается другими средствами, в частности, пропагандой. Речь идет о целенаправленных информационных операциях, цель которых – сформировать негативное общественное мнение о стране-противнике. В таких информационных войнах есть и победы, и поражения. Можно вспомнить самую успешную информационную операцию США, направленную на то, чтобы развалить Советский Союз. Сколько было пропагандистских материалов о том, что СССР изжил себя, что в стране отсутствует демократия, что люди недовольны руководством страны, и др. События в 2014 году на Украине – тоже действия США, которым нужно было дестабилизировать обстановку в государстве для продвижения своих внешнеэкономических и геополитических интересов.

В 2019 году 17 мировых СМИ опубликовали информацию о методах обращения китайского правительства с мусульманами-уйгурами в Синьцзян-Уйгурском автономном районе Китая (СУАР). Их обнародовал Международный консорциум журналистов (ICIJ). 24 ноября 2019 г. эта организация опубликовала несколько секретных документов правительства Китая за 2017–2018 годы, расписывающих методы работы с мусульманским населением в Синьцзяне и жесткие порядки, которые царят в лагерях содержания около 1 млн жителей этого района. Сутью нападок была информация о том, что уйгуров-мусульман насильственно загоняют в так называемые "центры переподготовки", где людей заставляют отказаться от своей религии – ислама – и полностью подчиниться политике государства. СМИ многих стран разместили информацию о "беженцах" из этих лагерей. А на заседании Генассамблеи ООН Британия и ряд европейских государств резко призвали официальный Пекин прекратить удерживать мусульман в спецлагерях. Официальный представитель МИД КНР Гэн Шуан заявил, что события в СУАР являются внутренним делом Китая, и что СМИ пользуются "омерзительными методами для раздувания темы Синьцзяна". Примечательно, что 54 страны – члена ООН – высказались в поддержку усилий Китая в борьбе с терроризмом.

Очевидно, что так называемое «синьцзянское досье» стало частью информационной войны США против Китая. Причем целью этих информационных вбросов был подрыв экономических показателей КНР. Это касается и реализации транснационального проекта "Один пояс – один путь", в котором намечены планы по укреплению сотрудничества стран Центральной Азии, Казахстана и Китая. На следующий день после выхода публикаций о ситуации с уйгурами в СУАР США запретили экспорт хлопка из этого района. Также Вашингтон ввел санкции против двух десятков китайских компаний, в том числе мирового бренда Huawei. На следующий день после выхода в свет «синьцзянского досье» в официальной англоязычной китайской газете Global Times появилась колонка под названием «Китаю нужно противостоять западной войне по формированию общественного мнения» [6].

Сегодня популярен термин «информационная преступность». Этим термином обозначают преступность в информационной сфере, т.е. в сфере общественных отношений, обусловленных информационными ресурсами, информационной инфраструктурой, производством, передачей и потреблением информации. В зависимости от специфики названных компонентов соответствующим образом характеризуется и преступность. Это так называемая киберпреступность и преступность в сфере печатных, электронных СМИ. Дело в том, что в СМИ вредоносная информация приобретает характер долговременного действия и несет опосредованные угрозы. В связи с вхождением в мировое информационное пространство, объявлением Республики Казахстан открытым государством, распространением Интернета в стране резко возросло количество источников самой разной информации. Соответственно, информационный ландшафт не однозначен по контенту, психологическому и эмоциональному воздействию, по качеству изготовления и формам подачи. Аудитория, не имеющая опыт потребления информационного продукта, часто не взыскательна, использует самые простые и, порой просто вредные каналы информации, что влияет на формирование личности, его оценки и гражданскую позицию. Особенно это важно в молодежной и подростковой аудитории. Не менее важен также и полиэтничный аспект, которым характеризуется аудитория Казахстана. Таким образом становится актуальной проблема информационной безопасности, когда люди защищены от вредоносной, недостоверной, фейковой информации. Это сейчас особенно ярко проявляется в аспекте военного противостояния России и Украины. Целые фабрики "ботов" активно формируют терабайты "фейков", воздействующих на сознание массовой аудитории всего мира. Фактчекинг информации проводится специалистами, но, к сожалению, часто это бывает уже не актуально - население легче доверяет самым скандальным фейкам, чем официальной информации. И это тоже один из аспектов информационной войны. К сожалению, граждане Казахстана не смогли остаться в стороне от воздействий информационной войны, которая проявилась во время январских событий в Алматы в нынешнем году. В интервью телеканалам "Хабар" и Tengrinews, которые Президент РК Касым -Жомарт Токаев дал 29 января и 17 февраля, он признал, что государство проиграло информационную войну во время трагических событий [7]. Отключение Интернета из соображений информационной безопасности привело к функционированию в обществе различных деструктивных слухов и домыслов, распространяемых в том числе и сотрудниками СМИ. Поэтому для Казахстана сейчас чрезвычайно важно активно внедрять в государственное управление цифровые технологии, которые делают информацию общедоступной для всех, вне зависимости от социального и правового статуса, положения, мобильности и принадлежности к государству. Веб-инструменты дают широкую осведомленность о событиях в стране, однако пользователи цифровых ресурсов вместе с тем становятся объектом для манипуляций. В целом же можно констатировать, что сегодня весь мир живет в состоянии информационной войны, которая ставит своей целью трансляцию необъективных и лживых сведений, направленных на деструктивизацию общественного сознания и военную агрессию. Обязанность каждого государства и средств массовой информации - противостоять

информационным войнам путем развития национальных СМИ цифровых технологий и продвижения медиаграмотности населения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Костарев С.В., Ефремов О.Ю., Зверев С.Э. Концепция сетевых войн в свете доктрины «Единый взгляд 2020» // Военная мысль. 2014. № 1. - С. 60.
2. Воробьев И.Н., Киселев В.А. Киберпространство как сфера непрямого вооруженного противоборства // Военная мысль. 2014. № 12. - С. 46
3. Сайфетдинов Х.И. Информационное противоборство в военной сфере // Военная мысль. 2014. № 7. - С. 37
4. Лисичкин В.А., Шелепин Л.А. Третья мировая (информационно-психологическая) война. М., 1999. - С. 130
5. Ткаченко С.В. Информационная война против России. СПб, 2011. - С. 65
6. Шекоян И. Поднебесная правда: кто и зачем ведет информационную войну с КНР/URL: <https://aurora.network/articles/153-geopolitika/74229-podnebesnaja-pravda-kto-i-zachem-vedet-informatsionnuju-voynu-s-knr> (дата обращения: 15.04.2022)
7. Токаев К. К. Появилось много блогеров, занимающих деструктивную позицию// URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/poyavilos-blogerov-zanimayuschih-destruktivnyuyu-pozitsiyu-462228/ (дата обращения: 01.04.2022)

The article discusses the main criteria of information warfare at the present stage. It is noted that the state of information counteraction requires states to revise the existing strategy of broadcasting information, coordination of global information with regional interests. Of particular importance is the development of digital technologies and the modernization of public policy in the aspect of countering challenges and threats to national security. The conclusions of the study are relevant to introduce into the learning process in the military universities of the Republic of Kazakhstan, as well as at the faculties of journalism in specialized and elective disciplines.

Keywords: *information war, national security, mass media, mass media, information security, discourse of information war*

R.TAHIROV

K.TAHIROVA

colonel, War College of the Armed Forces, the Republic of Azerbaijan

rashad_tahirov1975@yahoo.com

konul_tahirova@yahoo.com

NATIONAL SECURITY RISKS ASSOCIATED WITH CRITICAL INFRASTRUCTURE

In the conditions of today's extremely intensive development, the malfunctioning or destruction of critical infrastructures can entail serious consequences for economic and social well-being of the population, which ultimately can be a big damage to the security of the country. In order to understand the impact of this damage to national security, this paper will briefly look at the concepts of national security and its evolutions. Moreover, some aspects of domestic security related with critical infrastructure will be introduced. Second, it will touch cyber-attacks threat associated with rapid technological change and its impact on critical infrastructures works. Third will be discussed how national governments should respond to cyber threats on critical infrastructure.

Keywords: *security, risk, threat, cyber- attacks, critical, stability, infrastructure, economic, crisis, cyberspace.*

In the modern world, the widespread use of new technologies and their implementation in all areas of social and production activities has significantly changed the aspect of security. At the present stage, for commitment of such a serious international crime as aggression, there are various types of weapons, starting with firearms and ending with nuclear weapons. However, it is also necessary to consider another type of attack as a result of which the functions of an entire state or some vital objects can be disrupted, without resort to conventional weapons. Today a real threat to the security of the country is represented by cyber-attacks aimed at disabling vital infrastructures whose work is based on modern information and communication technologies. Recent cyber-attacks by Shamoon, Stuxnet, and others have shown how vulnerable systems of critical infrastructures. In 2012, Saudi Aramco, the world's largest oil company, fell victim to a targeted attack by Shamoon malware. Hackers gained access to the network through one the company's computer and managed to prevent 30.000 computers from starting [1; p. 29]. The other well-known Botnet program Stuxnet in 2010 allowed attacking the Iranian nuclear centrifuge with a single targeted computer virus [2; p. 212]. Therefore, in recent times, the governments of states have been worrying about national security issues related to the protection of critical infrastructures from cyber-attack.

Throughout the history of world civilization, ensuring security has been one of the main goals of society. Therefore, the concept of security arose simultaneously with the emergence of human society and its provision was one of the main goals of existence and was interpreted as the absence of danger and threats. Initially the security of the country was understood only as the physical territorial security of the state against the invasion of external armed forces [3; p. 59]. However, already in the XVIII century in European countries, and particularly in England, the security of the state was associated with its economic well-being, namely with the development of trade. At the same time was established a direct dependence of purely military security on the level of the country's economic development. Democratization of the society has made more significant adjustments to the concept of security. In addition to military, political and economic aspects, it touched upon humanitarian, environmental and other spheres. Further, due to industrialization, it became necessary to protect critical objects and maintain their smooth operation, which are very important for the viability of the whole state.

For the first time the term “national security” was used by US President T. Roosevelt in 1904 in a message to congress where he justified the seizure of the Panama Canal Zone for American interests militarily and economically [4]. The subsequent development of the concept of national security is associated with the name of G. Morgentau, the founder of the school of political realism, who views national security through the prism of big politics. He went beyond identifying it with military security and included into content of national security all the vital interests of the state. In this sense, national security-is the country's ability to preserve national interest, protecting the integrity, sovereignty [5; p. 125], political, economic, social and other foundations of society and to act as an independent subject of the system of international relations. Therefore, based on this definition, it can be said that the national security system consists of the state, economic, public, information, environmental, transport, energy, personal security and

defense. The main task of this system is the protection of national values from various kinds of threats and risks.

Threat - a set of factors and conditions that create a direct or indirect possibility of harming constitutional rights, freedoms, citizens' lives, territorial integrity and sovereignty, stable development and security of the state [3; p. 8]. The threat can be natural, or may be caused by an actor endowed with the will and intent represented by an individual, group, organization or state. Risk probability of negative and unwanted impact that is caused by external or internal vulnerabilities, and that may be avoided through preemptive reaction.

The level of national security is characterized by the stability of the economic, socio-political, scientific-technical, cultural and military development of state, its ability to create all the necessary conditions for the development of society. Therefore, there is a direct relationship between security and stability. The more stable the system, the higher its level of security. Therefore, stability is one of the indicators characterizing the degree of system security. One of the main processes of destabilization is the undermining of the performance of critical state objects by hostile forces or intruders so that the dysfunctions arising in them develop into political, economic and social tension. This concept is based on the ability of purposefully influence to processes and objects that are crucial for functions of the state and the armed forces by direct traditionally military intervention or indirect non-traditional means so called hybrid war. The ultimate goal is to undermine particular state by stimulating the destabilization of the economy, frustration and discontent of the population, alienation of minorities or offended groups of the population, creating conditions for controlled and uncontrolled migration, suppressing civil resistance and undermining critical infrastructure [6; p. 3].

Critical infrastructure the body of systems, networks and assets that are so essential that their continued operation is required to ensure the security of a given nation, its economy, and the public's health or safety and the failure of which in any case affects the welfare of the country's citizens, defense and economic security [7; p. 11].

The performances of critical infrastructures that provide vital public functions is important in the system of national security and play a crucial role in the country's defense, economic and social development. The protection of these infrastructures, which ensures the normal work of services essential for the functions and development of the state, is one of the priorities in the country's national security system. Even the ancient Greeks and Chinese knew the importance of some infrastructure for society and country. At that time, it was, above all, a transportation network and a network of aqueducts, which played a strategic role. Obviously today because extremely intensive development of the infrastructure of leading countries, emerged many new so-called critical facilities, such as, for example, large hydraulic structures, oil, gas, product pipelines, nuclear power plant networks, strategic oil and gas storage facilities, harmful chemicals production, transport hubs, airfields, etc., the disabling of which can lead to unpredictable heavy and even catastrophic consequences. Evidence express the content and significance of critical infrastructure not only for the functioning of the state during normal conditions, but also in crises that may be caused intentionally or unintentionally, by external or internal actors. In Europe, critical infrastructure issues were raised first in the UK, where at the end of 1999, the critical national infrastructure was defined

as systems of which continuity is important for the functioning of the state. Terrorist attacks on objects in the United States, on September 11, 2001, showed, neither the world's largest nor its smallest states can guarantee absolute security [8; p. 23], and the problem of protecting critical infrastructure became one of main aspects of national security. With the rise of cyber space attacks in connection with new information technologies, this problem was taken on new dimensions and scope in the last two decades.

The development of technologies in the modern world not only allows humanity to solve many problems of its progressive evolution, but at the same time, it creates new challenges and threats to domestic security. One of these is a cyber-attack, which nowadays considered as a main threat to national security. Cyber-attacks are ranked among the top ten global risks in terms of probability, and their effects ranked among the top ten global risks in terms of impact to national security [9]. The primary objectives of offensive cyber-attacks include the command and control systems of the armed forces, as well as critical infrastructure, which include the energy, banking and industrial sectors. Cyber-attacks on critical infrastructures are increasingly common today and have become a significant problem for various countries and organizations around the world. According to experts Christine Lord and Travis Sharp, "*cyber attacks :a hostile act using computers, electronic information and/or digital networks that is intended to manipulate, steal, disrupt, deny, degrade or destroy critical systems, assets, information or functions*" [10; p. 59]. As can be seen from the definition, this type of attack is directly related to the use of new information technologies. These, which deal with computing, hardware, software, telecommunications and generally anything involved in the transmittal of information [11; p. 251], deeply penetrated into the livelihoods of states, and is increasingly used in such vital areas as energy, transport, health, water supply, defense, etc.

Cyber-attack is the consequence of emergence of a fundamentally new digital environment, cyberspace, which is not geographical in the generally accepted sense of the word, but nevertheless is fully international. The lack of borders in this so-called cyberspace has led to a dramatic increase in the number of threats, acts of cyber-terrorism and cyber-crime throughout the world. Today, victims of criminals operating in the information space can be not only people, but also vital structure of states. The word "cyberspace" was first mentioned by science fiction writer William Gibson in 1984 in his novel "Neuromancer" to denote the global multiplayer virtual environment [12; p. 3] and entered in our life with the advent of World Wide WEB. There are lot definitions of cyberspace, but most common, which explain the nature as follows. Cyberspace- is "*global domain within the information environment consisting of the interdependent network of information technology infrastructures, including the Internet, telecommunications network, computer systems and embedded processors and controllers*" [13; p. 4].

The boundaries of cyberspace are not reducible to the boundaries of the physical space; they are mobile and changeable, easily overcome physical barriers and geographical distance. It is united and scattered everywhere, at the same time it is not displayed on any world map and is indivisible by the borders of national states [14; p. 54]. Therefore, anyone who possesses the necessary knowledge can penetrate into any point of this space. At the same time, cyberspace represents endless possibilities for communication, due to the fact that communication in it is

almost instantaneous. However, as with any achievement of scientific and technical progress, these properties of cyberspace have both advantages and disadvantages.

Advantages - a powerful incentive to use the possibility of reliability and diversity of information interaction for the effective development of all areas of activity, expanding the possibilities of using the diversity of knowledge accumulated by mankind. Disadvantages - expanding the possibilities of unauthorized access of various types from any to any other point of cyberspace, not always with good purposes. These opportunities are viewed as threats to the disruption of the normal functioning of cyberspace and, accordingly, all national infrastructure facilities that use its potential for ensuring work. So in extremely mobile and flexible, not only is an infinite number of new opportunities created, but new threats such a cyber-attacks are born that humanity has never before encountered.

With the ubiquitous penetration of digital technology into our lives, economical welfare, proper function of state intuitions and critical infrastructures depend on cyberspace integrity and protection. Because today number of intrusions on cyberspace is constantly growing, every day around the world there are thousands of cyber-attacks aimed at disrupting the work of state infrastructure objects in different countries.

Today efficient work of almost all of critical infrastructure relies on software-based control system; such are supervisory control and data acquisition (SCADA) and distributed control systems [15]. In order to meet the demands of modern economies such are remote scalability, control and supervision, these systems indirect or direct connected with external system, such a Global network. In modern days, the number of connections to SCADA systems and the use of internet- based techniques have increased rapidly. Today most SCADA systems use the same standards and solutions as administrative IT system [16; p. 2]. By this reason along with many advantages, controllers are vulnerable to attack from cyber space. Therefore, the objects where these controllers are used, such as power plants, traffic control centers, water purification systems, etc., have become the subject of attention of intruders, constantly undergoing network hacking, data theft and temporarily or indefinitely disrupting services. Vulnerabilities of this system can be different - from the usual situations with the absence of passwords and the use of accounts created by default, and to problems with configurations or errors in the program code. As soon as the attacker is able to launch a program that has access to the controller, the probability of a successful attack becomes very high. This kind of attacks can be carried out not by organized group by also by individual attackers. In 2001, a former Maroochy Water System employee was sent to prison in Australia for breaking into the sewage treatment control system, which led to the discharge of millions of liters of untreated sewage into water bodies of local parks and rivers. [17; p. 1152]. Analyses of this incident showed that the probability of a cyber-attack had been considered very low. By this reason, there was no single person responsible for cyber security. In addition, one important control factor was missing, is the SCADA regulatory or standardization bodies. Only three years after, in 2003, the first public ICS(industrial control system) cyber security standard regarding with SCADA was developed.

Cyber-attacks, unlike other types of aggression, begin without prior announcement and come as a complete surprise while attacks on important objects

can be carried out both from the territory of the attacker and from other territories. Moreover, the affected country may not even guess about it, because attack can take a long time to be destructive. In addition, could be said that the isolation of the object of attack from the Internet does not guarantee its security. An example, the Stuxnet the first worm designed to attack industrial control systems, discovered in June 2010 at the uranium enrichment complex in Iran's Natanz. Using the SCADA system software to regulate the work of nuclear centrifuges, the Iranians mistakenly believed that the isolation from the Internet would provide the security of their plant. However, through this particular system the virus penetrated into the computer control center of nuclear reactor, even though they were disconnected from Internet and cause the abnormal acceleration of centrifuge rotations, which eventually bring them down. As seen, this virus was located on an object isolated from the Internet and it is likely that the infection occurred long before the problem was detected. In other words, it was not possible to track his real author on the Internet activity. During the investigation, it was revealed that the author of the Stuxnet were the intelligence services of the United States and Israel. It was indirectly confirmed as disclosures by E. Snowden [18]. However, direct evidence that could be analyzed by independent experts was never presented, which is understandable, given the specifics of the object and the situation itself. After the attacks on Iran nuclear plant national governments became aware that the malware such as Stuxnet can seriously damage the critical physical infrastructures that are controlled by software. For example, this event forced UK to re-evaluate cyber threats to critical infrastructure and national security and develop, test and validate new cyber security ways and strategies [19].

There are various definitions of the term cyber security. Generally, cyber security refers to the body of technologies, processes, and practices designed to protect cyber space such are networks, devices, programs, data and infrastructures from attack, damage, or unauthorized access [20]. Since the protection of critical infrastructures lies at the core of national security, the issue of cyber space defense and risk must be properly managed at the government levels. Another reason for measures at the national level, that it is often problematic for any organizations due to cyberspace properties to identify the aggressor and fight. Its determination can be very costly, lengthy, and at the same time very hard to find out who are attackers: they can be countries, terrorist groups, small groups or individuals. Therefore, no organization will be able to handle it alone, no matter how well prepared it may be. Politicians, business and society should unite, because cyber security is a matter that concerns everyone. In modern conditions, this issue goes behind the level of information protection on a separate computing facility to the level of creating a unified cyber security system of the state, responsible for protecting not only information in the narrow sense of the word, but the entire cyberspace. To combat this threat, some countries set the task for their existing security organizations to respond to them, while others create entirely new organizations whose task is to manage or coordinate national cyber security strategies. Although the challenges and methods of response may differ in their details, common problems will be similar in all countries.

A particular significant problem is the fact that most of the critical infrastructure is not state property. For such subjects, the main motivating element is the achievement of profit, and not the security of the state as a whole. Therefore,

in order to eliminate this problem, the government should lead fight against cyber threats at state level and persuade companies, organizations and individuals for collaborative work in term of cyber security. Government also has to monitor that all public and private organizations for taking reasonable measures to protect themselves online and ensure the stability and efficiency of their systems in the event of an attack. For this purpose, it is necessary first of all to develop a national cyber security strategy, where the obligations of the government, public and private sector and individuals clearly indicated.

For the initial formulation stage, it is necessary to assess the country's cyber security situation and current and future risks, which will form the basis for the preparation and development of a strategy. Additionally, an analysis should be made in terms of the existing strength, weakness, and opportunities of the country as well as cyber-attacks on important infrastructures that have occurred in the past inside and in the other countries. In addition, in order to develop a strategy, it is necessary to involve key stakeholders from the public and private sectors, as well as from civil society, and allow all of them to represent and defend their interests.

However, formulation of strategy alone is not enough. Government must protect by all means their cyberspace, provide the stable functions of networks, and respond to the actions of those who attempt to harm it and identify the attacker. Although identifying an attacker in cyberspace is very difficult, revealing him should weaken other intents to attack. However, it is necessary to emphasize that due to large number of cyber-attacks and with the fact that these attacks can occur anywhere in the world and quickly, the most reliable way to protect is active cyber defense. The goals of this action are to destroy, nullify, or reduce the effectiveness of cyber threats. These include patrolling within networks, filtering known attacking IP addresses, and actively blocking malicious activity on the Internet. Therefore, the government should invest more in new technologies aimed at raising cyber security standards as well as in programs for the development of qualified personnel. In addition, taking account of vulnerabilities of using in critical infrastructure SCADA systems, companies should be encouraged to implement new and more secure policy. Eventually is necessary to mention that cooperation with allied country for develop joint actions important for preventing cyber-attack at international level. For example in response to these attacks on Estonia institutions, the defense ministers of NATO countries came together and agreed to develop common cyber defense policy [21; p. 319].

To conclude the most important aspect of national security is the protection of sensitive information and the most important infrastructure, as they provide the conditions for the life of modern society. In the 21st century, data and network protection, and the smooth function of communication systems and critical object are essential for state survival. Cyberspace opens up great prospects for humanity, but at the same time, it creates real threats to domestic security. Cyberspace is a new habitat and common heritage of modern man. Regardless of will and consciousness, each individual is a part of this environment, since most social interactions in the modern world occur through information and communication technologies. One of the main drawbacks of the digital era is its dependence on systems and networks. In the virtual space are formed threats to protect data, electronic systems and the privacy of citizens. Today this type of threat call cyber-attack and the damage they can cause in all areas of activity is estimated to be billions of dollars. Cyber security

issues are ever-present and in this field trust of citizen in the state is important. An effective system for protecting critical infrastructure must successfully counter various threats with an adequate level protection measures, depending on the value of the critical infrastructure sector and potential threats. The evolution of cyber threats makes it imperative to include cyber security in the top priority tasks of any organization. Unfortunately, this essay has shown that individuals and organizations tend to underestimate the scale of cyber threats. Information security is not a field that states can simply outsource to the private sector or non-governmental organizations. It is important to develop a dialogue between the state, the private sector and civil society, the outcome of which is likely to be ideas and options for defining technical and political solutions to the problem of increasing the resiliency of information systems. In addition, countries should form partnerships, share best practices and best practices, strengthen technical capacity and offer each other expert legal assistance.

REFERENCES

1. Glement, G. “Inside the Enemy’s Computer”, Identifying Cyber Attackers / G. Glement. – London: Hurst & Company, - 2017. - p. 304;
2. Buchan, R. Cyber attacks: unlawful uses of force or prohibited interventions? // Journal of Conflict and Security Law, - 2012, 17 (2), - p. 212-354;
3. Williams, P. Security Studies, A Introduction, Third Edition / P. Williams, D and Matt McDonald - New York: Routledge, - 2015. – 648 p;
4. The Progressive Era: [Electronic resource] / Boundless US History. - Accessed April 11, 2019. URL: <https://courses.lumenlearning.com/-boundless-ushistory/chapter/the-progressive-era/>;
5. Baylis, J. The Globalization of World Politics, A Introduction to International Relations, Seventh Edition / J. Baylish, S. Smith, P.Owens – United Kingdom: Oxford University Press, - 2017. – 610 p;
6. Hunter, E. The challenges of hybrid warfare / E. Hunter, P. Pernik; International Centre for Defence and Security. – Talinn: Estonia, - 2015. – 8 p;
7. Rinaldi, S. M., Peerenboom, J. P., Terrence, K. K. Identifying, understanding, and analyzing critical infrastructure interdependencies // IEEE control systems magazine, - 2001, 21 (6) – p. 11-25;
8. Bailes. Alyson J. I. Business and Security. Public-private sector relationships in a new security environment / J. I. Alyson. Bailes, K. Frommelt, - Oxford: Sipri, Oxford University Press, - 2004. – 346 p;
9. Global Risks 2018: Fractures, Fears and Failures: [Electronic resource] / World Economic Forum, Global risks report 2018. – December 17, 2019/ URL:<http://reports.weforum.org/global-risks-2018/global-risks-2018-fractures-fears-and-failures>;
10. Kristin,M, L., and Sharp, T. America’s Cyber Future, Security and Prosperity in the Information Age: [Electronic resource] / Center For a New American Security. – June, 2011. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/129907/CNAS_Cyber_Volume%2011_2.pdf.
11. Salvatore, M, T., Smith, G, F. Design and natural science research on information technology // - Amsterdam: Decision support systems, - 1995. 15(4), - p. 251-266;
12. Rid, T., Hecker, M “War 2.0”, Irregular Warfare in the Information Age / T. Rid, M. Heckler - New Delhi: Pentagon Press, - 2010. – 280 p;

13. Derek S. R. Cyberspace and national security, Threats, opportunities, and power in a virtual world / S. R. Derek. - Washington: Georgetown University Press, - 2012. – 258 p;
14. Johann-Christoph. W. Cyber warfare, military cross-border computer network operations under international law / W. Johann-Christoph – Cambridge: Intersentia Publishing, - 2014. – 313 p.
15. What is SCADA: [Electronic resource] / Inductive automation. – September 12, 2018. URL: <https://inductiveautomation.com/resources/article/what-is-scada>;
16. Sommestad, T., Ericsson, G, N., Nordlander, J: [Electronic resource] / Conference, Power and energy society general meeting. – August, 2010. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.172.630-&rep=rep18&type=pdf>;
17. Dzung, D., Naedele, M., Thomas, P., Crevatin, M. Security for industrial communication systems // Proceedings of the IEEE, - 2005, 93(6), - p. 1152 – 1172;
18. Snowden Says Israel, U.S. Created Stuxnet Virus That Attacked Iran: [Electronic resource] / The times of Israel. – July 8, 2013. URL: <https://www.timesofisrael.com/leaker-snowden-says-israel-us-created-stuxnet-virus/amp/>;
19. Hopkins, N. Stuxnet attack forced Britain to rethink the cyber war: [Electronic resource] / The Guardian. – May 30, 2011. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2011/may/30/stuxnet-attack-cyber-war-iran>;
20. Groot, J. What is Cyber Security? Definition, Best Practices & More: [Electronic resource] / DigitalGuardian. – March 14, 2022. URL: <https://digitalguardian.com/blog/what-cyber-security>;
21. Daniel, V. Cyber conflict, competing national perspective / V. Daniel. – London: Wiley – Iste, - 2012. - 352 p.

А.Т. БАЙСЕИТОВА

доктор юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции,

Алматинская академия Министрства внутренних дел Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, г. Алматы, Республика Казахстан

baliya76@mail.ru

А.Р. НУРТАЗИНА

подполковник полиции, Алматинская академия Министрства внутренних дел Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, г. Алматы, Республика Казахстан

maha-ar@mail.ru

О ПРОБЛЕМЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ВОЙН

В данной статье автор рассматривает вопросы информационных войн. Также А.Т.Байсеитова и А.Р.Нуртазина рассматривают исторические примеры борьбы с информационными войнами, проводимыми Министерством обороны США.

Ключевые слова: информационная борьба, разведка, СМИ, нападение, коалиция.

Современный мир характеризует зависимость экономики и общества любого государства от информационных технологий. При этом к информационным технологиям относятся не только телекоммуникационные элементы, но также средства и методы по распространению информации и их влияние на мнение населения. Таким образом, можно свидетельствовать о становлении информационного общества, положительными чертами которого являются: разрешение проблемы информационного голода, формирование глобального информационного единства, свободный доступ любого человека к информационным ресурсам. К отрицательным чертам относится угроза ведения информационных войн, включающая как манипулирование общественным сознанием, так атаки на национальную безопасность.

Опасность проблемы угрозы информационных войн начала обсуждаться еще в 90-е годы прошлого века. Так, например, в январе 1995 года Министерство обороны Соединенных штатов Америки провело учение по проблеме «Strategic information warfare» [1]. В данных учениях участвовали руководители подразделений национальной безопасности, а также представители, ответственные за национальную безопасность телекоммуникаций и информационных систем.

Тема учений – «День после...», рассматривавшая гипотетический кризис, вызванный информационной войной и связанными с ней непредвиденными крупными региональными военно-политическими последствиями.

Перед группой экспертов были поставлены следующие задачи:

1. Описание и формулировка концепции информационной войны.
2. Описание и обсуждение ключевых особенностей и связанных с ними вопросов, характеризующих информационную войну.
3. Изучение последствий информационной войны для национальной безопасности США.
4. Предложение политических решений.

После проведения учений был составлен отчет со следующими результатами:

Информационная война. США обладают значительными информационными ресурсами, включающими сложные системы управления и инфраструктуры в области: электроэнергетики, денежных потоков, воздушного движения, нефти и газа, и многих других элементов, управление и контроль над которыми осуществляется посредством информационных систем. Что, само по себе, представляет большую угрозу для безопасности.

Другим, не менее важным, моментом является то, что как союзники США, так и потенциальные партнеры данного государства, имеют большую зависимость от информационной инфраструктуры.

Поэтому в случае нападения врага на информационные ресурсы США и их союзников, данные атаки будут приобретать стратегический аспект.

Аналитики пришли к неутешительным выводам:

- 1) «линия фронта» отсутствует. Существует высокая вероятность поражения управления командования и объектов разведки. Театр военных действий расширился от одного традиционного до четырех (поле боя как

такое, внутренняя зона как США, так и союзников, межконтинентальная зона связи и развертывания);

2) из-за расширения зон потенциальных атак военная стратегия не может быть сосредоточена только на проведении и поддержке операций в одном проблемном районе.

Таким образом, было выделено семь характерных особенностей информационной войны:

Первая – *низкая стартовая стоимость*. Разработка информационных технологий обходится гораздо дешевле, нежели затраты на традиционное вооружение.

Данная предпосылка создает условия для атак: других государств, негосударственных субъектов (например, террористические группировки) и даже отдельных лиц. При этом опасность будет постоянно усиливаться из-за непрерывного развития информационных систем.

Для предупреждения последствий от данной особенности предлагалось: отказаться от легкого доступа к сетям и системам управления путем введения новых методов шифрования. Однако другая часть экспертов отметила, что данный шаг не может защитить от угрозы шпионажа (завербованные иностранной разведкой системные операторы).

Вторая – *размытые границы*. Широкая информационная инфраструктура «стирает» географические границы между странами. Более того, возникают сложности с определением врага: он может быть внутренним (преступность) и внешним (другая страна). Также сложно определить кто и кем атакован, а также кто руководит атакой (например, использована ли террористическая организация/группировка другим государством).

Третья – *огромное влияние на общественное сознание*. Существуют большие возможности для искажения либо распространения ложной информации (дезинформация), обесценивающие работу государственных органов (например, проведение политической поддержки инициатив страны, мероприятия по повышению имиджа и т.п.).

В качестве меры противодействия экспертами было предложено создание при последующих администрациях США надежного интернет-компонента для информирования общественности.

Четвертая – *новая проблема, возникшая перед стратегической разведкой*. Плохо изучены стратегические уязвимости. Теряют эффективности классические методы сбора и анализа разведанных. Необходима разработка новой области анализа, реструктуризация ролей и миссий, а также организация нового разведывательного сообщества. Одним из спорных вопросов по разрешению данной особенности стало устранение границы между внешней разведкой и внутренними правоохранительными органами.

Пятая – *проблема тактического предупреждения и оценки атак*. В середине 90-х годов еще не было адекватной системы тактического предупреждения, способного отличать информационную войну от других видов угроз, например, аварии или шпионаж. Здесь также было разделение мнений экспертов, одни считали, что необходимо радикальное смешение внутренних правоохранительных органов и внешней разведкой.

Шестая – *трудности для создания и поддержки коалиции*. Информационное взаимодействие между членами коалиции представляет

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

собой большую уязвимость, таким образом, является большим преимуществом для врага. По данному вопросу эксперты пришли к общему мнению о том, что по мере разработки и совершенствованию оборонительных систем необходим обмен данными с ключевыми союзниками.

Седьмая – *большая уязвимость информационной сети США*. Расширение зависимости различных отраслей производства США от информационной инфраструктуры увеличивает количество потенциальных целей противника.

Для решения данной проблемы эксперты были единогласны во мнении, что следует придерживаться минимальной необходимой информационной инфраструктуры.

Несмотря на то, что США стали рассматривать информационную войну как одну из угроз национальной безопасности в конце прошлого столетия, между тем одна из ее характерных особенностей – *огромное влияние на общественное сознание*, является не новым для мировой истории. Так, например, еще в 1927 году Г. Лассуэлл рассматривал в своей работе «Propaganda technique in the World War» методы манипулирования общественным сознанием, в том числе на территории врага.

Так, Г. Лауссуэлл «... определил пропаганду как «контроль за общественным мнением с помощью социальных символов». Цель этого контроля – обеспечить мобилизацию и консолидацию масс вокруг единой цели, а в условиях военных действий – вокруг победы в войне. Эта мобилизация по преимуществу носит негативный характер, т.к. массы спланирует общая ненависть к некому врагу, который служит главным препятствием для достижения цели» [2; с. 2-7].

В случае возникновения угрозы информационной войны для Казахстана, на наш взгляд, следует обратить внимание на опыт США.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Molander R.C., Riddile A., Wilson P.A. Strategic Information Warfare. A New Face of War [Электронный ресурс]. – URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR661.html
2. Мозолин А. Исследования пропаганды в теориях массовой коммуникации // Пропаганда. – 2007. – 2 октября.

In this article, the authors consider the problem of information wars. Also, A.T. Baiseitova and A.R. Nurtazina consider a historical example of studying the problem of information warfare conducted by the US Department of Defense.

Kew words: information warfare, intelligence, media, attack, coalition

A.Y. JUANYSHBEKOV

master student of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty city, the Republic of Kazakhstan
alen.juanyszbekov@gmail.com

PAKISTAN VECTOR IN INTEREST OF REGIONAL SAFETY

Regional security has always been an issue for Pakistan, however over the course of recent events in Afghanistan that concern is more evident than ever. The dominant reason for this security issue is Taliban takeover in the Afghanistan whose reputation

makes it harder for Pakistan to conduct any civil interaction. I used data from multiple researchers and experts that have worked on similar issues throughout the years. From 1979 to 2022.

Keywords: *Pakistan, Regional Security, Taliban, Afghanistan, International Relations, China, United States, India politics, economy*

Regional security is defined as security provided by cooperation of the state belonging to a certain region. Pakistan concern is that while in Afghanistan, Taliban's rule will want to enlarge their base of operations or get internationally recognized. Both options put tensions for Pakistan since the organizations is closely associated with terrorism, or outright called a terrorist organization by foreign press or officials.

Taliban #1 goal is to consolidate government power in the country. That includes to put political and administrative power under their control. For Pushtun population it will be difficult since they make up for 40% of the total population of Afghanistan. Thus, the political system will be unstable and illegitimate in the eyes of ethnic majority. When the new Afghan government was established itself in September 2021, there were only representatives of Taliban, with no representation of other parties, religious minorities or large ethnic groups.

On January 2nd 2022, Taliban spokesperson of Ministry of Defense Enaytullah Khwarazmi condemned Pakistan fencing on Durand Line. This announcement came after two weeks when Taliban fighters damaged the fence of the border. In response, Pakistan foreign minister vowed to solve this problem diplomatically. However, even though Pakistan wants to resolve this problem under Afghanistan requests saying that “the border has divided the nations on both sides” which Taliban “doesn't want” Pakistan stated “If we pay heed to Afghanistan claims then India can also claim all of Pakistan as its historical territory.” Adding “Afghanistan border issues are historical and have been with past empires, Pakistan has a legal right over its territory. Even China has boarder issues with its neighbors, the same is true for India. This doesn't mean they would break themselves.”

An alarming decision was made by the Taliban by appointing Sirazhuddin Haqqani, the organizer of numerous sabotage and terrorist acts as Minister of Internal Affairs. To stabilize Afghanistan, Taliban needs to surpass their opposition, ISIS (Islamic State of Iraq and Levant). Because in the eyes of Islamic state Taliban is a violent threat that needs to be neutralized

Pakistan is ranked amongst the emerging and growth leading economies, with a large and rapidly growing middle class. Pakistan's political history since independence has been characterized by periods of significant economic and military growth as well as those of political and economic instability. Is in an ethical and linguistically diverse country with similarly diverse geography. However, the country also faces some challenges, including poverty, illiteracy, corruption and terrorism.

It is no secret that Pakistan has supported Taliban in the middle 90s, however nowadays Prime Minister stated: “Pakistan is not responsible for Taliban, we are not their representatives, nor do we support their interests.” Pakistan's goal- Stable Afghanistan, as it affects the stability of our country. During its cooperation with Afghanistan in the 90s, Pakistan has secured several leverages over Taliban. The reason why Pakistan hasn't used these pressure points, is because they are saving it for the world to use during a civil conflict inside Afghanistan. Pakistan has

attempted to use peaceful measures back in September of 2020. Unfortunately, the talks came to the stalemate. At that particular moment there was a real threat of the country's disbandment which would be catastrophic. If that were to happen, then all the refugees and the Afghan Taliban would merge with Pakistan Taliban, and therefore new threats against the world.

As it seems at the moment Taliban wants monopolistic rule of the country, which means that there is still a threat to regional security. For Pakistan, Taliban's control of Afghanistan is a problem. On one hand they have an "ally", but on the other it has little or none political or financial support. Pakistan was one of the multiple countries that vote for US' "War on Terror initiative". This initiative meant the war on Taliban and other terrorist organizations. In that war Pakistan has paid the highest price in that conflict. 126 billion USD spent, 83 thousand dead and countless casualties. Pakistan has already used their limited resources to keep the balance on the border, which benefits not only the region but the whole world as well. As of January 2021, Pakistan has killed 18,000 terrorists, 1100 of them were members of Al-Qaeda and safely disposed 1237 bombs.

Pakistan has denied Taliban's choice for the Kunar's governor Hadzi Osman Turabi is a Pakistani. by clarifying that this person of interest speaks in Pashtu dialect and either a Haqqani, the most violent group in Taliban, or a member of Darul Uloom Haqqani, like the founder of Taliban, Mulla Omar Pakistan wishes strong and centralized government in Kabul. Not only because of regional security, but also due to economic factors. Afghanistan can connect Pakistan to South and Central Asia through infrastructure and transportation. Recently, Pakistan has signed an agreement with Uzbekistan for construction of the railroad through Afghanistan. This is a priority between Pakistan-Afghanistan and Pakistan-Uzbekistan relations.

The reason United States couldn't completely eradicate Taliban in Afghanistan is because of culture and religious differences. US believed that education of children and women is a basic human right, and rightfully so, however, in Pashtu Islam women are protected by being invisible and that is considered a norm. At least that is what the majority of people of Afghanistan believe in. US mistakenly thought that by coming into Afghanistan and help against "evil" Taliban the citizens would welcome them with open arms. In reality however only a small number of Afghani citizens share US point of view.

Another mistake that they made was trying to implement the US ideology of civil rights and politics. When ask about the US soldiers retreat to the homeland and the effect that it caused in Afghanistan, President Biden stated: "We cannot give them their will to fight for their own freedom." Another US commander in Afghanistan stated "I had an honor to fight alongside real Afghan heroes and personally know many Afghan leaders who didn't wish Taliban's return. These people humbly wished the safety and well-being of their families. In some ways they were the patriots. But now, I know and agree that these honorable people were a minority of the country." It was a mistake to think that Afghan men will willingly fight against extremists of their religion. Even though their ways are extremist many of Afghan citizens share their beliefs.

As western countries hold back from recognizing the new government, the regional powers of Russia, China, Iran, and Pakistan have kept their embassies open in Kabul and expressed their willingness to work with Taliban. General Hamid Gul

stated “When history is written it will be stated that the ISI (Inter Service Intelligence) defeated Soviet Union with the help of America. Then there will be another sentence. The ISI, with the help of America, defeated America.”

Pakistan’s biggest gain from the Afghan Taliban conflict is that India will lose its influence in Afghanistan, which was seen as a threat to Pakistan’s security. The Taliban takeover also allows Pakistan to boost its bilateral trade with Afghanistan and provides unrestricted trade route to the countries of Central Asia. However, Pakistan can lose from Taliban’s ascendancy as well. If the Taliban fails to ensure stability, this can trigger another wave of refugees crossing the border. This could embolden domestic terrorism in Pakistan.

Pakistan has a unique relationship with Afghanistan. They are significant trading partners and there are numerous cultural, ethnic and religious connections. Hamid Karzai, former President of Afghanistan, described Pakistan and Afghanistan as “inseparable brothers” Their relations are very complicated. The western point of view is that Pakistan has sponsored Taliban to ensure that the government wasn’t pro-India. Pakistan Prime Minister Imran Khan stated that Taliban was “breaking the chains of slavery” Pakistan historic support for Taliban doesn’t mean it is relaxed about its takeover in Kabul. Pakistan has greatly suffered over the years by terrorist organizations alongside the border of Afghanistan. Pakistan’s interest in Taliban is to hope that the organization will be acting firmly and not allow Afghanistan to become safe haven for terrorist organizations like Al-Qaeda or ISIS. Western diplomats want to persuade Taliban through Pakistan means. They try to allow their Afghan and foreign nationals to leave Afghanistan, to let humanitarian aid and to hope moderate government. ^[19]

One of the most difficult issues is the solutions of the territorial problems with Pakistan, mainly the state border along the Durand line and overcoming the divided nation. Establishing constructive relations with international community will be difficult if Taliban won’t make contributions to get rid of drug trafficking. Unfortunately, in some areas, drug production and drug trafficking became the only solution from starvation. The old skill of creating profitable legal agriculture has been lost, and therefore any change in the profile crops growth will inevitably be associated with drop in income and decrease in the standard of living areas occupied by poppy cultivation. [1]

The fight against drug business cannot be considered doomed for failure in advance, even if there are doubts about the readiness of Taliban to put the fight against the drug business among their priorities. This will require a joint effort from international agent as well as Afghanistan.

Another great concern of Pakistan is a refugee crisis. At the moment, Pakistan has over three million refugees from previous wars, and unfortunately it cannot support any more. Pakistan High Commissioner to the UK Moazzam Ahmad Khan told BBC: “We don’t really have the capacity to take more refugees in and that’s why we’re suggesting – and requesting that let’s sit down together and work on the possibility of avoiding that eventuality.”

On October 20 1947, two months and six days after Pakistan independence through partition of British India, United States became one of the first nations to establish relations with Pakistan. The relations that are very important in the US overall policy in South and Central Asia as well as Eastern Europe. From 1948 to 2016 US has provided more than 70 billion USD to Pakistan in grants annually in

form of military aid. Pakistan was obligated to spend these monetary funds by purchasing American goods, food and other services. In spite of China being the largest importer and exporter for Pakistan's market, US continues to be one of the largest sources of foreign direct investment in Pakistan. From 1979 to 1989, Pakistan was used as aid against Soviet Union on the South Asia front. The relations took a new turn when US introduced unilateral military embargo that Pakistan claimed was only for self-defense purposes in early 90s. Over the years sanctions were imposed and waived, most recent was due to the US engagement in Afghanistan in 2001. ^[18]

China-Pakistan relations are based on mutual benefit. Since Pakistan has ended official diplomatic relations with Republic of China in Taiwan, and recognized the People Republic of China on the mainland. The two countries have regularly exchanged high level visits resulting in variety of agreements. China has provided economic, military and technical assistance to Pakistan and both countries consider each other a close strategic ally. Their bilateral relations have evolved from initial policy of neutrality to strong partnership. Diplomatic relations started in 1950, boundary issues were resolved in 1963, military assistance began in 1966, strategic alliance was formed in 1972, and economic co-operation began in 1979. China became Pakistan's largest supplier of arms and third-largest trading partner. Chinese cooperation with Pakistan has reached economic high points with substantial Chinese investments in Pakistan's infrastructural expansion like Gwadar.

Pakistan has served as China's main bridge to the Islamic world, and also played an important role in bringing US and China closer together with Nixon 1972 visit to China. International Relations scholars have observed that despite Pakistan and China being "highly divergent societies and polities with confiding views on central global issues," the two states have nevertheless forged a dynamic relationship over several decades – something which supports the idea that realpolitik motivates foreign policies in the international system. Pakistan and China have long praised the close ties the two countries have with each other. Pakistan President Pervez Musharraf referred to China as Pakistan's "time tested and all-weather friend" while in return Chinese leader Hu Jintao has referred to Pakistan as a "good friend and partner"[2].

The relations between India and Pakistan have been complex and largely hostile due to number of historical and political events. India is a country with Hindu majority and Muslim minority, while Pakistan is the opposite, with Muslim majority and Hindu minority. Soon after gaining independence India and Pakistan established diplomatic relations, but the violent partition and reciprocal territorial claims quickly overshadowed their relations. Since independence, both countries have fought three major wars and have been involved in numerous armed skirmishes and military standoffs. There have been numerous attempts to improve the relationship, notably Shimla Summit, Agra Summit and Lahore Summit, but the relations grown sour, largely due to the nuclear tests and other misfires. In 2003, ceasefire agreement and Delhi-Lahore Bus service in de-escalating tensions. However, these efforts have been impeded by periodic terrorist attacks.

Another challenge facing the Taliban is to prevent socio-economic collapse. The challenge lies in strict nationalism policy of the organization. To prevent this collapse Taliban needs to allow foreign organizations that has developed in the

country over the last two decades of foreign occupation to work again with the people that they helped. That includes finance, healthcare and education. Unfortunately, in some areas the system created by occupying authorities included widespread corruption and misuse of financial resources [3].

The solution to this “Afghanistan Problem” is to give a chance to rebuild relations between India and Pakistan as well as China-India relations. India has avoided active contacts with Taliban seeing the organization as a tool. In Islamabad, the Taliban’s victory is often perceived through the prism of bilateral Pakistan-Indian relations-as a fiasco of the allegedly existing plans in Delhi to open a second front against Pakistan on its northern borders. Over the past 20 years, India has been actively expanding its economic, political, and humanitarian presence in Afghanistan which Pakistan interpreted as an attempt to undermine Pakistan-Afghanistan relations and provoke disintegration process within Pakistan itself. Taliban’s successful government in the eyes of Pakistan could put an end to Indian attempts to inflict maximum damage on its neighbor. However, if Pakistan and India put would aside their geographical rivalry, their goals regarding Afghanistan coincide. Both countries are interested in preventing a new civil war and restoring political stability in the Afghanistan. Both countries would like to see a steady progressive development of the Afghan economy and take part in mutually beneficial economic relations with Kabul. Both countries need the country as a transport corridor connecting South Asia and Central Asia with Russia and China respectively. Both countries would like that terrorist acts against India or Pakistan were planned or carried out from Afghanistan territory, and those mutual interests continue.

Pakistan, Afghanistan and Uzbekistan have signed a roadmap for multi-billion rail project that is expected to boost trade relations between Central and South Asia. In January 2021, Pakistan Prime Minister stated that seaports in his country offered an opportunity to countries in Central Asia to gain access to Indian Ocean. The proposed 573 km railway project will link Uzbekistan’s capital Tashkent through Afghanistan’s capital Kabul and Pakistan’s northern city of Peshawar [4]. The agreed route traverses the Hindu-Kush range and tops out at 3,500 meters, which would make it one of the highest railroads in the world if completed. This ambitious route design will test the supply of materials while the ability to attract laborers and companies to work in Afghanistan. Taliban has expressed their interest, holding peace talks in January 2021 with Turkmenistan over energy supply to Taliban-held areas of Afghanistan and security of the Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India (TAPI) pipeline. Coupled with continuing peace negotiations between the government and insurgents there could be hope for the safety and viability of the complex, long-term railway project[5]. The commitment of Pakistan and Uzbekistan could signal their belief in the continued stability of Afghanistan.

During same month, Afghanistan and Turkmenistan inaugurated three energy and connectivity projects. Those projects include a fiber optic line for high-speed internet, a railway track between two countries as well as a power transmission project. However, such a potentially momentous accord needs to be couched in the realities of the region. These are immense and logistical difficulties ahead of the proposed railway. The implementations of the Mazar-e-Sharif-Kabul-Peshawar railway line will reduce the time and cost of the transporting goods along the

existing highway between Mazar-e-Sharif and Kabul, while power lines from Uzbekistan and Tajikistan are also being extended to Kabul and across Afghanistan. A railway will reduce transit times by an estimated 30%. It also reduces delivery time of goods from the Russian border to Karachi to 16-18 days and from Temper to Karachi to 8-10 days. Rail traffic volume is expected to reach 10million tons [6].

REFERENCES

1. Shahid, Kunwar Khuldune. "Afghanistan and Pakistan's Troubles Won't End with the Taliban Victory." – *The Diplomat*, For The Diplomat, 26 Jan. 2022, thediplomat.com/2022/01/afghanistan-and-pakistans-troubles-wont-end-with-the-taliban-victory/.
2. Xiaoqiang, Fu. "China, Pakistan Joined in Bonds of Brotherhood." *People's Daily Online*, en.people.cn/90001/90776/90883/7384378.html.
3. Mohdin, Aamna. "In Kabul There's No Justice': The Female Student Who Fled to Pakistan." *The Guardian*, Guardian News and Media, 19 Jan. 2022, www.theguardian.com/world/2022/jan/19/in-kabul-theres-no-justice-the-female-student-who-fled-to-pakistan.
4. Leijen, Majorie van. "Taliban in Afghanistan, New RAILWAY Deals in the Region?" *RailFreight.com*, 24 Aug. 2021, www.railfreight.com/corridors/2021/08/24/taliban-in-afghanistan-new-railway-deals-in-the-region/?gdpr=accept.
5. Ollard , Hugh. "What's behind the Planned Uzbekistan-Afghanistan-Pakistan Railway?" *The Diplomat*, The Diplomat, 25 Feb. 2021, thediplomat.com/2021/02/whats-behind-the-planned-uzbekistan-afghanistan-pakistan-railway/.
6. "Pakistan, Afghanistan & Uzbekistan Agree 573km Connecting Railway." *Silk Road Briefing*, 5 Mar. 2021, www.silkroadbriefing.com/news/2021/03/05/pakistan-afghanistan-uzbekistan-agree-573km-connecting-railway/.
7. Unanov, Boris. "Afghanistan Is OUR Constant Headache." Pakistani Expert on WHAT Is Attributed to His Country AND WHAT Are Its Real Goals." *Republic*, 7 Sept. 2021, republic.ru/posts/101531.
8. Landale, James. "Afghanistan: What Rise of TALIBAN Means for Pakistan." *BBC News*, BBC, 3 Sept. 2021, www.bbc.com/news/world-asia-58443839.
9. Amin, Shahid M. *Pakistan's Foreign Policy: A Reappraisal*. Oxford Univ. Press, 2010.
10. Dawn.com. "China, Pakistan Agree to Further Increase Military Cooperation." *DAWN.COM*, 16 Mar. 2017, www.dawn.com/news/1320868.
11. Malik , Muhammad Nadeem. "How Pakistan Stands to Gain - or Lose - from the Taliban's Victory in Afghanistan." *The Conversation*, 31 Aug. 2021, theconversation.com/how-pakistan-stands-to-gain-or-lose-from-the-talibans-victory-in-afghanistan-166414.
12. "Obama and South Asia." *Avoiding Armageddon: America, India, and Pakistan to the Brink and Back*, by Bruce O. Riedel, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2013, pp. 170–216.
13. "Pakistan an 'Irreplaceable' Friend, Chinese Foreign Minister Tells Army Chief." *The Express Tribune*, 26 Jan. 2015,

tribune.com.pk/story/827836/coas-visit-chinese-foreign-minister-terms-pakistan-chinas-irreplaceable-friend.

14. “Pakistan, Afghanistan and Uzbekistan Sign Roadmap for Rail Project.” *Railway Technology*, 5 Feb. 2021, www.railway-technology.com/news/pakistan-afghanistan-uzbekistan-rail-project/.

15. “Pakistan's Support of the Taliban.” *Afghanistan: Crisis Of IMPUNITY: The Role of Pakistan, Russia, and Iran in Fueling the Civil WAR Afganistan Sic*, Human Rights Watch, 2001, pp. 23–32.

16. Qassem, Ahmad Shayeq. *Afghanistan's Political Stability: A Dream Unrealised*. Taylor and Francis, 2016.

17. Salokhiddin, Nasriddinov, et al. “Uzbekistan's Long-Awaited Path to Indian Ocean Trade.” *East Asia Forum*, Tokyo International University, 30 July 2021, www.eastasiaforum.org/2021/07/31/uzbekistans-long-awaited-path-to-indian-ocean-trade/.

18. Shaikh, Najmuddin A. “What Does Pakistan Want in Afghanistan?” *The Express Tribune*, 27 Dec. 2011, tribune.com.pk/story/312794/what-does-pakistan-want-in-afghanistan-3.

19. Shahi, Agha, and Hamid H. Kizilbash. *Pakistan's Security and Foreign Policy*. Progressive Publishers, 1988.

20. Singh, Atul, et al. “The Pashtun-Led Taliban Could Break Apart Both Afghanistan and Pakistan.” *Fair Observer*, 27 Jan. 2022, www.fairobserver.com/region/central_south_asia/atul-singh-vikram-sood-manu-sharma-afghanistan-taliban-pashtun-pakistan-news-today-43781/.

В. А. КСЕНОФОНТОВ

кандидат философских наук, доцент, Военная академия Республики Беларусь,
г. Минск, Республика Беларусь
nksena777@gmail.com

ДИАЛЕКТИКА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ВОЕННЫЙ АСПЕКТ

В статье раскрывается необходимость постоянного анализа существующего и перспективного насилия в контексте обеспечения национальной безопасности и обороны государства. Отмечается, что в военно-политическом противоборстве невоенные меры и средства насилия содержат существенный потенциал. Уточняется, что проблема сохранения государства и его обороны выходит за рамки военного обеспечения. В условиях трансформации насилия с акцентом на информационные (гуманитарные) технологии важнейшими сферами враждебных действий противника являются социальная и духовная сферы жизни общества. Для граждан России и Беларуси актуальным является мобилизация интеллектуальных и духовных сил, совершенствование образования и науки, всех элементов социального и духовного потенциалов в интересах обороны государства, а также включение в эту деятельность всех сегментов гражданского общества.

Ключевые слова: национальная безопасность, общество, философия войны, враждебные действия, невоенные угрозы, системная война, оборона, духовная сфера, гибридная агрессия, стратегическая матрица нации.

В современном мире не снижается конфликтный потенциал, насилие в различных формах используется для достижения военно-политических целей.

Активно меняется характер вызовов и угроз государству, формы и способы противодействия им.

Существует объективная необходимость постоянного анализа возникающих и перспективных угроз в контексте обеспечения национальной безопасности (НБ) и обороны страны. В современном межгосударственном противоборстве проявляется закономерность – невоенные меры и средства насилия по эффективности сравнивались с военными, а в ряде случаев и превзошли их. Проблема непрямых действий в военной сфере НБ «как основное содержание военно-политического противоборства» [1, с. 5] исследована пока недостаточно. Меняется *философия войны* [2; 3].

В связи с существенным нарастанием информационного и социального (гуманитарного) насилия на нашу страну возникает необходимость корректировки методологии обеспечения обороны государства и системы НБ. Согласимся с экспертами Академии военных наук (АВН) о том, что при анализе межгосударственных противоречий стоит перенести акценты со средств их разрешения на степень радикальности мер, связанных с прекращением существования объекта конфликта – враждебные и не враждебные состояния (действия) [1, с. 6].

Исходя из этого война понимается как «вид межгосударственных враждебных действий (враждебных действий между политическими, социальными, религиозными, этническими и пр. группировками внутри страны) – социально-политическое явление, заключающееся в реализации политики насильственного принуждения объектов воздействия к подчинению политическим требованиям субъектов, в т.ч. в ходе военных действий» [1, с. 6].

Стоит обратить внимание на категорию *война* в Военной доктрине Союзного государства, трактуемую как «социально-политическое явление, представляющее собой крайнюю форму разрешения политических, экономических, идеологических, национальных, религиозных, территориальных и других противоречий между государствами, народами, нациями, и социальными группами с применением военной силы противостоящими сторонами» [4, ст. 5]. Это определение учитывает современные закономерности военного насилия и диалектику классической и неклассической парадигм войны.

Аналитики АВН среди *сфер враждебных действий* выделяют пространства: экономическое, политическое, социальное, информационное, географическое; а *объектами воздействия* являются – объекты политической, экономической и социальной систем, информационные объекты, а также материальные (ресурсные и пространственно-временные) объекты [1, с. 6].

Сегодня под обороной стоит понимать «государственную систему политических, экономических, военных, социальных, правовых и иных мер нейтрализации межгосударственных враждебных действий по отношению к государственной экономике, политике, национальному достоянию и социальному капиталу, в том числе и отражение вторжения и разгром врага в ходе вооруженной защиты страны» [1, с. 6].

Как уже отметили, меняется парадигма войны от классической (традиционной) к неклассической (нетрадиционной). Алгоритм *экспансии нового типа* выглядит так:

- принудительная или скрытая внешняя корректировка противником государственной экономической политики;
- диктат противником принципов и содержания государственного управления, чуждых интересам народов, населяющих страну;
- десоверенизация, устранение государственности путем превращения органов управления в номинальные, бессильные в реализации возложенных обществом на них функций;
- разделение и дезидентификация социальных групп, национальной культуры, национального самосознания, развенчание героического военного и трудового подвигов народов СССР и современной страны;
- колониальное подчинение государства, фактическое или функциональное расчленение территории и геноцид [1, с. 6].

Осуществляемые враждебные действия со стороны Запада в отношении России касаются и Республики Беларусь, особенно в контексте Союзного строительства. При успешной реализации технологии гибридного насилия со стороны коллективного Запада необходимость военного вторжения отпадает [5]. В современной экспансии существенное место занимают не прямые действия в экономической, внутри- и внешнеполитической, а также информационной сфере [6, с. 47].

Убеждены, что в настоящее время существенным компонентом защиты (обороны) страны становятся духовный, социальный потенциал, национальное богатство и особенно национальные ценности [1]. Таким образом, проблема сохранения государства [7] и его обороны имеет комплексный характер, она выходит за рамки ее только военно-силового обеспечения. Реалии таковы, что насильственные или враждебные действия проводятся «оппонентом» на все компоненты (подсистемы) общества: материально-производственную (экономическую), социальную, политико-правовую и духовную. Все сферы жизнедеятельности общества в своем функционировании связаны с военной сферой НБ.

С учетом акцентов современного насилия (доминанты его гуманитарной составляющей) при опоре на военную силу, осуществлением «ценностной войны» или «мировоззренческой войны» необходимо системно содействовать укреплению социальной и духовной сферам общества, наиболее подверженных такому воздействию. Подчеркнем, что каждая из сфер жизни социума имеет свой военно-оборонный потенциал.

В настоящее время важнейшими сферами враждебных действий противника являются социальная и духовная сферы общества, в которых осуществляется воспроизводство человека и формирование его мировоззренческих установок. По убеждению автора, важнейшим театром ведения современной войны является антропосфера [8].

Духовный потенциал общества выступает своеобразным регулятивом воинской службы, способствует формированию облика защитника Отечества. Военная организация государства (ВОГ), в свою очередь, активно воздействует на формирование общественного сознания и мироощущения, общественной идеологии и психологии, духа патриотизма и общественного оптимизма. Можно утверждать, что ВОГ и ее ядро – *Вооруженные Силы являются своеобразным духовным наставником нации*, формируя готовность выполнения священного долга по защите Родины.

Важнейшим условием обеспечения НБ в военной сфере является наличие военной силы, которая должна отвечать требованиям перспективной войны. Все ее компоненты приводятся в действие людьми с определенным духовным миром, мотивами, ценностями. История военных конфликтов свидетельствует нам о том, что именно духовный потенциал является определяющим в обеспечении обороны страны и зависит от готовности граждан к самопожертвованию во имя интересов Родины [9, с. 455].

В реализуемом со стороны Запада непрямым воздействием на противника за счет подрыва всех потенциалов общества и государства. Сегодня активно используется *технология системной и сетецентрической войны* [10; 11]. Военные стратеги Запада со второй половины XX века рассматривали войну не только в узком смысле, как вооруженную борьбу («прямые действия»), но и в широком смысле, как «непрямые действия». На Западе широко трактовали понятие «оружие», включая в него такие элементы, как: информацию; фотографии; идеологию; взятки; модернизированные гены; вирусы; нано-частицы; компьютеры; подрывные компьютерные программы и др. Кроме того, военные эксперты Запада относили к понятию «война» операции изменения климата, экосистемы, микрофлоры. Все виды операций они именуют как «трансформация».

Отметим, что военная сила, которая в эпоху классического противоборства, была основной гарантией безопасности, сегодня не гарантирует защиты государства от угроз в информационной, психологической, кибернетической, финансовой, экономической, демографической, климатической, генетической, опиумной, психотропной войны и от культурной агрессии [10, с. 6].

Еще в 1974 году в США были разработаны основные постулаты доктрины системной войны (systems warfare), целью которой стало «проведение операций по созданию и использованию в своих интересах управляемого хаоса во всех подсистемах государства врага» [10, с. 7]. Определены критически важные сферы безопасности СССР, подрыв которых разрушал всю социальную систему. Государство противника стали представлять как модель комплексной системы, выделив в ней важнейшие подсистемы: 1) финансовую; 2) демографическую; 3) информационную; 4) экономическую; 5) социальную [10, с. 11].

По мнению профессора С. И. Репко: «Война – это паразитирование с целью хищничества, обмана и нахлебничества» [10, с. 31]. Революции в военном деле изменили характер войны. Стратеги Запада убеждены, что война не ограничивается вооруженной борьбой. В широком контексте, война – «это подрыв интегрального потенциала врага одновременным подрывом многих потенциалов системы, оказывающим синергетический эффект, приводящим государство врага к катастрофе» [10, с. 34]. Главным постулатом военной теории стало то, что *враг – это система*, в которой есть уязвимые параметры, сферы. В результате исследований систему государства врага изобразили моделью, на которой выделили ключевые сферы.

Варианты критически важных сфер системной войны в 2010 году были известны по пяти моделям: Бойда (1978), директивы президента Рейгана (1982), Уоррена (1990), и двух вариантов Колледжа НАТО [10, с. 36].

Критически важные сферы системной войны

Бойд	Рейган	Уоррен	НАТО (1/2)
Управление	Управление	Управление	Философские системы / Финансы
Религия	Финансы	Финансы	Мышление / Религия
Мораль	Идеология	Рождаемость	Военная теория / Понимание обстановки
История	Правящая партия	Идеология	Национальное сознание / Научная информация
Финансы	Гонка вооружений	Боевой дух людей	Национальные законы / Информация СМИ

Из таблицы видна реализация принципа «пяти колец» критически важных сфер государства-противника, на которые необходимо организовать постоянное воздействие с целью разрушения его интегрального потенциала.

С. И. Репко отмечает: «Теория военного искусства США рассматривает войну в самом широком контексте. Война – это вид биологического паразитирования, деятельность по управлению системой больших социальных групп людей с целью обеспечения воспроизводства своей системы чужими ресурсами, доминирования за счет противника» [10, с. 42].

По мнению американских стратегов, война – это управление врагом. С момента применения ядерных бомб и ответной разработки ядерного оружия в СССР американские исследователи приступили к этапу научного осмысления ведения военных операций невооруженными способами. На основе собственных исследований, проведенных в конце прошлого века, было установлено, что в современных войнах лишь примерно 2 % операций проводится с применением средств вооруженной борьбы, а цели 98 % операций достигаются невооруженными способами [10, с. 48]. Это актуализировало дискуссию о трансформации войны, способствовало появлению десятков новых дефиниций войны.

США используют в системной войне тайные операции, не прямые действия и спецоперации невооруженными средствами. Операции системной войны включают 27 основных видов: 1) финансовые; 2) демографические; 3) генетические; 4) информационные; 5) доктринальные; 6) экономические; 7) дачу взяток иностранцам; 8) внедрение агента влияния в зарубежные правительства; 9) идеологические (религиозные) операции; 10) операции психотропной войны; 11) климатические операции; 12) психологические операции (в т.ч. зомбирование пропагандой, нейролингвистическое программирование); 13) операции подрыва управления, когнитивная война с целью нарушения понимания противником обстановки; 14) кибернетические операции; 15) операции ассиметричной войны; 16) операции иррегулярной войны; 17) конфликты низкой интенсивности; 18) «война в мирное время»; 19) «оперативные действия»; 20) «манипулирование глобальным общественным мнением»; 21) «манипулирование с помощью обязательств по международным договорам» (втягивание в войну партнеров США по НАТО); 22) «эксплуатация международных законов» (вариант т. н. «юридической

войны»); 23) дипломатическую войну; 24) юридическую войну; 25) экономическую войну; 26) операции «великолепной силой» (психологические операции по манипулированию сознанием иностранцев при их общении с американскими миллиардерами); 27) операции «великолепной обороны» (психологические операции по манипулированию мнением иностранных офицеров с использованием военачальников США и НАТО) [10, с. 93-95].

Можно заключить, что в основе системной войны лежит одновременное комплексное (системное) воздействие на всю социальную систему (система НБ), по всем социальным институтам противника с привлечением не только вооруженных сил, но и других силовых и несиловых ведомств, организаций и структур.

Убеждены, что в интересах обеспечения НБ, кроме сущностного понимания доктрины системной войны, следует обратить внимание на комплексное изучение технологий насилия и войн будущего [12; 13; 14], современной концепции «гибридной войны» [15; 16] и стратегию противоборства в серой зоне, куда военные эксперты Запада относят наше государство [16; 17].

При непрямом насилии осуществляется «целенаправленное информационно-психологическое воздействие на население и активная поддержка внутренней оппозиции. Все это дополняется мерами скрытого характера, включая всестороннюю помощь экстремистским и террористическим организациям» [18, с. 31].

Готовность выдержать современные технологии войны и любые враждебные действия может быть обеспечена только совершенствованием *стратегической матрицы нации*, под которой понимается «сама нация, ее историческая ментальность, а также ее «жизненное пространство» как историческое месторазвитие (по Л. Н. Гумилеву), образ жизни и ареал расселения, а также пространства, контролируемые нацией» [19, с. 357].

Основными компонентами стратегической матрицы нации по А. И. Владимирову являются: качество и мощь коренного этноса (титულიной нации); национальные ценности и мощь национальной культуры; образ жизни нации, принимаемый ее большинством как «достойный и правильный»; наличие и освоенность достигнутого исторического пространства; ресурсная, научная и технологическая самодостаточность; военная самодостаточность нации; дееспособное национальное управление, имеющее «идею» управления, т.е. национальную стратегию развития и безопасности [19, с. 358].

Таким образом, стратегическая матрица нации есть все то, что делает нацию самодостаточной с однозначной идентификацией в мире и определяет ее геополитический код. Сбережение (безопасность) и развитие стратегической матрицы нации (всех ее компонентов) является главной целью и главной задачей национальной стратегии, и сутью эффективного государственного управления [19, с. 358].

В современном противоборстве культура и национальное самосознание выступают важнейшим фактором сохранения государства в войне смыслов национального бытия. Исходя из осуществляемых не прямых (скрытых) враждебных действий как в отношении России, так и Беларуси целями обороны государства становятся не только защита суверенитета и государственной власти, территории, а защита социального капитала и

национального богатства [1, с. 6]. Главная цель скрытых враждебных действий – устранение идентичности объекта без признаков войны [6, с. 47].

Критически важным в таком непрямом враждебном воздействии и выборе жертвы агрессии приобретает сам народ «как социально-политическое единство и полиэтническое единство с его свободой, идентичностью, самообеспечением, самосовершенствованием и самовоспроизводством, а также национальное достояние (культура, самосознание, язык, традиции и уклады); социальный капитал со всеми его нормативно-ценностными системами и национальное богатство» [6, с. 47].

Названные параметры существенно затрагивают социальную и духовную сферы жизнедеятельности общества, каждого человека с его мировоззренческими позициями, смысложизненными ориентирами. В современном информационном противоборстве наряду с национальными ценностями важнейшим объектом поражения избрана культура нации и ее идентичность. Следовательно, необходимо комплексно укреплять культурный суверенитет народа как системообразующий в сфере НБ, непосредственно отражающийся на государственном суверенитете.

Автор разделяет подход профессора А. И. Подберезкина, утверждающего, что «классический вариант безопасности – эффективная военно-политическая стратегия, сменился в XXI веке на необходимость приоритетного обеспечения безопасности системы национальных ценностей, что выводит традиционную стратегию на качественно новый уровень, когда приоритетом становится не уничтожение военной организации государства, а ее системы ценностей, того, что относится к цивилизационной основе нации: культурным и духовным ценностям; национальной истории; языку; социальному, национальному и межрелигиозному согласию; государственному суверенитету; общему представлению о прошлом и будущем [20, с. 96]. Закономерно, что текущий год в Беларуси определен «Годом исторической памяти».

В дискуссии о классической (традиционной) и неклассической (нетрадиционной) войне, а также в содержании категорий войны и мира существуют проблемы, которые усложняют рациональное решение задач совершенствования НБ и обороноспособности государства. Выход из сложившегося положения возможен при введении в оборот враждебных действий как «формы устранения противоречий между субъектами межгосударственных отношений в открытом насильственном противоборстве или в ходе не прямых (скрытых) действий, проводимых с целью изменения государственной политики и (или) основ государственного устройства объектов воздействия путем их фактического уничтожения (ликвидации, отстранения, сущностного изменения)» [6, с. 47].

Видами враждебных действий можно считать: войну (в том числе гражданскую), геноцид, специальные подрывные операции против государственного строя (устройства) в экономической, внешне-, внутривнутриполитической сферах и географическом пространстве [6, с. 48].

Заслуживает не только внимания, но и понимания подход ученых АВН при выделении основных *компонентов обороны государства*: государственная власть, территория, народ (нация), национальное достояние, социальный капитал, национальное богатство.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Заметим, что к важнейшим элементам *национального достояния* ими отнесены: культура; самосознание; язык; традиции, обычаи, уклады; экономика. В *социальный капитал* они включают: нормативно-ценностную систему психологического воспроизводства; нормативно-ценностную систему организации общественного порядка; интеллектуальный капитал нации; национальный образ жизни; нормативно-ценностную систему воспроизводства. А в содержание *национального богатства* входят: природное богатство, национальное имущество, демографическое богатство.

Понимание диалектики современного насилия диктует расширенную трактовку НБ страны, ставит новые задачи перед наукой. Как отмечено на военно-научной конференции АВН: «Главное сегодня для военной науки – это опережающее, по отношению к практике, непрерывное, целенаправленное проведение исследований по определению возможного характера военных конфликтов, разработке системы форм и способов действий как военного, так и невоенного характера, определению направлений развития систем вооружения и военной техники» [21, с. 11].

Сегодня в межгосударственном противоборстве активно используется гибридная (информационная, психологическая, кибернетическая, экономическая, финансовая, политическая) война в сочетании с горячими региональными конфликтами. Их основные особенности состоят в следующем:

- они либо ведутся без всякого объявления войны, либо маскируются действиями, направленными якобы на защиту международного права, либеральных ценностей и т.п.;

- такие войны могут не иметь ни точного начала, ни конца, они носят перманентный характер;

- предпринимаемые действия во всех сферах гибридной войны носят неожиданный и нередко весьма быстрый характер;

- отсутствие каких бы то ни было правил ведения войны и норм международного права, решающая роль «права силы», использование в своих целях частных корпораций (включая и наиболее крупные корпорации на рынке информационных и интернет-услуг) и неправительственных организаций;

- решающая роль борьбы за сознание и умы людей, прежде всего молодежи;

- целенаправленное и массированное разрушение национальной идентичности противника, чувства принадлежности к своему народу, единства общества, его системы ценностей, традиций, социальных норм;

- прямой подкуп или шантаж части элиты противника;

- систематическое разрушение экономической и финансовой системы противника с помощью различных санкций, экономических и финансовых диверсий, инициирования массового бегства капиталов;

- провоцирование и финансирование внутренних государственных переворотов, «цветных революций» с целью изменения политического режима [20, с. 184].

В связи с нарастанием насилия, военный эксперт А. А. Бартош вводит категорию «мировой гибридной войны», под которой понимается

«межцивилизационный военный конфликт, в ходе которого стороны прибегают к целенаправленному адаптивному применению как военно-силовых способов борьбы, так и экономического удушения противника, использование подрывных информационных и кибертехнологий» [22, с. 4]. Это важнейший инструмент, активно применяющийся во внешней политике США и НАТО, который будет только возрастать.

Таким образом, нарастание негативных факторов в современной международной и военно-политической обстановке требует постоянного осмысления тенденций философии насилия и враждебных действий, корректировки концептуальных положений системы НБ государства с возможным уточнением Концепции НБ, а также системы управления оборонной сферой страны от военных и *невоенных* угроз. Это в свою очередь отразится на содержательной подготовке как гражданских, так и военных управленцев. Уяснение закономерностей развития современного насилия диктует и требования к военной сфере НБ, обеспечивающей мирное и прогрессивное развитие государства.

В интересах обеспечения НБ актуальным является мобилизация интеллектуальных и духовных сил всего белорусского общества, совершенствование системы образования и науки, всех элементов социального и духовного потенциалов в интересах обороны и безопасности государства. Кроме того, требуется включение в деятельность по осуществлению НБ и ее военной составляющей не только государства и сил обеспечения НБ, но также каждой личности и всех сегментов гражданского общества для отражения различных как традиционных, так и гибридных форм агрессии. Только совместные усилия всех субъектов социальной системы (государства) способны обеспечить мир и безопасность на белорусской земле.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Гареев, М. А., Дербин, Е. А., Турко, Н. И. Дискурс: Методология и практика совершенствования стратегического руководства обороной страны с учетом характера будущих войн и вооруженных конфликтов / М. А. Гареев, Е. А. Дербин, Н. И. Турко // Вестник АБН. – 2019. – № 1 (66). – С. 4 – 13.
2. Ксенофонтов, В. А. Современная война: основные особенности / В. А. Ксенофонтов // Гуманитарные проблемы военного дела. – 2018. – № 1 (14). – С. 65 – 72.
3. Ксенофонтов, В. А. Трансформация философии войны / В. А. Ксенофонтов // Научная мысль. – 2020. – № 1 (35). – С. 36 – 46.
4. Военная доктрина Союзного государства. Утверждена постановлением Высшего Государственного Совета Союзного государства 4.11.2021 г. № 5. <https://www.postkomsg.com/documentation/document/1899/>. – Дата доступа 2.02.2022.
5. Ксенофонтов, В. А. Гибридная агрессия как тенденция социального насилия / В. А. Ксенофонтов // Вышэйшая школа. – 2022. – № 1. – С. 45 – 51.
6. Дербин, Е. А. О совершенствовании стратегического руководства обороной России / Е. А. Дербин // Вестник АБН. – 2019. – № 2 (67). – С. 46 – 52.
7. Ксенофонтов, В. А. Сохранение и развитие государства как приоритет безопасности / В. А. Ксенофонтов // Гуманитарные проблемы военного дела. – 2019. – № 2 (19). – С. 59 – 64.
8. Ксенофонтов, В. А. Антропосфера как важнейший театр современной войны / В. А. Ксенофонтов // Вышэйшая школа. – 2021. – № 2. – С. 37 – 40.
9. Философия и военное дело: учебник / коллектив авторов; под общ. ред. П. В. Петрия. – Москва: КНОРУС, 2019. – 466 с.

10. Репко, С. И. Национальная безопасность: монография / С. И. Репко. – М. : Акад. геополитики, 2012. – 290 с.
11. Анненков, В. И. Сетевизм: геополитические и военно-политические аспекты современности / В. И. Анненков, С. Н. Баранов, В. Ф. Моисеев, С. С. Хархалуп / Под общ. ред проф. Анненкова В. И. Учебник. – М.: РУСАВИА, 2013. – 496 с.
12. Попов, И. М., Хамзатов, М. М. Война будущего: Концептуальные основы и практические выводы. Очерки стратегической мысли / И. М. Попов, М. М. Хамзатов. – М. : Кучково поле, 2016. – 832 с.
13. Понкин, И. В. Неклассические войны: моногр. / И. В. Понкин. – М.: ИНФРА-М, 2021. – 87 с.
14. Манойло, А. В. Технологии неклассической войны. Генезис. Эволюция. Практика. моногр. / А. В. Манойло, К. С. Стригунов. – М.: Горячая линия – Телеком, 2020. – 378 с.
15. Панарин, И. Н. Гибридная война: теория и практика / И. Н. Панарин. – М. : Горячая линия – Телеком, 2021. – 402 с.
16. Бартош, А. А. Гибридная война: учебное пособие / А. А. Бартош. – М. : КНОРУС, 2021. – 306 с.
17. Бартош, А. А. Серая зона: театр гибридной войны / А. А. Бартош. – М.: Горячая линия – Телеком, 2021. – 308 с.
18. Останков, В. И. Характер современных военных конфликтов и его влияние на военную стратегию / В. И. Останков // Вестник АВН. – 2019. – № 2 (67). – С. 30 – 34.
19. Владимиров, А. И. Основы общей теории войны: монография: в 2 ч. Часть II: Теория национальной стратегии: основы теории, практики и искусства управления государством / А. И. Владимиров. – М. : Московский финансово-промышленный университет «Синергия», 2013. – 976 с.
20. Подберезкин, А. И. Война и политика в современном мире / А. И. Подберезкин; [ред. О. Е. Родионов]. – М. : ИД «Международные отношения», 2020. – 312 с.
21. Герасимов, В. В. Развитие военной стратегии в современных условиях. Задачи военной науки / В. В. Герасимов // Вестник АВН. – 2019. – № 2 (67). – С. 6 – 11.
22. Бартош, А. А. Мировая гибридная война в стратегии США и НАТО / А. А. Бартош // Независимое военное обозрение. – 2022. – № 7 (1178). – С. 1 – 4.

The article reveals the necessity of constant analysis of existing and prospective violence in the context of national security and defense of the state. It is noted that in the military-political confrontation, non-military measures and means of violence contain significant potential. It is specified that the problem of preservation of the state and its defense goes beyond military support. In the conditions of transformation of violence with emphasis on information (humanitarian) technologies the most important spheres of hostile actions of the opponent are social and spiritual spheres of life of society. For the citizens of Russia and Belarus, it is important to mobilize intellectual and spiritual forces, improve education and science, all elements of social and spiritual potentials in the interests of state defense, as well as to include all segments of civil society in this activity.

Keywords: *national security, society, philosophy of war, hostile actions, non-military threats, system warfare, defense, spiritual sphere, hybrid aggression, strategic matrix of the nation.*

N.MAHMUDOV

master of strategy and defense art, National Defense University of Ministry of Defense of the Republic of Azerbaijan, Baku city, the Republic of Azerbaijan
mahmudovnuran@outlook.com

TO WHAT EXTENT CAN STRATEGIC CULTURE ENHANCE OUR UNDERSTANDING OF NATIONAL SECURITY POLICIES

The decision-making process in matters of defense is not an abstract construct based purely on the present moment but is, rather, steeped in the beliefs, biases, traditions and cultural identity of the individual country - all of which feed into its strategic culture.

Keywords: national security, strategy, strategic culture, policy, security.

The present-day's national security policy based upon the interests and conditions created inside the system of the present and past effects. It must be a natural piece of the strategic culture. The meaning of "strategic culture" is as multi-hued and multi-layered as that of "strategy" itself. Snyder's way to deal with to strategic culture is "a set of general beliefs, attitudes, and behavior patterns with regard to a nuclear strategy that has achieved a state of semi-permanence that places them on the level of cultural rather than mere policy." According to Johnston, the meaning of strategic culture is "ideational milieu that limits behavioral choices." Colin Gray, in War, Peace and Victory disentangle this topic by expressing that strategy is influenced by culture, geography, and history [1: 86]. The definition places a typical arrangement of determinates of strategic culture got from the investigation of states. A representative posting of widely accepted country strategic culture is "political tradition, history, and experience, defense concept, beliefs and values, economic resources, climate and resources, geography, etc." The impacts of these elements change from nation to nation, both all alone benefits and in combination, however particular sources of info result in different cultural influences. Thus, governments vary from a little to a considerable measure in their strategic establishments, prompting specific strategic decision processes and outcomes. Moreover, it also affects national security policy (NSP) of states. The NSP is a system for depicting how a nation provides security to the government and its individuals. NSP has a present and future part, illustrating the center interests of the country and setting rules for tending to present and future threats and opportunities. It is additionally recognized from these different strategies by the scope of subjects that it addresses, endeavoring to layout both internal and external threats. It looks to incorporate and organize the commitments of national security actors in response to the benefits and threats esteemed essential. In spite of the fact that NSPs different from state to state, they tend to be a single document addressing at least three standard themes: the state's part in the universal framework, perceived domestic and international challenges and opportunities, and the obligations of executing performing actors intending to these challenges and opportunities [2]. The central question of the examination will be whether or no a comprehension of a state's past activities, rhetoric, and social commitments can the primary thesis is that national "strategic culture" has a causal effect on NSP. The main idea of the article is relation amid the strategic culture and NSP.

A sharp complication of the current international situation caused the need to review national security strategies. Modern strategies are determined, first, by

qualitative characteristics of initiative, leadership and national strategic culture. Strategic sources are the key to analyzing the components of strategic culture in order to understand the impact of state's NSP. As mentioned above, each state has its own strategic culture, and it is different in composition and has a disparate impact on its national security policies. It is significant to understand the constituent parts of strategic culture in order to realize how the nations' strategic culture enhance their NSP. "Strategic culture constitutes beliefs, attitudes, and norms." Beliefs identify with "the essential or eventual standards of knowledge obtain on the proof of awareness, instinct, and spontaneous judgment." During the domain of strategic culture, these essential standards of learning belonging absolutely to the use of power. "Attitudes involve settled conduct or way of acting, as illustrative of feeling or sentiment." For the situation of strategic culture, nation's settled conduct is illustrative of its essential standards of information with regard to the use of power. Eventually, norms are "a standard example of social behaviour that is approved in or expected of a gathering" [3]. This is a specific degree prompts to predictability in foreign policy and is valuable to other security actors when surveying how a particular nation will act in a specific circumstance. Norms in the security and defence field, subsequently, identify with the typical or accustomed activities of a concerted security performer. These norms depend on a nation's profound beliefs and empower it to limit its alternatives as occasions happen. Hence, strategic culture forms rather than determine a nation's security and defence policy. A nation's strategic culture arises from ancient facts and actions. However, it is the elucidation of these historical facts that are critical to the comprehension, and improvement of strategic culture. As this different from one nation then onto the next, a security culture is unlike to the community that keeps it. It is these clarifications, which as Berger states are "transmitted through socialization; and by providing individuals with cognitive maps, they serve as filters through which subsequent events and experiences are apprehended" [4: 10]. A strategic culture accordingly transmitted starting with one generation then onto the next generation, not just their past actions become included in the community. Moreover, "the element of a strategic culture achieves the on-screen character as well as composed records and in addition through remembrances that serve to fortify remembrance" [5: 20]. However, past actions and remembrances can be reevaluated by the heir generations, and it can then affect how a nation's strategic culture is seen. Thus while decision makers are molded by a state's previous strategic culture, in the meantime they need to react to recent or altered circumstances, which can achieve clashes and thusly-new understandings.

Attitudes and Behaviour

One of the more quarrelsome open deliberations amid researchers investigating a strategic culture is the connection amongst behaviour and attitudes. This is the best reflected in work done by Johnston and Gray who have opposing views on this. The open dispute regardless of whether strategic culture can be created understandable by interrupting the relationship amid attitudes and behaviour, reflecting a key aspect of the debate between rationalism and constructivism. As it is significant to locate the version of strategic culture used in this statute within the overall theoretical landscape, it is necessary to summarise this debate briefly. Johnston, arguing from a realist point of view, emphasize that conduct is not a portion of the strategic culture. By breaking the link, it is possible

to create a version of strategic culture, which is falsifiable and emphasises causality. Consequently, the idea “catches what strategic culture is should do, to be specific, ensure leaders with a particularly requested set of strategic decisions from which to deduce a conclusion of predictions about behaviour” [6]. Thus, it is conceivable to foresee how a nation will behave, which decision makers a more empirically exact approach. On the other hand, Gray, whose position can be placed in social constructivism, argues this conduct is a portion of the strategic culture, and hence, the connection cannot be broken. As Gray states, “culture shapes the process of strategymaking and influences the execution of strategy” [7]. Accordingly, Gray's accentuation is placed on understanding a nation's behaviour as opposed to anticipating or clarifying this.

As the logical location of this proposal is situated inside social constructivism, evidently it fits into Gray's premise that behaviour is an integral portion of the strategic culture [8]. In this way, strategic culture forms a nation's security policy advantages, as opposed to ranking the multiform available alternatives. To comprehend why some policy preferences are accepted and not others, it is essential not only to recognise what strategic culture is comprised of but also an addition to utilizing different instruments, which exhibit this obviously. Thereby, the conceptual disadvantage of understanding rather than explaining a government's strategic culture can be overcome. As Meyer emphasises, this can be accomplished “by focusing on specific normative, cognitive or ideational components to realise Johnston's explanatory aspirations, and to avoid over-determining outcomes along the lines of national essentialism” [9]. Significantly, sub-cultures are able to subsist that would after be able to encourage the fundamental strategic culture. Thus, while leaders' “beliefs” are similar, leaders' behaviours for accomplishing the beliefs could vary. As Osica emphasises about Polish strategic culture, “the emphasis upon loyalty towards allies may be challenged since Poland's historical experience has shown that its allies have not always reciprocated Poland's loyalty” [10]. Frequently it is able to rely on the setting as to which alternative has more dominion despite the fact that role clashes can happen. Therefore, this is imperative to determine what a nation's main beliefs and attitudes towards the utilization of power comprise of as these will at that point sustain into a nation's norms. By exploring statements, defence records and leading meetings with security and guard decision makers, it is conceivable to learn the right comprehension of how leaders are an image of their nation's part in the security and defence field. Additionally, “role theory” can rationalise strategic culture by looking at how “role expectations” and “role conceptions” inform “role performance” [11]. Obviously, nations are not necessarily unified, rational on-screen characters. Fundamentally, this is able to understand through an examination of the outside circumstance joined with how this is deciphered within the nation in issue. Facts can be deciphered in various paths. When new circumstances happen, this permits decision makers space for maneuver. While the focal point of a nation's strategic culture gives direction, diverse methods for accomplish main beliefs on the utilization of power can be pursued. For instance, in the Polish example, they want to keep freedom, following the finish of the Cold War implied that a pro-Atlantic way was not initially sought by Polish decision makes, and as an alternative, a succession of variants was set underneath thought by different sections of the decision makes. In any case, the pro-Atlantic option, in the end, won by following

affirmation of the nation's freedom and local integrity. Consequently, the national situation on NSP does not come at in a specially appointed manner but rather depend on main believes in a nation's strategic culture and how decision makes in the context of the global situation. This can be ascertained by following the key debates among a government's decision.

Agents, Institutions, and Role theory

Strategic culture is established in the institutions and agents as it has a place with an aggregate strategic circle whom direct performance institutions that those have made and are thus influenced by both of them. Subsequently, strategic culture is institutionalized in order to as Berger argue that be in a reliant connection, every depending on the another in a continuous path. Official institutions perform a main portion in securing more extensive societal convictions, profit, and ensure setting and constancy to them [12: 11]. These institutionalised beliefs and qualities are able to influence which policy alternatives are accessible. Accordingly, strategic culture goes about as a focal point via which foreign security challenges are assessed and contemplated fundamental or in a different way. Nonetheless, a nation holds some establishments that are in charge of security and protection questions (for example the ministry of foreign affairs and the ministry of defence) which may have distinctive vital inclinations.

As featured over, an aggregate security public can accordingly, have strategic subcultures that have a place in the essential general strategic culture. As to, it is essential to recognize what somewhat on-screen character is being alluded. Possibly the attention might be to security and defence decision makers or the public. This venture will look at the previous primary in light of the fact that the elites are fundamental to the shaping of a government's security, defence policy, and therefore have point-by-point learning of the security and defence arena [13]. Social opinion is not sufficiently next to the fundamental leadership procedure to have the capacity to comprehend the full points of interest of their nation's security issues. Besides, leaders indicate their ideas publicly via statements and newspapers and are in this manner simpler to access than public opinion. Their ideas are additionally more critical as they are at the focal point of the basic leadership act and subsequently set the security and defence order paper, occasionally independent of public opinion [14]. Evidently, strategic culture has its limitations and has to be used carefully. If it attempts to offer an understanding of every aspect of a state's NSP and includes numerous factors, then the danger is that it interprets very little. While strategic culture is an actual instrument to use when evaluating what a nation's NSP is based on, and how this could affect upon how a nation's leaders select to action, it is arduous to understand how this reaches or affect international levels. This is since in multilateral establishments there will be few components at the game, not least status, abilities, institutional angles, identities of approach producers and other nations' plans and impression of the issues [15]. This thesis will use role theory to switch on strategic culture, while at the simultaneously embracing other parameters, which is of significance to the way in which a nation identify its NSP. These comprise international suppositions, military abilities and a state's situation around the globe, etc. Therefore, role theory gives a superior understanding of a nation's activities in the international environment including why a few strategies are taken and not others.

It can be seen from the studies that the essential elements of strategic culture are the same for each state, but their essence is different for each state. Each state has its history, beliefs, and norms and that is way has different strategic culture, and strategic culture influences state's NSP differently. Strategic culture affects the NSP of a nation. However, it does not fully explain the NSP of the country. In addition, the norms of nations, international institutions, political institutions of a country, the political course of leaders, new generations attitudes, etc. affect a state's NSP. Moreover, enhancing of strategic culture to NSP is changed from time to time. It depends on their norms of countries, international institutions, political institutions of a nation, the political course of leaders, new generations attitudes. Each state has different strategic cultures, and this does affect their NSP differently. Strategic culture is a useful instrument to understand states national security policies; even though, it does not tell everything.

REFERENCES:

1. John Baylis, James Wirtz, Colin S. Gray, and Eliot Cohen, strategy in the contemporary world (The UK: Oxford University Press, 2007), 86.
2. SSI, "National Security Policy - Security Sector Integrity," Security Sector Integrity, <https://securitysectorintegrity.com/defence-management/policy/> (Accessed March 20 2022).
3. Laura Chappell, Germany, Poland and the Common Security and Defence Policy. (The UK: Palgrave Macmillan, 2012), accessed (Accessed March 20 2022).
4. Thomas U. Berger, Cultures of Antimilitarism: National Security in Germany and Japan (The USA: The Johns Hopkins University Press, 2003), 10.
5. Kerry Longhurst, Germany and the Use of Force (The UK: Manchester University Press, 2004), 19-20.
6. Alastair Iain Johnston Cultural Realism: Strategic culture and Grand strategy in Chinese History (The UK: Princeton University Press), (Accessed March 25, 2022).
7. Brice F. Harris, America, Technology and Strategic Culture (The USA: Routledge, 2009), (Accessed March 25, 2022).
8. Per M. Norheim-Martinsen, "EU Strategic Culture: When the Means Becomes the End," Contemporary Security Policy vol.32, no.3 (2011): <https://doi.org/10.1080/13523260.2011.623055>, (Accessed March 25, 2022).
9. Christoph O. Meyer, "Convergence towards a European Strategic Culture? A Constructivist Framework for Explaining Changing Norm," European Journal of International Relations vol.11, no.4 (2005): <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1> (Accessed March 25, 2022).
10. Olaf Osica, "Poland: A New European Atlantics at a Crossroads?" European Security, vol. 13, no. 4 (2004): <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09> (Accessed March 26, 2022).
11. K.J.Holsti, "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy," "International Studies Quarterly, vol 14, no 3, (1970): <https://doi.org/10.2307/3013584> (Accessed March 26, 2022).
12. Thomas U. Berger, Cultures of Antimilitarism: National Security in Germany and Japan (The USA: The Johns Hopkins University Press, 2003), 11-12.
13. Kerry Longhurst, Germany and the Use of Force (The UK: Manchester University Press, 2004), 22.
14. John S. Duffield, World Power Forsaken. Political Culture, International Institutions and German Security Policy after Unification (The USA: Stanford University, 1998), 34.
15. Laura Chappell, "Poland in Transition: Implications for a European Security and Defence Policy," European Journal of International Relations vol.31, no.2 (2010):

<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13523260.2010.491312> (Accessed March 29, 2022).

Қ.М.БОЛЫСОВА

философия ғылымдарының кандидаты, «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, Семей қ., Қазақстан Республикасы
kuralai_2702@mail.ru

А.М.ДАУЛЕТОВА

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ
dauletovaa_01@mail.ru

**ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАР ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ
ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫС ЖОЛЫНДАҒЫ ЖҮРІП ӨТКЕН ЖОЛЫ**

Бұл мақалада ұлтаралық қақтығыстың өзектілігі және қазіргі Қазақстанның осы жолда жүріп өткен жолы қарастырылады. «Қазақстандыру» жобасына негізделі отырып, бүгінгі таңдағы этносаралық қақтығыстар міселесіне негізделеді.

***Кілт сөздер:** Ұлтаралық қақтығыстар, этносаралық қақтығыстар, этникалық бағыт, ұлтшылдық, толеранттылық, менталитет, мәдениет, аштық, терроризм.*

Соғыстан кейінгі жылдарда елімізде алғашқы этносаралық қақтығыстар мен депортацияланған халықтар өзекті мәселелердің бірі болды. 1932-1933 жылдардағы Голощекин реформаларынан кейін қазақтар саны төрт миллионнан екі миллионға дейін екі есе азайып, кең жерлер мен елді мекендер қаңырап бос қалды. Босаған жерлерге 1942-1944 жылдар аралығында жер аударылған және депортацияланған халықтар: ингуштар, шешендер, қырым татарлары, кәрістер, күрдтер, түріктер, қарашайлар, немістер, т.б. қоныс аударды. Кейін соғыстан кейінгі жылдардағы алғашқы этносаралық қақтығыстар Хрущевтіңтың игеру бағдарламасымен де байланысты болды. Осы кезеңде Қазақ ССР-не РСФСР мен УССР-нен алты миллионға жуық орыс пен украин қоныс аударды. Бұл халықтың айтарлықтай демографиялық ауытқуын тудырып, еңбек және тұрғын үй нарығындағы бәсекелестікті күшейтті. Тынға арналған жерлерді алып қою қазақ халқын дәстүрлі жайылымдық мал шаруашылығымен айналысу мүмкіндіктерінен айырды. Бұл халықтың материалдық жағдайының айтарлықтай нашарлауына әкеліпсоқты. Жергілікті жерлердегі көптеген этносаралық қақтығыстарды адамдардың үлкен тобының қылмыс жасауы немесе жаппай бұзақылық ретінде сараланды және бұқаралық ақпарат құралдарында кеңінен жарияланбады[1; 236].

Кейін 1992 жылдан бастап барлық кішігірім қақтығыстар кеңінен жарияланып, дәл осы кезеңде ұлтаралық қақтығыстардың саны көбейе бастаған болатын. Этникалық бағыттың ауысуы, бір жағынан, 1991 жылдан кейін елдегі орыс халқының, украиндер мен немістердің үлесі мен санының күрт төмендеуімен, екінші жағынан, титулдық емес ұлттың жаңа мәртебесімен, олардың жергілікті ұлт өкілдеріне деген көзқарасын түбегейлі өзгертумен байланысты болды. Сонымен бірге, 1991 жылдан кейін барлық жағдайларда Кавказ халықтарының өкілдерімен тек ұйғырлар арасында ғана

қақтығыстар болғанын атап өткен жөн. Және 1991 жылдан кейінгі этносаралық қақтығыстардың көптігі жалпы қазақ халқының агрессивтілігімен емес, оқиғаларды бұқаралық ақпарат құралдарымен жариялаудың жаңа режимімен және тәуелсіз БАҚ пен байланыс құралдарының пайда болуымен түсіндіріледі[2]. Кейін осыған байланысты "Қазақтандыру" жобасы жарық көрді. Ол Қазақстан Үкіметінің кеңес заманында жойылып кеткен титулдық этникалық топтың құндылықтары мен өзіндік ерекшелігін жаңғырту мақсатында жүргізіп отырған негізгі саясатына айналды. 1960-шы жылдары Кеңес өкіметі кезінде басталған қазақ тілінің жәнәмәдениетінің бірегейлігінің жойылуының аясында, осы мәселеге жауап ретінде «Қазақтандыру» жобасы жүзеге асырылды. Нәтижесінде этникалық факторларды ескеретін, ұлтшылдықты саяси-идеологиялық құрал ретінде пайдаланатын тәуелсіз Қазақстанның жаңа саясаты пайда болды. Жобаның жүргізілу барысында, көптеген ғалымдар тіл саясатына ерекше назар аударған болатын. Сондықтан, бұл да «Қазақтандыру» жобасының көрінісі болып табылады. Сонымен қатар, тағы бір маңызды факторлардың бірі, ол көші-қон саясаты. Бұл саясат титулдық ұлттың рөлін арттыруға бағытталғанның көреміз. Үкімет қазақтардың жалпы санын ұлғайту үшін белгілі бір көші-қон процестерін пайдаланды. Бұл елден тыс жерде тұратын қазақтарды отанына оралуға көмегін тигізді. Осындай саясаттың нәтижесінде қазақтардың халқы азшылықтан көпшілікке айналып, халық саны біршама өсті[3].

Ұлтаралық қақтығыстарды реттеп, этносаралық келісімді жүргізіп отыратын мекеме, ол 1995 жылы мемлекеттік ұлттық саясатты әзірлеуге және іске асыруға жәрдемдесетін консультативтік орган – Қазақстан халқы Ассамблеясы болып табылады. Органның басты мақсаттарының бірі ұлтаралық және конфессияаралық келісім мен қоғамдағы тұрақтылықты сақтау, сондай-ақ елдің барлық азаматтарына тең құқықтар мен бостандықтарды қамтамасыз ету болып табылады. Сондықтан да, қазіргі таңда елімізде ұлтаралық қақтығыстар байырғы уақытқа қарағанда әлдеқайта аз. Бірақ, статистикаға сүйенсек, мемлекетімізде кәріс, татар, башқұрт, қырғыз, өзбек және басқа да көптеген диаспоралары бар басқа ұлттардың өкілдерінің болуы, сондай-ақ 1991 жылдан кейін орыстармен және немістермен қақтығыстардың толық болмауы көрші Орта Азия республикаларына қарағанда қазақтардың ұлтшылдық идеяларының азырақ екендігін дәлелдейді екен. Яғни, қазақ халқының толеранттылығы мен төзімділігінің мұндай деңгейі көпконфессиялы және көпұлтты елде ұзақ өмір сүруімен, сондай-ақ ана тілінен басқа екінші тілді меңгерген қазақтардың көп пайызымен және шет тілдері міндетті болып есептелгеннен кейін осындай нәтиже көрсетіп тұр екендігін байқауымызға болады. Сонымен қатар, меніңше, ең басты аспектілердің бірі, ол ана тілін білмейтін қазақтардың, қандастарымыздың санының ұлғаюы. Әрине, бүгінгі таңда әлемдегі ұлтаралық қақтығыстың болмауының тұрақтылығының басты факторларының бірі ретінде толеранттылықтың маңыздылығы өте жоғары деп ойлаймын. Бірақ, ұлттың ең басты құндылықтарының бірі, ол оның «ана тілі» болып табылады. Сондықтан, егерде жас буын өкілдері өздерінің ана тілін жетік біліп жатса, оның өзі елдің дамуына біршама үлесін қосады деген ойдамын. Сонымен қатар, қазіргі әлемге төнетін негізгі қауіп-қатерлер, ол терроризм, аштық және бүгінгі таңдағы індет мәселесі ұлтаралық қақтығысқа әкеліп соғуы әбден

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

мүмкін. Яғни, бұл жерде бір дүниетаным екіншісіне қарама-қайшы келеді және бұл шиеленіс пен ашық қақтығыстарды тудыруы әбден мүмкін. Жалпы қазіргі заманғы қақтығыстардың барлығы дерлік мемлекетішілік болып табылады. Олар "жеке басының қақтығыстары" деп аталады. Оны басқару билік органдарының атқарып жатқан жұмыстарымен, көптеген қатысушылардың қосылуымен, орталық биліктің әлсіздігімен және т.б. түсіндіреді. Өкінішке орай, адамзат өркениеті дамуының қазіргі кезеңі бүкіл ғаламшардағы ұлтаралық, конфессияаралық және басқа да қақтығыстардың өсуімен сипатталып отыр. Бұл нышандағы қақтығыстардың күрт көбеюінің тағы бір себебі, қазіргі заманда ақпараттық құралдар ағыны және ғаламтор кешені дамып жатқандықтан әлемнің түпкір-түпкірінде болып жатқан жаналықтар, оқиғалар бірден таралуында деп ойлаймын. Сонымен қатар, соңғы жылдары ұлттық мәселесі көптеген экономикасы дамыған елдерде де өткір мәселеге айналды. Бұл ең алдымен, оларда тұратын этностардың нақты экономикалық және әлеуметтік теңсіздігімен байланысты болуы мүмкін. Мысалы, Ұлыбритания, Франция, Канада, Бельгия, Испания, Оңтүстік Африка Республикаларын осы қатарға қосуымызға болады. Бүгінде этносаралық проблемаларды шешудің бұрынғы нұсқалары ұлттық алауыздық, ұлттық араздық, ұлттық сенімсіздік және әдетте этникалық саясатта жылдар бойы жинақталған қателіктердің салдары болып табылады. Этникалық сана-сезімнің шиеленісуі, этникалық теңдіктің бұзылуы елдігі халықтың рухани жағынан құлдырап, ұлтаралық қақтығыстың туындауына әкеліп соғуы әбден мүмкін[4].

Біздің еліміз өзінің бай мәдениетімен және көпұлтты ел қатарынан болғандығымен, соның аясында әртүрлі дінаралық қарым-қатынастың жоғары болуымен көрініс табады. Қазақстанда 130-дан астам ұлт, 46 діни конфессия өкілдері өмір сүретіні белгілі. Толеранттылық Қазақстанның бейбітшілікті, тұрақтылығы мен экономикалық прогресін қамтамасыз етудің шешуші факторына айналды. Қазақстан үшін толеранттылық қағидаты-саяси мәдениеттің нормасы ғана емес, сонымен бірге мемлекеттік қағидат болып есептеледі десе де болады. Кез-келген ұлт пен діни сенім азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын сақтау – Қазақстанның этносаралық саясатының негізгі қағидаттары. Бірақ, еліміз үшін ең бастысы – ұлтаралық бейбітшілікті сақтай отыра, өзіміздің ана тілімізбен мен мәдениетімізді ұмытпай, одан әрі өркендету болып табылады. Сондай-ақ, елімізде ұлтаралық келісімді қолдау жүйесі қалыптасты. Оның басты қағидаты – қоғам мен мемлекет арасындағы қарым-қатынас. Және де елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан халқының тұтастығының идеясыбасым екенін атай отыра: «Әрбір қазақстандық, қай ұлтқа жататынына қарамастан, Қазақстан – оның тәнінен туған, өзінің құқықтары мен бостандықтарын қорғауға әрдайым дайын мемлекет екенін ұғынуы тиіс. Тек осы жағдайда ғана қазақстандық патриотизм сезімін тәрбиелеудің түбірлі негізі пайда болады. Тек осы жағдайда ғана отандастарымыз Қазақстанды барлық әлем білетін мемлекет деген мақтаныш сезімін сезінеді», - дейді [5].

Қорытындылай келе, Қазақстан Үкіметінің осы күнге дейін ұлтаралық бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтап қалуы үлкен жетістіктердің бірі деп білемін. Тәуелсіздік кезінде жоғарыда атап көрсеткен және одан да біршама этникалық қақтығыстар әсерінен болған жағдайларға қарамастан, олардың

барлығын Үкімет басқара ала білді және қақтығыстарды алдын алды деп нық сеніммен айтуымызға болады. Сондықтан, ешқандай оқиға зорлық-зомбылыққа ұласпады. Жас тәуелсіз посткеңестік елдердің ішінен Қазақстанды ұлтаралық бейбітшілік пен тұрақтылықтың табысты үлгісі деп санауға болады. Егер біз көршілес Тәжікстанмен және Қырғызстанмен, зорлық-зомбылықтың төтенше түрін бастан өткерген екі елмен параллельдер жасай алсақ, Қазақстан үлкен қақтығыстардан аулақ болды. Алайда, орын алған этникалық қақтығыстар жүйеде әлі де бар белгілі бір әлсіздіктерді көрсетеді. Ағымдағы мақаладан бірнеше қорытынды жасауға болады. Біріншіден, титулдық этникалық топпен бірге өмір сүретін этникалық азшылықтардың белгілі бір тобының көп шоғырланған жерлері қақтығыстарға көбірек ұшырайды. Екіншіден, кедейлік пен теңсіздік – бұл этникалық зорлық-зомбылыққа тікелей әсер ететін екі фактор. Сондықтан, болашақта осыған сыңай оқиғалардың алдын алу үшін, халықтың тұрмыстық деңгейін жоғарлату керек. Яғни, ұлтаралық, халықтық теңсіздікті алдын алу. Сонымен қатар, аштықпен жоқшылықты болдырмау үшін, тіліміз бен дінімізді, мәдениетімізді рухани тұрғыда құлдырауға жол бермей, ұлтаралық толеранттылықты ұстана отыра елдегі бейбітшілікті сақтап қалуымыз керек деген ойдамын.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан тарихын оқытудың әдістемелік нұсқасы 2013 жыл 123б.
2. Олег Ткачев. Қазақстандағы орыс халқы және орыс тілі, 04.12.2019. РГО экспедициясының қорытындысы <https://ruskiymir.ru/publications/266083/>.
3. «Қазақтанудың» қарышты қадамы. <https://egemen.kz/article/>.
4. Новая Газета //2009 жылғы 23 наурыздағы № 29.
5. Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің Ұлттық статистика бюросының ресми сайты. <https://stat.gov.kz/>.

This article discusses the relevance of the interethnic conflict and the path that modern Kazakhstan has taken along this path. The research based on the project “Kazakhstanization”, as well as on the principle of interethnic conflicts in the modern world.

Key words: *Interethnic conflicts, interethnic conflicts, ethnic orientation, nationalism, tolerance, mentality, culture, hunger, terrorism.*

Н.Б.ОМИРОВА

география ғылымдарының магистрі, Бауыржан Момышұлы атындағы «Жас ұлан» мектебі, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
nazerke18.01@mail.ru

БЕЙБІТШІЛІК ҮШІН ӘРІПТЕСТІК БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ БІТІМГЕРЛІК МИССИЯСЫ

Қазақстанның ынтымақтастығы БҰӘ бағдарламасының шеңберінде НАТО-мен ықпалдастықтың кең көлемін қамтиды, оған сондай-ақ азаматтық төтенше жоспарлау, дағдарысқа қарсы реттеушілік, қарулы күштерге және қорғаныс құрылымдарына демократиялық бақылау жасау, қорғаныс саясаты және стратегиясы, әскери оқулар және әскери білім және т.б. енеді.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл ынтымақтастықтың көкейтестілігі, Ұлттық қауіпсіздікті қолдау жөніндегі басым сипаттағы бірқатар міндеттерді шешумен, сондай-ақ қазіргі заманның жаңа талаптарға – халықаралық лаңкестікке, есірткі трафиğine т. б. қарсы әрекет ету жөніндегі үйлестірілген кешенді шараларды жүзеге асыру қажеттігіне байланысты туындап отыр.

Кілт сөздер: бейбітшілік үшін әріптестік, НАТО, қорғаныс саясаты, «дала қыраны»

Қазақстан Республикасы және НАТО арасындағы ынтымақтастық 1992 жылы біздің елімізге 1997 жылы Еуроатлантикалық әріптестік кеңесіне (ЕАӘК) болып қайта құрған, Солтүстік Атлантикалық ынтымақтастық кеңесіне кіруімізден басталады.

Саяси сұхбатты және әскери ынтымақтастықты тереңдету мақсатында 1994 жылы 27 маусымда Қазақстан «Бейбітшілік үшін әріптестік» (БҮӨ) атты бағдарламасына қосылған болатын. [1,2076.]

1994 жылдың қаңтар айында қауіпсіздікті және тұрақтылықты нығайту, НАТО және әрбір қатысушы мемлекеттердің арасындағы нақты әріптестікке қол жеткізуді мақсат ететін НАТО ұсынған «Бейбітшілік үшін әріптестік» бағдарламасы кең ауқымды бастамашылық болып табылады. Бұл бағдарлама өте маңызды және қазіргі қауіпсіздікті құрудың ажырамас бөлігі болды.

Қазақстанның ынтымақтастығы БҮӨ бағдарламасының шеңберінде НАТО-мен ықпалдастықтың кең көлемін қамтиды, оған сондай-ақ азаматтық төтенше жоспарлау, дағдарысқа қарсы реттеушілік, қарулы күштерге және қорғаныс құрылымдарына демократиялық бақылау жасау, қорғаныс саясаты және стратегиясы, әскери оқулар және әскери білім және т.б. енеді.

2008 жылғы 3 сәуірдегі Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрі Д.Ахметов басқарған Қазақстан делегациясы Бухарестте өткен НАТО/СЕАП саммитіне қатысты. 2004 жылдың қазан айында Алматы қаласында және 2006 жылдың желтоқсан айында Брюссель қаласында ҚР Президенті Н.Назарбаевтың НАТО-ның Бас хатшысы Яап де Хооп Схеффермен болған кездесулері барысында күш-жігерді біріктіру және терроризммен, экстремизммен, есірткенің заңсыз айналымымен, сондай-ақ қару-жарақ контрабандасына қарсы күрес саласындағы ынтымақтастықты орнату жөнінде маңызды уағдаластықтарға қол жеткізілді. Осы бағыттағы бірлескен жұмыс 2006 жылғы 31 қаңтарда қабылданған Қазақстан және НАТО арасындағы Әріптестік іс-қимылы жөніндегі жеке жоспардың (ӘІЖЖ) шеңберінде іске асырылады. [2,2326.]

ӘІЖЖ-нің қабылдануы Қазақстанның НАТО-мен өзара қарым-қатынастарын сапалы жаңа деңгейге шығарады және Солтүстік Атлантикалық Альянсімен халықаралық және өңірлік қауіпсіздіктің ең өзекті мәселелері жөнінде жан жақты сұхбатты тереңдетуді жәрдемдесуге бағытталған.

Альянспен сұхбатты нығайту үдерісіндегі маңызды оқиға Қазақстан Республикасы Парламентінің НАТО-ның Парламенттік Ассамблеясындағы (НАТО ПА) бақылаушы мәртебесін алуы болып табылады. Тиісті шешімді ҚР Парламентінің қос палатасының төрағалары жасаған өтініштерінен кейін 2004 жылғы 15 қарашада Парламенттік Ассамблеясының Тұрақты комитеті мәжілісінде қабылдаған болатын.

2008 жылғы 7-11 сәуір кезеңінде Астана және Алматы қалаларында екінші «НАТО мен Қазақстан әріптестігі аптасы» өтті. Оның шеңберінде ҚР Ұлттық Академиялық кітапханасының негізінде НАТО-ның депозитардык кітапханасын ашылуы болды.

Қазақстан НАТО-ның Білім жөніндегі комитетінің барлық шағын бағдарламаларына қатысады. Бірлескен жобалар, ең әуелі, Семейдің, Арал теңізінің, ядролық қаруды таратпау режимін нығайту және биоқауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелеріне бағытталған.

«Бейбітшілік үшін әріптестік» бағдарламасының шеңберінде төтенше азаматтық жоспарлаудың саласындағы ынтымақтастық дамуда. НАТО-ның әріптестері мен қатысушылары мамандандырылған құрылымдарының төтенше жағдайларды алдын алу және жоюдың ұлттық жүйесін жетілдіру, өртпен күресу, техногендік және табиғи апаттардың салдарын жою, азаматтық қорғаныс, босқындармен жұмыс істеу саласындағы тәжірибелері ерекше қызығушылық тудырады.

Тек тәуелсіздік пен егеменді алғаннан кейін ғана, алдына - әлемдік қауымдастыққа кіру мақсатын қоя отырып және осы мақсатқа біртіндеп қадам баса отырып, еліміз мүмкін мемес нәрсеге қол жеткізді. Бүгінгі күні ол БҰҰ және ЕҚЫҰ-ның мүшесі болып табылады, ТМД, ЕурАзЭҚ, ШЫҰ-ның негізін салушылардың біріне айналды, НАТО-мен серіктеседі, ӘСҰ-на ену бойынша келіссөздер жүргізеді, АӨСШК бойынша жеке инициативасын жүзеге асырады. [3,325б.]

Қазақстанның «Жоспарлау және талдау процесі» бағдарламасына атсалысуындағы негізгі мақсаты - ҚР Қарулы күштерінің жекелеген бөлімдерін, оның ішінде «Қазбатты» («Қазбригті», НАТО стандарттары бойынша) дайындау мен жарақтау болып табылады.

«Дәстүрге айналған жыл сайынғы «Дала қыраны» халықаралық жаттығуларында «Қазбаттын» Альянс әскери сарапшыларымен жедел үйлесімдігіне баға беріледі. Әскери қызметкерлердің арнайы білімдері мен дағдыларын жетілдіру үшін Алматыда «Бейбітшілік жолындағы серіктестік» оқу орталығы құрылған.

НАТО-мен арада сондай-ақ, табиғи және техногендік апаттарды алдын-ала ескерту, оған үн қату және оның салдарын жою саласында тәжірибе алмасу желісі жолға қойылған және НАТО-мен ғылыми ынтымақтастықтың аясында бірінші кезекте, Семей, Арал теңізі проблемаларын шешуге, ядролық қару-жарақты таратпау режимін нығайтуға, биологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған бірлескен жобалар да жүзеге асырылуда.

Қазақстанның ынтымақтастығы БҰӘ бағдарламасының шеңберінде НАТО-мен ықпалдастықтың кең көлемін қамтиды, оған сондай-ақ азаматтық төтенше жоспарлау, дағдарысқа қарсы реттеушілік, қарулы күштерге және қорғаныс құрылымдарына демократиялық бақылау жасау, қорғаныс саясаты және стратегиясы, әскери оқулар және әскери білім және т.б. енеді.

Солтүстік Атлантика шарты ұйымымен (НАТО) өзара қатынастарды тереңдету Қазақстанның сыртқы саяси қызметінде маңызды орын алады. Бұл ынтымақтастықтың көкейтестілігі, ең алдымен, Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерін реформалауды қоса алғанда, Ұлттық қауіпсіздікті қолдау жөніндегі басым сипаттағы бірқатар міндеттерді шешумен, сондай-ақ қазіргі заманның жаңа талаптарға – халықаралық лаңкестікке, есірткі трафигіне т.б.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

қарсы әрекет ету жөніндегі үйлестірілген кешенді шараларды жүзеге асыру қажеттігіне байланысты туындап отыр.

Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің тәжірибе алмасуы, альянспен әріптестік шеңберінде жүзеге асырылатын офицерлер құрамын оқыту, бірлескен жаттығулар, семинарлар мен конференциялар өткізу Қазақстан Республикасы қорғаныс күштерінің кәсібилігін арттыруға, даярлықтың жалпы деңгейіне, сондай-ақ қорғанысты жоспарлауды жетілдіруге және оларды жалпы жұрт қабылдаған халықаралық стандарттарға келтіруге жәрдемдеседі. [4,10б.]

Еліміздің қарулы күштерін жаңарту мүддесінде мемлекетіміздің сыртқы саясаты контекстінде ұйымдастырылған халықаралық әскери ынтымақтастық қызметтің маңызды аспектісі болып табылады. Алдыңғы қатардағы мемлекеттер Ресей, Қытай, АҚШ пен екі жақты әскери ынтымақтастықтың, сондай-ақ ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы аясында НАТО бағдарламалары шеңберінде қарым-қатынастар табысты дамып келеді.

Мысалы, Қазақстан мен АҚШ қорғаныс министрлігі арасындағы ынтымақтастықтың 2000 жылға арналған жоспарына сәйкес қорғаныс саласындағы ынтымақтастық кеңейді. Қазақстанның әскери доктринасының ережелерін әзірлеуге АҚШ қорғаныс министрлігі сарапшылық тобының көмек көрсетуі туралы уағдаластық іске асырылды. Қазақстан әскерлерін және АҚШ сержанттарын дайындау жүзеге асырылды. «халықаралық әскери білім және оқыту» бағдарламасы жүзеге асты. АҚШ Қазақстанның бейбітшілік батальонын құру жөніндегі бастамасын қолдап, 2000 жылы күзде бейбітшілік операцияларын жүргізілуіне көмек көрсетілді [5,1б.]

Қазақстан мен НАТО арасындағы ынтымақтастық, қорғаныс және қауіпсіздік салаларын реформалау, НАТО елдері және Қазақстанның қарулы күштерінің әскери шұғыл үйлесімділігі, азаматтық жедел жоспарлау және ғылыми әріптестік сияқты кең ауқымды салаларды қамтиды.

НАТО Қазақстан форматындағы «Серіктестіктің» (СЖІЖ) жеке іс-әрекеттер жоспарын бекіту арқылы, 2006 жылдың қаңтар айында тараптар ынтымақтастықтың барынша жоғарғы деңгейіне қол жеткізді. Бұл жоба аймақтық және халықаралық қауіпсіздікті нығайтуға, ҚР қарулы күштерін жандандыру үрдісін тереңдетуге, қарулы күштердің үйлесімділігін арттыруға, лаңкестікке қарсы күрес, азаматтық жедел жоспарлау, ғылым мен экология мәселелеріне бағытталған.

XXI ғасырдағы қауіптерді сараптай келе, келешекте басты қауіп жеке дара жүйелік құрылымдарға біріктірілген әр түрлі лаңкестік деструктивті құрылымдар тарапынан туындауы мүмкін. Қазіргі таңда және келешекте лаңкестік, ұйымдасқан қылмыс, заңсыз көші-қон, есірткі саудасы мен жаппай қырып-жою қаруының таратылуы сынды мәселелер Қазақстан мен НАТО арасындағы диалогтың негізгі мазмұны болып табылады.

Трансұлттық лаңкестік, діни экстремизм және қару мен есірткінің заңсыз айналымы, этникалық және демографиялық түсініспеушіліктердің өршуі, әлемнің жекелеген аймақтары мен бүкіл әлемде табиғи ресурстардың тапшылығы да бұл күнде ұлттық қауіпсіздікке нұқсан келтіруде. Десе де, еліміз әріптестік және ынтымақтастық құралдарын, диалог және шетелдер мен халықаралық ұйымдар арасындағы қарым-қатынастарды ретімен үйлестіре

білудің арқасында еуропалық оң тәжірибені енгізуге ұмтылуда. Бұл өз кезегінде қауіпсіздіктің көпжақты құрылымдарын құрудағы маңызды қадам болып табылады. Сондықтан да Қазақстан НАТО сынды көпжақты қауіпсіздік құрылым шеңберінде еуропалық мемлекеттермен ынтымақтастық үдерісіне аса назар аударуда.

Халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жолында қызмет жасай отырып, Қазақстан НАТО-мен ынтымақтастыққа айтарлықтай мән береді. Ол бейбітшілік жолындағы әріптестік бағдарламасы аясында жүзеге асырылуында Қазақстан оған 1994 жылы қосылды. Әріптестіктің жеке бағдарламасы шеңберінде Қазақстан әскерлерінің бірлескен әскери және командалық штабтың жаттығуларға қатысуы өрістеп келеді. Альянспен ынтымақтастық 2002 жылғы Прага Саммитінде қабылданған лаңкесшілдікпен күрес саласындағы іс қимыл жоспары аясында кеңі түсетін болады.

Қазақстанның НАТО-ға толық құқықты мүше болу ниеті жоқ. Бірақ өзінің сыртқы саясатының принциптерін негізге ала отырып, Қазақстан Батыс және Шығыс Еуропа елдерінің, сондай-ақ Кеңестен кейінгі республикалардың әскери-саяси ынтымақтастығын жандандыру бүкіл Еуразия кеңістігінде сенім білдіру ахуалын нығайту үшін пайдалы болады деп есептейді. Сонымен қатар, НАТО-мен бірте бірлескен жобаларға қатыса отырып, Қазақстан ең алдымен жеке қарулы күштерінің әзірлік деңгейін көтеруді мақсат етіп отыр.

Стратегиялық тұрақтылық тетігінің өзіне тән ерекшелігі оның көп тарапты сипаты, яғни тиісті елдердің келісілген іс-қимылы болып табылады. Басқаша сөзбен айтқанда бұл ынтымақтастық өзара іс-қимыл жасамай, өзара түсіністік таппай және оларға келуге дайын болмай қауіпсіздік сияқты шетін салада елеуші табысқа қол жеткізу туралы айту мүмкін емес.

Қазақстанның тиесілі халықаралық шарттар мен келісімдерді әзірлеуге және нақты іске асыруға белсене қатысуын қарастырады. Біз қазіргі заманның осындай қыр көрсетулеріне қарыс тұру үшін ҰҚШҰ және ШЫҰ-мы шеңберінде бірлескен оқу жаттығуларға сондай-ақ ланкестікке қарсы НАТО мен бірлескен бастамалармен операцияларға қатысу арқылы Орталық Азия өңірімен бекеттерінің ынтымақтастығын нығайтуға тиіспіз. [3,372б.]

Қазақстан Республикасы ұлттық қауіпсіздігі стратегиясы қауіпсіздік объектілері мен субъектілерін қорғауға бағытталған.

Қауіпсіздіктің негізгі объектілеріне жатады: мемлекет – оның конституциялық құрылымы, суверенитет және аумақтық тұтастық; қоғам – оның материалдық және рухани құндылығы; тұлға – оның құқы мен еркіндігі.

Ұлттық қауіпсіздік стратегиясы Қазақстан Республикасының өмірлік маңызды мүдделерін сақтаудан шығады.

Әскери салада жергілікті әскер мен қарулы жанжалдардың әрекет етуші және әлуетті ошақтары, ең алдымен Қазақстан Республикасы шекарасына жақын жерде, немесе республикадағы жағдайға әсер ете алатындар; бұрынғы КСРО стратегиялық объектілеріне басқару мен бақылау мәселелернің реттелмегендігі, ядролық және жаппай жою қаруларының басқа түрлерін тарату, оны жеткізу құралдары және әскери өнеркәсіптің жаңа технологиясымен, оларды жеке елдердің өзінің әскери және саяси мақсаттарында қолдану әрекетімен байланыста; Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасының режимінің белгісіздігі мен қорғаныс жүйесінің

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

тұтастығының бұзылуы; Қазақстан Республикасымен шектесетін мемлекеттерде ірі ядролық жаппай жою қаруларының басқа түрлерінің ірі қорының болуы; қаруландыруды шектеу мен қысқарту саласындағы халықаралық келісімді бұзу және қаруларды қысқарту нәтижесінде және басқа елдермен қаруды сапалық және сандық көбейту стратегиялық тұрақтылықты бұзу мүмкіндігі.

Қорыта айтқанда Қазақстан көпвекторлы сыртқы саясат жүргізу арқылы әлемнің 145 мемлекетімен қатынас орнатты (2006 ж.). БҰҰ, ЮНЕСКО, ШЫҰ секілді халықаралық ұйымдарға мүше болу және елдің бейбіт, ашық және пәрменді сыртқы саясатының арқасында әлемдік қауымдастықтың белсенді мүшесіне айналды. Бүгінгі күні ең негізгі жетекші ұйымына айнала білген НАТО ұйымының Қазақстан мемлекеті үшін тұрақсыздығын қамтамасыз етуде. Бұл ұйыммен қарым-қатынас нығайту Қазақстан елі үшін маңызды ұйымдардың бірі.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Н.Назарбаев. Тәуелсіздігіміздің бес жылы.-Алматы: Қазақстан, 1996.-207.б.
2. Т.С Садықов. АҚШ қысқаша тарихы.-Алматы,1996.-232.б.
3. Қ.Тоқаев. Қазақстан Республикасының Дипломатиясы.-Алматы, 2002.-325.б.
4. С.Абдулпаттаев. Қазақстанның Еуропа елдерімен қатынасы.-ж: Ақиқат. 10 саны.
5. Ұжымдық қауіпсіздік ұйымы күш алып өңірлік және халықаралық тұрғыда беделі артып келеді.// Егемен Қазақстан, 2005, 24 маусым – 1 б.

Kazakhstan's cooperation with NATO under the UN program includes a wide range of cooperation, including civil emergency planning, crisis management, democratic control of the armed forces and defense structures, defense policy and strategy, military exercises and military education, etc. enters.

The urgency of this cooperation is, first of all, the solution of a number of priority tasks in support of national security, including the reform of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan, as well as new modern requirements - international terrorism, drug trafficking. b. This is due to the need to implement a comprehensive package of coordinated countermeasures.

Keywords: *Partnership for Peace, NATO, Defense Policy, «Steppe Eagle».*

З.М.САДВАКАСОВА

кандидат педагогических наук, Казахский Национальный университет
имени аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан
zuhra76@mail.ru

О.Х.АЙМАГАНБЕТОВА

доктор психологических наук, Казахский Национальный университет
имени аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан
alnara25@mail.ru

З.Б.МАДАЛИЕВА

доктор психологических наук, Казахский Национальный университет
имени аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан
madalievaz.b@gmail.com

Г.А.КАСЕН

кандидат педагогических наук, Казахский Национальный университет
имени аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан
gulmira.kassen@mail.ru

Э.Т.АДИЛОВА

доктор PhD, Казахский Национальный университет
имени аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан
elnura.adilova@mail.ru

**ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОЛИГРАФА: ЕГО
РОЛЬ В ПРОФИЛАКТИКЕ ЭКСТРЕМИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

В статье представлен исторический анализ использования полиграфа и его прототипов, начиная с элементарного наблюдения за сокращением лицевых мышц человека под воздействием электрических разрядов до проведения современных психофизиологических исследований. Кроме того, отмечается значение использования полиграфа при проведении скрининговых исследований на предмет выявления предрасположенности к совершению противоправных действий, в том числе, и экстремистской деятельности. Вследствие проведенного анализа и систематизации материалов, авторы пришли к выводу, что сегодня полиграф может эффективно использоваться в профилактике экстремистской деятельности и предупреждении радикалистских настроений.

Ключевые слова: детектор лжи, полиграф, эмоции, профилактика экстремизма.

Историческая страновая страничка о детекторе лжи [1-6]

Не было такого человека, который в своей жизни ни разу не скрыл ложь. И человек в разных ситуациях ведет себя по-разному. Кто-то поступает мудро, по велению совести, а кто-то в угоду своих эгоистических склонностей поступает несправедливо, лживо, делает вред не только себе, но и окружающим людям. Еще в глубокой древности была подмечена зависимость психофизиологического состояния подозреваемого с ситуацией.

Как показывают различные исследования наши мысли связаны с эмоциональной природной окраской (негативной или позитивной), и как бы мы не хотели скрыть наши поступки, тело (80% несет невербальная

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

информация) и другие параметры по которым можно определить насколько правдива и достоверна рассказанная история человека, что могут выдать, даже если сильно хочется замаскировать и скрыть ложь.

С древних времен если рассмотреть историческую страничку, то уже в разных странах существовали свои традиции и обычаи как выводить человека на чистую воду.

Безжалостный способ дифференциации правды и лжи использовали в Древней Спарте. Спартанские юноши, прежде чем попасть в специальные школы, проходили определенный отбор. Юношу ставили на скале над обрывом и спрашивали, боится ли он. Ответ всегда был отрицательный. Но правду или ложь сказал опрашиваемый, определяли *по цвету лица*. Если юноша был бледен - то он лгал. Данный тип реакции, по убеждению спартанцев, говорил о том, что юноша в бою не может быть ловким и сообразительным, и его сбрасывали со скалы. Многолетние наблюдения помогли спартанцам сделать справедливый вывод: человек, бледнеющий от страха, не может быть хорошим воином.

В средние века *каноническом инквизиционном* процессе также появляется особое искусство допроса, основанное на житейской психологии, когда по определенным *выражениям лица, жестам и другим внешним проявлениям эмоций* допрашиваемого придавалось доказательственное значение, а их описание обязательно вносилось в протокол допроса.

В сборнике законов Древней Индии, названных именем мифического прародителя людей Ману, составленных в V в. до н.э., обращается внимание судьи на необходимость подмечать такие признаки поведения свидетеля, по которым можно сделать вывод о лжесвидетельстве: «Те, которые ... облизывают языком углы рта, лицо которых покрывается потом и меняется в цвете, которые отвечают ... голосом, дрожащим и обрывающимся, ... и которые непроизвольно проявляют подобные изменения в деятельности духа, тела и голоса, те подозреваются в лживости жалобы или свидетельства».

Также имеются записи, что в древней Индии, когда проводился допрос подозреваемых лиц, их просили одновременно с ответом на поставленный вопрос ударять в гонг. Было замечено, что когда вопрос вызывал затруднение, внутреннее замешательство из-за того, что тема для подозреваемого является слишком значимой, то на этот вопрос он не мог ответить «запросто», совершенно искренне, что и приводило к сбоям в ударе гонг. Было отмечено, что ответ на значимое слово сопровождается более сильным ударом.

В Африке в ряде африканских племен при определении виновного использовали свой определенный метод. Колдун совершал танец вокруг подозреваемых, тщательно обнюхивая их, и по интенсивности запаха пота делал заключение о виновности лица.

Колдун в другом африканском племени на рубеже 50-х гг. XX в. определял виновного по раздавленной в его руках скорлупе яйца. В качестве индикатора эмоциональной напряженности подозреваемого при прохождении этого разбирательства использовались, как и в древности, двигательная активность мышц пальцев его рук и хрупкая скорлупа яйца.

В Древнем Китае, в III веке до н.э., широко применялся метод детекции лжи с использованием рисовой муки. Для оценки состояния подозреваемого в

рот ему вкладывалась рисовая мука, и, если через определенное время оказывалась сухой, то подозреваемого считали виновным.

В литературе приводится случай судебного разбирательства по обвинению в убийстве сборщика налогов во времена китайской династии, правившей ранее чем 2500 лет до н.э. Установление истины древними китайцами основывалось на интуитивном знании и практических наблюдениях о взаимосвязи между эмоциями человека и сопровождающими их объективными физиологическими изменениями, в частности *изменениями частоты пульса*. Изменения частоты пульса подозреваемого во время дачи им показаний служили для распознавания его внутреннего состояния и вынесения на его основе приговора.

В России узнавали лжеца по бегаящим глазам, расширенные зрачки, суетливые движения, покраснение лица (иногда пятнами) и внезапно выступающих пот. Это признаки активности вегетативной нервной системы, которые положены в основу работы детекторов лжи.

На Востоке врач из Средней Азии Абу Али ибн Сино (Авиценна, 980-1037), предлагал наблюдать за пульсом подозреваемого, при перечислении таких провоцирующих слов, как названия улиц, домов, имен и всего того, что имеет отношение к преступлению. Почувствовав прерывистый пульс, ключевое слово повторялось в сочетании с другими, поскольку пульс мог прерваться случайно и если вегетативная нервная система давала сбой повторно, то делался вывод о причастности этого человека к злодеянию.

В дальнейшем этот метод использовался и для решения других задач, при необходимости определить степень искренности того или иного человека. Использованная нашими далекими предками методика тестирования впоследствии стала «поисковым методом» и в настоящее время широко используется в практике детекции «лжи». Эти исследования повлияли и на дальнейшее научное развитие в области изучения лжи человека.

Как развивался и внедрялся опыт использования полиграфа (детектор лжи) в практике и в науке? [1,2, 6,7,8]

Впервые о прототипе данного устройства упомянул в своей работе британский писатель Д. Дефо, в котором упомянул, что необходимые медицинские знания, в плане измерения пульса подозрительного человека на конкретные вопросы, смогли бы неплохо помочь в работе правоохранительным органам для раскрытия каких-либо преступлений. Д. Дефо писал, что «у вора существует дрожь (тремор) в крови, которая, если ею заняться, разоблачит его». Эффективный проект непосредственного предупреждения уличных ограблений и пресечения всяких иных беспорядков по ночам, который был опубликован в 1730 году.

Еще в середине XIX века французский ученый Д. де Булонь изучал эмоции, стимулируя электрическим разрядом лицевые мышцы человека и наблюдая за их сокращениями.

Толчком для развития инструментальной диагностики детекции лжи послужила работа итальянского физиолога А. Моссо (1875 г.). В своих исследованиях он показал, что в зависимости от величины эмоционального напряжения меняется и ряд физиологических показателей. Им было установлено, что давление крови в сосудах человека и частота пульса меняются от изменения эмоционального состояния испытуемого. В

дальнейшем материалы этих экспериментов были опубликованы в его монографии «Страх». Моссо изобрел несколько *видов плетизмографа* (греч. plethysmos наполнение, увеличение + греч. grapho писать, изображать) - прибора для регистрации изменений объема конечностей при разном кровенаполнении

В 1879 году, французский специалист по электротерапии, доктор **М. Габриэль Ромэн Вигуру** (1831-1911), раскрыл феномен, известный в настоящее время как **кожно-гальванический рефлекс** - непроизвольное (рефлективное) изменение электрического сопротивления кожи в связи с воздействием различных раздражителей (стимулов) или психическими переживаниями. В 1879 году доктор Вигуру описал свое эмпирическое исследование электрических изменений в человеческой коже в статье «Sur le role de la resistance electrique des tissues dans l'electrodiagnostic».

В конце XIX века итальянский врач-психиатр и криминалист Ч. Ломброзо (Cesare Lombroso, 1835-1909) впервые начал использовать физиологические параметры для выявления лжи. В дальнейшем материалы этих экспериментов были опубликованы в его монографии «Страх». В 1895 году итальянский врач-психиатр Л. Ломброзо использовал первый прибор для детекции лжи - *гидросфигмометр*, который регистрировал у человека изменение давления крови.

Ч. Ломброзо опубликовал книгу «Преступный человек», где впервые изложил положительные результаты использования прибора гидросфигмографа в работе сыскной полиции. Прибор регистрировал изменения объема ладони, опущенной в емкость с водой, связанные с изменениями артериального давления человека при допросе преступников. В книге описан случай, когда при помощи гидросфигмографа во время проверки подозреваемого не было обнаружено заметных изменений в артериальном давлении при вопросах об ограблении, но было отмечено падение давления на 14 mmHg, когда речь зашла о хищении паспортов.

Через семь лет в 1902 году с помощью инструментальных методик удалось впервые на суде доказать непричастность обвиняемого в совершении преступления. Начало двадцатого столетия ознаменовалось всесторонним изучением применения методов инструментальной диагностики в раскрытии преступлений. Участвуя в расследовании изнасилования и убийства девочки, Ч. Ломброзо вновь доказал, с использованием плетизмографа (от греч. plethysmus - увеличение и grapho - писать), что подозреваемый по этому делу, некто Тосетти, невиновен в преступлении. Именно при помощи инструментальных методик Ч. Ломброзо обнаружил незначительные изменения в пульсе, когда Тосетти делал в уме математические вычисления, однако, когда ему предъявлялись изображения израненных детей, регистрируемая запись пульса не показала никаких внезапных изменений, в том числе - и на фотографию убитой девочки.

Этот случай показателен тем, что явился, насколько известно, первым применением в суде инструментального психофизиологического метода установления истины в отношении подозреваемого лица, завершившимся оправдательным исходом. Невиновность подозреваемого в дальнейшем была подтверждена другими доказательствами при судебном разбирательстве. Тем самым было доказано, что контроль физиологических реакций человека

может вести не только к выявлению скрываемой им информации, но, что не менее важно, способствовать установлению невиновности подозреваемого.

Изучению психологии лжи стала также и работа О. Фрайа «Детекция лжи и обмана». Отдельную главу в книге О. Фрайа занимает глава «Полиграф» о детекторе лжи.

В 1914 году итальянец Бенусси использовал прибор для *регистрации дыхания* при проведении допросов подозреваемых. В качестве информативных показателей использовались частота и глубина дыхания, регистрируемые с помощью прибора «пневмографа». Позже с помощью этого прибора стали определять продолжительность вдоха и выдоха, задержку дыхания на вдохе и выдохе.

Постепенно изучение природы лжи стали применять в профессиональной деятельности правоохранительных органов. Впервые в следственной практике проверка на полиграфе была проведена в октябре в 1992 года при раскрытии особо дерзкого убийства.

«Полиграф» с греческого языка означает «множество записей». Полиграфное устройство еще называют «детектор лжи», «вариограф», «плетизмограф» и представляет собой многоцелевой прибор. Он предназначен для одновременной регистрации нескольких (от 4 до 16) физиологических процессов, связанных с возникновением эмоций: дыхания, кровяного давления (мозга, сердца, скелетной и гладкой мускулатуры и т.д.)

Запись реакции осуществляется так, что оператор отчетливо видит, какой именно вопрос вызвал соответствующую эмоциональную реакцию допрашиваемого. Прибор связан с испытуемой помощью системы контактных датчиков.

Первый полиграф, пригодный для расследования преступлений, был создан Дж. Ларсеном в 1921 году. Данный прибор регистрировал на движущейся бумажной ленте *пульс, давление крови и дыхание*. Несмотря на свою прогрессивность, он был еще далек от современных полиграфов. Будучи студентом медицинского факультета, он в тоже время служит в полиции города Беркли (штат Калифорния), и поэтому имел возможность убедиться в эффективности своего прибора на практике, проведя большое количество проверки лиц, подозревавшихся в совершении преступления.

Введение канала регистрации кожного сопротивления в 1926 году Л. Килером значительно повысило точность прогноза при проведении полиграфных обследований.

В России выявление скрываемой информации при расследовании преступления в 20-е годы прошлого столетия была проведена психологом А. Лурия. В лаборатории при Московской губернской прокуратуре, созданной в 1927 году, провел ряд экспериментов с участием лиц, подозревавшихся в совершении тяжких преступлений.

Решающий вклад в становление психофизиологического метода детекции лжи внес американский криминалист Л. Килер, помощник и ученик Дж. Ларсона. В 1933 году он сконструировал первый полиграф, специально предназначенный для выявления у человека скрываемой им информации. К 1935 году разработал методику испытаний на полиграфе, в 1938 году основал специализированную фирму по серийному выпуску полиграфов и школу по подготовке полиграфологов.

По данной теме последние работы, связанные с изучением природы эмоций, эмоциональной сферы Д. Дестено «Сила эмоций» (2021), М. Жозеф «Как читать людей: расшифровка скрытого смысла 1000 жестов, поз и мимики» (2021), Д. Дэвид «Сила эмоций» (2021), Л. Фельдман Баррет «Как рождаются эмоции» (2021), П. Экман «Психология эмоций» (2020).

Таким образом, как - бы человек не скрывал свою ложь, эмоциональная сфера, эмоциональный фон покажут чувства, намерения и его прошлые действия, так как наши мысли прямое отражение физиологической природы, что невозможно скрыть. Так как даже мимические элементы при аппарате детектора лжи помогают показать по эмоциям картину происходящего и произошедшие действия.

На данный момент в разных странах разработаны разные детекторы лжи, но все они помогают раскрывать преступления и не позволяют людям скрывать свои противоправные поступки и действия, которые совершили в действительности. *Чаще всего полиграф используют в целях профилактики антиобщественного беспорядка и хаоса.*

Интересно, что впервые в истории в 1991 г. полиграф был применен в расследовании преступления именно экстремистского характера, в ходе следствия по уголовному делу об убийстве священника Александра Меня [Холодный Ю.И. с. 48].

По определению Холодного Ю.И., полиграф - это медико-биологический прибор, предназначенный для одновременной регистрации дыхания, активности сердечно-сосудистой системы, электрического сопротивления кожи человека, его речи и двигательной активности. На субъективно значимые стимулы организм человека проявляет индивидуальные изменения физиологических реакций по принципу «стимул-реакция» (S-R) - универсальному определению для явлений, гипотетических механизмов и общих теорий, основывающихся на отношении между стимулом и связанной с ним реакцией. Чем выше для исследуемого лица значимость стимула, тем более выраженные физиологические реакции регистрирует полиграф. В ходе производства КИПП на компьютерном полиграфе специальное программное обеспечение осуществляет запись полиграммы - графического отображения динамики физиологических процессов человека в ответ на предъявляемые ему стимулы.

С целью выявления субъективной значимости для человека каких-либо вопросов и определения причинно-следственной связи между ними и реакциями, возникающими в ответ на их появление, эти вопросы (или иные стимулы) формулируют специальным образом и по определенной организационно-логической структуре группируют в наборы, именуемые вопросниками или тестами. Каждый вопросник предъявляется исследуемому лицу 3–6 раз. Из тестов формируется вся программа тестирования на полиграфе. Этот этап является творческой частью подготовки к тестированию и требует от полиграфолога хороших знаний теории и технологии КИПП.

После предъявления вопросника специалист анализирует его полиграммы. По выраженности и устойчивости индивидуальных физиологических реакций, их соотношению внутри теста, свидетельствующему о субъективной значимости каждого стимула для исследуемого, полиграфолог приходит к суждению о том, что

зарегистрированные реакции связаны с тем, что у человека имеется/отсутствует в памяти информация об интересующем событии в прошлом. По оценке специалистов, достоверность результатов, полученных в результате применения КИПП, проводимых опытными полиграфологами, является весьма высокой и составляет не менее 90 % [9]

Традиционно КИПП применяют для решения двух видов задач:

1. С целью криминалистической профилактики правонарушений в интересах отбора и расстановки кадров (ОРК). Это так называемые скрининговые задачи (от англ. screen — просеивать, проверять на благонадежность).

2. С целью получения информации в ходе различного рода расследований (служебных разбирательств, оперативно-розыскной деятельности, экспертных исследований) [8].

Иванов Р.С. считает, что полиграф играет важную роль в профилактике экстремистской деятельности. Противодействие экстремистской деятельности заключается в принятии профилактических мер, направленных на предупреждение экстремизма, в том числе на выявление и последующее устранение причин и условий, способствующих осуществлению экстремистской деятельности.

В ходе скринингового КИПП можно успешно выявлять у исследуемых лиц скрываемые в прошлом действия экстремистского характера:

1. Действия в прошлом с целью насильственного изменения основ конституционного строя и нарушения целостности; 2. Публичное оправдание терроризма и иная террористическая деятельность; 3. Деятельность, связанная с возбуждением социальной, расовой, национальной или религиозной розни; 4. Пропаганда исключительности, превосходства либо неполноценности человека по признаку его социальной, расовой, национальной, религиозной или языковой принадлежности или отношения к религии; 5. Действия, нарушающие права, свободы и законные интересы человека и гражданина в зависимости от его социальной, расовой, национальной, религиозной или языковой принадлежности или отношения к религии; 6. Пропаганда и публичное демонстрирование нацистской атрибутики или символики, либо атрибутики или символики, сходных с нацистской атрибутикой или символикой до степени смешения, либо публичное демонстрирование атрибутики или символики экстремистских организаций; 7. Публичные призывы к осуществлению указанных деяний либо массовое распространение заведомо экстремистских материалов, а равно их изготовление или хранение в целях массового распространения; 8. Финансирование указанных деяний либо иное содействие в их организации, подготовке и осуществлении, в том числе путем предоставления учебной, полиграфической и материально-технической базы, телефонной и иных видов связи или оказания информационных услуг [10 с.111]. Практика применения КИПП в целях ОРК подтвердила эффективность выявления в прошлом исследуемых лиц действий, связанных с экстремизмом.

Таким образом, чтобы предостеречь, предотвратить насилие в мире, беспорядок, хаос, агрессию, жестокость в обществе, можно выявить заранее в плане профилактических мер и с помощью специальных оборудования-полиграфа (детектор лжи). Подготовленные специалисты полиграфологи

могут остановить своевременно неадекватные действия человека, пока не перешли на другой уровень развития, которые смогут на аппарате полиграфа и дополнительно другими подходами провести исследование, тем самым понять природу, механизм, состояние человека и выявить эмоциональный фон, который напрямую взаимосвязан не только с мыслительной деятельностью, но и в дальнейшем противоправными поступками в обществе, если происходит негативная программа загрузки.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (грант № АРО9261155 «Психофизиологическое исследование подверженности радикалистским настроениям с помощью полиграфа и первичная профилактика радикализации студентов» для МОН РК, руководитель - проф. О.Х. Аймаганбетова)

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Распознавание негативных эмоциональных состояний у военнослужащих: монография / З.Б. Мадалиева, С.К. Кудайбергенова, З.М. Садвакасова, Г.А. Касен, А.О. Сухов. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 218 с.
2. Основные направления парадигмы радикализма. Особенности психофизиологического исследования с помощью полиграфа: монография / О.Х. Аймаганбетова, Г.А. Касен, З.Б. Мадалиева и др. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 153 с.
3. Дрига К.А. Детектор Лжи: История возникновения и перспективы развития в правоохранительных органах // Вопросы студенческой науки - Выпуск №6 (46), июнь 2020. – С. 99-103
4. Князев В.М. История развития детекции лжи. Практика применения полиграфа в различных странах (начало). - Минск/ www.antey-group.ru/jurnal43.html. 04.03.2020
5. Князев В.М. История развития детекции лжи. Практика применения полиграфа в различных странах (продолжение). - Минск, 2020 / <http://antey-group.ru/jurnal53.html>
6. Ренкель А. Детектор лжи // Знание сила. - 2015. - №1. - С. 57-61.
7. История детектора лжи. <https://www.argo-a.com.ua/history.php>
8. Холодный Ю.И. Применение полиграфа при профилактике, раскрытии и расследовании преступлений. — М., 2000. - 130 с.
9. Холодный Ю.И. Прикладные возможности проверок на полиграфе // Полиграф в России 1993– 2008: ретроспектив. сб. науч. ст., посвященный 15-летию применения полиграфа в РФ. — М.: Издво МГТУ имени Н.Э. Баумана, 2008. — С. 36–40.
10. Иванов Р.С. Применение полиграфа, как мера противодействия экстремизму. // Прикладная юридическая психология. - 2013. - № 2. - С.107-114.

The article presents a historical analysis of the use of the polygraph and its prototypes, starting from elementary observation of the contraction of human facial muscles under the influence of electrical discharges to modern psychophysiological studies. In addition, the importance of using a polygraph when conducting screening studies to identify a predisposition to commit illegal acts, including extremist activities, is noted. As a result of the analysis and systematization of materials, the authors came to the conclusion that today the polygraph can be effectively used in the prevention of extremist activities and the prevention of radicalist sentiments.

Key words: lie detector, polygraph, emotions, prevention of extremism.

СЕКЦИЯ 2

Әскери теория мен тәжірибе: Қарулы Күштердің замануи сын-қатерлері және оларды шешу жолдары

Военная теория и практика: современные вызовы Вооруженных Сил и пути их решения

Military theory and practice: modern challenges of the Armed Forces and ways of solution

А.М.БОЛТАЕВА

психология ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
boltaeva.aliya@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН ҚАРУЛЫ КҮШТЕРІ ҚАТАРЫНА ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІ ДАЙЫНДАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Бұл мақалада Қазақстан Қарулы күштерінің қатарына әскери қызметкерлерді дайындаудың психологиялық жолдарымен, тәсілдері қарастырылады. Әскери қызметкерлерді психологиялық дайындаудың нақты мазмұны, психологиялық дайындықты ұйымдастыру, дайындық кезеңдері туралы мәселелер баяндалады.

***Кілт сөздер:** Әскери қызмет, кәсіби жарамдылық, психологиялық дайындық, өзін-өзі қадағалау, жауапкершілік, әскери борыш, парыз, кәсіби қабілет, патриотизм.*

Қазақстан Республикасы әскери доктринасы және әскери құрылым тұжырымдамалары бойынша жеке адамды қалыптастырудағы ұлттық негіздегі әскери дәстүрдің маңызы ерекше. Қазақстан мемлекетінің тәуелсіздік алуы және Біріккен Ұлттар Ұйымына қабылдануы жас қазақ мемлекетінің алдына үлкен мақсаттар мен міндеттер жүктеді. Қазақ елінің тәуелсіздігінің егемендігін сақтап қалу әрбір азаматтың борышына айналды.

Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін жариялағаннан кейін, Республика президентінің “Қазақстан Республикасы Қарулы күштерін құру” туралы жарлығы жарық көрді (1992 жыл, 7 мамыр). Қазақстан Республикасының әскери доктрина және әскери құрылым тұжырымдамасында егеменді мемлекет және оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері ішкі және сыртқы саясаттың жалпы құрылымының өзегі болуға тиіс. Сондықтан бізге қазіргі заманғы қару-жарақпен жарақталған жоғары даярлықтан өткен жақсы үйретілген Егемендік мүддемізді қорғау үшін кез-келген жағдайда іс-қимыл жасауға даяр тұратын армия қажет. Ал мұндай армияны әскери құрылыстың тарихи тәжірибесіне және қазіргі заманғы саясат негізде ғана құруға болады делінген.

Көп ұлтты Қазақстан халқы үшін отансүйгіштік сезімінің рухани саладағы тату-тәтті, тірлік азаматтық келісімге ғана емес, мемлекеттік материалдық негізін нығайтуға да тікелей ықпалы бар. Отансүйгіштік рух-қазақ елінің әлемдік өркениетті елдер көшіне қосылып, дүниежүзілік

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

қауымдастықтан лайықты орын алуына мүмкіндік беретін бірден-бір күш. Патриотизм негізінде жеке адамның Отанға, туған жерге деген сүйіспеншілігін бойындағы күш-қуаты мен білімін Отан мүддесіне жұмсау, туған жерін, ана тілін, әдет-ғұрпы мен дәстүрін құрмет тұту элементтері қалыптаса бастады[1].

Әскери қызметкерлерде жоғары психологиялық тұрақтылық моралдық-саяси және жауынгерлік қасиеттер, саяси және жауынгерлік дайындық процесі негізінде қалыптасады, сонымен қатар бұл жұмыста психологиялық дайындық мәселесін көрсеткен жөн. Психологиялық дайындық әскери білімдердің жеке мүшелеріне қазіргі замандағы соғыстың адамға әсер ететін себептеріне психологиялық сақтануға үйретеді, жауынгерлік жағдайда белсенділіктің ішкі тірегін жасайды.

Әскерлерде психологиялық дайындықтың жеткіліксіздігі жауынгерлік немесе қиын-қыстау жағдайда жүріс-тұрыстың бұзылуы мен сипаттануы мүмкін. Кейбір әскерлерде өзін-өзі сақтап қалу түрткілері күшейтіп бұйрықтарды нашар орындап, қорқуға беріліп кетуі мүмкін. Оларда мақсатқа ұмтылу табандылық, белсенділік, ынтасына өзін бақылау мен өзін игерулер нашарлап күдіктену, қобалжу пайда болады. Осындай көріністердің негізгі себептері әскерде моралды саяси дайындықтың жеткіліксіздігі. Әскерде бұл дайындық соғыс жағдайы талап ететін деңгейге жеткізбегендігі салдарынан болады [2].

Психологиялық дайындықтың міндетімен маңызды жан-жақты жақсы дайындалған, шыныққан, тәжірибелі әскерде жауынгерлік жағдайда шешімділік, байқампаздыққа шақырады. Әскери қызметтегі психологиялық дайындықтың жеткіліксіздігі әскердің белсенді әрекет жасауға тырысуының әлсіздігіне әкеледі. Әскери қызметтің нәтижелері әдеттегіден нашар болуынан ойлаудың сенсорлық қасиеті және қимыл-қозғалыс процестері бұзылады. Ойлаудың творчестволық қабілеті тапқырлық болып табылады. Сенсорлық бұзылу әрекеттіктің төмендеуінен көрінеді. Қарым-қатынастағы бұзылуларға аяқ-қолдың дірілдеуі, дауыстың өзгеруі, қозғалыс координациясының бұзылуы жатады.

Әскери бөлімдердің жүйке жүйелерінің психологиялық тұрақтылығы мен сенімділігі мына жағдайларда артуы мүмкін: олардың моралдық саяси ұйымдағы шараларын арттыру, соғыстың факторларын таныс күткен жағдайларға ауыстыру, әскерді қаруландыруда ішкі күштерді жеңуге қажет білімдер мен тәжірибелерді игеру әскери білімдердің жеке мүшелерінде кездейсоқ кездесуге, жағдайға байланысты тез өзгеруге дайын тұру.

Әскерлерді психологиялық дайындаудың нақты мазмұнына:

- өз қаруларына, әскери техникаға, жолдастарына, командирге, жеңіске деген сенімін қалыптастыру;
- өз қарсыластарын жеңу варианттарын ерекшеліктері мен талаптарын қалыптастыру;
- жауынгерлік жағдайы тікелей қатысты психологиялық қиындықтарымен таныс болу;
- өзін-өзі басқару мен еріктік сапалардың үйлесімді дамуы;
- психологиялық жауынгерлік-профессионалдық қасиетті дамыту, әсіресе ойлаудың сапасын арттыру;

- ерекше “психологиялық сенімді” қасиетті қалыптастыру, дамыту;
- психологиялық қиындықтарды шешу үшін тез және сапалы шешімдер табу өз мүмкіншіліктерін барынша үйлестіру;
- бейбіт өмірімізге лайықты жауынгерлік психологиялық тұрақшылықты қамтамасыз ету;
- ішкі жауынгерлік дайындықтың психикалық халін қалыптастыру, сақтауды белгілі деңгейге көтеру болып табылады [3].

Психологиялық дайындықтың мазмұны әскерлердің мамандығына, қызметіне, міндетіне және жағдайға қарап нақтыланады. Бұл тек қана әрбір жауынгерлерді бөлек дайындау мен шектелмейді: жақсы ұйымдасқан ұжымдарда төмен дайындалған әскер жауынгерлік жағдайдың қиындықтарын жеңе алады. Соғыс жағдайына және міндетіне ұжымдық психологияны қалыптастыру, психологиялық дайындықтың ең басты міндеті әскерлерде жауынгерлік жағдайдың факторларына психикалық тұрақтылықты қалыптастыру және оның қасиеттерін қолдану.

Әскери білім беру мекемелерінде курсанттар арасында психологиялық дайындықты ұйымдастыру былайша жүзеге асырылады:

- психологиялық дайындықтың жоспарларын жасау;
- сабақ жүргізілуде жауынгерлік жаттығу тапсырма курсына тексеру;
- сабақ жүргізуде жауынгерлік жаттығуларға үйрету кезінде оқыту мақсатымен қосымша психологиялық әсері бар жағдайларда арнайы таңдап алу;
- күшті психологиялық әсері бар әдістердің түрлері мен таза тәсілдерді қолдануды қарастыру;
- материалдық базаны жасау және оны толық жетілдіру;
- психологиялық дайындық нәтижесін тексеру, әдістемелер жүргізу [4].

Әскерлерді психологиялық дайындаудың құрылымы өте күрделі және оған әсер ететін себептердің көптүрлілігі психологиялық дайындықты жүргізуде түрлі мәселелерді шешуді қажет етеді.

Психологиялық дайындықты мақсатына қарай әскери қызметіне дайындық және нақты қызмет түріне қарай дайындық деп бөледі. Қарулы күштерді әскери түрде жауынгерлік техникамен жұмыс істегенде, әскери жаттығуларды орындағын кезде жауынгерлік іс-қимылдарды жасағанда, психологиялық дайындықтар қажет.

Психологиялық дайындықтың объектісіне қарай әскери ұжымдер мен әскерлерді команда құрамымен саптағы жауынгерлер, ракеташылар, танкист, ұшқыштар т.б. мамандықтарға бөлінеді. Психологиялық дайындықты жүргізу мерзіміне қарай жауынгерлік іс-әрекетке алдын-ала дайындалып және дәл қазіргі уақытта нақты берілген тапсырманы орындауға дайындық болып бөлінеді.

Әскери іс-әрекетке психологиялық дайындық әскерлер мен әскери ұжымдарда, олардың қызмет барысында жүзеге асады және тұрақты психологиялық мінездерді қалыптастырады. Жауынгерлік тапсырманы орындаудың алдында адамның барлық мүмкіншіліктерін, стеникалық күйлерді қалыптастыруды белсендіру жүргізіледі.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Психологиялық дайындықтың компоненттерін қалыптастыру мақсатымен қолданылатын әдістер мен құралдарға байланысты жалпы психологиялық дайындыққа бөлінеді. Әскерлер мен әскери ұжымдарда жалпы психологиялық арнайы психологиялық және мақсатты психологиялық дайындыққа бөлінеді. Әскер мен әскери ұжымдарда жалпы психологиялық дайындықта өз Отаныны қорғауға дайындық сапалы түрде қалыптасады және осы жолдағы кездесетін қиындықтарды жеңуге тырысады. Бұл жерде шешуші қызметті саяси моральдық факторлар атқарады. Соның ішінен дайындықтың өзара тәуелді және байланысты жақтарын психикаға әсерін табады [63].

Жалпы психологиялық дайындық қалыптасуы:

- өзінің рухани қажеттілігі мен қызығуларын, көзқарастарын, өз Отанына деген сүйіспеншілігі;
- психологиялық соғыс ұйымдарына төтеп беру;
- ұжымдық бірлестіктің сапасын арттыру, ұжымдардың ауызбіршілігін қалыптастыруы.
- командирлер мен саяси жұмыскерлерді сыйлау бір-біріне деген сенім, достық, сыйластықты қалыптастыру;
- өзінің әскери борышын терең түсіну;
- бейбітшілік және соғыс мәселесіне жауапкершілікпен қарау.

Қазақстанның Қарулы Күштеріндегі әскердің жеке мүшелерінің жауынгерлік дайындығын қалыптастыру арқылы жүзеге асады. Бұл мәселелерді шешу психологиялық тәрбие жұмыстарын жүргізумен байланысты. Бейбітшілік кездің өзінде де соғыс жағдайы, жауынгерлік дайындық мәселелерін дұрыс түсіну [5].

Қазақстанның әскери доктринасында, әскери істерді жүргізуде және жауынгерлік дайындықты жоғарылату қажет екенін сезу. Бұл жерде өткен соғыс тәжірибесіне негізделу бағалы болып табылады. Әрқашан да саяси-моральдық жинақылық соғысқа қабілеттілігі мен дауынгерлік дайындықтың санасын жоғарылату жолдарын іздеуге алып келеді. Олар кенеттен пайда болған қиындықтарды батыл шешуге көмектеседі.

Психологиялық дайындықтың әскери тәрбие мен жауынгерлік шеберлікті қалыптастыруымен тығыз байланысты. Олар мына жағдайлардың тізбегін қамтиды:

- а) әскери қызметке, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі;
- ә) әскери қызметке дағдылану, әскери тәртіпке үйрену, ұжымдық қарым-қатынасты, уставты сақтау, өз қызметін мінсіз орындау;
- б) өз күшіне сеніммен қарау, алдына қойған тапсырманы шешу;
- в) әскери бөлімнің терең және жан-жақты болуы. Қарулармен жұмыс істегенде іскерлік, дағдылардың төзімді болуы;
- г) әрбір жауынгерлер мен командирлерде жауапкершіліктің, ынталылықтың, тәуелсіздіктің, табандылық пен өз-өзін ұстай білу, байқампаздық және ойшылдықтың болуы қажет;
- д) жауынгерлік дәстүрге берік, өзара көмек көрсету, сенімділік, ұжымдарда жауапкершіліктің болуы,
- е) жауынгерлік дайындықтың жетіліп отыруы, шынайы берілуі;
- ж) профессионалдық қарым-қатынасқа бейім болу.

Осы психологиялық дайындықтың жиынтықтары әскери тәртіп пен кәсіби жауапкершілікке үйрету барысында қалыптасады.

Танымдық процестерді белсендірген кезде ғана психиканың танымдық процестері дамиды және қарқынды қызмет істейді. Жаттығу жағдайында эмоционалдық қиындықтар, қауіп-қатерлі жұмыстардың элементтері арқылы ғана енгізіледі. Әскерлер танымдық және эмоционалдық қиындықтарды жеңу үшін еріктерін ынталандыруды қажет етеді. Жалпы және анайы психологиялық дайындық тек қана оқу процесі барысында ғана емес, жауынгерлік кезекшілікте, алысқа жорыққа шығу саптық және дене шынықтыру сабақтарында жүзеге асады [6].

Арнайы психологиялық дайындық әскерді жауынгерлік жағдайда төзімді болуға дайындауға арналған. Арнайы психологиялық дайындықтың мақсаты, әскерлерді жауынгерлік тапсырмаларды орындайтын нақты жағдайларды қиындықтармен өтетін орынды уақытты, жағдайларды, жаттығатын іс-қимылдарды, тапсырмаларды алдын-ала жоспарлап отыру керек. Соның үшін әскерлердің оқу жаттығулары арнайы жабдықталған полигондарда өтеді. Уставты, бұйрықты, дерективті, ұйымдасқан әдістемелік ережелердегі моделін жасауы қажет.

Қазіргі армия жауынгердің ерік-жігері мен психологиялық төзімділігіне үлкен талап қояды. Ол әскери техникаларды, оның ішінде өте күрделі әскери машиналарды, ракета комплекстері мен радио электрондық жүйелерді, атомдық сүңгуір қайықтары мен дыбыстан жылдам ұшатын әуе кемелерін шебер меңгере білуі керек. Бұл жерде жауынгердің ұйымшылдығы мен тәртіптілігі қажет. Ал әскери тәртіпті білу, оны орындауға әзір тұру - өзінің жеке басыңды қалыптастыру мен әскери қызметке дайындалу жолындағы маңызды қадам деген сөз. Тәртіптілік — психиканың тұрақты сапасы болып есептеледі. Ол әскерге қиын жағдайлардан қашу, тәртіп, уставтық әскери тәртіп, күнделікті жұмысты дұрыс шешу, әскердің психологиялық тұрақтылығының міндеті болып табылады.

Қорыта келгенде, әскери қызметкерлерді даярлаудың психологиялық аспектілері туралы сөз болғанда Қазақстан Қарулы күштерінің қатарына әскери қызметкерлерді дайындаудың жоғарыда баяндалған психологиялық жолдары мен тәсілдерін ескерген жөн. Психологиялық дайындық саяси моральдық дайындықтың негізінде жүргізіледі. Сондықтан да әскери құрылымдар мен оның арнайы бөлімшелерінде психологиялық дайындықтың жолдары мен тәсілдерін – әскери қызметке даярлаудағы саяси-идеологиялық, әскери оқу және кәсіби даярлықты ұйымдастыру қызметтерімен ұтымды ұштастырып отыру маңызды болып табылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Бакаев Л.Н. Любая армия должно иметь своей национальные традиции. - А., 1994. – 190 с.
2. Романов В.Г. Военно-юридическая психология. - М., 2007. - 267 с.
3. Роступов А.Г. Психологическая подготовка к службе. –Минск,2004– 157 с.
4. Момышулы Б. Психология войны. - А., 1994. – 285 с.
5. Васильев А. Военная психология и ее применение к тактике. // Военная мысль. - 1993. - № 1. - С.133-141.
6. Китов А.И. Психология воинской дисциплины. - М.: ВПА, 1999. – 310 с.

In this article discusses the psychological ways and means of training servicemen in the Armed Forces of Kazakhstan. The specific content of psychological training of servicemen, the organization of psychological training, the stages of training are described.

Keywords: *Military service, professional fitness, psychological training, self-control, responsibility, military duty, duty, professional ability, patriotism.*

И.С.АВЕРИН

кандидат военных наук, доцент, доцент кафедры, учреждение образования «Военная академия Республики Беларусь», г. Минск, Республика Беларусь

15221igor@mail.ru

**АНАЛИЗ ОБЛИКА ТРАНСПОРТНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ АРМИЙ
ИНОСТРАННЫХ ГОСУДАРСТВ**

В статье рассмотрены актуальные вопросы развития транспортного обеспечения армий иностранных государств в условиях современных локальных войн и антитеррористических операций.

Ключевые слова: *транспортное обеспечение, воинские грузы, подвоз, техника тыла.*

Транспортное обеспечение имело и имеет огромное военное значение во все времена, во всех странах. История войн знает не мало примеров срыва проведения стратегических операций, когда из-за нарушения работы транспорта или слабого развития путей сообщения проигрывались военные кампании и в целом войны.

Вопросам создания современного облика транспортного обеспечения вооруженных сил иностранных государства уделяют огромное внимание и немалые затраты.

Формирования транспортных войск или их аналоги имеются в вооруженных силах более чем двух десятков европейских государств, США и Канады. Отдельные эксплуатационные и восстановительные подразделения имеются в вооруженных силах Турции, Индии, Пакистана, Кореи, Тайваня и Филиппин. Анализ их состава говорит о том, что железнодорожные и дорожные войска европейских государств не многочисленны [1].

Во-первых, потому, что военные доктрины Франции, Германии, Испании, Италии, США, Норвегии, Швеции и ряда других государств не предусматривают возможность ведения боевых действий на своей территории.

Во-вторых, часть функций свойственных воинским транспортным формированиям возлагаются на гражданские и коммерческие организации.

Особый интерес представляет анализ организации транспортного обеспечения в вооруженных силах США, НАТО и Российской Федерации, так как они имеют опыт организации транспортного обеспечения в условиях реальных боевых действий.

Ввиду особенностей географического положения США и глобальной зоны их национальных интересов особое внимание командование ВС вынуждено уделять переброскам и перевозкам войск и грузов. В 90-х годах XX века произошло значительное изменение в направленности военной

стратегии США, выразившееся в переходе от стратегии "передового базирования" к стратегии "передового присутствия".

Эти изменения внесли коррективы и в способы использования ВС США. Так, например, ВВС США практически трансформировались в экспедиционные силы, базирующиеся в основном на континентальной части страны и готовые к переброске при возникновении любой угрозы в любом регионе мира. Несомненно, такой подход всецело зависит от мощной и гибкой системы транспортировки сил и грузов, а основной составляющей поддержки воздушных перебросок и дозаправок стала глобальная система обеспечения воздушных перебросок Командования воздушных перебросок ВВС США [1, 3].

Эта система дает возможность осуществлять воздушные перевозки военных формирований и воинских грузов, их использование, длительную поддержку и обратную доставку независимо от типа и объема решаемой задачи.

Кроме этого приоритетным направлением в области организации транспортного обеспечения вооруженных сил является широкое привлечение к переброске войск и воинских грузов различных коммерческих организаций и негосударственных структур. Основной целью такой политики является уменьшение финансовых затрат на транспортные операции.

За последние 30 лет плата за перевозки в дол./тонно-километр уменьшилась на: международных авиалиниях - на 26%; железной дороге - на 35%; автотранспортом - на 47%; морем - на 53%. Одновременно в коммерческом секторе перевозок повысилась скорость перевозок и надежность доставки грузов. В настоящее время именно на этот сектор опирается Министерство обороны (МО), чтобы удовлетворить 85% своих требований к перевозкам в мирное и военное время. За счет быстрой системы коммерческих перевозок реально можно сократить запасы на складах [2].

В целом приоритетными остаются вопросы пересмотра системы перевозок МО, внедрения достижений частного сектора, таких как сопровождение грузов в движении и электронный обмен данными, координация действий между МО и другими государственными ведомствами и организациями.

Особое беспокойство у военного командования США и НАТО вызывают недостаточные возможности по переброскам значительного количества войск и грузов в кризисный период.

Для решения данной проблемы создан оперативный прототип глобальной сети управления перевозками для Объединенного командования стратегических перебросок ВС США, который обеспечивает централизованное управление потоками движения в мирное и военное время. Он собирает информацию о перевозках от различных источников, сверяет и обрабатывает ее вместе с данными централизованной базы данных и распределяет пользователям. Выигрыш достигается за счет точности и качества данных, уменьшения времени реакции на запросы, увеличения числа пользователей, обладающих возможностью одновременного доступа в базу данных, способностью поддерживать базу данных при любых условиях обстановки.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Все это повышает готовность войск к развертыванию, так как база данных постоянно обновляется и сокращает время реагирования подразделений за счет автоматизации подготовки документов по перевозкам.

Происходит дальнейшее совершенствование техники тыла, связанной с перевозками войск. Широкое распространение получили разработанные для нужд ВС стандартные погрузочно-разгрузочные платформы на основе 16,5-тонных грузовиков с прицепом, способных самостоятельно загружаться и разгружаться в течение 5 мин. Каждый такой грузовик оснащается приемником GPS и терминалом космической связи для периодического доклада своего местоположения и статуса. Разрабатываются специальные протоколы, обеспечивающие повышенную эффективность использования системы космической связи при доступе множества абонентов. Предполагается в еще большей степени использовать стандартные контейнеры, которые не только повышают гибкость распределения и хранения ресурсов, но и позволяют шире применять автомобили и суда коммерческого сектора для перевозок [4].

Операция группировки вооруженных сил США и НАТО в бывшей Югославии выявила много проблем в тыловом и транспортном обеспечении. Для их решения использовались технологии информационной интеграции. В Боснии и Герцеговине впервые вместо курьеров с дискетами использовались электронная почта и сеть «Интернет».

Данная процедура сократила время обработки заявки до 1 дня. Предоставление персоналу тылового обеспечения доступа в сеть «Интернет» помогло уменьшить время перевозки материальных средств в Европу в большинстве случаев с 4-6 недель до нескольких дней [3].

Проблемы транспортного обеспечения войск постоянно рассматриваются военными теоретиками и специалистами-практиками Российской Федерации.

Сегодня, несмотря на изменения, произошедшие в армии в целом, в структуре тыловых органов, в построении системы обеспечения войск, проблема эффективного использования транспортных средств остается фактически не решенной. Целесообразна ли централизация - вопрос, по мнению специалистов в области транспортного обеспечения вооруженных сил, остается актуальным и сегодня.

Существует мнение отдельных руководителей о целесообразности перехода к принципу децентрализованного использования всех транспортных средств и передачи их органам, нуждающимся в перевозках. Предлагается также централизацию ограничить сугубо специальными вопросами и не объединять использование всех видов транспорта и все транспортное обеспечение в общей системе Тыла ВС единым руководством [5].

Анализ организации перевозок воинских грузов в ходе контртеррористической операции на Северном Кавказе выявил ряд недостатков в организации подвоза и погрузочно-разгрузочных работ. Имели место случаи сверхнормативных простоев автомобильных колонн под погрузкой (разгрузкой) из-за того, что материальные средства не были своевременно подготовлены к перевозке [6].

В условиях все возрастающего объема и неравномерной потребности в перевозках, сокращения сроков на их осуществление важнейшую роль будут играть:

- широкое применение сил и средств, сокращающих сроки погрузочно-разгрузочных работ;
- подвоз материальных средств "транзитом", минуя их передачу в ряде звеньев тыла, и другие эффективные методы работы.

Нашло дальнейшее применение в практике организации перевозок и подвоза при помощи использования модульного способа, который позволяет перемещать уже готовые объекты тылового обеспечения войск с помощью как железнодорожного, так и автомобильного транспорта на различные расстояния с наименьшими затратами времени и сил на установку и развертывание этих объектов.

Внедрение механизации обеспечивает повышение производительности труда на погрузочно-разгрузочных и складских операциях в три-четыре раза, снижение затрат - в два-три раза, а также позволяет сократить время простоя автомобильного транспорта под грузовыми операциями.

В Вооруженных Силах Российской Федерации проводятся работы по дальнейшему совершенствованию специальной техники тыла.

В современных условиях, когда задачи по борьбе с терроризмом, бандформированиями выполняются несколькими ведомствами одновременно, возникает проблема эффективного обеспечения войск. Ее решению будет способствовать создаваемая единая система материального обеспечения войск (сил), в основе которой должен находиться принцип единого, централизованного использования транспорта, обеспечивающий значительную экономию транспортных ресурсов, а, следовательно, бюджетных средств.

Проведенный анализ изменений, происходящих в облике транспортного обеспечения вооруженных сил иностранных государств в условиях современных локальных войн и антитеррористических операций, позволяет сделать следующие **выводы**:

1. Основу транспортного обеспечения в вооруженных силах иностранных государств составляет организация перевозок войск и воинских грузов.

2. Приоритетным направлением в области организации транспортного обеспечения вооруженных сил является широкое привлечение к переброске войск и воинских грузов различных коммерческих организаций и негосударственных структур.

3. Специалисты в области транспортного обеспечения вооруженных сил России, Украины и ряда европейских государств наряду с централизацией рассматривают и децентрализованный способ использования сил и средств транспортного обеспечения.

4. Происходит дальнейшее совершенствование техники тыла, связанной с перевозками войск, применение модульного способа в практике организации перевозок и подвоза.

5. Широкое применение получили различные автоматизированные системы контроля передвижения транспорта, технологии информационной интеграции, создание глобальной сети управления перевозками, которое

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

обеспечивает централизованное управление потоками движения в мирное и военное время.

6. Разрабатываются программы по обеспечению войск роботизированными средствами, которые самостоятельно смогут доставлять грузы между местами дислокации армейских подразделений, по использованию нетрадиционных путей доставки материальных средств боевым подразделениям, находящимся в непосредственном боевом соприкосновении с противником.

7. Дальнейшее развитие должны получить логистические принципы и модели, которые позволяют обеспечить четкое взаимодействие экономики государства, военной промышленности, снабженческих баз и транспорта.

8. Вопросы совершенствования системы воинских перевозок, доставки грузов, эксплуатации, обслуживания и восстановления транспортных коммуникаций остаются приоритетными, для вооруженных сил всех иностранных государств.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Р.Тимоненков // Силы глобальных перевозок// Независимое военное обозрение, №30, 2005.

2. А.О. Камбаров, Организация закупок предметов снабжения для войск (сил) НАТО / Военно-экономический вестник № 11,12 – 2005 г.

3. В. Масной; Ю. Судаков, канд. технических наук //Зарубежное военное обозрение// №9,10 - 2003.

4. Бронированные грузовики: современность и перспективы// ВТС №31, 2006.

5. В.С. Бичик //К вопросу о централизации использования транспорта в обеспечении войск// Военно-экономический вестник, №3, 2004. стр. 20-26.

6. Исаков В.И. Проблемы тылового обеспечения действий ОГВ (сил) при проведении контртеррористической операции в Северокавказском регионе Российской Федерации.// Доклад ВНК. М. - 2001. - с. 18.

The article deals with topical issues of the development of transport support for the armies of foreign states in the conditions of modern local wars and anti-terrorist operations.

Keywords: *transport support, military cargo, transportation, rear equipment.*

A.M.TALIBOV

Doctor PhD, Professor,

Military Academy of the Armed Forces of the Republic of Azerbaijan,

Baku city, the Republic of Azerbaijan

talibovaziz65@gmail.com

B.A.GULIYEV

Adjunct, Military Academy of the Armed Forces of the Republic of Azerbaijan,

Baku city, the Republic of Azerbaijan

bakhtiyar.quliyev@gmail.com

DETERMINATION OF THE OPTIMAL LOCATION OF THE LOGISTICS CENTER IN THE TROOPS

The article considers the problem of determining the optimal location of the logistics center in the area. To solve the problem, it is proposed to place the logistics

center at one of the nodes of the transport infrastructure. A mathematical model is given to determine the economically viable location of the logistics center on the basis of hypothetical information about the coordinates of the terminal where the logistical resources are received in the transport infrastructure and the military units to be serviced. Taking into account other important factors, the algorithm is described for calculating transportation costs for each case where the center is located at the node and their ranking in ascending order in order to accurately determine the location of the logistics center (assuming the annual recurring costs do not change).

Keywords: *Mathematical modeling, Military logistics center, Problem of optimal location, Transport infrastructure, Geographical location, Weber problem, Economic efficiency, Transport terminal*

The efficiency of the logistics center in comparison with other production and service facilities is determined by its geographical location. For this reason, when creating a logistics center, special attention is paid to its location in a convenient geographical area and its proximity to the points where it will operate (carry out transportation). In general, the location of the facility in favorable coordinates is considered one of the classic problems of optimization theory. The solution of such problems in the convex set is based on the calculation of the unconditional extremum of the function, which expresses a certain optimality criterion. An example of this is the "Weber problem" (a method of locating a warehouse that will service production facilities in a particular area) [1]. In this case, it is necessary to find a point indicating the location of the warehouse, so that the cost of transporting goods to a finite number of consumer enterprises located on that plane is minimal. According to the Weber problem, when determining the location of the warehouse, it should be taken into account that the cost of transporting a single load over the same distance is different for each consumer enterprise. In this regard, to solve the Weber problem, the location of the warehouse is parameterized (the rectangular coordinates entered in relation to the area are taken as a parameter). The objective function is constructed, which represents the sum (depending on the coordinates) of the costs of transportation to individual points (enterprises). The solution of the problem is calculated as the minimum of the objective function.

As the set (zone, area) in which the problem is considered becomes more complex, new approaches are needed. For instance, the set we consider in [2] consists of an area obtained by subtracting rectangular zones from the convex set. This type of research is often theoretical. Real placement problems are related to a specific geographical location. Both the warehouse and the consumer outlets are located at discrete points of the appropriate infrastructure. Therefore, the issue of discrete placement is considered on the graph [3]. Distance between stations and transportation costs are given in tabular form. When solving the discrete placement problem, one of the following approaches is traditionally used:

1. Determining the optimal location of the warehouse by calculating all possible options. In this case, the objective function of the total cost of transportation from the proposed location is constructed for the purpose of locating the warehouse. By calculating the values of this function for a finite number of different places, the most suitable of them is selected. This approach is used when the number of considered discrete locations is small and the objective function is simple.

2. Applying a heuristic approach to finding the optimal warehouse location when the objective function is complex. The essence of this approach is that, based on other logical considerations, a complete report is implemented for a small number of points, excluding inappropriate (unacceptable) options from the set of possible solutions.

3. If the characteristics of the objective function allow, solving the problem of determining the optimal warehouse location by the application of mathematical methods. In the simplest case, the "center of gravity method" is applied to solve the Weber problem, depending on the consumer needs and their distribution in the graph [4; 5; 6].

At present, various location problems are studied in the scientific and technical literature depending on the structure of the set of solutions considered, the characteristics of the transportation organization and other factors. A brief summary of a number of articles on the location of logistics facilities is given in [7].

Unlike enterprises of a wide range of activities, the location of the military logistics center's points and the military units it services are known in advance and do not change over the years. This can solve the problem of optimal choice of location in the geographical area by ensuring the efficiency of its operation. The main requirements for the establishment of a military logistics center and the mechanism for assessing its military-economic efficiency are given in [8]. In this article, it is clear from the analysis of the costs incurred during the operation of the military logistics center that the structure of the center's operating expenses is approximately the same over the years, and among these expenses, it is mainly the following that depend on the geographical location:

- Q_1 – expenses related to the delivery of logistical resources in use from the central warehouse to the logistics center;
- Q_2 – transportation costs of repair crews for the maintenance of automotive and armored vehicles.

Therefore, the minimization of the sum of these quantities should be especially taken into account in determining the optimal location of the logistics center.

We assume that the logistics center being built should be close to the infrastructure in the area. If necessary, the construction of a new road should provide access to its infrastructure, and the distances between the points should be known. Based on these factors, to determine the optimal location of the logistics center, it is necessary to write an appropriate analogue of the Weber problem.

Within the conditions mentioned in the presented article, a mathematical model of the problem of locating a military logistics center is constructed and the algorithm of its numerical solution is given.

As a rule, the effective organization of the logistics center depends on its location in the existing transport infrastructure. As mentioned above, if necessary, access to the existing infrastructure of the logistics center being created can be provided by the construction of a new road. However, the road implementing this access must be many times shorter than the total length of the route covered during transportation. In this regard, the length of the access road to the infrastructure may not be taken into account when determining the optimal location of the logistics center. In other words, the location of the logistics center can be considered practically in the existing infrastructure.

It should also be noted that restrictions related to security and protection (the logistics center being 30–40 km away from the enemy artillery near the line of contact), as well as to the geography of the area (dense forests, rivers, lakes, valleys, mountain ranges, etc.), may be imposed when determining the location of the military logistics center [9].

Taking into account these restrictions, possible areas (sets) for the location of the logistics center are identified. For example, in Fig. 1, the possible location areas related to these restrictions are indicated with a bold line. Here, military units are denoted by Y_1, Y_2, Y_3, Y_4 , transport terminal receiving material and spare parts by Y_0 , crossroads by Y_5, \dots, Y_{12} . Sections $Y_5Y_6, Y_8Y_9, Y_9Y_{10}, Y_9Y_{11}$ and Y_9Y_{12} of the roads shown in the figure are considered to be possible areas for the location of the logistics center.

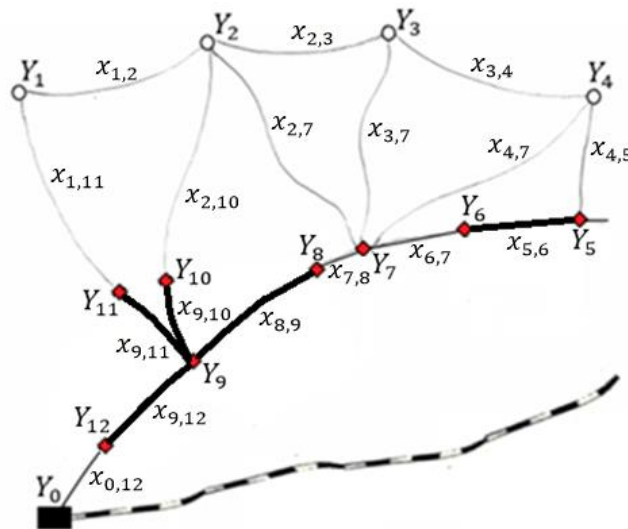

Fig. 1. The layout of the location of a logistics center in the arbitrary area

As mentioned above, after the establishment of the military logistics center, the structure of its operating expenses is be approximately the same over the years. Depending on the distance between the points, the formulas for calculating the mentioned costs Q_1 and Q_2 can be presented as follows.

Let's denote the number of military units serviced by the logistics center by n and number the military units as $s = 1, 2, \dots, n$. In accordance with [8], the formula for calculating the cost of delivery of property and spare parts available in the central warehouse from the transport terminal to the logistics center:

$$Q_1(l_0) = a_0 l_0 + b, \tag{1}$$

and the formula for calculating the cost of delivery of maintenance crews from the logistics center to military units can be written in the following form:

$$Q_2^*(b_1, b_2, \dots, b_n) = \sum_{s=1}^n a_s \cdot l_s \tag{2}$$

In these formulas, l_0 is the distance from the transport terminal to the warehouse of the logistics center, l_s ($s = 1, 2, \dots, n$) is the length of the shortest route from the logistics center to the s -th military unit. The coefficients a_0, \dots, a_n, b are positive quantities that do not depend on the length of the route covered. These coefficients are calculated on the basis of the indicators reflected in the annual plan

of operation and maintenance of equipment serviced by the logistics center. The calculation procedure is given in [8].

As a rule, the distances between the points of service of the logistics center (locations of transport terminal and military units), as well as between the main nodes of the infrastructure are given in tabular form. In general, we will denote these points by Y_m ($m = 1, 2, \dots, m_0$), where m_0 is the total number of points. Let us assume that among the points included in the table, there are also nodes that determine the possible areas for the location of the logistics center. If the table of initial distances in the infrastructure described in Fig. 1 represents only the distances between points $Y_0, Y_1, Y_2, Y_3, Y_4, Y_5, Y_7, Y_9$, the table of distances between them should cover all nodes in the figure, including the nodes that determine possible areas for the location of the logistics center: $Y_0, Y_1, Y_2, \dots, Y_{12}$.

The issue of determining the optimal location of the military logistics center means finding as many locations as possible so that the planned annual transportation costs are minimal. Thus, the problem of determining the location of the military logistics center can be formulated as finding the point that minimizes the sum total

$$Q^* = Q_1^* + Q_2^* \quad (3)$$

in the given set on the infrastructure. In addition to the assessment of economic indicators, other factors are taken into account when determining the location of the military logistics center.

In this regard, the economically efficient options should be presented to the decision-making party in ascending order.

As can be seen from function (3), the quantity b does not play a role in finding its minimum point, so we will assume that $b = 0$.

Determining the optimal location for the logistics center within each separately considered area can be investigated as a separate problem.

For example, the problem of determining the optimal location in each of the areas $Y_5Y_6, Y_8Y_9, Y_9Y_{10}, Y_9Y_{11}$ and Y_9Y_{12} in Fig. 1 can be considered independently. In this case, in determining the optimal location of the logistics center, it is assumed that the length of the route between each of the points $Y_5, Y_7, Y_9, \dots, Y_{12}$ and points Y_0, \dots, Y_4 is known.

Thus, let us assume that the length of the routes between the points is known. Taking into account the difficulty of the road, the distance can be measured in km or other units, e.g. hours. Suppose $x_{i,j}$ denotes the length of the route between point i and point j . For simplicity, suppose that $x_{i,j} = x_{j,i}$. Note that if this condition is not met, the following considerations remain in force. If there is no road from point i to point j , the value of $x_{i,j}$ can be considered a great number. For instance, for the problem under consideration, $x_{i,j} = 10000$ km can be taken as the absence of a road.

The distance between the roads can be given in the matrix form as follows:

$$X = \begin{bmatrix} x_{1,1} & \dots & x_{1,m_0} \\ \dots & \dots & \dots \\ x_{m_0,1} & \dots & x_{m_0,m_0} \end{bmatrix}.$$

For the points given in Fig. 1, the matrix X is 13×13 ($m_0 = 13$), and its elements can be written, e.g., as in Table 1. In this table, the arbitrary numbers of the points are given from 0 to 12 in the 1st row and in the 1st column.

Let us denote the shortest route from point i to point j by $z_{i,j}$. There are various algorithms to calculate these distances [10]. According to the example, the distances between other points are given in gray cells on the basis of known distances between adjacent points (indicated in bold in white cells in the table). Note that the shortest route from point i to point j may not be $x_{i,j}$. This may be due to the fact that the route between the points does not coincide with the geodetic line.

Table 1
Distances between the points

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
0		53	40	58	61	65	51	39	30	15	21	23	5
1	53		25	43	67	71	52	45	54	38	44	30	48
2	40	25		18	42	46	32	20	29	25	19	33	35
3	58	43	18		24	35	33	21	30	43	37	51	53
4	61	67	42	24		11	25	23	32	47	53	55	57
5	65	71	46	35	11		14	26	35	50	56	58	60
6	51	52	32	33	25	14		12	21	36	42	44	46
7	39	45	20	21	23	26	12		9	24	30	32	34
8	30	54	29	30	32	35	21	9		15	21	23	25
9	15	38	25	43	47	50	36	24	15		6	8	10
10	21	44	19	37	53	56	42	30	21	6		14	16
11	23	30	33	51	55	58	44	32	23	8	14		18
12	5	48	35	53	57	60	46	34	25	10	16	18	

Let us denote the separately considered location areas by $\Omega_1, \Omega_2, \dots, \Omega_{k_0}$, where k_0 is the total number of possible areas. Since each area Ω_k ($k = 1, 2, \dots, k_0$) is geometrically a part of a onedimensional curve, its points can be identified depending on one parameter (variable), let us denote this parameter by x . Suppose that x is the natural parameter of the curve – the distance from the selected end point of the area to the point under consideration [11]. If we denote the length of the section Ω_k by ω_k , the parameter x varies within the range $[0, \omega_k]$. The values $x = 0$ and $x = \omega_k$ correspond to the nodes of that part, which we will denote by $\hat{Y}_k^{(1)}$ and $\hat{Y}_k^{(2)}$, respectively. Let us denote the optimal length of the route from the point $\hat{Y}_k^{(i)}$, ($i = 1, 2$) to the transport terminal $s = 0$ and to the s -th military unit $s = 1, 2, \dots, n$ by $l_{k,s}^{(i)}$ ($i = 1, 2$). These distances are determined based on the corresponding $z_{k,s}$.

Then the optimal length of the route from each point corresponding to the value $x \in [0, \omega_k]$ to point s is calculated as follows:

$$l_{k,s}(x) = \min \{ l_{k,s}^{(1)} + x, \omega_k + l_{k,s}^{(2)} - x \}. \quad (4)$$

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

An object moving from the point corresponding to the value $x \in [0, \omega_k]$ first arrives at the point $\hat{Y}_k^{(1)}$ or $\hat{Y}_k^{(2)}$, and from there travels to the s -th point along the route indicated in the table of distances. Note that in this case, there is no conflict in formula (4) when the object that arrived at the point $\hat{Y}_k^{(i)}$ continues its movement in the opposite direction and comes to the point $\hat{Y}_k^{(1-i)}$.

Based on formula (4), we need to find the value $x = \hat{x}_k$ minimizing the function

$$Q_{(k)}(a_1, a_1, \dots, a_n, x) = \sum_{s=0}^n a_s \cdot l_{k,s}(x) \quad (5)$$

in order to determine the possible optimal location in the area Ω_k for each $k = 1, 2, \dots, k_0$:

$$\hat{x}_k = \arg \min_x Q_{(k)}^*(a_1, a_1, \dots, a_n, x).$$

On the other hand, since a_1, a_2, \dots, a_n are not negative quantities, it is easy to see that each function $l_{k,s}(x)$ is a concave function of the variable $x \in [0, \omega_k]$. As a result, function (5) will also be a concave function. Therefore, the function $Q_{(k)}(a_1, a_1, \dots, a_n, x)$ can get its minimum at the end points of the defined interval, in other words, $\hat{x}_k = 0$ or $\hat{x}_k = \omega_k$. When $Q_{(k)}(a_1, a_1, \dots, a_n, x)$ is a constant function, all points of the interval Ω_k will be equivalent. Hence, to find the optimal location, it is enough to look only at the end points of the interval $[0, \omega_k]$. Denoting $Q_{(k)} = \min_x Q_{(k)}(a_1, a_1, \dots, a_n, x)$, ($k = 1, 2, \dots, k_0$), we get

$$\hat{Q}_{(k)}^* = \min\{Q_{(k)}^*(a_1, a_1, \dots, a_n, 0), Q_{(k)}^*(a_1, a_1, \dots, a_n, \omega_k)\}$$

The optimal location of the logistics center sought in the set of the considered areas can be determined from the minimum of $Q_{(k)}$ numbers:

$$\hat{k} = \arg \min_{k=1,2,\dots,k_0} \{\hat{Q}_{(k)}^*\},$$

$$x = \hat{x}_{\hat{k}} \in \Omega_{\hat{k}}.$$

Summarizing the above, the algorithm for solving the problem of determining the optimal location of the military logistics center can be given as follows:

1. Identifying the end points of possible locations (road section) determined in accordance with safety and security requirements.
2. Calculating the length of the shortest route from the considered points to the transport terminal and to each military unit.
3. Calculating the value of function (3) for each point.
4. Arranging the calculated Q values in ascending order and formatting the results to present to the decision-maker.

To solve the problem of determining the optimal location of the logistics center in the area, it is enough to study only the given nodes on the transport infrastructure. It has been proven that the economically efficient space is at one of these nodes. Based on the proposed algorithm, it is possible to calculate the annual recurring costs at each node where the logistics center can be located and rank them in ascending order. This allows providing accurate information to the decision-maker, taking into account other factors when determining the location of the military logistics center.

REFERENCES:

1. Luc-Normand Tellier, The Weber Problem: Solution and Interpretation, Geographical Analysis, State Ohio USA. No.4 (2010) pp.215-233.

2. Г.Г. Забудский, Н.С. Веремчук, Решение задачи Вебера на плоскости с минимаксным критерием и запрещенными зонами, Известия Иркутского государственного университета, Серия «Математика», Иркутск. No.9 (2014) с.10-25. [In Russian: G.G. Zabudskiy, N.S. Veremchuk, Solution of the Weber problem in the plane with the minimax criterion and forbidden zones, Bulletin of Irkutsk State University, Series "Mathematics", Irkutsk]

3. А.В. Панюков, Р.Э. Шангин, Точный алгоритм решения дискретной задачи Вебера для k-дерева, Дискретный анализ и исследование операций, Новосибирск. 21 No.3 (2014) с.64-75. [In Russian: A.V. Panyukov, R.E. Shangin, An exact algorithm for solving the discrete Weber problem for a k-tree, Discrete analysis and operations research, Novosibirsk]

4. Модели и методы теории логистики: Учебное пособие, 2-е изд. под ред. В.С.Лукинского, СПб., Питер, (2008) 448 с. [In Russian: Models and Methods of Logistics Theory: Textbook, 2nd ed. Ed. V. S. Lukinsky, St. Petersburg, Piter]

5. А.Н. Горяинов, М.В. Ольхова, Современные методы и модели транспортного обслуживания логистических систем, Вісник Національного технічного університету «ХПІ», Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Нові рішення в сучасних технологіях, Харків. No.8 (2009) с.51-58. [In Russian: A.N. Goryainov, M.V. Olkhova, Modern methods and models of transportation services for logistics systems, Bulletin of the National Technical University "XPII", Collection of scientific papers. Thematic issue: New solutions in modern technologies, Kharkiv]

6. А.М. Гаджинский, Выбор места расположения склада, Справочник экономиста, Москва. No.8 (2004) с.47- 55. [In Russian: A.M. Hajinski, Choosing a warehouse location, Spravochnik ekonomista, Moscow]

7. Ə.M. Talibov, Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrində avtotexniki təminatın logistikası, Milli təhlükəsizlik və hərbi elmlər üzrə elmlər doktoru dissertasiyası, Bakı, (2021) 388 s. [In Azerbaijani: A.M. Talibov, Logistics of automotive support in the Armed Forces of the Republic of Azerbaijan, Dissertation for a degree of Doctor of Science in National Security and Military Sciences, Baku]

8. А.М. Talibov, В.А. Guliyev, Method for assessing the military-economic indicators with the purpose of locating a logistics center for redeploying troops, Advanced Information Systems. 5 No.2 (2021) pp.14-23.

9. В. Quliyev, Qoşunlarda logistika mərkəzinin yerinin təyin edilməsi ilə bağlı əsas amillərin tədqiqi, Milli Təhlükəsizlik və Hərbi Elmlər, Bakı. No.1 (2021) s.60-66. [In Azerbaijani: V. Guliyev, Study of the main factors related to the location of the logistics center in the troops, National Security and Military Sciences, Baku]

10. Ю.М. Ермольев, Математические методы исследования операций, И.И. Ляшко, В.С. Михалевич, В.И. Тюптя, Киев, Высшая школа, Головное изд-во, (1972) 312 с. [In Russian: Yu.M. Ermoliev, Mathematical methods of operations research, I.I. Lyashko, V.S. Mikhalevich and V.I. Tyuptya, Kyiv, Visshaya shkola]

11. О. Пришляк, Дифференціальна геометрія: Курс лекцій, О. Пришляк, Киев, Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», (2004) 68 с. [In Ukrainian: O. Pryshlyak, Differential Geometry: Lecture Course, O. Pryshlyak, Kyiv, Kyiv University Publishing and Printing Center]

М.К.УМАРОВ

преподаватель военной кафедры Казахского Национального педагогического университета имени Абая, г.Алматы, Республика Казахстан

РАЗВИТИЕ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Статья раскрывает особенности военного строительства после распада Советского Союза до сегодняшних дней. С предложениями по оснащению новейшими средствами технической разведки.

Ключевые слова: гибридная война, гибридные методы борьбы.

За весь 70-летний период существования СССР внешняя безопасность Казахстана, как и других республик, обеспечивалась коллективными усилиями и единым военно-экономическим потенциалом бывшего Советского Союза. Может он и был чрезмерно высок, в то же время соответствовал внешне политическому курсу страны и в достаточной степени ограждал от любых посягательств на территориальную целостность и другие государственные интересы как Союза в целом, так и входящих в него республик [3 с. 46].

За годы независимости в Казахстане создана реальная система обеспечения военной безопасности и защиты национальных интересов государства. Созданы условия для дальнейшего реформирования и модернизации, укрепления материально-технической базы, технического совершенствования Вооруженных Сил, разработаны эффективные мероприятия по дальнейшему развитию армии Казахстана.

В настоящее время источниками потенциальной угрозы для Казахстана могут быть: усиление напряженности в отдельных регионах бывшего СССР; разрастание очагов вооруженных конфликтов, особенно вблизи границ; территориальные претензии, появляющиеся в связи с изменением политической обстановки.

Экономические и демографические причины не позволяют в настоящее время Казахстану иметь армию, способную по своей численности и боевым возможностям в одиночку противостоять армиям вероятных противников. Руководствуясь этими положениями, за основу строительства Вооруженных Сил Республики взята существующая структура войск при одновременном сокращении численности и количества вооружений и повышение качественных параметров.

Осуществляя оборонное строительство, мы руководствуемся интересами собственной безопасности, оборонными интересами дружеских государств в рамках оборонительного союза, необходимостью сохранения и развития единого военно-стратегического пространства, положительным опытом, который накоплен бывшими Советскими Вооруженными Силами при создании национальной армии, на косвенно новой основе.

Таким образом, военной доктрины Республики Казахстан состоит в том, что она носит оборонительный характер, но с решительными целями. При этом должны быть отброшены идеализированные концепции и подходы, такие как концепция сугубо оборонительной направленности строительства

Вооруженных Сил, противоречащая самой природе вооруженной борьбы. Не следует армии жить по законам, приводящим к снижению ее боеспособности [3 с. 46-50].

В Военной доктрине используется следующее основное понятие:

13) **"гибридные" методы борьбы** - способы достижения военно-политических и военно-стратегических целей комплексным применением военной силы (в том числе сил специальных операций, частных военных, охранных компаний на территории противостоящей стороны), невоенных средств, а также использованием потенциала других государств, террористических, экстремистских организаций и сепаратистских движений для дестабилизации обстановки на территории противоборствующего государства; [1 с.3].

Словосочетание **«гибридная война»** в настоящее время употребляется весьма широко, хотя достаточно чёткого определения этот термин пока так и не получил. В целом этим понятием характеризуют особый вид противоборства враждующих сторон, при котором традиционные боевые действия с участием регулярных вооружённых сил отходят на второй план, а в идеале — вообще исключаются. Действия разного рода иррегулярных вооружённых формирований, а также проводимые специальными силами операции диверсионного характера при этом практикуются весьма активно, но также не считаются основным элементом подобной войны.

Главные усилия в современных конфликтах приходится на противоборство в информационной и экономической сферах. Во многом совокупность процессов, объединяемых в понятии **«гибридной войны»**, перекликается с формами и методами противостояния сторон в **«холодной войне»** 1946-1991 годов. Но прямое сравнение здесь будет некорректным в силу значительно изменившихся исторических условий.

Разница в подходах к определению **«гибридной войны»** имеет не только **«терминологическое»** значение. За этим, прежде всего стоит различие преобладающих концепций во взглядах на современную геополитику. В этой связи широкомасштабная информационная кампания на Западе строится на обвинении любых противников **«однополярного»** мира под своим доминированием (будь то Иран, Россия или КНР) в развязывании и ведении гибридной войны.

В западном представлении эти страны, будучи **«отсталыми»** в военно-техническом отношении от США и НАТО, неспособны на победу в прямом военном противостоянии, и потому вынуждены делать упор на **«невоенные»** методы воздействия на противника. При этом какого-либо внятного объяснения целям подобной войны для противников Запада попросту не даётся, а множество **«эпизодов»** подобных действий откровенно выдумывается. Но за счёт массирования подобной информации достигается общий пропагандистский эффект, призванный оставить в тени ведение собственных **«гибридных»** операций.

Никаких моральных либо идеологических обоснований стратегия гибридной войны не содержит. В числе не только допустимых, но и признанных наиболее эффективными мероприятий в современных руководящих доктринах США и НАТО названы:

Применение современных технологий пропаганды и информационной обработки населения противника;

Создание негативного информационного поля местного правительства и существующего режима, дискредитация лидеров и актива управленцев государства;

Выдвижение агентов влияния из местного населения, оказание им финансовой и организационной поддержки в создании негативного образа местного правительства;

Организация митингов протеста, провокаций власти и массовых мероприятий, направленных на изображение политического строя в негативном свете. По возможности — организация гражданского неповиновения в большом масштабе, провокаций и массовых беспорядков;

Воздействие на политических лидеров страны-противника финансовыми инструментами, находящимися под контролем европейской и американской банковской системы, в том числе финансовыми и экономическими санкциями, запретом на выдачу кредитов и иного финансового обеспечения [2 с. 5-8].

Все перечисленные способы ведения гибридной войны активно применялись и применяются странами Запада в отношении не только постсоветских государств, но и против КНР, Венесуэлы, Ирана, Сирии и других стран на протяжении длительного времени, хотя и с переменным, порой лишь частичным успехом. В качестве наиболее крупной победы такой стратегии можно указать на Украину, а в качестве провала — на Беларусь.

Для любого нового оружия необходимо наличие своей тактики применения, включающей собственно теорию боевого применения, а также теории боевых действий войск, сил и средств боевого и всестороннего обеспечения.

Говоря о боевом обеспечении, не могу не отметить, что **разведка** как первый вид боевого обеспечения на современном этапе имеет очень большое тактическое и стратегическое значение. Применение новых технических средств разведки во многом предопределяет исход любых вооруженных конфликтов.

Очевидно что, тактика применения должна иметь общевойсковой характер и вписываться в существующую теорию военного искусства либо реформировать.

Процесс создания новых видов и типов оружия объективен и закономерен. Остановить его силами одного государства нельзя. Даже у мирового сообщества пока нет таких возможностей. Поэтому с появлением нового оружия придется разрабатывать способы противодействия ему, т.е. создавать теорию противодействия, общевойсковую по характеру и «увязывающуюся» с теорией военного искусства.

Учитывая это **беспилотные летательные аппараты** в настоящее время все больше набирают популярность. Изначально беспилотный или, как раньше принято было называть, дроны широко использовались для решения военных задач (проведения разведки) и службами метеопрогноза. Мониторинг ледовой обстановки, экологический мониторинг, геофизическая и другие виды разведки, картографирование, поддержка поисково-спасательных операций, охрана границ – эти задачи могут решаться беспилотными

аппаратами круглосуточно практически в любых погодных условиях.

УБЛА представляют собой весьма динамично развивающийся класс авиационной беспилотной техники и, исходя из истории их развития, можно применять следующую их классификацию ударных беспилотных авиационных систем (БАС) по кратности применения и принципам реализации функционального назначения БЛА.

Ударные беспилотные авиационные системы одноразового и многократного применения:

- Крылатые ракеты;
- Планирующие авиационные бомбы;
- Ракеты;
- Корректируемые авиационные бомбы;
- Барражирующие летательные аппараты;
- Боевые летательные аппараты носители;
- Разделяющиеся боевые летательные аппараты;
- Опционные боевые летательные аппараты;
- Буксируемые летательные аппараты;
- Управляемые авиационные бомбы;
- Авиационные управляемые боеприпасы.

Для обеспечения эффективного применения БЛА в состав бортового комплекса разведки и целеуказания включаются:

- комплекс оптико – электронной разведки и целеуказания;
- станция радиотехнической разведки и целеуказания;
- высокоскоростной широкополосный канал связи с ОБУ и НПУ.
- По глубине применения БЛА могут быть:
- тактическими: дальность действия до 60 км,
- оперативно – тактическими с дальностью действия до 200...300 км и
- стратегическими с дальностью действия более 300 км

В Вооруженных Силах Республики Казахстан идет активная работа по внедрению и развитию беспилотных авиационных систем.

Появление беспилотных летательных аппаратов произвело настоящую «революцию» в применении войск и вооружения. Сегодня они широко используются как в вооруженных конфликтах, так и для обеспечения безопасности.

Этот вид вооружения активно внедряется в казахстанской армии. Сухопутные войска Вооруженных Сил оснащены тактическими беспилотными летательными аппаратами «SkyLark», предназначенными для наблюдения за территорией площадью 10 км², способными действовать на удалении до 40 км от базы, с высоты в несколько сотен метров «разглядеть» отдельных людей на земле и передать картинку на монитор оператора. На вооружении Военно-воздушных сил состоит разведывательно-ударный

комплекс «**WingLoong**», способный выполнять не только задачи ведения воздушной разведки, но и наносить высокоточные удары управляемыми ракетами.

Беспилотные летательные аппараты не требуют создания специальной инфраструктуры. При этом они значительно повышают боевую эффективность и снижают нагрузку на пилотируемую авиацию.

Объем ежегодного производства беспилотных летательных аппаратов в Азии растет и достигнет к 2022 г. ,9 млрд. Объемы продаж БПЛА в Азиатском регионе за этот период времени могут составить млрд в общем объеме рынка, причем млрд придется на Китай. На вооружении у ведущих зарубежных государств находится около 3200 комплексов с БЛА. Из них 10 200 БЛА – тактического, оперативного и стратегического назначения.

Таким образом, в области развития теории военного искусства Вооруженные Силы Республики Казахстан находятся в сложном положении: с одной стороны, формирование в недрах науки и промышленности научно-технических прорывов, которые позволят создавать средства ведения вооруженной борьбы и соответственно развивать теорию военного искусства во многих направлениях , а с другой - ограниченность материальных возможностей для этого и отсутствие оперативно-стратегических концепций применения вооруженных сил в новых условиях.

Выход из сложившейся ситуации заключается, в прогнозировании процесса развития теории военного искусства на уровне средств ведения вооруженной борьбы.

Оценку возможностей новых видов, типов оружия и последствий их применения необходимо осуществлять военным профессионалам с учетом закономерностей и принципов ведения вооруженной борьбы.

Оценка влияния возможностей создаваемого оружия на развитие теории военного искусства должна иметь долгосрочный характер.

В современных условиях, когда вооруженные конфликты характеризуются высокой активностью и интенсивностью, скоротечностью и предельной напряженностью, широким применением сил и средств информационной и психологической борьбы, морально-волевые качества отдельно взятого военнослужащего являются ключевым фактором при выполнении им поставленной боевой задачи.

Анализ опыта некоторых локальных войн подтверждает, что значительная часть оперативных задач будет выполняться до применения средств вооруженной борьбы.

Боеспособность войск, а в ряде случаев ход и исход войны определяются моральным духом и психологической устойчивостью личного состава, участвующего в военных действиях, его внутренней убежденностью в правоте своего дела, сознательной готовностью к безусловному и четкому выполнению боевых задач. Тем самым, в современной войне резко усиливается значение человеческого фактора.

Нужно соединить акценты государственной политики укрепления Вооруженных Сил в сторону усиления непосредственно человека.

Именно солдат управляет оружием, а не наоборот.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Указ Президента Республики Казахстан от 29 сентября 2017 года № 554 Военная доктрина РК 2017год. стр 3.
2. Смирнов «Информационный вызов гибридной войны»
3. «Основные направления строительства и развития Вооруженных Сил Республики Казахстан». Военная мысль 1993, стр 46-50.

The article reveals the features of military construction after the collapse of the Soviet Union to the present day. With proposals for equipping with the latest means of technical intelligence.

Keywords: *hybrid warfare, hybrid methods of struggle.*

Н.З.ОСПАНОВ

ассоциированный профессор (доцент), докторант, старший преподаватель кафедры оперативного искусства факультета «Академия Генерального штаба Вооруженных Сил» Национального университета обороны имени Первого Президента РК -Елбасы, г. Нур-Султан, Республика Казахстан

n.ospanov@mail.ru

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ КОАЛИЦИОННОЙ ГРУППИРОВКОЙ ВОЙСК ПРИ ПОДГОТОВКЕ И ВЕДЕНИИ СОВМЕСТНЫХ БОЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ

Рассматриваются пути повышения организации управления в боевых действиях коалиционной группировки войск.

Ключевые слова: *организация управления, операции, боевые действия, средства связи, группировка войск, электромагнитная совместимость.*

При подготовке и в ходе проведения боевых действий на примере Северокавказского региона, вопрос обеспечения устойчивости управления и связи еще раз доказала свою актуальность.

В настоящее время в Вооруженных Силах Республики Казахстан в интересах управления коалиционной группировкой войск при подготовке и ведении совместных боевых действий проводится определенная работа по созданию, развертыванию и обеспечению системы связи, в составе которой предлагаются различные варианты по развертыванию узлов связи (количество) пунктов управления из состава ВС РК, ВС КР, ВС РФ, ВС РТ, ДВ и ВФ РК. Их них, в ходе исследования для управления, созданной группировкой предлагаются разные варианты по количеству развертывания радиосетей, радионаправлений (проводные, радио, космические), в которых предусмотрены аппаратуры засекречивания гарантированной стойкости до батальонного уровня и звена.

На примере Северокавказского региона, причинами, имевшими место в начальный период развертывания войск, перебои в обеспечении связи были недооценка отдельными командирами и штабами роли и места связи в обеспечении устойчивого управления войсками, ограниченная по составу и возможностям система связи, слабая подготовка личного состава, выход из строя техники связи, неподготовленность резервных источников электропитания. Несмотря на прямые указания Генерального штаба, неоднократные указания и распоряжения по связи и безопасности связи, части и подразделения прибывали в район боевых действий с неисправными

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

средствами связи. А также были укомплектованы переговорными устройствами, несовместимыми с установленными в них радиостанциями.

Развертывание системы управления и организации связи в ходе совместной боевых действий коалиционной группировкой войск будет иметь ряд особенностей, главными из которых являются [1]:

- необходимость организации единого управления всеми силами и средствами и с учетом сил и средств, находящихся в регионе (т.е., создание единой системой управления и связи);

- учет несовместимости средств связи для организации управления соединений (частей) и подразделений стран ОДКБ, различных силовых структур, что затрудняет создание единой системы связи;

- возросшее противоречие между потенциальными возможностями системы связи оперативно-тактического звена управления и низкими возможностями средств связи тактического звена управления;

- отсутствие на вооружении органов войсковой разведки малогабаритных средств связи, позволяющих прием информации от космических систем разведки;

- сложность создания единой системы связи и организации взаимодействия между ее элементами;

- необходимость организации связи от вышестоящего штаба до отдельно действующего подразделения;

- разнотипность технической базы управления и связи;

- повышенные требования по обеспечению устойчивости и скрытности управления.

Исходя из вышеизложенного, предлагаю:

1. Создать соединение (часть) связи, в состав которой должны входить мобильные типовые узлы связи для пунктов управления коалиционной группировки войск. В состав этих мобильных узлов связи целесообразно включить средства космической, радиосвязи с возможностью организации всех видов засекреченной связи (телефонной, телеграфной, факсимильной, передачи данных). Данное соединение (часть) необходимо иметь в резерве Генерального штаба и использовать в ходе подготовки и проведения совместных боевых действий, в том числе для обеспечения связи военных комендатур, по направленческому принципу. При этом использовать цифровые средства связи отечественного производства, на примере:

АО «Завод им.С.М.Кирова» г. Петропавловск: Р-140МЦ - мобильная радиостанция средней мощности (радиосвязь в КВ и УКВ диапазоне, организация каналов дуплексной или симплексной связи, в радиосети или радионаправлении);

ТОО «СКТБ Гранит» г. Алматы: Р-161 - радиостанция средней мощности, Д-2500 км, (радиосвязь в КВ диапазоне, организация каналов дуплексной или симплексной связи, в радиосети или радионаправлении);

АО «Завод им.С.М.Кирова» г. Петропавловск: Р-409МЦ - мобильная радиорелейная станция, на два направления, для организации и отбора от операторов каналов связи;

АО «Завод им.С.М.Кирова» г. Петропавловск: Р-414МЦ - многоканальная мобильная радиорелейная станция, на четыре направления, для организации и отбора от операторов каналов связи;

ТОО «ОТС Нэтуорк» г. Алматы: УМКС (универсальный мобильный комплекс связи) - УКВ диапазон - до 25 км; КВ диапазоне - до 100 км.

2. Учесть применение количества радиостанций (радиосетей и радионаправлений) коалиционной группировки войск и радиосетей тактического звена управления с использованием определенного количества радиостанций малой и средней мощности, для соблюдения требований электромагнитной совместимости в районе ведения боевых действий, а также в целях обеспечения связи на одну или несколько инстанции вниз и для организации связи взаимодействия (организации связи вплоть до отдельного солдата) создания подвижной маскированной радиотелефонной связи. Используя средства связи отечественного производства, на примере, ТОО «Дельта-IT» г. Алматы:

PNR-500 (УКВ диапазона, Д- 1000м, обеспечения голосовой связи и передачи данных в условиях ближнего боя в звене управления отделение - взвод;

PRS-710 (УКВ диапазона, Д-5000м, обеспечения голосовой связи и передачи данных в условиях ближнего боя в звене управления взвод-рота);

PRC-930, УКВ диапазона, ранцевая, Д-5000м, обеспечения голосовой связи и передачи данных в условиях ближнего боя в звене управления рота-батальон;

возимые радиостанции УКВ диапазона:

VRC-950, УКВ диапазона, транспортное средство (КШМ, боевые машины), режимы шифрования и помехозащиты;

VRC-980, VRC-990, сдвоенная УКВ радиостанция, транспортное средство (КШМ, боевые машины), режимы шифрования и помехозащиты, алгоритмы выявления (коррекции) ошибок;

PRC-6020, КВ диапазона, ранцевая, Д-50км (штыревая антенна), Д-300км (дипольная антенна) обеспечения связи в тактическом звене управления, встроенное шифрующее устройство;

возимые радиостанции КВ диапазона:

VRC-6020, VRC-6200 КВ диапазона, транспортное средство (КШМ, боевые машины), встроенное шифрующее устройство.

3. Особую роль отвести космической связи, которая позволит в короткий срок организовать прямые каналы засекреченной связи от Генерального штаба до пунктов управления коалиционной группировки войск, с отдельными соединениями, частями и сводными отрядами в ходе совместных боевых действий. Применение современных носимых средств космической связи типа «Барьер-Т» и «Легенда-2П» позволит организовать надежную связь в тактическом звене управления. В настоящее время данные типы связи есть РФ. Для чего, на договорной основе, данные типы космической связи приобрести в РФ и включить в состав соединения (части) связи ВС РК [2].

4. Создать стройную систему пунктов управления (КП, ЗКП, ТПУ, ВПУ и ВзПУ), для обеспечения устойчивого управления, особенно при перемещении соединений, частей (подразделений) коалиционной

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

группировки войск. Иметь ВзПУ для начальника Генерального штаба и Командующего коалиционной группировкой войск. Также, используя средства связи отечественного производства, на примере, АО «Завод им.С.М.Кирова» г. Петропавловск: П-240ТМ1 - комплексная аппаратная связи, для образования радиорелейных, радио, проводных каналов связи, а также обеспечения засекреченной и открытой телефонной, телеграфной связи на узлах связи пунктов управления.

5. Обеспечить исходя их штата коалиционной группировки войск комплект техники связи старого и нового парка, учитывая его совместимость (прежде всего космической, радио, засекречивания), а также источниками электропитания, зарядными устройствами не в ущерб Региональных командований РК.

6. Создать отдельную подсистему связи в интересах разведки и армейской авиации, которая обеспечит доведение разведывательной информации (организация вызова авиации, огня артиллерии по выявленным целям) до войск без опоздания, чтобы противник не успевал выйти из-под обстрела или окружения. Это обусловлено тем, что разведывательные подразделения будут действовать на значительном удалении от своих соединений (частей). Таким образом, будет создана сеть информационного взаимодействия в реальном масштабе времени, создаваемая на базе комплекса технических средств объединенной системы разведки, навигации, опознавания и обмена данными [3].

7. В ходе оперативной (командирской) подготовки еженедельно изучать ТТХ современных средств радиосвязи и радиоперехвата, которые будут использованы противником. Поэтому, для повышения надежности и скрытности радиосвязи во всех звеньях управления коалиционной группировки войск, использовать отечественный комплекс ТОО «ОТС Нэтуорк» г. Алматы: П-244 ШПС - полевой комплекс системы оперативной защищенной связи, для обеспечения ведения секретных переговоров в автоматическом режиме (до 120 абонентов), передачи данных (с 3-х рабочих мест), и факсимильных сообщений (с 2-х факсимильных аппаратов) по цифровым потокам и каналам связи между полевыми пунктами управления ГШ и коалиционной группировки войск, до батальона.

8. Предусмотреть и быть в готовности к развертыванию полевых складов средств связи с необходимым запасом ремкомплектов (по количеству комплектов техники связи) непосредственно в районе боевых действий.

9. Предусмотреть ремонт техники связи в пункте постоянной дислокации (на примере, в поселке Бурундай) и в районе боевых действий.

10. В готовности развернуть систему технического обеспечения средств систем управления, т. е максимальное приближение органов технического обеспечения и ремонта к действующим соединениям (частям) коалиционной группировки войск. Очень важным является сокращение цикла снабжения и ремонта за счет сокращения времени доставки техники в ремонт и из ремонта. Для решения данного вопроса в ходе боевых действий коалиционной группировки войск предусмотреть передовой пункт технического обеспечения.

11. Иметь отделы (отделение) связи, способные спланировать связь и управлять ею в ходе боевых действий, т.е. усилить офицерами связистами (для каждого стратегического и оперативного направления).

12. Обеспечить повышение надежности, быстродействия работы средств АСУВ и системы связи (передачи информации) во всех звеньях управления коалиционной группировки войск. В настоящее время АО «Завод им.С.М. Кирова» г. Петропавловск, выпускает автоматизированный адаптивный комплекс передачи данных и речи КВ радиоканала «БАРЫС», который обеспечивает связь на большой дальности.

13. Учесть, в ходе оперативной и командирской подготовки (в войсках и ВУЗах) при проведении радиотренировок, в виде вводных передачи сигналов до подчиненных соединений (частей) по сигнально-кодовой таблице: многочисленные перестроения системы связи, осуществления оперативного переключения каналов связи, перемещение узлов связи и отдельных средств связи.

14. Повысить оперативность, надежность и гибкость управления системы управления материально-техническим обеспечением (МТО) в боевых действиях коалиционной группировки войск. В настоящее время, успешно справиться со всем комплексом задач МТО могут лишь те органы управления, которые обладают гибкой организационной структурой, оснащенные новейшими техническими средствами управления и находятся в постоянной высокой боевой готовности.

Таким образом, успех в ходе операции будет зависеть от того, насколько эффективно организовано управление, иерархическое взаимодействие и поддержка, а именно от того, как вышестоящая войсковая инстанция - командующий (командир) и его штаб - станет использовать свои средства в интересах нижестоящей и насколько оперативно. Без отлаженной структуры и современных средств управления и связи отечественного производства рассчитывать на успех не приходится.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Материалы научно практической конференции, проведенной в Общевойсковой Академии ВС РФ 24 ноября 1999 года, на тему «Особенности подготовки и ведения боевых действий в совместной специальной операции на Северном Кавказе».

2. Информационное обеспечение как важнейший компонент военно-управленческой деятельности // Военная мысль. – 2008. - №7. – С.42-48.

3. Гурулев С. Повышение эффективности системы управления – залог успеха реформирования Вооруженных Сил // Армия. Специальный выпуск. – 2003.

Ways of improving the organization of command and control in combat operations of a coalition group of troops are considered.

Key words: *management organization, operations, combat operations, means of communication, grouping of troops, electromagnetic compatibility.*

Н.А.АЛТАЕВ

полковник, Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова
г. Алматы, Республика Казахстан
alnur.68@mail.ru

ПРИМЕНЕНИЕ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ СУХОПУТНЫХ ВОЙСК В ВОЙНЕ В СИРИИ

В данной статье раскрываются особенности применения, новые формы и способы ведения боевых действий различных подразделений Сухопутных войск в Сирийской Арабской республике (Сил специальных операций, разведывательных и инженерных подразделений), приведя конкретные факты их применения. Раскрываются особенности и содержание новых тактических приемов («Сирийский вал», метод «подковы», «танковая карусель», «кочующие» миномёты, мобильный эшелон), внедрение их в программы боевой подготовки для дальнейшего совершенствования на полевых занятиях и применение их на практике на различных учениях.

Ключевые слова: *российские войска; сирийские войска; тоннельная и контртоннельная борьба; «Сирийский вал»; Силы специальных операций; система разведки; метод «подковы»; «танковая карусель»; «кочующие» миномёты; мобильный эшелон; «Сақ қорғаны».*

Сложная геополитическая обстановка, задачи, поставленные Президентом Республики Казахстан, Верховным Главнокомандующим Вооруженными Силами РК требуют, чтобы боеспособность Вооруженных Сил Казахстана кардинально повысилась.

Постоянное развитие средств и способов вооруженной борьбы и вызванные этим изменения в характере современного общевойскового боя усложнили не только содержание боевой подготовки, но и резко повысили требования к её организации и методике обучения, внедрение новых форм и способов ведения боевых действий различных подразделений Сухопутных войск.

Для достижения поставленной цели исследование проводилось с использованием общенаучных методов – анализа и синтеза, индукции и дедукции, сравнения и обобщения, а также специфических методов военной науки – системного анализа, структурно-функциональной методологии, исследования операций, моделирования и др.

Боевые действия в Сирии стали настоящей проверкой российских войск на готовность к войнам XXI века. От вооруженных конфликтов, в которых участвовала армия в последние десятилетия, сирийская кампания отличается стремительно меняющейся обстановкой, большей интенсивностью и применением всеми сторонами принципиально новых технических средств и методов ведения войны.

Российским войскам получен опыт наступательных действий, например операция по освобождению Алеппо в конце 2016 г., которая носила наступательно-оборонительный характер. В целях постоянного огневого воздействия на противника применена тактика наступления в 3 смены днем и ночью, без перерыва. По внешнему кольцу была создана оборонительная группировка. Авиация наносила удары по объектам и группировкам

формирований террористов только по внешнему кольцу, а ракетные войска и артиллерия, тактические огневые средства в составе разведывательно-ударных комплексов (РУК) – по важным целям в черте города и только после подтверждения от трех и более источников [1].

Опыт Алеппо показал, что наиболее эффективным при взятии города является сочетание двух способов: локальных действий небольших сил по всей линии соприкосновения сторон и наступления усиленных штурмовых отрядов по сходящимся направлениям с целью рассечения города на отдельные части, нарушения устойчивости обороны и последующего уничтожения разрозненных групп боевиков по частям [2].

Особенностью при подготовке и в ходе ведения боевых действий по освобождению Алеппо явилось широкое использование 3D-карт с возможностью детализации населённых пунктов до отдельного дома.

К ведению боевых действий в городских условиях готовились тщательно, используя всё пространство и особенности городской застройки, выработаны новые формы и методы ведения боевых действий в мегаполисах. Особое внимание было уделено определению оптимальной организационно-штатной структуры подразделений и тактических приёмов боевых действий [1].

При действиях в городе наступающим подразделениям приходилось действовать на незнакомой территории, против противника, хорошо ориентирующегося на данной местности, огневые точки которого укреплены, скрыты и замаскированы. Войска, действующие в городе на технике, вынуждены двигаться вдоль улиц, что резко снижает способность их маневра. Здания представляют собой хорошие укрытия для личного состава, но сокращают сектора наблюдения и дальность ведения огня, которая снижается также из-за пыли от разрушенных зданий, дыма и огня горящих строений, разрывов боеприпасов и составляет обычно 100 - 200 метров [3].

Большой опыт Российская армия получила также в тоннельной и контртоннельной борьбе. Подземные ходы террористы использовали для перемещения в городах Хомс, Алеппо, Дамаск, для скрытного сближения с сирийскими войсками, закладки фугасов, уничтожения подконтрольных правительству государственных объектов [1].

При ведении боев в сирийских городах Пальмира и Алеппо для разведки в тоннелях российские спецназовцы впервые применили «колобок» – беспроводное досмотровое разведывательное устройство «Сфера» (вес 640 граммов). Оборудованный устройством стабилизации, при заброске в тоннель «колобок» уверенно, как неваляшка, занимал боевое положение и внимательно осматривал помещение четырьмя «глазами» - камерами, обеспечивая обзор на 360 градусов. Информация сразу же передавалась оператору на монитор пульта дистанционного управления [3].

Большой опыт получен и в ведении боев в горной и пустынной местностях. Сирийские войска, в составе которых находились российские военные советники, занимались захватом и удержанием господствующих высот, перевалов и горных проходов, широко применяли тактику «обходящих отрядов» [1].

Принципиально новым подходом, внедренным в практику сирийским генералом Сухелом, в наступательной тактике стало возведение так

называемого «сирийского вала» для снижения потерь в личном составе и технике. Такая тактика получила в России название «Сирийский вал». Ее суть заключается в создании заслона из песка или земли, за которым укрывается штурмовое подразделение [1].

Сначала для укрытия штурмовых групп инженерными подразделениями создается насыпь из грунта высотой в несколько метров. Затем этот вал постепенно продвигает вперед тяжелая инженерная техника – бронированные бульдозеры, а за укрытием передвигаются бойцы штурмового подразделения. Движущаяся насыпь позволяет без потерь личного состава и боевой техники подойти ближе к позициям противника.

Передвигаемый вперед, к позициям противника, вал песка не только обеспечивает безопасность своих бойцов и скрытность действий штурмовых подразделений, но и позволяет вести огонь через промежутки в насыпном заграждении танкам. К тому же песок сирийских пустынь оказался надежной преградой для современных лазерных и инфракрасных систем наведения.

Наступление, конечно, идет не так быстро, но зато боевая задача выполняется без потерь.

Значительный вклад в разгром Исламского государства (ИГ – организация, признанная террористической и запрещенная решением Верховного суда РФ от 29 декабря 2014 г.) вносят Силы специальных операций (ССО), которые обеспечивали выполнение разведывательных функций, корректировку ударов российской авиации по террористам, а также выполнение разнообразных боевых задач в передовых порядках наступающей сирийской армии.

Российские военные создали в Сирии многоуровневую систему разведки, в которой задействованы космическая, воздушная и радиоразведка, войсковая, глубинная и агентурная разведка. По каждой цели составляется карточка, где указаны источники, достоверность данных и так далее.

Благодаря данным с беспилотников уже в воздухе может происходить не только нацеливание, но и перенацеливание. Точность увеличилась в разы, практически попадание с отклонениями 1-2 метра.

В ходе доразведки с применением авиации, беспилотников, радиотехнической и агентурной разведки российские военные окончательно убеждаются в отсутствии угрозы мирным жителям. Только после этого отдается команда на поражение того или иного объекта.

В этих целях вооруженные силы используют, в частности, комплекс разведки, управления и связи «Стрелец», который входит в современную экипировку «Ратник». Эта разведывательно-ударная система позволяет бойцам общаться между собой во время военных действий, наводить авиацию и получать приказы от командиров [4].

Цели, которые разведывают наземный спецназ, разведгруппы, – это близкая, тактическая глубина. В основном они работают для наземных, правительственных войск, для ракетных войск и артиллерии.

На оперативной глубине – это уже спутники, беспилотники плюс агентура. Беспилотные средства разведки позволяют в реальном масштабе отслеживать действия игольцев, определять места скопления.

Бойцы подразделений российских ССО в основном специализируются на диверсионно-разведывательных операциях. В Сирии одна из основных

задач ведомства заключается в осуществлении разведки и в наведении авиации на позиции террористов.

Передовые авиационные наводчики проникают в глубокий тыл боевиков, обнаруживают объекты и скопление сил противника, закрепляются на месте и начинают передавать координаты цели ВКС.

На вооружении спецподразделений находятся броневые автомобили «Тигр» и квадроциклы. Благодаря этой технике группа из четырех человек может прибыть на любой участок фронта «и развязать там маленькую войну», говорят офицеры спецназа. Группа может измотать противника и дестабилизировать линию соприкосновения на участке в несколько километров по фронту. На легкой технике она может возить относительно тяжелое вооружение – противотанковые управляемые ракеты, автоматические гранатометы и другие огневые средства. Классические пешие разведгруппы, совершающие рейды в тыл врага, такой возможности обычно лишены [5].

Пешая группа спецназа не только медленно добирается до места назначения (зачастую с рассветом им приходится прекращать движение и располагаться на дневку, чтобы не быть обнаруженными), но и сильно рискует: оснащенные современными тепловизорами и РЛС беспилотники могут вычислить даже хорошо замаскированную разведгруппу [5].

Несмотря на то что спецназ стал больше работать, не пересекая линию соприкосновения, никуда не делись «классические» задачи, которые выполняются в тылу врага: обнаружение важных объектов, ликвидация главарей боевиков и другие.

В мае 2017 г. президент России Владимир Путин лично наградил группу спецназовцев, которые в течение двух дней удерживали участок фронта в Алеппо.

Группа из 16 бойцов ССО во время выполнения задач по вычислению позиций террористов попала под миномётный и артиллерийский обстрел в восточной части Алеппо. Вместе с российскими военными действовали войска сирийской армии, но из-за возникшей неразберихи они отступили.

Командир отряда решил не покидать стратегическую позицию, и военные разведчики приняли бой против 300 террористов. Более суток российские военные успешно отражали атаки превосходящих сил боевиков, и те, понеся тяжёлые потери, решили отступить. В бою они уничтожили 1 танк террористов, 2 БМП и автомобиль со смертником.

Все спецназовцы остались живы. Четверо сотрудников были удостоены правительственных наград, командир отряда получил звание Героя России [4].

Из сообщений СМИ следует, что военные разведчики используют в Сирии высокотехнологичные вооружения – тепловизоры, приборы ночного видения, средства связи с зашифрованным каналом, беспилотники, противотанковые ракетные комплексы «Корнет», снайперские винтовки с приборами для ведения бесшумного огня [4].

Также, значимую роль во время операции в Сирии играют инженерные подразделения, которые выполняли сапёрные работы на передовой, обеспечивая продвижение войск, способствовали восстановлению мирной жизни на освобождённых территориях, уничтожая оставленные боевиками различные взрывчатые устройства, в том числе занимались разминированием сирийских городов Пальмира, Алеппо и Дейр-эз-Зора.

Осенью 2017 г. самолётами военно-транспортной авиации в Сирию был переброшен понтонный парк. Совершив марш, сапёры с ходу развернули переправу через Евфрат, действуя под огнём противника.

Так, с 2016 г. по июль 2018 г. ими было проверено более 6,5 тысяч га территории, 1,5 тысяч км дорог, 17 тысяч зданий, обезврежено 105 тысяч взрывоопасных предметов и 30 тысяч самодельных взрывных устройств, подготовлено более 1,2 тысяч сирийских саперов [6].

При проведении разведывательных миссий применялся метод «подковы», предназначенный для обнаружения взрывных устройств. Инженеры продвигались по обе стороны пути, будучи снаряжёнными средствами подавления радиосигналов, приборами для обнаружения мин «Коршун», а также со специально обученными собаками [7].

В учебном центре в провинции Хомс российские специалисты продолжают обучать сирийских саперов.

На основе опыта войны в Сирии внедряются и используются в практике боевой учёбы российских войск такие тактические приёмы: «Сирийский вал», «танковая карусель», «кочующие» миномёты, мобильный эшелон.

«Танковая карусель» – это постоянная сменяемость танков на огневой позиции. Пока первая боевая машина выполняет стрельбу с места, экипаж второй загружает боекомплект. При выдвигении первого танка на фланговую стрельбу второй занимает позицию для стрельбы с места, и наоборот. Таким образом, создаётся высокая плотность огня, стрельба по противнику ведётся в высоком темпе, практически непрерывно [8].

Смысл «танковой карусели» заключается в непрерывном ведении огня по противнику как с места, так и в движении. Высокая эффективность «танковой карусели» достигается за счёт автоматов заряжания, которыми оснащаются российские танки. Данные устройства существенно повышают скорострельность танкового подразделения, создавая необходимую плотность огня [9].

Для действий в обороне применяется тактика «кочующих» миномётов, которая заключается в том, что расчёты орудий располагаются отдельно, а не в составе взводов, и постоянно меняют огневые позиции. Подобный метод боевых действий позволяет вводить неприятеля в заблуждение относительно количества применяемых против него сил [9].

Эта тактика позволяет артиллерийским расчётам максимально быстро менять позиции. Миномёты устанавливаются в кузове автомобиля, что значительно уменьшает время нанесения огневого поражения противнику: оно составляет около 2,5 минуты в отличие от обычных 4-х. Мина ещё находится в воздухе, а автомобиль с установленным в его кузове миномётом «Поднос» уже меняет местоположение. Вычислить и уничтожить такую «боевую колесницу» очень непросто [10].

В конце сентября 2020 г. на стратегическом учении «Кавказ-2020» тактику мобильного эшелона был успешно отработан ульяновской бригадой ВДВ России. Основной смысл мобильного эшелона заключается в том, что подразделение вместе со средствами огневого поражения оперативно перебрасывается на нужное направление с помощью штатных вертолётов, он применяется для уничтожения противника и сопровождается разведывательно-ударными и рейдово-штурмовыми действиями.

Похожий тактический элемент был применён сирийскими войсками под руководством российских военных советников во время операции против террористов в районе города Акербат в августе 2017 г. [9].

В Вооруженных Силах Казахстана постоянно совершенствуется программа боевой подготовки, проводится большой объем работы, направленный на повышение боеготовности. На различных учениях отрабатываются новые формы и способы ведения боевых действий с учетом современных военных конфликтов, в том числе войны в Сирии.

Так, в апреле 2017 г. на бригадных учениях воинских частей Регионального командования «Юг» были применены неклассические и нестандартные формы ведения боевых действий: тактический прием «танковая карусель» и тактика туннельного боя [11].

В сентябре 2020 г. в рамках оперативно-тактического командно-штабного учения «Алдаспан-2020» на полигоне «Матыбулак» в Жамбылской области танковые и мотострелковые подразделения апробировали новые тактические приемы: так называемые «Танковую карусель», «Сирийский вал» [12].

В сентябре 2021 г. на оперативно-стратегических командно-штабных учениях «Отпантау-2021» успешно были продемонстрированы такие формы применения танковых и мотострелковых подразделений как «Сақ қорғаны» и «Үңгір шоқпар», а на горном полигоне «Коктал» Алматинской области ликвидированы условные незаконные вооруженные формирования, проведены разведывательно-поисковые действия в труднодоступных участках горных хребтов и апробирован тактический прием «кочующие» минометы [13].

Также, на полигоне «Шығыс» в Восточном Казахстане усиленной механизированной бригадой с приданными подразделениями выполнены задачи по ведению маневренной обороны, а также выходу подразделений из окружения.

В ходе учений «Калкан-2021» танковые подразделения применили новый прием «Сақ қорғаны», позволяющий снизить вероятность поражения и ввести противника в заблуждение [14].

Таким образом, полученный за время военной операции опыт в Сирии сегодня активно внедряется в практику всех российских видов и родов войск и регулярно используется на учениях, в том числе и международных – «Запад-2017», «Восток-2018», «Центр-2019», «Кавказ-2020», маневрах в рамках Организации договора о коллективной безопасности, а также в ходе проведения занятий по боевой подготовке и учений различных подразделений и частей Вооруженных Сил Казахстана.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. «Сирийский вал» и «свободная охота»: какой боевой опыт мы получили в Сирии. Сайт в Интернете: <https://zvezdaweekly.ru/news/t/2018101936-v1GUw.html>.
2. Сирийская проверка боем. «Красная звезда» от 12.09.2017 г. Сайт в Интернете: <http://archive.redstar.ru/index.php/siriya/item/34415-sirijskaya-proverka-boem>.
3. Тактические новинки: чем страшна для врагов «танковая карусель» за «сирийским валом». Сайт в Интернете: <https://zvezdaweekly.ru/news/t/201812131026-W8xqD.html>.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

4. «Испытание войной»: каких результатов достигла российская военная разведка в Сирии. Сайт в Интернете: <https://russian.rt.com/russia/article/446468-den-voennogo-razvedchika>.

5. Боевые преграды: как сирийская операция изменила разведку. Сайт в Интернете: <https://iz.ru/803382/roman-kretcul-aleksei-ramm/boevye-pregrady-kak-siriiskaia-operatsiia-izmenila-razvedku>.

6. Чем вооружаются и какие задачи выполняют инженерные войска России. Сайт в Интернете: <https://tass.ru/armiya-i-opk/6015914>.

7. «Сирийская кампания обогатила тактику российской армии». Сайт в Интернете: <https://topwar.ru/189550-sirijskaja-kampanija-obogatila-rossijskuju-armiju-v-rumynskoj-presse-o-novyh-takticheskikh-priemah-vs-rf.html>.

8. Новая тактика: превратить чужую армию в неуправляемую толпу. Сайт в Интернете: <https://zvezdaweekly.ru/news/20207131040-OVhJJ.html>.

9. «Постоянно требуются новые подходы»: какие тактические приёмы осваивает на учениях российская армия. Сайт в Интернете: <https://russian.rt.com/russia/article/792614-rossiya-armiya-mobilnyi-eselon-kavkaz-uchenie-novaya-taktika>.

10. «Кочующие» миномёты стремительно меняют позиции. Сайт в Интернете: <http://redstar.ru/kochuyushhie-minomyoty-sposobny-stremitelno-menyat-pozitsii/>.

11. «Танковую карусель» показали министру обороны РК. Сайт в Интернете: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tankovuyu-karusel-pokazali-ministru-oboronyi-rk-315293/.

12. На полигоне Матыбулак в Жамбылской области завершилось оперативно-тактическое командно-штабное учение Алдаспан-2020. Сайт в Интернете: https://sarbaz.kz/army/na-poligone-matybulak-v-gambylskoj-oblasti-zavershilos-operativno-takticheskoe-komandno-shtabnoe-uchenie-aldaspan-2020-202661821/?sphrase_id=2897606.

13. Осенние маневры. Сайт в Интернете: <https://www.caravan.kz/gazeta/osennie-manevry-774452/>

14. Профессиональный праздник отмечают казахстанские танкисты. Сайт в Интернете: https://lenta.inform.kz/kz/professional-nyy-prazdnik-otmechayut-kazhstanskije-tankisty_a3836644.

This article reveals the features of the application, new forms and methods of conducting combat operations of various units of the Ground Forces in the Syrian Arab Republic (Special Operations Forces, intelligence and engineering units), citing specific facts of their application. The features and content of new tactical techniques («Syrian shaft», «horseshoe» method, «tank carousel», «roaming» mortars, mobile echelon), their introduction into combat training programs for further improvement in field exercises and their application in practice are revealed. various teachings.

Key words: *russian troops; syrian troops; tunnel and counter-tunnel combat; «Syrian shaft»; Special Operations Forces; intelligence system; «horseshoe» method; «tank carousel»; «roaming» mortars; mobile echelon; «Beware of mounds».*

\

С.К. ТЫНЫБАЕВ

магистр военного и административного управления, Национальный университет обороны им. Первого Президента РК – Елбасы, г. Нур-Султан, Республика Казахстан
Asker.kz@mail.ru

БАРРАЖИРУЮЩИЕ БОЕПРИПАСЫ: ВИДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ

В данной статье рассмотрены образцы и их боевые возможности новых видов беспилотных летательных аппаратов: барражирующие боеприпасы. Автор рассматривает виды барражирующих боеприпасов, имеющих на вооружении армий ведущих стран мира, а также, перспективность применения общевойсковыми подразделениями и сил специальных операций для подавления и уничтожения важных огневых целей противника.

Ключевые слова: *Беспилотный летательный аппарат, барражирующий боеприпас, Вооруженные силы, искусственный интеллект.*

Анализ мировых вооруженных конфликтов XXI – века свидетельствует о широком применении противоборствующими военными группировками беспилотных летательных аппаратов, среди которых наиболее эффективными показали себя барражирующие боеприпасы (ББ).

Непосредственно перед началом конфликта в Нагорном Карабахе, на вооружение Азербайджана поступили турецкие БПЛА Bayraktar TB2, оснащённые управляемыми авиабомбами МАМ с лазерным наведением, а также израильские БПЛА Heron TP и Hermes 4507, барражирующие «БПЛА-камикадзе» Sky Striker и Harop. Кроме того, в Азербайджане, на совместном с Израилем предприятии выпускались БПЛА Aerostar, а также «БПЛА-камикадзе» Orbiter-1K и Orbiter-3 [1, с.12].

Армения, в последние годы закупкой БПЛА не занималась. При этом она сама производит разведывательный БПЛА легкого класса «Крунк», который не предназначен для решения ударных задач. По состоянию на начало конфликта, на вооружении ВС Армении стояли различные системы ПВО советского и российского производства, при этом прикрытие воздушного пространства непосредственно над территорией Нагорного Карабаха обеспечивали ЗРК «Оса» и «Стрела».

Результатом массированного применения групп БПЛА Bayraktar TB2, совместно с «БПЛА-камикадзе» Sky Striker, Harop и Orbiter стало практически полное уничтожение армянских ЗРК «Оса» и «Стрела-10», размещенных в Нагорном Карабахе в первые дни конфликта. Уже в первый день войны по позициям этих ЗРК был нанесен заранее подготовленный удар, который лишил оборону Нагорного Карабаха, по оценкам специалистов, до 80% комплексов ПВО - 6 ЗРК «Оса» и 3 ЗРК «Стрела-10», при потерях в 4 БПЛА [1, с.13].

Таким образом, за счет массовости и внезапности применения, завоевание превосходства в воздухе дало возможность Азербайджану с помощью БПЛА непрерывно, в круглосуточном режиме, и беспрепятственно атаковать армянские мотострелковые и механизированные части, нанося им существенные потери еще до того, как они вступали в бой с силами Азербайджана. Это значительно облегчило наступление азербайджанской

армии и позволило добиться существенных тактических успехов. Более того, в результате грамотно спланированной операции силами БПЛА были уничтожены 2 пусковые установки и 2 РЛС из состава ЗРК С-300ПС [1, с.14].

Оснащение различных типов БПЛА и барражирующих боеприпасов элементами искусственного интеллекта позволит дронам самостоятельно выявлять цель, определять ее тип, наводиться и уничтожать ее, а также обеспечить боевое применение беспилотников в виде самонастраивающихся роев и воздушных стай.

Разработку барражирующих боеприпасов ведут компании ряда технологически развитых стран мира. В последнее время, на волне успехов в развитии технологий микроэлектроники, радио- и оптико-электроники эти разработки получили новый импульс, появился целый ряд новых систем с различными техническими характеристиками. Сейчас уже более 10 стран являются разработчиками подобных боеприпасов, и 14 имеют их на вооружении [1, с.14].

Приведем анализ применения барражирующих боеприпасов в ведущих армиях иностранных государств.

1) Барражирующие боеприпасы армии Израиля

Так пресс-служба концерна Israel Aerospace Industries (IAI) представила новый барражирующий боеприпас Mini Harpy, в демонстрации которого на роль мишени для беспилотника выбрана мобильная РЛС, почти идентичная высотному обнаружителю 96Л6Е на шасси МЗКТ-7930, используемого в российских ракетных комплексах С-300 и С-400. По заверению разработчиков, этот БПЛА специализируется именно на обнаружении и поражении ракетных и радарных установок комплексов ПВО противника, использующего ЗРК и ЗРС советского или российского производства. Mini Harpy может запускаться с наземных и морских платформ, а также вертолетов. На борту он несёт аппаратуру оптико-электронной и радиотехнической разведки, что позволяет ему выявить и атаковать любые цели, в том числе РЛС противника. Управление осуществляется с операторского пульта, при этом часть задач возлагаются на автоматику [1, с.17].

Следующим представителем барражирующих боеприпасов стал Sky Striker, созданный компанией Elbit Systems. В январе 2019 года Израиль атаковал объекты на территории Сирии, которые, по данным израильской военной разведки АМАН, связаны с Ираном. В ходе удара был уничтожен ЗРПК «Панцирь-С1» российского производства, который был закуплен Сирией для своих ПВО [1, с.18].

Несомненно, что одним из векторов развития поражающих компонентов ВТО стали технологии, позволяющие миниатюризировать управляемые авиационные бомбы (УАБ). Так, на международном авиасалоне AeroIndia - 2019 в Бангалоре (Индия) израильской компанией Rafael была представлена малогабаритная управляемая планирующая бомба Spice-250 семейства SPICE (Smart Precise Impact Cost-Effective). Посетителям выставки и специалистам была устроена презентация новинки на стенде компании, сопровождаемая видеороликом, где УАБ успешно поражает сначала средства разведки и огневые средства ЗРК «Бук», а затем и боевую машину ЗРПК «Панцирь-С1» в движении [1, с.18].

Барражирующий боеприпас Spice-250 оснащена комплектом датчиков и оптоэлектронной головкой самонаведения позволяющими применять его в дневное и ночное время. Точность применения обеспечивает бортовая аппаратура, принимающая сигналы комплексной глобальной спутниковой и инерциальной навигационной системы GPS/INS. Помимо этого, управление полётом УАБ обеспечивает программный алгоритм, позволяющий сравнивать изображение цели с изображением, занесенным в память бомбы, автоматически идентифицировать цель и определять приоритеты выбора. Spice-250 раскрывает свои крылья после сброса с истребителя и способна поражать цели на расстоянии до 100 километров, поэтому самолету нет необходимости входить в зону действия ПВО противника [1, с.21].

2) Барражирующие боеприпасы армии США

Командование Армии США и командование ССО, по результатам анализа локальных конфликтов, сформулировали конкурсные требования к БПЛА для новой программы Lethal Miniature Aerial Munition System:

- БЛА должны использоваться на уровне взвода, переноситься и применяться одним человеком;
- барражирующий боеприпас в сборе должен весить не более 2,5 кг и иметь боевую часть весом менее 300 граммов;
- БЛА должны обеспечивать очень высокую эффективность против незащищенной живой силы в радиусе 4 метра и предельно малую в радиусе свыше 10 метров;
- одноразовый «беспилотник» и станция управления им должны приводиться из походного в боевое положение в течение двух минут;
- дальность применения - не менее 10 км;
- продолжительность полета - не менее 15 минут;
- обязательно наличие оптической камеры для наблюдения по курсу и по сторонам в дневных условиях, а также ночной ИК-камеры для наблюдения по курсу;
- обязательна опция автосопровождения стационарных и движущихся целей после захвата их оператором [2, с.3].

Впервые новый БПЛА, совмещающий в себе свойства беспилотника и ББ, разработала компания Aero Vironment. Летящий боеприпас получил название Switchblade. Дальность действия этого снаряда-камикадзе составляет порядка 10 км, время полета - до 10 минут, скорость - около 157 км/ч, заряд эквивалентен 40-мм гранате. Система предназначена для поражения личного состава и легкобронированной техники противника [2, с.5].

После «минометного» старта из легкого композитного контейнера БПЛА включает малошумный маршевый электродвигатель и летит к цели. Сочетание такого движителя с корпусом БПЛА, выполненного из композитного материала, значительно снижает его заметность для многих комплексов ПВО.

3) Барражирующие боеприпасы Вооруженных сил России

Россия уверенно держится в первых рядах среди производителей барражирующих боеприпасов. И по некоторым характеристикам российским разработкам удалось обойти иностранные аналоги. Х-образная аэродинамическая схема, характерная для ракет, лишена этого недостатка. Именно по такой схеме построен новейший российский барражирующий

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

боеприпас «Ланцет» разработки компании ZALA AERO концерна «Калашников».

В преддверии форума «Армия-2019», концерн «Калашников» представил более усовершенствованный вариант беспилотника – «Ланцет».

«Ланцет» построен по аэродинамической схеме двойного икс-образного оперения. Кстати, такая схема на подобной технике применена впервые в мире. «Двойной икс – наше абсолютное ноу-хау. При пикировании и маневрировании такая схема ведет себя намного лучше, к тому же сильно уменьшаются габариты изделия», – объясняет генеральный директор ZALA AERO Александр Захаров. Удалось уменьшить и массу, которая составляет всего 12 кг. В том числе и за счет максимального использования пластика и композитов в конструкции [3, с.62].

Под названием «Ланцет» были представлены две версии ударного беспилотника. Аппараты «Ланцет-1» и «Ланцет-3» обладают одинаковым планером и схожи по некоторым внутренним системам. При этом они отличаются продолжительностью полета и массой боевой части. У «Ланцета-3» время полета – 40 минут, а масса полезной нагрузки – 3 кг.

Беспилотник «Ланцет» может пролететь десятки километров и произвести удар с хирургической точностью и обладает телевизионным каналом наведения.

В состав комплекса входит не только ударный элемент, но и модуль разведки, навигации и связи. Он способен определять координаты по разным источникам и объектам, имеет встроенную противолоазерную защиту.

Комплекс «ZALA ЛАНЦЕТ - 1» оснащен несколькими типами систем наведения: координатный, с помощью оптико-электронных средств и комбинированный (рисунок 1).

Кроме того, беспилотник оснащен телевизионным каналом связи, который передает изображение цели, что позволяет подтвердить успешность поражения.

Тип взрывателя - предконтактный. Комплекс способен поражать цели в радиусе до 40 км. Максимальная взлетная масса - 5 кг [3, с.67].

Рисунок 1 - Барражирующий боеприпас «Ланцет-1».

Комплекс «ZALA ЛАНЦЕТ - 3» оснащен несколькими типами систем наведения: координатный, с помощью оптико-электронных средств и комбинированный (рисунок 2).

Кроме того, беспилотник оснащен телевизионным каналом связи, который передает изображение цели, что позволяет подтвердить успешность поражения [4].

Рисунок 2 - Барражирующий боеприпас «Ланцет-3».

Таким образом, подразделения сил специальных операций, оснащённые барражирующими боеприпасами смогут расширить список выполняемых задач, а армейские подразделения получат эффективное средство для подавления, например, комплексов ПВО. Одноканальные комплексы ПВО, неспособные интегрироваться между собой или с межвидовыми радиолокационными станциями, фактически обречены на уничтожение.

Малая эффективная поверхность рассеивания барражирующего боеприпаса и относительно небольшая стоимость могут создать действительно серьезную проблему для стоящих на вооружении средств ПВО при массированном их применении.

Появление и развитие вышеуказанных барражирующих боеприпасов в составе общевойсковых подразделений и сил специальных операций способны в значительной степени повысить их боевые возможности, без необходимости поддержки армейской авиации и артиллерийских систем.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Беспилотные летательные аппараты. Состояние и тенденции развития / под ред. Иванова Ю.Л. М.: Варяг, 2004. – с.12-21.
2. США разрабатывают самолет-убийцу./ Интерфакс-АВН. Известия №51, 2005. – с.3-5.
3. Скотников А.П., Якубов В.И., Шиховцев С.В. Роль и место беспилотных комплексов в системе вооружения Российской армии // Военная мысль. – 2007, № 4. – С. 62-67.
4. Ударный беспилотник «Ланцет»: копьё XXI века. URL: <https://rostec.ru/news/udarnyy-bespilotnik-lantset-kope-xxi-veka/> (дата обращения 07.04.2022).

This article discusses the samples and their combat capabilities of new types of unmanned aerial vehicles: barrage ammunition. The author examines the types of barrage ammunition in service with the armies of the leading countries of the world, as well as the prospects for the use of combined arms units and special operations forces to suppress and destroy important enemy fire targets.

Keywords: *Unmanned aerial vehicle, barrage ammunition, Armed Forces, artificial intelligence.*

З.М.САДВАКАСОВА

кандидат педагогических наук, Казахский Национальный университет
имени аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан
zuhra76@mail.ru

С.К.КУДАЙБЕРГЕНОВА

кандидат психологических наук, Казахский Национальный университет
имени аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан
sandugash0410@yandex.ru

Д.С.САРИЕВ

магистрант, Казахский Национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Республика Казахстан
220_vdias@mail.ru

А.О.СУХОВ

Военно-инженерный институт Радиоэлектроники и связи Министерства обороны
Республики Казахстан, г. Алматы, Республика Казахстан

**ПРИРОДА НЕГАТИВНЫХ ЭМОЦИЙ И ЕЕ ПРОФИЛАКТИКА В
ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ СОПРОВОЖДЕНИИ ЧЕЛОВЕКА**

В статье рассматривается природа эмоций человека и как изменять негативную природу в конструктивном ключе в психологическом сопровождении.

Эмоции играют важную роль в жизни любого человека и помогают в восприятии окружающей его действительности, что в свою очередь, позволяет соответствующе отреагировать на неё. Человек ежедневно испытывает гамму эмоций, она может быть положительной, так и отрицательной. Это зависит от мировосприятия и внутренней установки человека. Но нас больше интересует в статье, откуда берется природа негативных эмоций и как в современном мире выявляют ее у человека, с помощью каких современных подходов. Поэтому понимание природы негативных эмоций и ее психологическое сопровождение рассмотрим в данной статье.

Ключевые слова: *эмоции, эмоциональный интеллект, профилактика, психологическое сопровождение*

Английское слово «эмоция» происходит от латинского *emovere* — нечто такое, что приводит ум в движение и заставляет его производить разные действия — вредные, нейтральные или полезные. А в буддийской традиции под эмоцией понимается нечто такое, что приводит ум в нужное состояние и заставляет его принимать определенную точку зрения или взгляд на вещи [1]. Эмоции у человека играют важнейшую роль не только в установлении привлекательности коммуникации, но и влияют на мотивационно-активную (или пассивную) деятельность (созидающую, разрушающую).

В истории очень много случаев, когда необузданные негативные эмоции влияли не только на окружение людей, но и могли или давали отголоски как эхо в будущем.

Например, в 1963 году, когда Джон Кеннеди узнал, что СССР привез на Кубу ядерные ракеты, он пришел в ярость, восприняв это как личное оскорбление — ведь всего за несколько месяцев до этого советский посол

заверил его, что такого никогда не случится. Однако ближайшие советники Кеннеди приложили все усилия, чтобы помочь ему остыть, прежде чем предпринимать решительные шаги, — и тем самым, возможно, предотвратили мировую войну.

Почему так важно осуществлять профилактику, своевременное психологическое сопровождение, и обучать навыкам эмоционального интеллекта, понимать и регулировать свои эмоции? Мы рассмотрим разные подходы исследователей, кто занимался вопросами эмоции в психологии.

По **Карамышевой Е.О.** роль эмоций:

1) *Отражательно-оценочная роль эмоций* (эмоции дают субъективную окраску происходящему вокруг нас и в нас самих);

2) *Управляющая роль эмоций*. Эмоции важны для управления поведением человека, являясь одним из психофизиологических механизмов этого управления. Возникновение того или иного отношения к объекту влияет на мотивацию, на процесс принятия решения о действии или поступке, а сопровождающие эмоции и физиологические изменения влияют на качество деятельности, работоспособность человека.

3) *Дезорганизирующая роль эмоций*. Дезорганизирующая роль эмоций видна и при злости, когда человек стремится достичь цели во что бы то ни стало, тупо повторяя одни и те же действия, не приводящие к успеху [2].

На протяжении долгих столетий многих из исследователей-теоретиков и ученых интересовал вопрос, откуда берутся негативные эмоции и как ими управлять?

Философ **Платон**, рассуждая о природе эмоций в концепции «*Модель эмоций*» метафорично назвал разум колесничим, который правит двумя дикими лошадьми - эмоцией и темпераментом, постоянно пытающимися выйти из-под контроля. Это упрощенческий подход, но греческие философы определенно склонялись к мнению, что разум обязан подавлять эмоции — настроения и темперамент, — в которых кроется причина всех бед. Темперамент — это эмоциональный стиль. Человек может быть застенчивым или угрюмым — это черты характера. Гнев — это эмоция; человек с раздражительным темпераментом постоянно подвержен гневу. Платон утверждал, что эмоции, темперамент и аппетит еде и т.д. являются причинами всех бед, и поэтому человеческий разум должен их контролировать [3]

Чарльз Дарвин в концепции «*Эластичности ума*» писал: «Подавление настолько, насколько возможно, всех внешних проявлений смягчает нашу эмоцию. Тот, кто дает волю несдержанным жестам, усиливает свой гнев. Тот, кто не контролирует признаки страха, испытает страх в еще большей степени, а тот, кто остается пассивным в момент переполнения горем, теряет возможность восстановить эластичность ума» [3].

Р. Оуэн в концепции эмоционального интеллекта выделил деструктивные и конструктивные состояния разума.

а) Деструктивные состояния разума: низкая самооценка; излишняя самоуверенность; подавление негативных эмоций; ревность и зависть; отсутствие сострадания; неспособность к близким межличностным отношениям.

б) Конструктивные состояния разума: самоуважение; высокая самооценка (если она оправданна); цельность натуры; сострадание;

доброжелательность; щедрость; способность разглядеть истину, добро, справедливость; любовь; дружба [4]

Пол Экман после многолетних исследований в труде «Обмани меня» утверждает, что многие мысли включают в себя эмоции - если мысль соединена с эмоцией, то она всегда несет на себе эмоциональный отпечаток.

Этапы выявления негативных эмоций (Пол Экман «В плену эмоций»):

Сознательное «Я» должно знать и установить его природу. Вооружившись этим знанием, он сможет сделать следующий шаг: ему нужно будет проанализировать ситуацию, признать тот факт, что поддразнивание может не иметь злых намерений, и попробовать пересмотреть свое отношение к поддразниванию.

После этого он сможет приступить к изменению своей реакции. Эмоционально неустойчивому расстройству личности и к этому ужасному состоянию ведут два пути. Первый — это травмы головы, которые приводят к поражению областей, отвечающих за контроль над эмоциями; второй — генетически обусловленное нарушение, так называемая гиперреактивность [1].

Далай-Лама специалист в области изучения деструктивных эмоций выявил, что многие человеческие страдания берут свое начало в деструктивных эмоциях. Так, ненависть порождает насилие, а вождление питает пагубные привычки. И если мы равнодушны к судьбе ближнего, то одна из наших первоочередных задач — уменьшить цену, которую человечеству приходится платить за такие неуправляемые эмоции.

В понимании и исследовании природы эмоций выделил такое понятие как «Ментальные загрязнения», которые связывал с «деструктивными эмоциями» [1 с.173]

«Существует два основных типа ментальных загрязнений: 1) основан на искаженном суждении о реальности; 2) на неискаженном.

Далай-Лама выделил «Шесть коренных ментальных загрязнений» и расписал следующий список: привязанность или вождление; гнев (в том числе враждебность и ненависть); сомнение; неведение и заблуждение; загрязняющее сомнение; загрязняющие мнения. «Загрязняющее сомнение — это специфическое переживание, которое приводит человека к ложному восприятию реальности. Это не просто нерешительность, а сомнение, которое порождает стремление отвернуться от реальности» [1 с.194].

Список загрязнений ума:

1) неведение, нехватка проницательности, мешающая понять, что нужно совершить или от чего следует уклониться, чтобы достичь счастья и избежать страданий.

2) Сомнение также может выражаться разнообразными способами: можно гордиться своими достижениями, чувствовать превосходство над другими людьми или презирать их, неправильно оценивать собственные качества или не признавать положительные качества других. Сомнение часто идет рука об руку с непризнанием собственных недостатков.

3) Зависть можно представить, как неспособность радоваться счастьем других. Люди никогда не завидуют чужим страданиям, а только чужому счастью. С буддийской точки зрения зависть — негативная эмоция. Если наша цель заключается в том, чтобы способствовать благополучию других, то

в тех случаях, когда они добиваются счастья самостоятельно, мы должны только радоваться. Почему мы должны им завидовать? Часть нашей работы выполнена без нашего участия — нам существенно облегчили задачу».

Также выделил список *20 сопутствующих ментальных загрязнений*: гнев; ярость; негодование; озлобленность; зависть/ревность; жестокость; привязанность; жадность; завышенная самооценка; возбуждение; сокрытие собственных пороков; тупость; неведение; слепая вера; духовная лень; забывчивость; отсутствие интроспективного внимания; неведение + привязанность; претенциозность; лживость; бесстыдство; невнимание к другим; недобросовестность; рассеянность [1 с.201]

Из двадцати сопутствующих загрязнений, первые пять являются производными гнева. Ярость — это просто сильный выплеск раздражения, вспышка гнева. Негодование — это более длительное проявление гнева. Еще одна производная эмоция — озлобленность. Все эти эмоции являются явными проявлениями гнева. Зависть и ревность также считаются производными гнева. Таким образом, загрязнения нарушают равновесие ума. Деструктивность зависит от того, нарушает ли ментальное состояние (в том числе эмоция) спокойствие ума и мешает ли оно духовному прогрессу.

Подчеркиваем различие между загрязненным интеллектом, в котором преобладает когнитивность, и эмоциональными загрязнениями, такими как привязанность, гнев и зависть. Различие зависит от того, где находятся корни искажения: главным образом в мыслях и идеях или в эмоциональных склонностях. Данное различие определяет способ, с помощью которого можно исправить или устранить каждое конкретное искажение.

Загрязненный интеллект искажает реальность. Его суждение искажено — это результат загрязненного интеллекта. Гораздо лучше в такой ситуации призвать на помощь рассудок; чтобы исправить искаженное суждение, нужно использовать незагрязненный интеллект для нейтрализации загрязненного. Искаженному суждению необходимо противопоставить нечто такое, что способно подтвердить природу реальности. Для их нейтрализации нужно использовать обоснованные умозаключения, которые смогут подорвать или полностью разрушить прежнюю уверенность.

Наши эмоциональные состояния влияют на наше суждение, лишая нас способности грамотно и правильно оценивать природу вещей. Затемняющие эмоции ограничивают свободу ума, связывая мысли в такую цепочку, которая заставляет нас думать, говорить и действовать необъективно. В то же время конструктивные эмоции стимулируют более объективную оценку природы того, что вы наблюдаете, — они основаны на здравых рассуждениях. Деструктивные и конструктивные эмоции различаются также в зависимости от их мотивации — эгоцентричной или альтруистичной, злонамеренной или благожелательной. Поэтому при оценке эмоций следует учитывать как их мотивацию, так и их последствия. Поэтому эмоция негативная притупляет ощущение счастья, благополучия, ясность сознания, ограничивает свободу мысли и усиливает искажение.

Деструктивная эмоция одновременно является «затемняющим», «загрязняющим» или «оскверняющим» ментальным фактором, это нечто такое, что мешает разуму воспринимать реальность такой, какая она есть. В случаях с деструктивными эмоциями всегда будет иметь место разрыв между

кажущимся и сущим. Деструктивные эмоции являются следствием различных обстоятельств, привычек и склонностей, которые проявляются на внешних уровнях сознания.

Чтобы понять, заложены ли деструктивные эмоции в природе ума, нам необходимо их исследовать. Все дело в привычке «цепляться» за собственные склонности, порождающей цепную реакцию, в ходе которой первоначальная мысль превращается в гнев, ненависть и злобу.

Отсюда же возникает вопрос - как же освободиться от деструктивных эмоций? Для этого необходимо заглянуть в глубины сознания и найти корень цепной реакции там может быть ненависть, вожделение, зависть, самомнение и так далее. По мнению Далай-ламы важно у человека формировать умение «*Эмоциональное равновесие*», так как эмоции порождаются интеллектом. [1 с.285] *Радикальное освобождение от заблуждений успокаивает разум и первый шаг — это «желание выхода».* Если мы поймем, как сильно мы уязвимы, и осознаем, что именно эти ментальные загрязнения делают нас такими, то сможем увидеть возможность освобождения ума от этих ментальных загрязнений (с.290). Возникающее разочарование сфокусировано главным образом на ментальных загрязнениях и базируется на понимании источника проблем. Таким образом рождается желание выхода, стремление к освобождению от этих страданий. Это типичный пример эмоции, которая успокаивает ум и ум человека должен находиться в балансе и быть фокусированным на постижение и осознание. [1 с.292]

Франсиско в работе с негативными эмоциями предлагает *методику «Откуда дует ветер» и в работе технику способности распознавания негативной природы эмоции.* Если начинается эмоциональная реакция, то мы можем поймать себя на мысль что, мы можем успокоиться, фокусируя внимание на дыхании до тех пор, пока она не исчезнет. При этом применяем стратегии совладания собой:

а) Стратегия предвидения: представления во время процесса обработки информации (конечно, этому желательно обучать навыку рефлексивному мышлению).

б) Стратегия распознавания через постижение. Это позволит затормозить импульс, прежде чем он начнет проявляться. Важно поймать импульс, прежде чем начнется процесс выражения. Если человек развивает свою способность к подобному распознаванию до высокой степени мастерства, то это приводит к фактическому замедлению процесса или к оттачиванию интеллекта и ускорению его работы [1].

Маттье продолжая эту мысль считал, что *универсальное противоядие трансформирования эмоций как средство укрепления духовной силы* [1 с.158]

Как перестать быть рабами негативных эмоций и стать на путь свободы?

После того как негативные эмоции пробираются в разум, они превращаются в настроения и, в конечном итоге, становятся особенностями темперамента. Следовательно, начинать нужно с воздействия на сами эмоции.

Первый способ избежать негативных последствий деструктивных эмоций, которые приносят несчастье нам и окружающим, — использование противоядия. Каждая эмоция имеет собственное противоядие. Человек не

может одновременно ощущать ненависть и любовь к одному и тому же объекту. Следовательно, любовь является самым эффективным лекарством от ненависти. Кроме того, можно проанализировать негативные аспекты какого-то объекта или неодолимого желания либо попытаться дать им более объективную оценку.

Что касается неведения или недостаточной проницательности, то тут лучше всего попробовать разобраться в проблеме и решить, что следует делать и чего следует избегать. В случае с завистью можно попытаться самому развить в себе качества, присущие другим. Чтобы бороться с сомнением, необходимо постараться по достоинству оценить достижения других, раскрыть глаза на собственные недостатки и культивировать в себе скромность.

Этот процесс предполагает, что у вас должно быть столько противоядий, сколько существует негативных эмоций. Поэтому следующим шагом — на промежуточном уровне — должен стать поиск противоядия, способного нейтрализовать любую эмоцию. Такое противоядие можно найти в медитации, в исследовании природы всех негативных эмоций.

Инструментом самопомощи является *медитация*, которая поможет увидеть, что такие эмоции не имеют плотности — им свойственно то, что буддизм называет пустотой. Это противоядие не заставит их растаять, как облака, но все же они не будут больше казаться такими плотными, как раньше. Этот способ позволяет человеку развеять впечатление о кажущейся силе негативных эмоций. Это противоядие — постижение пустоты их природы — воздействует на все эмоции, поскольку, несмотря на разнообразие их проявлений, они одинаковы в том смысле, что не наполнены весомым содержанием. И последний способ заключается в том, чтобы трансформировать негативные эмоции, используя их в качестве катализаторов для быстрого освобождения от негативного влияния.

Методика, которая нам поможет совладать с негативной природой эмоций:

Осознаем негативные или деструктивные аспекты каких-либо эмоций

Следующий шаг: мы задействуем рассудок, чтобы изучить их последствия (например, понять, что сильная вспышка ненависти, которая заставляет нас считать кого-то ищадем ада, может принести много страданий другим и определенно не сделает нас самих счастливее).

Рикар Маттее в труде «Путь к просветлению: жизнь и мир Кхьентсе Ринпоче, духовного учителя из Тибета» (1996) выявил, что деструктивные эмоции — это такие эмоции, которые приносят вред нам самим или другим людям. И отвечает вопросом «Как победить вирус деструктивных эмоций?» Важно вовремя вести мероприятия профилактической прививки от внутреннего хаоса чувств, снижающих эффективность наших действий, таких как панический страх или слепая ярость. И Тибетский буддизм предлагает следующие направления работы: медитативные методики; стратегия наставника; стратегия любви. Выработайте в себе способность любить и позвольте любви насквозь пропитать ваш разум.

Чаще всего на негативную природу эмоций человека влияет несформированный эмоциональный интеллект. Чем характеризуются такие люди?

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Признаки человека с низким эмоциональным интеллектом («ЭИ»): склонны к обидам; не умеют прощать; не умеют сочувствовать и сострадать; не умеют понимать эмоции и чувства как свои, так и чужие; думают, что другие слишком чувствительны; сосредоточены только на себе; постоянно спорят; плохо контролируют свои эмоции; неспособны учиться на своих ошибках; не умеют слушать и слышать. [4]

Признаки человека с высоким «ЭИ». Обладатели высокого, натренированного эмоционального интеллекта обладают действительно эффективными навыками: умеют сдерживать эмоциональные порывы, несмотря на провалы и неудачи; сами создают для себя мотивацию; умеют откладывать получение мгновенного удовлетворения; настойчиво стремятся к достижению цели; не дают стрессу или психологическому страданию лишиться себя возможности думать; контролируют свое настроение; отвлекаются от неприятных мыслей, чтобы сосредоточиться на главном, и сопереживают другим; надеются и верят в себя. [5,6]

Какие существуют современные технологии и подходы, чтобы выявлять своевременно сопровождающую на данный момент неконтролируемую негативную эмоциональную природу человека? [6,7]

Люди с несправедливыми поступками чаще всего стремятся затушить и не показывать, скрыть, чтобы уйти от ответственности. Но именно 80% информации у человека несет невербалика. Считывание негативной природы эмоций возможно по следующим составляющим:

Анализ микромимики. По выражению лица и мимическим мышцам определить, что чувствует и ощущает данный человек [9,10,11]

Анализ слов и жестов [11,12,13]

Рада Михалча (Rada Mihalcea) использовали 121 видеозапись с открытых судебных слушаний, из них 61 видеозапись с лживыми показаниями и 60 видеозаписей с правдивыми показаниями и изучение было по выражению жестов, лица, слов. Бывший агент ФБР **Ларей Куи** предлагает считывать информацию по жестам и лицу. Ложь можно распознать в несогласованности между микро-сигналами подсознания в мимике, жестах, осанке и тем, что он говорит. Бессознательные жесты и телодвижения могут выдать человека.

В статье **Сороченко В.** интересная деталь [11] при анализе мимики человека основное правило: *всегда смотрите на левую половину лица.* Левая и правая его стороны отражают эмоции по-разному и лицо находится под контролем различных полушарий мозга. Левое полушарие контролирует речь и интеллектуальную деятельность, *правое управляет эмоциями, воображением и сенсорной деятельностью.* Поскольку работа правого полушария мозга отражается на левой половине лица, то на этой стороне труднее скрыть чувства. При этом установлено, что положительные эмоции отражаются равномерно на обеих сторонах, отрицательные эмоции более отчетливо выражены на левой.

Жозеф Мессингер писал, что эмоции связаны с жестами [4].

Гарифуллин Р. выделил вербальные и психологические признаки намеренной лжи. Словесные и невербальные признаки [6] Невербальные признаки: Знаки, Жесты, Непроизвольные навыки (привычки), дыхание, выражение лица.

Алейксом Мартинесом (Aleix Martinez) [8] «Цветовые коды». Эмоции заставляют мозг выделять пептиды, меняют приток крови и ее состав, и ввиду того, что лицо переполняется пептидами, его цвет меняется. Имеются такие выражения: «Покраснел от злости», «позеленел от отвращения», «побледнел от страха». Ученые из Университета штата Огайо Алекси Мартинес (Aleix Martinez), ученый-когнитивист, профессор электротехники и вычислительной техники в Университете штата Огайо подробнее изучили явление: как меняется цвет в зависимости от того, что чувствует человек, и насколько это помогает нам понять его эмоции. И построили компьютерные алгоритмы, которые довольно точно распознают человеческие эмоции через цвет лица. Цветовые закономерности обусловлены незначительными изменениями кровотока или состава крови, вызванными центральной нервной системой [16]

Китай разработали технологию мозгового сканирования. Китайские компании начали широко использовать сенсоры мозговой активности с искусственным интеллектом, чтобы следить за эмоциональным состоянием своих работников, где наиболее ответственная работа и связанная с риском, жизнью людей. Головные уборы со встроенными сенсорами мозговых волн показывают эмоциональный фон человека. Многочисленные устройства помогают выявить утомление, панику, грусть и другие эмоциональные состояния сотрудников, тем самым своевременно внося коррективы в поведение в деятельность людей [18].

Метод полиграфа. Для обнаружения у человека, например, лжи применяют аппарат полиграф. С помощью него анализируются физиологические реакции, такие как частота сердечных сокращений, артериальное давление, частота дыхания, температура и электрическая проводимость кожи. В разные периоды в историческую страничку вклад внесли многие исследователи: Чезвре Ломброзо, Макс Вертхаймер, Гуго Мюнстерберг, Джон Ларсон, Леонард Килер, Иванов Р., Р. Фишер, Э. Гейсельман, Р. Дилтс и др. [7, 8,17,18,19, 20]

В Казахстане применяют в различных организациях для выявления лжи и других эмоций следующее полиграфное оборудование: «Лафайет»; «Дельта»; «Адал/справедливость»; «Диагноз-01»; «Крис»; «Барьер-14»; «РИФ», «Поларг», «Энергия», «Акситон» [21].

Таким образом, как бы не хотел человек скрыть свою эмоциональную природу и дальнейшее поведение в деятельности, можно заранее в целях противоправных действий выявить их с помощью современных подходов. Это позволит понять природу эмоций и на когнитивном уровне помочь человеку изменить своевременно свои мысли. Как мы с вами писали, эмоции — это умозаключения, и они взаимосвязаны напрямую с нервной системой, телом.

Своевременная профилактика и психологическое сопровождение с нестабильной эмоциональной природой человека, а тем более ее ранее выявление будет способствовать мирному сосуществованию человека со своим внутренним миром и окружающими людьми. Желательно, уже начиная с дошкольного возраста формировать эмоциональную культуру, которая и будет профилактикой пониманием своего и чужого мира при построении коммуникации с другими людьми.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан по гранту AP09259875 Разработка алгоритмов распознавания негативных эмоциональных состояний военнослужащих Вооруженных сил РК» (руководитель Мадалиева З.Б.)

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Гоулман Д. Деструктивные эмоции / Д. Гоулман // Пер. с англ. О. Г. Белошеев. — Мн.: ООО «Попурри», 2005. — 672 с.
2. Карамышева, Е. О. Эмоции человека / Е. О. Карамышева, Д. А. Головченко. // Молодой ученый. — 2016. — № 23 (127). — С. 433-437. — URL: <https://moluch.ru/archive/127/35231>. 24.11.2020.
3. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии / – Новополюцк : ПГУ, 2011. – 388 с.
4. Признаки человека с низким эмоциональным интеллектом: <https://blog.potok.io/emocionalnyj-intellekt-kak-razvivat-u-sebya-i-svoej-komandy-i-ocenivat-kandidatov/>
5. Эмоциональный интеллект, обладатели высокого <https://talent.mos.ru/about/news/135351617/21.04.2020>
6. Эмоциональный интеллект как развитие себя и своей команды/ <https://blog.potok.io/emocionalnyj-intellekt-kak-razvivat-u-sebya-i-svoej-komandy-i-ocenivat-kandidatov/>
7. Распознавание негативных эмоциональных состояний у военнослужащих: монография / З.Б. Мадалиева, С.К. Кудайбергенова, З.М. Садвакасова, Г.А. Касен, А.О. Сухов. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 218 с.
8. Основные направления парадигмы радикализма. Особенности психофизиологического исследования с помощью полиграфа: монография / О.Х. Аймаганбетова, Г.А. Касен, З.Б. Мадалиева и др. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 153 с.
9. Как лжецы выдают себя: новые методы обнаружения обмана / <https://psyfactor.org/news/liar13.htm>
10. Невербальные признаки лжи и обмана / <https://psyfactor.org/news/liar8.htm>
11. Сороченко В. Распознавание лжи при заключении коммерческих сделок (психология лжи) / <https://psyfactor.org/liar.htm>
12. Речь тела: о чем нам говорят жесты? (*Messinger J. C. Le dico illustré des gestes — Paris: France, 2009*) / <https://psyfactor.org/lib/body-gestures.htm>
13. Жесты-рефрены как идентификационный признак вашей индивидуальности / <https://psyfactor.org/lib/body-gestures-2.htm>
14. Гарифуллин Р. Классификация политических манипуляторов и обманщиков. / <https://psyfactor.org/lib/politbluff-3.htm>
15. Предвзятость решений видна в мозге (исследования Л. Гработ, К.Кейзер) / <https://psyfactor.org/news/neuroscience88.htm> 01.04.2020
16. Как цвет лица передает эмоции (Алекси Мартинес). <https://psyfactor.org/news/sciense85.htm> **26.03.2018**
17. Мимика как индикатор эмоций (Мартинес) / <https://psyfactor.org/news/mimika08.htm>. см. источник [Was das Gesicht nicht verrät](#)
18. В Китае следят за эмоциями сотрудников <https://psyfactor.org/news/brain10.htm> 27.05.2018
19. Сорочинко В. Интересные факты о полиграфе (детекторе лжи). / <https://psyfactor.org/lib/polygraph-2.htm>
20. Иванов Р. Научные основы судебно-психофизиологической экспертизы с применением полиграфа <https://psyfactor.org/lib/polygraph-5.htm>

21. Алесковский С.Ю. Становление и развитие полиграфа в Казахстане // Эксперт-криминалист. 2015. N 4. С. 23 – 26. <https://proverka-na-poligrafe.pro/stanovlenie-i-razvitie-poligrafa-v-kazahstane/>

The article deals with the nature of human emotions and how to change the negative nature in a constructive way in psychological support.

Emotions play an important role in any person's life and help in the perception of the reality surrounding them, thereby allowing for an appropriate response to it. Every day a person experiences the range of emotions, they can be positive or negative. It depends on a person's perception of the world and his inner attitude. However, we are more interested in the article where the nature of negative emotions comes from and how in the modern world they are identified in humans, using the help of what modern approaches. Therefore, we will consider understanding the nature of negative emotions and its psychological support in this article.

Keywords: *emotions, emotional intelligence, prevention, psychological support.*

Р.Х. МЕНЕЕВ

магистр педагогических наук, Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г.Нур-Султан, Республика Казахстан

А.В.БОЙКО

Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г.Нур-Султан, Республика Казахстан

А.Б.МУКАШЕВ

магистр педагогических наук, Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ОБЗОР ПРИМЕНЕНИЯ БАРАЖИРУЮЩИХ БОЕПРИПАСОВ В СОВРЕМЕННЫХ ВОЕННЫХ КОНФЛИКТАХ

В данной статье рассматриваются перспективные разработки в области непилотируемых барражирующих боеприпасов, а также практическое их применение в военных и других операциях. Приведены исторические примеры попыток использовать управляемые бомбы для поражения различных целей противника на поле боя. История начала эпохи беспилотных бомб берет начало с 40-х годов, когда нацистская Германия создала авиационный комплекс военного назначения в конце Второй мировой войны. Конструкция представляла собой два самолета Ju-88 и Fw-190 соединенных один (Fw-190) над другим (Ju-88) с помощью распорок, закрепленных на фюзеляже. Превосходящее количество неудачных проектов, не останавливало с тех пор и, более того, набирает новые обороты развитие барражирующих боеприпасов сегодня. Такие дистанционно управляемые или автономные боеприпасы, находят применение в различных войнах и террористических атаках до нынешних дней, тем самым проводится и апробационная работа в реальных боевых условиях. Анализ и сравнение боеприпасов, способных идентифицировать, а впоследствии и уничтожить цели на значительном удалении от оператора, указывает на необходимость в их применении с целью сохранения здоровья и жизни личного состава.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ключевые слова: барражирующие боеприпасы, дроны-камикадзе, беспилотно-летательные аппараты, роевые дроны, войны.

Под барражирующим боеприпасом (далее – ББ) понимают оружие, способное на длительный полет в районе цели в режиме поиска. Когда цель обнаружена, БПЛА поражает ее, подобно обычной управляемой ракете «воздух – поверхность», и при этом уничтожается сам.

Первые наземные, морские и воздушные беспилотные системы были фактически телеуправляемыми бомбами.

В начале 40-х годов, нацистская Германия создала авиационный комплекс военного назначения в конце Второй мировой войны. Самый известный, германский проект «MISTEL-3C» (Рисунок 1), где обычные два самолета Ju-88 и Fw-190 соединенных один (Fw-190) над другим (Ju-88) с помощью распорок, закрепленных на фюзеляже. Эти самолеты переделывались в начиненные взрывчаткой дроны, доставляемые к целям самолетами-носителями.

Рисунок 1 – Летаящая бомба «Мистель»

В 70-х годах конструкторское бюро Туполева (СССР), разработало многоцелевой реактивный дрон-разведчик Ту141 «Стриж» (Рисунок 2).

Рисунок 2 – Ту141 «Стриж»

В действительности же БПЛА появились в армиях различных стран мира вскоре после Второй мировой войны, но из-за широкого применения обычных пилотируемых самолетов, долгое время о самом существовании таких БПЛА, как Ту-143 «Рейс» или Ту-123 «Ястреб» многие люди даже не подозревали. Столь же малоизвестным был и наиболее совершенный из всех серийно выпускавшихся советских беспилотников – Ту-141 «Стриж».

Первоначальная схема приземления БПЛА после выполнения задания предусматривала обычную «самолетную» посадку на колесное или лыжное шасси. Создать способную на это автоматическую систему управления в начале 70-х годов не представлялось возможным – слишком примитивной

была электроника того времени. Поэтому приняли решение использовать для приземления специальный парашют и дополняющую его систему мягкой посадки с отдельным ракетным двигателем [1].

В 2018 году в Сирии Российские подразделения применили несколько десятков беспилотников-«камикадзе» «Ланцет-3» для ударов по международным террористам.

Для испытаний в боевых условиях в российскую группировку войск в Сирии была поставлена опытная партия ББ «Ланцет» разработки «Калашникова». С помощью этих дронов по террористам уже было нанесено несколько десятков высокоточных ударов. Продемонстрирована высокая эффективность нового комплекса.

Концепцию применения БПЛА в качестве «воздушного минного поля»: несколько дронов «Ланцет» занимают позиции для патрулирования в воздухе, при появлении беспилотника противника барражирующие боеприпасы идут на таран одновременно с подрывом трехкилограммовой боевой части [2].

Один из российских средневысотных ударных беспилотников большой продолжительности полета «Орион» совершил в Сирии 38 вылетов, в том числе 17 с нанесением ударов по объектам террористов. Данный БПЛА может использоваться как в разведывательный, ударный и поисковой или для подсветки целей.

«Орион» рассчитан на выполнение поставленных задач при различных сложных погодных условиях. Имеется возможность уничтожения нескольких объектов террористов, в том числе удар по складу боеприпасов боевиков в ночных условиях, когда «Орион» осуществляет поиск цели с помощью тепловизионного канала своей оптико-локационной системы.

Также на территории Сирийской Арабской Республики применялась новая версия барражирующего боеприпаса «Ланцет-3». Ее снабдили одним большим Х-образным крылом и Х-образным оперением в хвостовой части.

«Ланцет» разработала компания Zala Aero Group, основанная в 2003 году. Она производит беспилотные мини-самолеты, беспилотные вертолеты и аэростаты [3].

В Сирии расчеты российских беспилотников «Орлан-10» проводили воздушный мониторинг движения колонны российской военной полиции в зоне деэскалации Идлиб. Они способны проводить в небе несколько часов.

Беспилотный комплекс «Орлан» создан для ведения наблюдения за протяженными и локальными объектами в труднодоступной местности, в том числе при проведении поисковых и ремонтных работ.

Комплекс входит в состав единой системы управления тактическим звеном, благодаря чему может транслировать цели для поражения всеми боевыми машинами, в том числе артиллерийскими установками, танками, боевыми машинами пехоты, системами ПВО [4].

Участники, воспользовавшись такой возможностью, апробировали на практике и новые тактические приемы по использованию как имеющихся, так и новых систем БПЛА, включая использование роевые беспилотные средства. Кроме того, испытывались средства и способы противодействия им.

Нападение роя беспилотников на крупнейший в мире завод первичной переработки нефти в Абкайке на востоке Саудовской Аравии и

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

нефтеперерабатывающий завод на нефтяном месторождении Хурайс произошло 14 сентября 2019 года.

Завод Абкайк защищался тремя батареями ПВО Skyguard, но они, как и состоящие на вооружении системы MIM-104 Patriot и Shahie, показали свою несостоятельность против группы небольших низколетящих дронов [5].

В 2020 году в Ливии, широко применялся БПЛА Bayraktar TB2 (Рисунок 3) Турецкими военными и Правительством национального согласия Ливии, которые резко увеличили количество ударов беспилотников по позициям войск фельдмаршала Халифы Хафтара.

Некоторые эксперты выражают пессимизм в эффективности БПЛА, объясняя это ограниченностью возможностей беспилотников. Хотя, их применение и оказывает определенный психологический эффект. Постоянное барражирование над головой аппаратов противника довольно болезненно.

Рисунок 3 – Беспилотник Bayraktar TB2

По данным производителя, турецкий дрон при весе в 630 кг может поднимать 55 кг боеприпасов. Его максимальная высота полета – 7 км. Он способен развивать скорость до 130 км/ч. Радиус действия БЛА ограничен прямой радиовидимостью и не превышает 150 км.

В качестве основного вооружения в арсенале Bayraktar TB2 корректируемые бомбы MAM-C и MAM-L с наведением по лазерному лучу. Они весят всего 8 и 23 кг соответственно, и их боевая часть позволяет эффективно поражать автомашины и легкую бронетехнику. Но как отмечают эксперты, для надежного уничтожения хорошо бронированных целей и зданий мощности таких боеприпасов недостаточно [6].

В 2020 году в Нагорном Карабахе применение БПЛА (включая камикадзе) показало всему миру, что скоординированное использование барражирующих боеприпасов против сил противника, может кардинально изменить ход конфликта.

Преимущества применения дронов-камикадзе:

Автономность. Постоянная связь с НСУ (оператором) не требуется. Например, израильский дрон Harpy, который может использоваться как для разведки, так и в качестве ударного дрона-камикадзе. Собственный радар и система навигации позволяет дрону действовать по заранее написанной оператором программе или искать цели радаром самостоятельно. Наличие радара позволяет дрону быстро находить рабочие комплексы противника по их излучению. Harpy невозможно заглушить системами РЭБ, а для ПВО он является сложной мишенью, так как композитный корпус не позволяет обнаруживать его на большом расстоянии.

Даже дроны-камикадзе могут быть многообразными. Например, Hero (Израиль) ставший дальнейшей концепцией развития дронов Harpy. Системы визуальной классификации целей, заимствованные у ракеты Spruce, позволило этим камикадзе не используя радары обнаруживать цели визуально и идентифицировать тип цели при помощи сравнения картинки с трехмерной библиотекой, что позволяет действовать дрону абсолютно автономно. Оператор может указать только квадрат поиска цели, после чего дрон в автоматическом режиме вылетает в заданный квадрат для поиска и дальнейшего поражения. Если цели не обнаруживаются, дрон возвращается в указанный оператором квадрат и приземляется на парашюте, после чего можно использовать повторно. Это принципиально отличается от других дронов-камикадзе, для которых каждый взлет является последним.

На авиашоу Dubai Airshow 2021 компания Uvision Air Ltd. представлял барражирующие боеприпасы Hero-30, которые, как сообщили в компании, могут использоваться для «хирургических» атак, Hero-120 – способные поражать бронированные цели, а Hero-400 – предназначены для поражения укрепленных целей на больших дистанциях.

Генеральный директор Uvision генерал-майор в отставке Ави Мизрахи отметил, что данное семейство дронов было разработано специально для запуска с авианосителей. Они имеют низкую радиолокационную, акустическую, визуальную и тепловую сигнатуру, а также оснащены электронным оборудованием и мощной боевой частью для поражения укрепленных целей.

Дроны Hero могут двигаться с высокой скоростью и долгое время оставаться в воздухе. Они способны обнаруживать, отслеживать и поражать скрытые или движущиеся цели с большой точностью и могут использоваться в любой операции дальнего нападения [7].

Дроны научились действовать роями, что многократно увеличивает их значение, возможности и разрушительную силу. Роевые беспилотники способны проводить скоординированные атаки при минимальном участии со стороны оператора. Взлет, формирование и удержание строя, соблюдение маршрута, возвращение и посадка, осуществляются в автономном режиме, при этом некоторые дроны способны самостоятельно определить и поразить цели в одиночку и совместно с другими участниками группы. Рои могут включать аппараты разных типов с разным вооружением на борту.

Дронов-камикадзе производят по всему миру, например:

Kargu – турецкий беспилотный летательный аппарат. Разработчиком и производителем является турецкая оборонная компания STM (Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret AŞ).

Kargu является дроном-камикадзе вертолетного типа. Поставляется в турецкую армию с 2017 года. В 2019 году фирма STM начала выпуск усовершенствованных дронов Kargu-2. Вес Kargu-2 составляет 15 кг. При этом он может находиться в воздухе до 30 минут.

Управление осуществляется оператором с земли, он может направлять дрон на любые объекты, в том числе и движущиеся. В случае, если дрон не уничтожил цель, то он может вернуться к оператору для последующего использования.

Также дрон имеет полуавтономный режим полета и поиска, так что Kargu-2 может самостоятельно обнаруживать и поражать цели, оператору необходимо только направить его в определенную зону. Оператор при необходимости может отменить атаку дрона или перенаправить его на другую цель.

Боезаряд может быть осколочным для поражения личного состава противника и других небронированных целей, кумулятивным для атаки на легкобронированную технику, термобарическим для поражения целей в замкнутом пространстве [8].

Китайский ударный БЛА Blowfish A3

На международном авиационно-космическом салоне МАКС-2019 китайская компания ZIYAN – разработчик многофункциональных беспилотных летательных аппаратов вертолетного типа представила свою новинку – ударный БЛА Blowfish A3 (Рисунок 4). В состав вооружения беспилотника входит полуавтоматический гранатомет QLB-06, являющийся дальнейшим развитием китайского автоматического гранатомета QLZ-87.

Рисунок 4 – БПЛА Blowfish A3 китайской компании ZIYAN

БПЛА способен разогнаться до 130км/ч и нести на борту 60мм. мины и 40мм. гранатомет, а новые типы этих дронов уже могут нести на борту несколько типов пулеметов [9].

В Китае, для запуска роевых дронов-камикадзе, продемонстрировали многоствольную пусковую установку, установленную на трехосевой боевой машине. Контейнеры с БПЛА находятся в специальном защищенном отсеке, который поднимается перед запуском. Всего эта система может использовать 48 ББ.

В России тоже заинтересованы в производстве дронов-камикадзе, концерн «Калашников» разрабатывает аппараты Куб-БЛА и Ланцет-1, представляющие собой дистанционно управляемые снаряды, взрывающиеся при достижении цели. По заявлению производителя Куб-БЛА способен развивать скорость до 130км/ч, лететь 30мин и поражать цели вне зависимости от ее скрытности и рельефа местности.

В Нагорном Карабахе использовалось несколько видов дронов-камикадзе малого размера. В частности барражирующие боеприпасы Skystriker (Elbit System, Израиль), IAI Harop (МАВАТ, Израиль), Orbiter-1K и Orbiter-3 (Aeronautics Defense Systems, Израиль). Некоторые из них наводятся

на радиоизлучения радаров ПВО, другие полагаются на оптические, инфракрасные и другие датчики.

На сегодняшний день наряду с разработками ББ, активно ведутся работы по созданию таких систем ПВО, которые предназначались бы для противостояния БПЛА, будет это одиночные дроны-камикадзе, роевые дроны либо многообразные аппараты с боеприпасами для поражения целей.

Современные системы ПВО рассчитаны на классические цели типа самолетов, вертолетов или тактических ракет. Дронов они могут не выявить вовсе, особенно если те летят низко или обнаруживаются слишком поздно. Кроме того система нацеливания комплекса может быть не рассчитана на поражение таких целей. Справедливо добавить и тот факт, что стоимость снаряда системы ПВО до 1000 раз выше чем дрона-камикадзе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. <https://militaryarms.ru/voennaya-texnika/aviaciya/tu-141-strizh-i-drugie-sovetskie-razvedyvatelnye-bpla/>;
2. <https://ria.ru/20210417/lantset-1728719976.html>;
3. <https://naked-science.ru/article/tech/rossiya-ispytala-v-sirii-gluboko>;
4. <https://tvzvezda.ru/news/20222221415-HPHax.html>;
5. [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B8_%D0%BD%D0%B0_%D0%90%D0%B1%D0%BA%D0%B0%D0%B9%D0%BA_%D0%B8_%D0%A5%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%B9%D1%81_\(2019\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B8_%D0%BD%D0%B0_%D0%90%D0%B1%D0%BA%D0%B0%D0%B9%D0%BA_%D0%B8_%D0%A5%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%B9%D1%81_(2019)));
6. <https://iz.ru/996851/anton-lavrov-roman-kretcul/voina-dronov-v-livii-turetskie-bespiilotniki-prishli-na-pomoshch-saradzhu>;
7. <https://sev.tv/news/56318.html>;
8. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Kargu>;
9. <https://dambiev.livejournal.com/1697305.html>.

This article discusses promising developments in the field of unpiloted barrage ammunition, as well as their practical application in military and other operations. Historical examples of attempts to use guided bombs to defeat various enemy targets on the battlefield are given. The history of the beginning of the era of unmanned bombs dates back to the 40s, when nazi Germany created a military aviation complex at the end of World War II. The design consisted of two Ju-88 and Fw-190 aircraft connected one (Fw-190) above the other (Ju-88) using struts fixed to the fuselage. The overwhelming number of unsuccessful projects has not stopped since then and, moreover, the development of barrage ammunition is gaining new momentum today. Such remotely controlled or autonomous munitions have been used in various wars and terrorist attacks up to the present day, thereby testing work is also carried out in real combat conditions. Analysis and comparison of submunitions capable of identifying and subsequently destroying targets at a considerable distance from the operator indicates the need for their use in order to preserve the health and life of personnel.

Keywords: *barrage ammunition, kamikaze drones, unmanned aerial vehicles, combat drones, wars.*

Н.О. МУСАБЕКОВ

магистр педагогических наук, Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Нур-Султан, Республика Казахстан
nimes.isr@mail.ru

Б.Ж. АЛИЕВ

магистр военных наук, Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Нур-Султан, Республика Казахстан
aliyevbagdat@mail.ru

**СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО
ИНСТИТУТА ВООРУЖЕНИЯ И ВОЕННОЙ ТЕХНИКИ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ОБОРОНЫ ИМЕНИ ПЕРВОГО
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН – ЕЛБАСЫ**

В данной статье рассматриваются становления и развития, а также предназначения и основные задачи института. Институт занимается организацией, планированием и проведением научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ. Проведение методических исследований по направлениям военной науки. Разработка и совершенствование методик и программ испытаний, нормативных и технологических документов по проведению научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ (далее – НИОКР). Освоение новых видов испытаний. Осуществление сбора, хранения и систематизации информации о выполненных и выполняемых НИОКР. Изобретательская работа. Рецензирование и выдача заключений на научно-исследовательскую работу и научные труды. Реализация приоритетных программ в области инновационных научных проектов, имеющих существенное прикладное значение для военной отрасли. Подготовка к изданию научных трудов, сборников материалов, учебно-методических пособий. Организация и принятие участия в работе международных научных конференций, совещаний, семинаров, конкурсов, смотров.

Ключевые слова: *Вооружения и военной техники, Лаборатория, Центр, БПЛА, научная работа.*

Вся история военного искусства, как и история войн в целом, – это яркий пример теснейшей зависимости способов ведения боевых действий от развития средств вооружённой борьбы. Появление нового оружия всегда вызывало соответствующие изменения в характере боя. Опыт двух мировых войн со всей очевидностью показал, что успеха в боях и операциях добивалась та сторона, которая на основе анализа возросших возможностей оружия и боевой техники, перспектив их развития и внедрения в войска смело ломала старые каноны военного искусства, а, следовательно, и военной теории, и разрабатывала новые приёмы ведения боевых действий [1].

По мере развития военной теории характер взаимосвязи и соотношения между техническим оснащением вооружённых сил и военным искусством постоянно изменяется. Общее здесь таково: чем совершеннее вооружение, поступающее в войска, чем больше отличается новое поколение оружия от предыдущего, тем глубже и разносторонне его влияние на военное искусство. С другой стороны, чем оперативнее осуществляется приведение военного искусства в полное соответствие с её материальной основой и перспективой развития средств борьбы, тем активнее теория способствует процессу

обновления боевых средств, выработке новых требований к ним и дальнейшему их совершенствованию [2].

В обеспечении военной безопасности государства особая роль принадлежит военной науке, которая должна отвечать тенденциям развития военного искусства и прогнозированию характера современной вооруженной борьбы. Ключевым направлением развития Университета является расширение научно-экспериментальной базы, которая служит основой для научных исследований и разработок в данной области [3].

В целях реализации Стратегии развития военной науки в Вооруженных Силах в составе университета в 2016 году создан научно-исследовательский институт вооружения и военной техники (далее – Институт), оснащаемый на данный момент современным научно-экспериментальным оборудованием для проведения научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ.

Целью деятельности института является координация и проведение военно-прикладных исследований.

Основные задачи, стоящие перед институтом - мониторинг перспективных военных и военно-технических исследований.

Работа института ориентирована на актуальные и стратегически важные исследовательские направления:

- вооружение и военная техника. Здесь усилия института направлены на модернизацию образцов ВВТ и исследования современных технологий.

Особое внимание уделяется применению робототехнических систем и развитию военно-космической области. Это – использование беспилотных и безэкипажных наземных, воздушных, морских роботизированных комплексов с минимальным участием человека. В военно-космической области перспективным является разработка автоматизированных систем навигационного обеспечения войск и контроля воздушно-космического пространства.

В настоящее время функционируют лаборатория инженерно-технического профиля и центр научно-технической информации. Инженерно-техническая лаборатория использует технологии прототипирования и безинструментального (аддитивного) производства и вызывает профессиональный интерес у специалистов предприятий оборонно-промышленного комплекса страны.

Институт организационно состоит из двух управлений:

- управления исследования вооружения и военной техники;
- инженерно-технического управления.

Управление исследования вооружения и военной техники проводит исследование по развитию военно-технической политики Вооруженных Сил, модернизации, разработки и внедрения новых видов вооружения и военной техники, их стандартизации и унификации, а также совершенствованию эксплуатации, ремонта и хранения вооружения и военной техники.

Инженерно-техническое управление. Основными направлениями научных исследований управления являются:

- разработка технических заданий, технико-экономических обоснований, прогнозов и предложений по развитию исследований вооружения и военной техники Вооруженных Сил Республики Казахстан,

разработка предложений по внедрению результатов исследований в практику войск;

- проведение опытно-конструкторских работ, модернизация, разработка и внедрение новых видов вооружения и военной техники, их стандартизация и унификация, совершенствование эксплуатации, ремонта и хранения вооружения и военной техники.

Инженерно-техническое управление состоит из лаборатории и центров [4]:

Центр научно-технической информации осуществляет сканирование открытых информационных источников – телевидения, радио, интернета, специализированной прессы.

Сканирование ведется по перспективным и развивающимся военными и оборонными разработкам. В дальнейшем формируются тематические файловые архивы и производится каталогизация полученной информации.

Центр научно-технической информации может быть использован для создания и сохранения страхового фонда документации на изделия вооружения и военной техники, важнейшую гражданскую продукцию, а также проектной документации на объекты повышенного риска, системы жизнеобеспечения населения. Создание данного фонда предусматривается Военной доктриной Республики Казахстан.

Важное значение имеет **лаборатория инженерно-технического профиля**, который проводит научные и учебно-экспериментальные работы, и включает в себя группу объемного сканирования и группу прототипирования и аддитивного производства фотополимерных материалов и металлических изделий. На базе этой лаборатории создаются экспериментальные опытно-конструкторские модели.

Основные задачи лаборатории инженерно-технического профиля:

- разработка и реализация инженерных решений опытно-конструкторского моделирования;

- реализация технологий модернизации существующих изделий с целью повышения их эффективности;

- освоение и использование технологий трехмерного сканирования и оцифровки объектов (деталей, узлов, агрегатов) для дальнейшей доработки и модернизации.

Рисунок 1. Фрезерование с числовым-программным управлением.

Лаборатория летательных аппаратов предназначена для разработки и сборки летательных аппаратов казахстанского производства. Ведется разработка беспилотных комплексов тактического уровня, предназначенных для ведения наблюдения за наземной обстановкой в режимах ручного,

полуавтоматического или автоматического полета по заданному маршруту с записью и послеполетным считыванием или передачей в реальном времени видеоизображения на наземную станцию управления и наблюдения, выполнения фотосъемки с помощью фотокамеры.

Так, ТОО «KAZTECHINNOVATION» совместно с НУО разработан беспилотный летательный аппарат «Шагала». Данный БПЛА – многоцелевого использования, способен решать тактические задачи, такие как видео и фотосъемка, получение и передача качественной информации в режиме реального времени. Возможна установка средств выдачи целеуказания. Реализован полет по заданным координатам.

Разумеется, исследования БПЛА продолжается, но уже сейчас можно оценить их важность для оснащения Вооруженных Сил.

Рисунок 2. Демонстрационные полеты БПЛА «Шагала»

Центр информационно-аналитического обеспечения «ИРБИС» является обеспечение доступности и открытости информации обо всех аспектах научно-инновационного процесса (стандартах, патентах, продукции военного назначения и предметов снабжения).

Центр создает условия для наиболее эффективного использования информационных ресурсов органами управления и должностными лицами Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований Республики Казахстан в области материально-технического обеспечения, каталогизации продукции военного назначения и предметов снабжения, военных стандартов, а также визуальной аналитики для принятия управленческих решений.

Рисунок 3. Центр информационно-аналитического обеспечения «ИРБИС»

Центр инженерии поверхностей в машиностроении предназначен для исследования свойств и совершенствования технологии газотермического напыления покрытий для создания высококачественных защитных и износостойких покрытий на деталях вооружения и военной техники,

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

работающих в агрессивных условиях окружающей среды и в условиях эксплуатации в боевой обстановке.

Состав центр инженерии поверхностей в машиностроении:

- участок подготовки поверхности к покрытию;
- участок напыления покрытий;
- испытательно-измерительная лаборатория.

Рисунок 4. Сверхзвуковая электродуговая металлизация.

Совместно с Департаментом геоинформационного обеспечения МО РК на базе Технологического парка создается научно-образовательная лаборатория военно-космических технологий. **Лаборатория перспективных геоинформационных технологий** является разработка технологий производства новых видов геопространственной продукции и методики их внедрения в систему поддержки принятия решения органов военного управления. Инструментальное обеспечение научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ в области формирования технологий информационно-космического вида боевого обеспечения.

Задачи лаборатории:

Обеспечение разработок методов оценки и подтверждения качества данных дистанционного зондирования земли, а также сертификационных испытаний бортовых сенсоров и систем мониторинга земной поверхности на подспутниковых полигонах военного назначения, в том числе в смежных областях оборонно-промышленного комплекса Республики Казахстан;

Проведение мониторинга и сравнительного анализа технологий аэрокосмического зондирования земной поверхности и элементов передового наблюдения в полевых условиях;

Развертывание опытного производства новых видов геоинформационной продукции и организация испытаний их эксплуатационных характеристик в войсковых подразделениях органов военного управления;

Развитие информационных технологий в военной космической сфере и основ развертывания полнофункциональной системы геопространственной разведки.

Основные задачи научной работы Института являются:

- организация и осуществление исследований в области вооружения и военной техники;

- организация научного, исследовательского и научно-методического обеспечения научного и воспитательного процесса, а также содействие в подготовке научных кадров;

- организация работы по совершенствованию содержания науки в соответствии с государственным заказом и современным развитием науки и техники.

С целью совершенствования руководства научной работой в управлениях Института ведется планирование, организация и учет научной работы. В Институте осуществляется контроль качества и уровня подготовки выполненных научных трудов. Ежегодно в июне управления представляют предложения в План научной работы на следующий учебный год и отчеты о выполнении Плана научной работы за год [5].

Кроме того, учитывая передовой опыт ведущих армий по созданию научных подразделений, на базе ВНИЦ НУО создан военно-научный взвод, комплектование которого осуществляется за счет выпускников ведущих ВУЗов страны в области IT-технологий, 3D-инжиниринга на конкурсной основе.

Военно-научный взвод структурно состоит из двух отделений. Первое отделение IT-технологий в основном задействована в разработках программных продуктов для роботизированных систем и системы управления учебным процессом. Второе, инженерное отделение, привлечено в работы трехмерного прототипирования и созданию платформы полезной нагрузки для роботизированных систем.

Военно-научный взвод полностью комплектуется из военнослужащих, имеющих высшее образование по специальностям, профиль которых соответствует к запланированным научным работам на учебный год.

Таким образом, Институт впредь будет идти путем исследований проблем вооружения и военной техники Вооруженных Сил. Имеющийся потенциал института и оборонных предприятий, их опыт в проведении НИОКР, освоении новых видов производств позволит оснастить Вооруженные Силы приоритетными средствами вооруженной борьбы. Наряду с этим, используя взаимодействие института и предприятий оборонно-промышленного комплекса, мы сможем готовить научно-технический резерв для ОПК. Это станет существенным толчком для развития различных научных организаций и главное – оборонно-промышленного комплекса Казахстана.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1 Резниченко, В.Г. Тактика / В.Г.Резниченко, И. Н. Воробьев,Н. Ф. Мирошниченко,Ю. С. Надиров,А. А. Сидоренко - 2-е изд. –Москва: Воениздат, 1987. - 496 с.

2 Гири А.В. Тенденции развития тактики общевойскового боя / А.В. Гирин // samlib.ru [Электронный ресурс]. –1994. –Режим доступа: http://samlib.ru/a/aleksandr_walerxewich_girin/taktika-2.shtml –Дата доступа: 11.04.2022 г.

3. Программа развития Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы до 2025 года

4. Рыспаев А.Н. Разработка перспективных военных технологий – основа научно - технического прогресса национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Научно-

образовательный журнал НУО «Ориентир» («Бағдар»). - 2015. - №3 (сентябрь) (90). - С. 35-38

5. Серкпаев М.О., Карбаев Т.Б. Военная наука в Вооруженных Силах Республики Казахстан: проблемы и пути ее развития // Научно-образовательный журнал НУО «Ориентир» («Бағдар»). - 2013. - №3 (сентябрь) (90). - С. 41-44.

This article discusses the formation and development, as well as the purposes and main tasks of the institute. The Institute is engaged in organizing, planning and conducting research and development work. Conducting methodological research in the areas of military science. Development and improvement of test methods and programs, regulatory and technological documents for conducting research and development work (hereinafter referred to as R&D). Mastering new types of tests. Collection, storage and systematization of information on completed and ongoing R&D. Inventive work. Reviewing and issuing conclusions on research work and scientific papers. Implementation of priority programs in the field of innovative scientific projects of significant applied importance for the military industry. Preparation for the publication of scientific papers, collections of materials, teaching aids. Organization and participation in the work of international scientific conferences, meetings, seminars, competitions, reviews.

Keywords: Weapons and military equipment, Laboratory, Center, UAV, scientific work.

Г. Т. ЫСҚАҚ

докторант, Тұран университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

marchin.2@mail.ru

САРБАЗДАРДЫҢ ЖАУЫНГЕРЛІК БЕЛСЕНДІЛІГІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

Мақалада сарбаздардың жауынгерлік әрекеттерінің тиімділігін арттыруға әсер ететін факторлар қарастырылған.

Кілт сөздер: жауынгерлік іс-әрекет, сарбаз психикасы, ұрыс факторлары, экономикалық, әлеуметтік-психологиялық факторлар.

Ұрыс жағдайында әскери қызметшінің психикасы көптеген түрлі әсерлерге ұшырайды. Олардың кейбіреулері адамның физикалық және рухани мүмкіндіктерін жұмылдыру мен шоғырландыруға, жауынгерлік белсенділікті, батылдықты, жанқиярлықты арттыруға ықпал етеді. Басқалары, керісінше, сарбаздардың жауынгерлік әрекетін бұзады, ағзаның қолда бар резервтеріне қол жеткізуді тежейді, жүйке жүйесі мен психиканың жұмысын бұзады. Үшіншісі жауынгерлік мінез-құлыққа айтарлықтай айқын ықпал жасамайды.

Сарбаздардың психикасы мен мінез-құлқына "барлық сәттердің бірлескен әрекетін" көрсету үшін ұрыстың психологиялық моделі ұсынылды. Дегенмен, психологтың осындай модельмен тікелей жұмыс істеуі өте күрделі. Сондықтан одан ұрыстың психологиялық құбылыстарының маңызды жағдайларын, себептерін немесе қозғаушы күштерін, яғни жауынгерлердің белсенділігі мен тиімділігіне әсер ететін факторларын бөліп алған дұрыс. Бұл факторлар модельдің әр элементінде шоғырланған.

Ұлы Отан соғысы барысында (Г.Д. Луков, М.И. Дьяченко, М.П. Коробейников, А.М.Столяренко, Н.Ф.Феденко), Ауғанстан Республикасындағы (Р.А. Абдурахманов, С. В. Захарик, В. Е. Попов) әскери

әрекеттерді психологиялық зерттеулер бойынша К.М. Вольф, С.К. Гершелман, Н. Н. Головин, А.М. Дмитриевский, П.И. Изместьев, П. А. Корф, В.Н. Полянский, А.С. Резанов, Г.Д. Хаханьян, Г.Е. Шумхов және т. б еңбектерінде ұсынылған ұрыстың психологиялық моделі әскерлердің жауынгерлік іс-әрекетіне әсер ететін факторлардың келесі топтарын бөлуге мүмкіндік береді: жауынгерлік, экологиялық және эргономикалық, әлеуметтік, психофизиологиялық және психологиялық [1, 386].

Ұрыс факторлары

Ұрыс факторлары нақты тактикалық формалардың, соғыс құралдарының қасиеттерін, жауынгерлік оқиғалардың ерекшеліктерін көрсетеді, олар ұрыстағы әскери қызметшілердің психикалық реакциясын, жағдайын, уәжі мен мінез-құлқын анықтайды. Әсер етудің ең үлкен күші жауынгерлік тәжірибе көрсеткендей, сарбаздардың психикасы мен жауынгерлік белсенділігі: жауынгерлік іс-әрекеттердің түрі мен қарқындылығы, қолданылатын қарудың ерекшеліктері, әскери айла-шарғы, маскировка және ақпараттық-психологиялық қарсыласу әдістерін өзгерту кезінде шығындардың мөлшері мен арақатынасы.

Жауынгерлік әрекеттердің түрі мен тәсілі. Әскери ғылым ұрыстың екі түрін ажыратады: шабуыл және қорғаныс. Жауынгерлік әрекет түрлерінің психологиялық ерекшеліктерін есепке алу оларды орынды ұйымдастырудың, психологиялық қамтамасыз етудің және оған қол жеткізудің маңызды шарты болып табылады. Психологиялық тұрғыдан алғанда, шабуыл және қорғаныс-бұл мақсаттар, тәсілдер, құралдар, танымдық, эмоционалды және мінез-құлық аспектілері бойынша ерекшеленетін екі қызмет түрі.

Шабуыл жауды жеңуге (жоюға) және аймақтың маңызды аудандарын (шекараларын, объектілерін) игеруге бағытталған. Бұл жауды қолда бар барлық құралдармен жеңуден, шешуші шабуылдан, сарбаздардың жауынгерлік тәртіптің тереңдігіне тез көтерілуінен, қару-жарақты, техниканы және жоспарланған аудандарды (шекараларды) басып алудан тұрады. Сарапшылар сонымен қатар шабуылдың бірқатар тактикалық психологиялық ерекшеліктерін атап өтеді. Сонымен, шабуылдаушының қорғаныс алдында оған айтарлықтай әсер ететін бірқатар артықшылықтары бар психикалық жай-күйі: траншеядан жоғары қорғаушыға қарағанда оның биіктігінен төмен ату ыңғайлы; гранатамен жүргізген сарбазға қарағанда жауға жоғарыдан соққы беру оңайырақ; траншеяда қорғаушыға қарағанда жоғарыдан маневр еркіндігі әлдеқайда көп; орнатылған және тиімді барлау қарсыластың негізгі күштерін жою үшін күшті қайда түсіру керектігін біледі [2, 77, 886].

Шабуылда жауды жеңуде әскери шығындардың "салмағы" айтарлықтай төмендейді. Әскери мамандардың зерттеу нәтижелері көрсеткендей, шабуылдаушы әскерлер орташа есеппен олардың шығындары екі есе көп болған кезде ғана шабуылды тоқтатады.

Сонымен қатар, психологиялық тұрғыдан шабуылдау әрекеттері бірқатар психологиялық қиындықтармен сипатталады. Өйткені шабуыл қарсыластар жаулап алған жерде жүргізілгендіктен *белгісіздік* фактордың үлкен маңызы бар. Шабуылдаушылар әрқашан жаумен ұрыс барысында не болатынын болжай алмайды. Сондықтан әрбір бұтаны, шоқты, қираған объектіні сарбаздар қауіптің көзі ретінде қабылдайды. Бұл тұрғыда әсіресе елді

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

мекендердегі, таулардағы, ормандағы ұрыс қимылдары күрделі болып табылады.

Шабуылда психологиялық тұрғыдан бірнеше қиын жағдайлар бар. Ең алдымен, траншеядан (жасырынатын жерден) шығу және шабуылға көшу сәті. Б. Момышұлы өзінің әйгілі "Соғыс психологиясы" кітабында батырлық пен батырларға талдау жасайды. Ол символға айналатын және жүздеген, мыңдаған адамдарды шабыттандыратын жарқын ерліктер жасайтын кейіпкерлер бар деп жазады. Басқа типтегі кейіпкерлер бар, олар бірінші болып жаудың дауылының астында шабуылға шығады. Оларсыз ерлік, көптеген жеңістерге ие болу мүмкін емес еді. Шабуылға шыға отырып, әр сарбаз тәуекелге, қауіп-қатерге қарсы тұруды таңдауы керек. Жауынгерлік іс-әрекеттерге қатысушылардың айтуынша, жасырынудан шығу және ұрысқа кіру сәті санада бірнеше рет ойналады, бұл оның айтарлықтай тарылуына және жауынгерлік жағдайдың бір-екі объектісіне шоғырлануына әкеледі.

Мұндай жағдайларда бөлімшелердің командирлеріне үлкен психологиялық ауыртпалық түседі: олар адамдарды қауіп-қатерге жіберуге және оларды барлық тәсілдермен белсенді соғыс қимылдарына шақыруға шешім қабылдауға ғана емес, сонымен бірге өзін-өзі бақылаудың үлгісін көрсетуге арналған. Л. Л. Байков бағынушыларды ұрысқа апару міндетінің күрделілігін суреттеп, ол туралы былай деп жазады "адамның жүрегінде екі қарама-қарсы ұмтылыстың ұзақ, ауыр күресі, сәтті "жеңу" және теріс "жекпе-жектен бас тарту" бар [3, 81-82 б].

Шабуыл кезінде жауынгердің жағдайын зерттей отырып, орыс әскери психологтары К. М. Вольф, В.Н. Полянский, Г. Е. Шумков оның ерекше жүйке күйінде жүретінін анықтады, оны "шок"деп атауға болады. Сонымен қатар, шок-бұл сананың толық өшуі, сезімталдықтың жоғалуы және жүйке жүйесінің тежелуі емес, адамның жан-дүниесін толығымен сіңіретін масандыққа ұқсас ерекше сезім. Сарбаздар шабуылға сананы нақты бақылаусыз, автоматты түрде және іс жүзінде бақылаусыз қатысады. Олардың ұрыс жағдайында бағдарлануы жеткіліксіз болуы мүмкін, бұл ішкі қиындықтардың көбеюіне, іс-әрекеттегі қателіктер санының көбеюіне әкеледі. Ұрыс қимылдарына қатысушылар шабуыл кезінде «жердің тартылыс күші» («притяжение земли») сияқты құбылыстың ықтимал көрінісін көрсетеді. Оның мәні мынада: жауынгерлер жүгіріп келе жатып жерге құлағаннан кейін қайтадан тұрып алға ұмтылу қабілетін жоғалтады. Жауға жақындау қауіп сезімін арттырады, жауынгер жаппай іс-әрекеттің тақырыбына айналады, оның саналы қызметі біртіндеп төмендейді, болжам жоғарылайды, адам «машинаға» айналады. Г.Е. Шумковтың бағалауы бойынша, қарсыластарға шамамен 200 қадам қашықтықта сарбаздар алға қарай шабуылға тік жүгіреді, оларда алғы жылжитатын кейін шегінбейтін кез келген кедергілерді жеңе отырып тек алға итермелейтін күш дамиды.

Қорғаныстық жауынгерлік әрекеттер қарсыластың басым күштерін басуға тойтарыс беруге, оған барынша шығын келтіруге, жергілікті жердің маңызды аудандарын (объектілерін) ұстауға және сол арқылы шабуылға көшу үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған. Қазіргі ұрыстағы қорғаныс позициялық және маневрлік сипатта болуы мүмкін, әдейі және мәжбүрлі түрде жүзеге асырылуы мүмкін, алдын-ала және ұрыс кезінде, қарсыласпен байланыста болу және байланыс болмаған жағдайда дайындалуы мүмкін.

Жүргізу тактикасындағы үлкен айырмашылықтарға қарамастан қорғаныстық күрестің белгілі бір түрі, оларға көшу жағдайында қорғаныстағы сарбаздың психикасы мен мінез-құлқының көрінуінің жалпы заңдылықтары бар.

Түнгі жауынгерлік әрекеттердің психологиялық ерекшеліктері. Түнде ұрыс маңызды психологиялық сипаттамаларға ие. Н. А. Корфтың пікірінше, "түнгі жекпе-жектің сәттілігі толығымен рухани мәліметтерге негізделген". Түнгі ұрыстың жағымсыз психологиялық құбылыстарының ішінде: кеңістіктегі бағдардың бұзылуы; жаңашылдық әсерінің әрекеті, сарбаздардың әскери шеберлігінің төмендеуі; бірлескен әрекеттердің қиындығы; басқарудың нашарлауы, өз бөлімшелерінен оқшауланып қалумен байданысты мазасыздық сезімінің өсуі, дүрбелеңге ұшыраудың күшеюі және т. б.

Қолданылатын қарудың түрі. Жоғарыда айтылғандай, қазіргі заманғы күрес қарапайым қаруды да, жаппай қырып-жою қаруын да қолдана отырып жүргізілуі мүмкін. Қарулы қақтығыста қолданылатын құралдар адам психикасына әсер етудің айқын ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Бұл ерекшелікті білу сарбаздарды дайындауға, жаңалық, тосынсый, күтпеген факторлардың әсерін болдырмауға, оларды қолданудың психологиялық салдарын тез жеңуге мүмкіндік береді.

Ұрыс әрекеттерінің қарқындылығы. Шамадан тыс жоғары қарқынды ұрыс төмен ұрыс әрекеттерінің төмен қарқындылығына қарағанда салыстырмалы түрде әскери қызметшілердің тез шаршап қалуына және психотравманың шамамен 1-2 есе өсуіне ықпал ететіні анықталды.

Әскери айла мен маскировка. Сарбаздардың жауынгерлік қызметіне әсер етудің күшті психологиялық әлеуеті әскери техниканың қарама-қарсы жақтарын және түрлі амалдар мен маскировкаларды пайдалану арқылы қамтамасыз етіледі [1, 45-52б].

Экологиялық-экономикалық факторлар

Экологиялық-эргономикалық факторлар сыртқы (табиғи-географиялық, ауа-райы-климаттық, техникалық-технологиялық) мән-жайлар мен сарбаздық қызмет режимінің (ұзақтығы, режимі, қарсыласпен соқтығысу жиілігі, жауынгерлік техниканың эргономикасы, басты күштерден оқшаулану дәрежесі және т.б.) қарама-қарсы тараптардың психологиялық жай-күйіне әсер ету ерекшелігін көрсетеді. Олар жауынгерлік тапсырмаларды орындау процесінде әскери қызметшінің психикасының әрекет ету деңгейін анықтайды.

Гипоксия. Теңіз деңгейінен 3500 м биіктікте таулы жағдайларға бейімделмеген сарбаздар созылмалы шаршауды сезінуі мүмкін. Олар шоғырлану қабілетінің жоғалуын, көңіл-күйдің кенеттен өзгеруін, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді есте сақтау проблемалары бар, жалпы жауынгерлік қабілет төмендейді.

Ауа температурасы. Қоршаған ортаның жоғары және төмен температурасы өмірге қауіпті болуы мүмкін. Өте жоғары немесе төмен ауа температурасының психологиялық салдары-бұл түйсінудің бұзылуы (сезімталдықтың жоғалуы) және қабылдау (иллюзиялар, визуалды, есту, иіс сезу және тактильді галлюцинациялардың пайда болуы), ақыл-ой қабілетінің, зейіннің, есте сақтаудың төмендеуі, іс-әрекет логикасының бұзылуы, көңіл-күйдің кенеттен өзгеруі, ерік-жігердің болмауы, алаңдаушылық, шешім қабылдауға және іс-әрекеттер жасауға қабілетсіздік.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ұрыс алаңында әрекет ететін құрамалар мен бөліктердің негізгі күштерден оқшаулану дәрежесі. Мамандардың пікірінше, өз әскерлерінен оқшауланған бөлімшенің жауынгерлік мүмкіндіктері қорқыныштың күшеюіне байланысты 48 сағат ішінде жартысына азаяды.

Жауынгерлік техниканың экологиялылығы. Бронетранспортерлердің экипаждары жабық кеңістікте жұмыс істейді, бұл психикалық бұзылулардың пайда болу қаупін едәуір арттырады. Ұрыста бұл жағдайлар өздерінің осалдығы мен өрттен қорқу сезімін тудырады. Стресті болдырмау үшін басқа экипаждармен үнемі байланыста болу керек [4, 61б.].

Жеке және топтық қорғаныс құралдарының сенімділігі (мысалы, газтұтқыштар, қорғаныс жиынтықтары, аспаптар және т.б.) әскери қызметшілердің психикалық жай-күйіне, қарым-қатынасына, әскери тәртібіне елеулі әсер етеді.

Әлеуметтік-психологиялық факторлар

Соғыстар мен әскери өнердің бүкіл тарихы әлеуметтік-психологиялық факторлардың жауынгерлік мінез-құлықтың кең әлеуметтік мотивтерін және сарбаздардың берік жауынгерлік көзқарастарын қалыптастыру негізі болып табылатындығын көрсетеді.

Соғысқа қатысушылардың моральдық-психологиялық жағдайы көбінесе халықтың соғысқа деген көзқарасына, қатынасына байланысты.

Жауынгерлік әрекеттерді басқарудың беделі. ХХ ғасырдың басы – ХІХ ғасырдың басындағы жергілікті әскери қақтығыстарда әскерлерді жауынгерлік қолдану өз командиріне деген сенім мен құрметке ие болған әскери қызметшілер тіпті мәнін түсінбейтін немесе моральдық тұрғыдан қабылдамайтын міндеттерді де белсенді орындай алатындығын көрсетеді.

Әскери тәртіп. Әскери тәртіп-синергияның пайда болуының басты шарты-әскери ұжымның қосымша күші, ол әскери қызметшілердің функционалдық-рөлдік қатынастарының келісілуінен, ішкі және ұжымдық-топтық белсенділік реттегіштерінің қалыптасуынан, әскери бөлімшенің (бөлімнің) нақты басқарылуынан туындайды.

Әскери ұжымның бірлескен қызметінің тиімділігінің әлеуметтік-психологиялық факторлары, ұжымдық субъект бөлімше (экипаж, есеп, қарауылдың жеке құрамы және т.б.) болып табылатын бірлескен әскери қызмет әскери қызметшілердің жеке іс-әрекетін біріктіретін және топтық әлеуметтік-психологиялық процестермен (жай-күйлермен, құралымдармен) реттелетін топтық белсенділік жүйесін білдіреді.

Әскери практик психолог үшін психологияны түсіну және әскери қызметті басқару міндеттері көбінесе оның тиімділік деңгейіне әсер ететін факторларды зерттеу, нақты эмпирикалық заңдылықтарды алу, сондай-ақ осы факторларды есепке ала отырып және оңтайландыру жөніндегі басшыларға арналған кейбір жалпы және жеке ұсыныстарды негіздеу міндеттері ретінде әрекет етеді.

Жалпы әскери бөлімшелерде бірлескен іс-әрекеттердің тиімді болуы көптеген факторлардың әсерінен туындайтынын білеміз. Топта бірлескен ұжымдық жұмыс атқарылған кезде сапалы нәтижеге жететінін де білеміз. *Әлеуметтік-психологиялық процесс ретінде топтық іс-әрекеттің тиімділік факторлары.* Шетелдік ғылымдағы әлеуметтік-психологиялық зерттеулердің нәтижелерін ескере отырып (Д. Креч, Р. Кратчфилд, Э. Беллчи, Х. Х. Обозов,

Р. С. Немов, А. В. Петровский, А. И. Донцов және т. б.) бірлескен әрекеттің тиімділігін арттыратын факторларының бірнеше тобын бөлуге болады және олардың көпшілігі әскери психология құрылымының негізгі компоненттері болып табылады.

I. Бастапқы факторлар: Олар табиғи немесе қалыптастырушы әскери-психологиялық эксперимент үшін тәуелсіз айнымалылар ретінде әрекет етеді, оңай басқарылады, олардың тікелей өзгеруі қосымша арнайы әлеуметтік-психологиялық инновацияларсыз қызметтің тиімділігін арттыруға әкелуі мүмкін.

II. Екінші факторлар: Олар аралық айнымалылар ретінде әрекет етеді, әлеуметтік-психологиялық диагностикалық құралдардың көмегімен бақыланады және өзгереді, іс-әрекет, қарым-қатынас және жеке тұлғаға әсер ету құрылымындағы арнайы инновациялар арқылы қалыптасады.

III. Тәуелді айнымалылар: жалпы іс-әрекеттің тиімділігі, өнімділігі, сапасы, сенімділігі.

Топтық процестердің әлеуметтік-психологиялық заңдылықтары. Топ саны, топшілік тұлғааралық коммуникациялар, басқару стилі, топтардағы тұлғааралық қатынастар бұлар да әскери ұжымның әрекеттерінің тиімділік факторлары қатарына жатады [5].

Физиологиялық факторлар

Сарбаздардың жауынгерлік белсенділігіне әсер ететін физиологиялық факторлардың қатарына жауынгерлік стресс, шаршау, монотония, ұйқының қашуы (тапшылық, қарыз), аштық, шөлдеу және т. б. жатады. Бүгінгі таңда барлық психикалық процестердің, қасиеттердің, күйлер мен формациялардың көрінісіне әсер ететін ұрыс құбылысы жауынгерлік стресс болып табылады. Стрестің негізгі функциясы-жауынгерлік стресс факторларын жену үшін қажет жауынгердің психологиялық ресурстарын жұмылдыру.

Жауынгерлік жағдайдың күшті стресстік факторы шамадан тыс физикалық белсенділік болып табылады. Жауынгерлік іс-әрекеттер, әсіресе жергілікті әскери қақтығыстарда, қол жетпейтін жерлерде (тауларда, шөлдерде) тұрақты емес құрылымдарға қарсы жиі жүргізіледі. Әрекеттер өрескел жерлерде, биіктік пен атмосфералық қысымның күрт өзгеруі жағдайында жүзеге асырылады. Мұндай жағдайларда техниканы қолдану шектеулі.

Ұйқының ұзақтығы мен сапасы сарбаздардың жауынгерлік белсенділігіне айтарлықтай әсер етеді және ауырсынудың негізгі себебі болуы мүмкін. Жауынгерлік жағдайда ұйқының жеткіліксіздігі және сапасыз болуы - жауынгерлік стресс факторларына бейімделу тетіктерінің шамадан тыс жүктелуінің басты себептерінің бірі және әскери қызметшілердің психотравмасының шарты.

Тіршілік биоритмдерінің бұзылуы. Ұзақ ұшу кезінде уақыт белдеулерінің бірнеше рет қиылысуымен биоритмдер адасады. Жауынгерлік қызметке биоритмдер бойынша бейімделмеген әскери қызметшілерді қосу олардың зейінін, есін, ойлау қабілетін айтарлықтай төмендетеді, көңіл-күйін нашарлатады, физикалық мүмкіндіктерді азайтады.

Шаршау. Қиындықтың себептерінің бірі және сонымен бірге оның көрсеткіші шаршау болып табылады. Сарбаз денесінің жауынгерлік стресс факторларына төзімділігі, оның жауынгерлік орта жағдайларына бейімделуі

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

энергия ресурстарын, шаршауды және жүйкені қатты тұтынумен бірге жүретіні белгілі

Шаршау-бұл дененің энергетикалық қорларының жұмсалудың дәрежесін және оларды толтыру қажеттілігін білдіретін жағдай. Шаршауды сарбаз субъективті түрде шаршау ретінде қабылдайды - әлсіздік, ыңғайсыздық сезімі, жағымсыз эмоционалды реакциялармен, қызығушылық пен мотивацияның жоғалуымен бірге жүреді.

Әскери-далалық тұрмыс сапасы. Тамақтанудың бұзылуы және аштық, сумен жабдықтаудың бұзылуы, жеке гигиена жағдайлары, биттер, шыбындар, "өмірлік белсенділіктің көрінісі", жеке кеңістікті үнемі бұзу соғыс қимылдарына қатысушылардың стресске төзімділігіне теріс әсер етеді, адамның абыройын, әскери мақтанышын қорлайды.

Психологиялық факторлар

Сарбаздардың жауынгерлік белсенділігінің психологиялық факторлары жүйесінде бастапқы және негізгі факторларды ажыратуға болады.

Бастапқы психологиялық факторлар-бұл сарбаздардың жауынгерлік мінез-құлқына, экологиялық және эргономикалық, әлеуметтік, физиологиялық және қайталама психологиялық факторлардың мәні мен энергиясын өзгертетін өзіндік "адаптер" рөлін атқаратын құбылыстар.

Негізгі психологиялық факторларға ұрысқа психологиялық дайындық және жауынгерлік стресс факторына психологиялық тұрақтылық жатады. сарбаздың екінші психологиялық факторларға реакциясының сипаты психикалық дайындық пен тұрақтылық жағдайына байланысты: қауіп, зорлық-зомбылыққа қатысқаны үшін кінәні білу, өз қызметінің нәтижелері үшін жауапкершілік, тосын жағдай, кенеттен болу, ұрыс оқиғаларының басталуының жаңалығы, жолдастардың өлімі мен жарақаттарын қабылдау, өз жараларын бастан кешіру, ақпараттық "шамадан тыс жүктеме" және "жүктеме".

Сарбаздардың жауынгерлік мінез-құлқының әлеуметтік, жауынгерлік, физиологиялық және психологиялық факторлары әртүрлі уақытта әр түрлі күшпен, әртүрлі комбинацияларда әрекет етеді. Нақты өмірге қауіп төндіретін жағдайды соғыс мақсаттарын әртүрлі түсінетін сарбаздар әр түрлі қабылдайды, олар қарсыласқа, әріптестеріне, әртүрлі ұрыс түрлеріне қатысатын командирлерге, жауынгерлік тәжірибелерімен, жүйке жүйесінің түрі және т. б. ерекшеленеді.

Бұл факторлар сарбаздың жолында еңсерілмейтін кедергі болуы мүмкін, оның психожарақатының себебі болуы мүмкін және оның жауынгерлік мүмкіндіктерін кеңейтетін психологиялық ресурс болуы мүмкін.

Ұрыстың психологиялық моделі соғыс қимылдарының заңдылықтарын, сарбаздардың мінез-құлқына әртүрлі факторлардың әсер ету сипатын тереңірек түсінуге, демек, оларды психологиялық қолдаудың тиімді жүйесін құруға мүмкіндік береді.

Жауынгерлік іс-әрекеттердің психологиялық моделі мыналарды көрсетеді: сарбаздардың жауынгерлік белсенділігін не ынталандырады; жауынгерлік мінез-құлыққа қандай факторлар әсер етеді; стресс факторларының әсерінен ұрысқа қатысушының психикасында қандай өзгерістер болады; жауынгерлік іс-қарекеттердің тиімділігіне қол жеткізу

үшін жауынгерлік жағдайда қандай психологиялық құбылыстар түзетілуі тиіс [1, 63б].

Бұл сарбаздардың ішкі психологиялық мүмкіндіктеріне де, олардың айналасындағы әлеуметтік, жауынгерлік және экологиялық эргономикалық ортаға әсер ету арқылы жауынгерлік белсенділікке жүйелі түрде әсер етуге мүмкіндік береді.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Караяни А.Г., И.В. Сыромятников Военная психология: учебник для специалистов психологической работы Вооруженных Сил Российской Федерации. - М.: ВУ, 2016. - 500 с.

2. Маркин, А. В. Основы тактической подготовки современного солдата. - Мн.: Харвест, 2006

3. Байков Л. Л. Свойства боевых элементов и подготовка войск к войне и бою. - Одесса, 1910.

4. Макнаб К. Психологическая подготовка подразделений специального назначения. - М., 2002

5. Военная психология методология, теория, практика. Учебно-методическое пособие. Москва 1996 г

The article considers the factors influencing the increase in the effectiveness of combat actions of soldiers.

Keywords: *combat activity, soldier's psyche, combat factors, economic, socio-psychological factors.*

А.А. МҰҚАШЕВ

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті-Елбасы атындағы Ұлттық Қорғаныс Университетінің 2-курс магистранты,
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
7172839@mail.ru

ӘСКЕРИ ПРОКУРОРЛАР – ЗАҢДЫЛЫҚ КҮЗЕТІНДЕ

Мақалада әскери прокуратура органдарының Қазақстан Республикасы Қарулы Күштеріндегі, басқа әскерлері мен әскери құралымдарындағы заңдылықты қамтамасыз ету жайында айтылады.

Кілт сөздер: *әскери прокуратура, заңдылық, құқықтық тәртіп, Қарулы Күштер*

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету – Қазақстан Республикасы Жоғарғы Бас Қолбасшысының Қарулы Күштерге қойған басты тапсырмаларының бірі болып табылады [1].

Осы мақсатқа тек заңдылықты және әскери тәртіпті қатаң сақтай отырып қол жеткізуге болатыны айдан анық.

Әскери прокуратура органдары заңдылықтың бұзылуын анықтау және жою жолында тиісті шаралар қабылдап, өзінің өкілеттігін Конституция мен заңдарымызға сәйкес жүзеге асыруда [2].

Елдегі, оның ішінде әскери ортадағы заңдылықты сақтау – тәуелсіздігімізді нығайтудың басты талабы болып табылады. Ал

құқықбұзушылық – қоғамға зиян келтіретін және заң бойынша жазаланатын әрекет.

Әскери прокуратура органдары құқық қорғау және өзге де мемлекеттік құрылымдардың заңдылықты, құқықтық тәртіпті және қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ету, өзара ақпарат алмасу және ортақ міндеттер мен мақсаттарды іске асыруға қатысты жұмыстарды үйлестіретіні белгілі [3].

Мемлекет басшысы алға қойған міндеттерді іске асыру аясында әскери прокуратура органдары мемлекеттің әскери қауіпсіздігі мен Қарулы Күштердің қорғаныс қабілетін қамтамасыз ету, қаржы тәртібін, әскери қызметшілер мен олардың отбасылары мүшелерінің конституциялық құқықтары мен кепілдіктерін сақтау мәселелеріне баса назар аударылды.

Соңғы жылдары әскерлерде заңдылық деңгейін арттырудың тұрақты ди-намикасы сақталып отыр.

Әскери прокурорлардың қадағалау қызметі барысында қылмыстық үдерістің заңдылығы мен мемлекеттің мүддесін, әскерилердің және олардың жанұя мүшелерінің құқықтары мен денсаулығының қорғалуына назар аударылады.

Сонымен қатар, Бас әскери прокуратураның бастамасымен қылмыстың алдын алуға бағытталған бірқатар бағдарламалық құжаттар жүзеге асырылды. Әсіресе еліміздің Қарулы Күштері мен басқа да әскери құралымдардағы құқық бұзушылықтың алдын алу, өз-өзіне қол жұмсауды болдырмау бағытында бірқатар бағдарламалар сәтті орындалды [4].

Мемлекет басшысы атап өткендей, погондағы адамдар мінсіз мінез-құлқымен және жоғары кәсіби шеберлігімен ерекшеленуі керек.

Осы мақсатқа қол жеткізу үшін, соңғы жылдары әскери басқару және қылмыстық қудалау органдары әскерде құқық бұзушылықтың алдын-алуда жұмыстар атқаруда, бірқатар бірлескен жоспарлар аяқталды, жұмыстар бірлесе үйлестірілуде. Ол жүйелік сипатқа ие болып, ең бастысы соңғы нәтижені шығаруға бағдарланған.

Бүгінгі таңда, осы іс-қимылдар құқық бұзушылықтардың себептері мен жағдайларын мұқият анықтай отырып, шынайы және жедел әрекет етудің нормасына айналды.

Бұл құқық бұзушылыққа төзбеушіліктің ынтымақтастық атмосферасын құруға және әскери қызметшілердің құқықтық санасын көтеруге мүмкіндік береді.

Профилактикалық ықпал ету шаралары жарғыдан тыс өзара қарым-қатынастарды және осы негіздегі өзін-өзі өлтіруді азайтты, наразылық-талап қою қызметін ұйымдастыруда заң қызметтерін және әскери бөлімшелерді сапалы құқықтық сүйемелдеуді жандандырды.

«Әскерде қылмысқа орын жоқ» бағдарламасы аясында әскери прокурорлармен іске асырылған шаралар әскердегі қылмыс санының 468-ден 403-ке, яғни 14% азаюына ықпал етті [5].

Қол жеткізілген оң нәтижелер құқық бұзушылықтың алдын алуға бағытталған жаңа деңгейдегі шаралар қабылдап, нәтижесінде әскердегі қылмысты мүлдем жоюға негіз болуда.

Бас әскери прокуратураның ықпалымен, өзіннің жеке атсалысуының нәтижесінде жаңа бағдарлама әзірленді, соған сәйкес тиісті шаралар қолға алынуда [6].

Атап айтқанда республикалық деңгейде әскери прокурорлардың бастамасымен «Прокурор сағаты» атты жобаның аясында әскери ортадағы құқық бұзушылықтың алдын алуға, құқықтүсіндіру жұмыстарын жүргізуге бағытталған шаралар іске асырылуда. Осы орайда, әскери прокурорлардың заң ғылымымен қатар әскери ғылымды да игере отырып, солдаттар мен офицерлер алдында айтарлықтай жоғары деңгейде құқық түсіндіруді жүзеге асырып келетінін атап өткен жөн.

Әскери прокурормен кездесуге келген әскери қызметшілерге олардың көкейінде жүрген сұрақтарға, яғни әскери қызметті өткеруге, әскери қызметшілердің мәртебесі мен әлеуметтік қорғалуына қатысты, басқа да сауалдарға толық жауап беріледі.

Мысалға, тек өткен жылдың өзінде 400-ге жуық құқық түсіндіру шаралары жүргізілген. Оның ішінде 11 конференция, 9 семинар, 19 дөңгелек үстел, 210 лекция оқылып, 100-ден аса материалдар бұқаралық ақпарат құралдарына жарияланған.

Одан бөлек еліміздің әрбір әскери бөлімдерінде орнатылған хат жәшіктері арқылы түскен әскерилердің күнделікті сауалдары бойынша да тиісті шаралар қабылдап жатады.

Сонымен қатар барлық әскери бөлімдер мен ғимараттарда бейнебақылаудың жұмыс істеуі де құқық бұзушылықтың алдын алуға септігін тигізуде.

Айта кету керек, әскери ортада ер адамдармен қатар нәзік жанды әйелдер де бар қажыр-қайратын, күш-жігерін таныта отырып қызмет атқаруда. Сондықтан әскери бөлімдердегі әйелдер кеңесінің жұмыс жасауы оң нәтижелерге бастама болуда. Өйткені, аталмыш жиындар барысында әскери қызметшілердің әлеуметтік жағдайы, өзге де маңызды мәселелер талқыланады.

Бүгінгі күннің маңызды деген мәселелерінің бірі – жастарды мерзімді әскери қызметке шақыру кезінде олардың Отан алдындағы борыштарын адал атқаруына бағытталған әскери-патриоттық шараларды ұйымдастыру.

Осы мақсатта әскери прокурорлардың бастамасымен жыл сайын мектеп оқушыларын жергілікті әскери бөлімдердің күнделікті жұмысымен таныстыру, жаңа әскери техниканы тамашалауын қамтамасыз ету, мұражайларды аралату, ардагерлермен кездесу сияқты ұлтжандылықты арттыратын игі іс-шаралар жүзеге асырылуда.

Жоғарыдағыдай әскери-патриоттық тәрбиені қалыптастыратын шаралар жастарымыздың патриоттық және рухани-психологиялық қасиеттерін шыңдауға негіз болары сөзсіз.

Осы орайда жергілікті мектептерде «Кадет сыныптарының» ашылуы оқушылардың патриоттық тәрбиеленуі жолында айтарлықтай септігін тигізуде деп білеміз.

Осынау шаралардың барлығы әскери ортадағы заң бұзушылыққа жол бермеуге, әскери қызметшілердің Отан алдындағы қызметін абыроймен атқаруына мүмкіндік беретіні анық.

Әскерге шақыру барысындағы заңдылықтың қамтамасыз етілуіне оралатын болсақ, бірқатар мәселелер әлі де күн тәртібінде.

Жекелеген шақыру пункттерінің медициналық құрал-саймандармен және жабдықтармен жарақтандырылуының жай-күйі көп нәрсені қалайды [7].

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мысалы, Түркістан облысына дейін (Түркістан қаласында орналасқан) әскерге шақырылушыларға арналған жеке облыстық жинау пункті жоқ.

Шақыруды ұйымдастыру үшін жергілікті атқарушы орган Кентау қаласында тиісті жиһаз, ұйымдастыру техникасы, кеңсе керек-жарақтары, байланыс және интернет құралдары, қызметтік көлік және т.б. жоқ медициналық мекеме ғимаратын бөлген.

Еліміздің басқа да облыстарында шақыру пункттері жетіспейді.

Сонымен қатар, дәрігерлердің үй-жайлары қойылатын талаптарға көбіне жауап бермей жатады, медициналық құралдар мен дәрігерлер тапшы.

Әскери прокурорлардың жұмысы барысында жекелеген аймақтарда шақыру құрама пункттерін жеткілікті мөлшерде медициналық құралдармен және дәрігерлермен жасақтау жөнінде жеткілікті шаралар қабылдамайтыны анықталды.

Осы және өзге де заңдылықтың бұзылуына қатысты деректердің барлығы бойынша тиісті прокурорлық ықпал ету шаралары жүзеге асырылып, бұзушылықтардың алдын алу және оларды жою жолында айтарлықтай жұмыстар атқарылуда.

Ата Заңымызға сәйкес, Қазақстан Республикасын қорғау оның әрбір азаматының қасиетті борышы және міндеті болып табылады [8].

Отан қорғаушылар әрқашан ұлтжандылық пен өз халқына адал қызмет етудің, ар-намыс пен ерліктің, батылдықтың символындай болуы шарт, себебі өз елін, халқын қорғаудан асқан міндет жоқ.

Сондықтан да еліміздің әскери прокуратура органдары болашақ және қазіргі Отан қорғаушылардың жай-күйіне, құқықтарының бұзылмауына ерекше көңіл бөледі.

Әскери прокуратура органдары өзінің қалыптасуында үлкен және лайықты жолдан өтті.

Қазақстан Республикасы прокуратура органдарының ажырамас бөлігі бола тұра, әскери прокуратура ұлттық қауіпсіздікті нығайтуға, әскерлердің жауынгерлік дайындығын және жауынгерлік қабілеттерін арттыруға, Қарулы Күштердегі заңдылық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуге, әскери қызметшілердің конституциялық құқықтарын іске асыруға бағытталған маңызды міндеттерді атқарады, тәртіпті сақтауға және жастарды тәрбиелеудің әскери-патриоттық жүйесін дамытуға мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда Қазақстанның әскери прокуратурасы алға қойылған тапсырмаларды сәтті орындайтын тәуелсіз құқық қорғау органы болып табылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» Мемлекет басшысы 2022 жылғы 16 наурыздағы Қазақстан халқына Жолдауы;
2. Қазақстан Республикасы Конституциясының 83-бабы;
3. Қазақстан Республикасы «Прокуратура туралы» Заңының 20-бабы;
4. 2010-2012, 2013-2015, 2016-2018 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде, басқа әскерлері мен әскери құралымдарында құқық бұзушылықтың профилактикасы мен алдын алу бойынша бағдарламалары, «2012 – казармалық бұзақылықты жеңу жылы» Бағдарламасы;
5. «Әскерде қылмысқа орын жоқ» Бағдарламасы;
6. 2022-2024 жылдарға арналған «Әскерлердегі құқық бұзушылықтардың профилактикасы» Бағдарламасы;

7. Қазақстан Республикасының «Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» Заңының 27-бабы;

8. Қазақстан Республикасы Конституциясының 36-бабы.

The article discusses the rule of law of the military prosecutor's office in the Armed Forces, other troops and military formations of the Republic of Kazakhstan

Keywords: *military prosecutor's office, legality, law and order, Armed Forces*

Р.Р.ЯФАРОВ

студент 3 курса Казахского Национального института имени Аль-Фараби, г.

Алматы, Республика Казахстан

rasulyafarov_01@mail.ru

Научный руководитель – к.п.н., доцент Садвакасова З.М.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И ПОДХОДЫ РАБОТЫ С ПОСТТРАВМАТИЧЕСКИМИ СТРЕССОВЫМИ РАССТРОЙСТВАМИ ЧЕЛОВЕКА

В статье представлен теоретический анализ феномена ПТСР, описаны симптомы синдрома, некоторые особенности, а также обобщение основных психологических направлений психотерапии в лечении посттравматического стрессового расстройства.

Ключевые слова: *посттравматическое стрессовое расстройство, симптомы, особенности, направления психотерапии.*

Наш спокойный, гармоничный внутренний и внешний мир могут нарушить непредвиденные обстоятельства, неожиданный стресс, к которым были не готовы или не предполагали, что так случиться. События, которые произошли в г. Алматы, ситуация ЧП в стране с 5 по 19 января 2022 г., показали актуальность и востребованность специалистов психологов, и практической психологической помощи населению, в том числе пострадавшим лицам и их родным, свидетелям и очевидцам событий, врачам, сотрудникам правоохранительных органов, силовых и военных структур. Все люди сталкиваются в процессе жизни со стрессом, но не каждый знает, как себя вести в таких случаях и сохранить психическое здоровье. А тем более как восстановить свое психическое равновесие после стресса.

«Стресс» означает ощущение, что жизнь переполнена проблемами и угрозами. Любой стресс нарушает деятельность человека, его поведение, приводит к разнообразным психоэмоциональным нарушениям (тревожность, депрессия, неврозы, эмоциональная неустойчивость, упадок настроения, или, наоборот, перевозбуждение, гнев, нарушения памяти, бессонница, повышенная утомляемость и др.).

Наша жизнь состоит из различных элементов, эти элементы соприкасаются с нашим миром, как пример, в виде случаев, ситуаций, обстановок, в роли кармических уроков и не всегда человек может назвать присутствие этих элементов «доброжелательными», и кое – какие, имеют свойство травмировать и порождать для человека стресс. В индивидуальном порядке под натиском стресса, у каждого человека возникает своя брешь в

защите. Может пострадать когнитивная или эмоциональная сфера, а могут пострадать поведенческие аспекты. [1]

Не убирая из головы одну истину, что каждый имеет свой собственный уровень устойчивости к стрессу. Но любой стресс может стать травматическим и такое может произойти из-за воздействия какого-то стрессора, вызывающего специфические нарушения в психической сфере человека. Травмирующим событиям, например, являются - боевые действия, увиденные несчастные случаи, физическое насилие. Пережитое нарушает чувство безопасности человека и факта переживания стресса не исключает возникновение в будущем посттравматического стрессового расстройства (ПТСР).

Данная тема достаточно актуальна и имеет обширный потенциал получаемых и полученных знаний. Если обратиться к истории, то маятником вспоминается последствия вьетнамской войны - самоубийства, акты насилия, проблем в семейной и общественной жизни бывших участников войны. В отечественным эквиваленте война в Афганистане и необходимость оказания психологической и психотерапевтической помощи военным. Необходимость оказывать помощь выжившим в катастрофах и людям, подвергнутым к сексуальному насилию. [2]

Посттравматическое стрессовое расстройство (ПТСР) — это естественная реакция на переживание чего-то травмирующего, что глубоко затронуло психику, попутно принося сильные страдания. [3]

Такие страдания могут «взрастить» отголоски некоторых особенных проявлений, наблюдаемые при ПТСР:

- возникновение суицидальных мыслей
- ощущение бессмысленности и бесполезности своего существования
- стремление решать проблемы силовыми методами
- снижение способности к выражению эмоциональных проявлений,
- отрицательным отношением к жизни. [4]

Какие бывают негативные реакции, если человек не обучен специальным навыкам стрессоустойчивости и какие чаще всего может вызывать реакции?

Возможными реакциями на негативное событие бывает чувство страха и ужаса, кроме того, выделяют ряд симптомов ПТСР: повышенная тревожность, прокручивание в голове эпизоды психотравмы и переживание их повторно, как реальные, ночные кошмары, бессонница, нежелательные воспоминания. Также имеют место депрессии, эмоциональная притупленность, агрессия и раздражительность. [5]

Достаточно интересными с точки зрения психологии также можно выделить следующую группу симптомов.

1) «Повторные переживания»

Любой человек по-разному переживает обстоятельства, люди с ПТСР снятся тяжелые сны, непосредственно связанные с негативной ситуацией, на этом фоне возникает тревожные воспоминания о травме, что оставляет назойливую мысль о возможности повтора травмирующего события. Например, молодой человек в возрасте 24 лет, вернулся домой после двухгодичных боевых действий. За это время он подвергался различными

травмирующими факторами. После приезда он делится с семьей историей, в которой рассказывается о самом ужасно событии. Во время задания, взвод в котором служил молодой человек, подвергся обстрелу, результатом которого, была смерть товарища. Молодой человек, «держал» товарища на руках последние минуты его жизни. По возвращению домой, у вернувшегося возникли проблемы со сном из-за кошмаров, он стал остро реагировать на громкие звуки или проходящих у него за спиной людей. Смотря телевизор и случайно наткнувшись на информационный канал, в котором рассказывалось об автомобильной аварии. У молодого человека возникло переживание. Яркое воспоминание о том, как он держал на руках раненого друга. После этого началась истерика, родные добавляли, что молодой человек напрочь забыл, то что он находится дома, а не в районе боевых действий.

2) Избегание.

Любое событие, приносящее неприятное ощущение, за исключением редких случаев – будет избегаться. Например, человеку не хочется говорить или думать о травме или он начинает избегать определенных людей, мест, которые могут напомнить о событии. Кроме того, у людей снижается интерес к жизни, когда они чувствуют, что утратили связь с окружающими. Становятся настоящими «эмоциональными калеками», люди с ПТСР считают положительных моментов.

3) Постоянное чувство тревоги или ощущение.

Люди с ПТСР подвержены чувством тревоги, беспокойства из – за этого их мыслительные процессы настроены на постоянный анализ местности, людей, факторов, которые как-либо могут навредить. Например, мужчина, возвращался с остановки по дороге на работу и был ограблен группой лиц, при себе имели огнестрельное оружие. Во время ограбления мужчина получил травмы различных степеней тяжести. Несмотря на то, что мужчина был физически крепок и тело достаточно быстро восстанавливалось под наблюдениями врачей, психологическое состояние ухудшилось. У него возникли трудности, стало трудно ездить на работу. Он старался добираться на автобусе, но заметил, что постоянно анализирует лица людей, беспокоясь, что кто – то из пассажиров хочет навредить. Начав нервничать, естественно выходил из транспорта и пересаживался на такси. Мужчина, начинает вести себя агрессивно, по отношению к людям, смотрящим на него подозрительно. [3]

На практике в работе с ПТСР применяют различные подходы. В настоящее время психотерапия является одним из самых эффективных способов лечения людей с ПТСР. Выделяют следующие направления:

1. С помощью рациональной психотерапии объясняются механизмы и причины возникновения ПТСР.

2. С помощью методов психической саморегуляции происходит устранение симптомов тревожности и напряжения. В состав методов психической саморегуляции входят: аутотренинги, активная визуализация позитивных образов мышления.

3. С помощью когнитивной психотерапии происходит переосмысление неадаптивных мыслей.

4. С помощью метода - анализа стресса. Достигается снижение или прекращение душевных страданий солдата. Смысл методики - обсуждение

стресса, который испытывают солдаты, при этом происходит совместная деятельность, в процессе беседы решают общую задачу.

5. Психотерапия эмоциональных травм с помощью движения глаз является успешным методом и применяется у жертв катастроф, стихийных бедствий и насилия.

6. С помощью гештальт-терапии снижаются внутренние зажимы, за счет чего происходит стимуляция процесса развития, помогающий восстановить и оптимизировать процессы самостоятельной регуляции.

Военные психологи выделяют основные способы психологической поддержки, которую можно разделить на три группы: коммуникативные, организационные и аутогенные.

1. К коммуникативным методам относятся: зрительный контакт; одобрительная пантомима и другие; тактильные - прикосновение, рукопожатие, похлопывание по плечу; эмоциональные - помощь подчиненному в трудную для него минуту, сопереживание; активность - личный пример в активных и решительных действиях.

2. Организационными методами являются: вывод военнослужащих, во время боевых действий, в безопасное место; устранение источников травм; устранение возможных контактов между военнослужащими и лицами, которые подверглись моральному разложению.

3. Аутогенные методы психологической поддержки (самопомощь): это самые известные, одни из самых доступных и очень эффективных средств регулирования умственной деятельности. Это как простейшие методы саморегуляции, так и сложные психорегулирующие комплексы (аутогенная тренировка, самогипноз, медитация) [6]

Таким образом, своевременное психологическое сопровождение человека, сформированный когнитивный багаж, культура стрессоустойчивости и правильный выбор варианта конструктивного поведения способствует более быстрому устранению стрессогенных факторов, снижению уровня тревожности, улучшению психического и физического здоровья, восстановлению работоспособности. При совладании со стрессом появляется уверенность в себе, собственных ресурсах, повышается самооценка и восстанавливается внутренняя гармония человека, это приводит к удовлетворенности жизнью и развитию личности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Наенко Н.И. Психическая напряжённость - М.: Наука, 1976. -235 с.
2. Цейликман В.Э., Цейликман О.Б., Фекличева И.В. и др. Психологические, нейробиологические и нейро-эндокринологические особенности синдрома посттравматических стрессовых расстройств // Вестник ЮУрГУ. Серия «Психология». – 2018. – Т. 11, № 4. – С. 73–86.
3. Шила Раджа Преодоление травмы и ПТСР. Использование терапии принятия и ответственности, диалектической поведенческой и когнитивно-поведенческой терапий / пер. с англ. Т.И. Роулингс. — Киев.: Диалектика, 2021.— 192 с.
4. Волошин В.М. Клиническая типология посттравматических стрессовых расстройств и вопросы дифференцированной психофармакотерапии. // Психиатрия и психофармакология - 2001.- Т. 3- № 4. С. 125–129.
5. Кадыров Р.В. Посттравматическое стрессовое расстройство (PTSD): учебное пособие. – Изд. Речь, 2012. – 125 с.

6. Авдиенко Г.Ю. Психологическая коррекция и реабилитация участников боевых действий. – М.: ООО «Издательство Юрайт», 2018.- 119 с.

The article presents a theoretical analysis of the PTSD phenomenon, describes the symptoms and features of the syndrome, as well as a generalization of the main psychological directions of psychotherapy in the treatment of post-traumatic stress disorder.

Key words: *post-traumatic stress disorder, symptoms, features, directions of psychotherapy.*

М.М.ДАБЫЛТАЕВА

Әлеуметтік ғылымдар магистрі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы,
87474144707@yandex.kz

ТҰРҒЫНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАДАРЫНА СЕНІМІ (ҚАҢТАР ОҚИҒАСЫ КЕЙСІНДЕ)

Мақалада тұрғындардың құқық қорғау органдарына сенімі мәселесі қаңтар оқиға кейсінде БАҚ контент-анализдік талдау жасай отырып, тұрғындардың құқық қорғау органтарына сенімі мәселесі талданды. Статистикалық деректерді келтіре отырып, тұрғындардың құқық қорғау органдарын сенімінің деңгейін бағалап, азаматтардың құқықтық мәдениетінің қалыптасуы, құқықтық сауаттылық мәселесі қарастырылған.

Кілт сөздер: *БАҚ, контент-анализ, қаңтар оқиғасы, құқықтық мәдениет, құқықтық сауаттылық*

Елімізде орын алған саяси жағдайлар саяси биліктің жаңа бағытта, қоғамдық сананың жаңа бастамалармен жұмыс жасау керек екенін айқын көрсетіп отыр. Елде болған оқиға тек саяси институттардың ғана емес, басқа да әлеуметтік институттардың, атап айтсақ, экономикалық, құқық қорғау, дін институттарының да функцияларының жаңаруын талап етіп отыр. 2022 жылдың 4-5 қаңтарында болған оқиға бейбіт шеруден басталып жаппай наразылыққа ұласып, ел аумағын тұтас қамтып, наразылық мемлекеттің қауіпсіздігі мәселесі деңгейіне дейін жетті. Қаншама жазықсыз жазаланғандар, жазықсыз төгілген қан, қара жамылған отбасы сипаты бұл оқиғаға «Қаралы, қанды қаңтар» атауын беріп, халықтың, қоғамның санасын бір жаңғыртты.

БАҚ мен әлеуметтік желілерде әлемдік деңгейде талқыланған «Қазақстандағы қаңтар оқиғасы» өзінің саяси –экономикалық жағдайына байланысты, жан-жақты талқыланып, саяси, әлеуметтік, экономикалық, діни талдауларға түсіп, тарихи оқиға ретінде өзіндік бағасын алып жатыр.

Бұл жолғы наразылық экономикалық сипатта өрби отырып, саяси биліктің зардап шегуіне алып келді. Кедейшілік пен қымбатшылықтан зардап шеккен наразы тұрғындардың мұңына қажыған көңіл, қараңғы дін және қаксаған уағыз қосылып, жағдайдың қанды оқиғаға ұласауымен аяқталды. Наразылыққа тармақтап талап қоятын, нақты жоспары жоқ әр түрлі деңгейдегі, әр түрлі санадағы азаматтар шығып, оқиғаның әлемдік деңгейде саяси қауіпсіздікке ұласуына жол берді. Сырттан келген радикалды күштердің

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

арбауына түсіп, қаншама жазықсыз азаматтардан айырылды. Әлі де құқық қорғау органдарында жазықсыз жала жабылған азаматтардың қамалуы, қоғамның жан айқайы болып отыр.

Бұл тұрғыда жоғарыда атап өткендей әлеуметтік институттардың қызметі мәселесіне тоқталу орынды. Оның ішінде менің зерттеу тақырыбым аясында орын алған құқық қорғау органдары мен заң институты қызметіне деген сенім мәселесі болғандықтан, бұл оқиға бойынша БАҚ мен әлеуметтік желілердегі ақпараттарға контент-анализ жасау арқылы зерттеу жүргізілді.

Зерттеу жұмысы барысындағы контент-анализдік талдау толық аяқталмаған. Зерттеу жүргізілуде, нәтижесі мақала ретінде дайындалып жатыр. Ұсыныстар алынған деректерге негізделіп толықтырылады.)

«Қасіретті қаңтардан» кейін құқық қорғау органдарының, соның ішінде, полиция қызметкерлерінің заңсыз іс-әрекеттеріне қатысты арыз-шағымдар легі толастар емес. «Азаптады», «ұрды-соқты», «тірі кетіп, табытпен оралды», «өлгендердің өзін көрден қазып алып жатыр» деген жантүршігерлік оқиғаларды естіген сайын халықтың да ашу-ызасы үдей түсуде.[2] Келтірілген бұл деректертер тұрғындар мен құқық қорғау қызметкерлері арасындағы сенім мәселесінің одан ара шиеленісуі, сенім деңгейі формасының өзгеруі немесе жаңа форматта қалыптасуына алып келуі орынды құбылыс.

Қаңтар оқиғасы еліміздегі құқық қорғау органдарына деген тұрғындардың көзқарасы мен сенімі мәселесін жаңа бағытта зерттеуді талап етіп отырған оқиға болып отыр. Ескеретін жағдай құқық қорғау органдары ол мемлекеттің қауіпсіздігін басты міндеті деп санайтын әлеуметтік институттардың бірі болғандықтан, елдегі жағдайға байланысты бұл органның әлеуметтік мәртебесі мен қоғам алдындағы міндетін халық, қоғам дұрыс түсінуі қажет деп ойлаймын.

Тақырыпқа байланысты жасалынған контент-анализдік талдау зерттеу тақырыбының мақсаты мен міндеттеріне негізделіп отыр. Зерттеуде БАҚ мен әлеуметтік желілердегі ақпараттарды талдау бірлігі мен бағалау көрсеткішіне негізделген алдын-ала талдау жасалынды.

БАҚ мен әлеуметтік желілердегі ақпараттарға контент- анализдік талдау жасау арқылы алынған мәліметтерге сүйенетін болсақ, 2022 жылдың 4-5 қаңтарында Қазақстанда болған ереуілге және ереуілдің себептері мен нәтижесінде болған салдарларға ақпарат ресурстарының көпшілігі негативті мәліметтер бере отырып, теріс сипаттағы контенттердің жарияланғанын көріп отырмыз. Ондай контенттердің болуы орынды. Себебі бұл оқиға еліміздің саяси-экономикалық салаларына үлген зардаптар әкелді, қаншама адам шығыны орын алды. Қоғамдағы әділеттілік пен әділетсіздік таразысының жаңа санасы қалыптаса бастады. Бұл оқиға сарапшылар мен мамандар тарапынан өзіндік бағасын алып жатыр. Дегенменде, бұл оқиғаның саяси, экономикалық, діни, әлеуметтік астарларын зерттеп, тарихи баға беру уақыт еншісі.

№	Талдау бірлігі	Бағалау индикаторы	Барлығы
Мақала саны (әлі есептелін жатыр)		саны-18	беттері (-)
1	Егемен Қазақстан газеті	1.1.Оң 1.2. Бейтарап 1.3.Теріс	1.1-1 1.2-3 1.3-3
2	Хабар24 каналы	1.1.Теріс 1.2.Теріс	1.1-1 1.2-1
3	Қазақстан ТРК	1.1.Бейтарап ақпараттық 1.2.Теріс	1.1-1 1.2-1
4	https://sputnik.kz	1.1.Бейтарап ақпараттық	1.3-2
5	https://www.azattyq.org	1.1.Теріс 1.2.Теріс 1.4.Теріс	1.1-1 1.2-3 1.3-3
6	https://alashainasy.kz	1.1.Бейтарап ақпараттық	1.1-1
7	https://www.inform.kz	1.1.Бейтарап ақпараттық	1.1-1
8	https://orda.kz	1.1.Теріс 1.2.Теріс	1.1-1 1.1-2
9	https://www.currenttime.tv/	1.1.Теріс 1.2.Теріс	1.1-2 1.2-1
10	https://aikyn.kz/	1.1.Бейтарап ақпараттық	1.3-3

Қысқаша зерттеу барысында мынадай ұсыныстар туындап отыр:

1. Еліміздегі тұрғындардың құқық қорғау органдарына деген сенімін арттыру үшін, құқықтық мәдениетті қалыптастыру жұмыстарының жаңа механизмдерін әзірлеу қажет;

2. Орын алған саяси жағдайларды ескере отырып, қоғамдағы саяси көзқарастарды БАҚ ресурстар негізінде талдай келе, саяси мәдениеттің әлі де қалыптаспағанын және біздің қоғамда өзінің ережелер мен нормаларға сәйкес формасының болмауы байқалады. Осы тұрғыда саяси мәдениетті қалыптастыру дәне насихаттау жұмыстарын жетілдіру қажет;

3. Наразылыққа шыққан азаматтардың іс-қимылдарын талдай келе, мұң-мұқтажы мен талаптарын талқылай отырып, сонымен қатар қаңтар оқиғасындағы талаптары, еліміздегі барлық буын өкілдерінің құндылық бағдарларын жаңа форматта зерттеуді талап етіп отыр.

4. Еліміздің 30 жылдық тарихындағы саяси-экономикалық және әлеуметтік саясаттың әлсіреуі, жүйелі үлгілерінің қызметінің бұзылуы, «Жаңа Қазақстан» атты жаңаша форматтағы саяси реформалар мен жаңаша қоғамдық сана тұрғысынан құндылықтардың қалыптасу және дамыту үлгілерін жасауды талап етіп отыр.

Қасіретті қаңтар оқиғасы еліміздің тарих бетеріне жаңа саяси, экономикалық реформалардың бастауына алғышарт болды. Елімізде орын алған бұл саяси оқиғаның бірнеше астарлы себептері бар. Ол саяси, экономикалық, діни, әлеуметтік және қоғамдық сана деңгейіндегі мәселелерден туындап отыр. Сонымен қатар бұл оқиға құқық қорғау

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

институтының қызметінің де үлкен реформалар өткелінде тұрғанын дәлелдеді. Аталған салалардағы жаңаша үлгілер мен реформалар «Жаңа Қазақстанды» құруға бастама болатыны үміт оятады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. <https://egemen.kz/article/303236-qannan-qymbat-dgannan-qymbat-bul-otan>
2. <https://egemen.kz/article/302655-zhazyqsyzdar-dgapa-shekpessin>
3. <https://egemen.kz/article/303291-almatyda-terroristik-qauiptilikinh-qyzghylt-sary-denhgeyi-dgooylyady>
4. <https://alashainasy.kz/alash/kantar-okigalaryi-keznde-inkassator-kolkternn-kaupszdgn-4>
5. <https://aikyn.kz/182615/182615/>
6. <https://24.kz/ru/>

In the article, the problem of public confidence in law enforcement agencies was analyzed with the analysis of media content in the case of January events. According to statistics, the level of trust of the population in law enforcement agencies, the formation of a legal culture of citizens, and the issue of legal literacy are considered

Keywords: media, content analysis, January event, legal culture, legal literacy

Б.Р.АРЫСБАЕВ

Национальный университет обороны Республики Казахстан имени Первого Президента –Елбасы, г. Нур-Султан, Республики Казахстан
Arysbayev_79@mail.ru

Д.О.ЖҮСІПБЕК

магистр военных наук, Национальный университет обороны Республики Казахстан имени Первого Президента –Елбасы, г. Нур-Султан, Республики Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ И СВЯЗИ БРИГАД ПВО

На сегодняшний день управленческие процессы проходят стадию широкого применения средств автоматизации и внедрением автоматизированных систем управления войсками. Работа должностных лиц в режиме реального времени по сбору, анализу и отображению информации в едином информационном пространстве требуют оснащение органов управления современной военной техникой. В статье авторами обращается внимание, что эффективность управления зависит от реалий сегодняшних дней, это увеличение прохождения информации и работа в едином информационном пространстве требующих построение системы связи обладающей большой пропускной способностью. Внедрение комплексных аппаратных связи в состав подразделений связи повысит эффективность системы связи. На сегодняшний день на предприятиях оборонно – промышленного комплекса республики специализирующихся на выпуске военной техники связи можно произвести модернизацию или выпуск военной техники, в которых будут реализованы технологии беспроводного широкополосного радиодоступа.

Ключевые слова: противовоздушная оборона, система управления, комплексные аппаратные связи, система связи, каналы связи, беспроводные сети, эффективность, пропускная способность, беспроводный доступ, дестабилизирующий фактор.

События произошедшие на Балканах, Ближнем Востоке и недавние события на Украине показали возрастающую роль средств воздушного нападения противника. Быстрое развитие средств воздушного нападения противника и дальнейшая апробация их в военных конфликтах с целью дальнейшего совершенствования их и модернизации заставляет совершенствовать систему противовоздушной обороны (далее–ПВО).

На сегодняшний день на войска ПВО возложены большие задачи по охране стратегических объектов, административно территориальных единиц и войск при создании группировки войск на театре военных действий. Войска противовоздушной обороны сегодня сталкиваются огромным кластером проблем, одним из которых является беспилотные летательные аппараты промышленного или кустарного производства.

Данные беспилотные летательные аппараты могут нанести удар как по охраняемым объектам, так и по самим средствам ПВО. Кроме этого сегодня широкое развитие имеют средства радиоэлектронной борьбы. Применение которых в комплексе со средствами поражения в целях нанесения ударов по системам управления дают эффективность нарушения управления, дезорганизации войск, в следствии полное выведение системы и средств ПВО и охраняемых объектов.

Опыт применения войск ПВО и анализ последних конфликтов подтверждает тезис генерал-майора в отставке А.А.Тазехулахова: «...по статистике противоборство средств и систем ПВО и СВН в военных конфликтах конца XX – начала XXI века всегда заканчивалось убедительной победой последних» [1]. В своей статье автор также отмечает, что основными характеристиками, определяющими качество современной системы вооружения войск ПВО является «...заданные устойчивость и живучесть системы, обеспечивающие ее функционирование без существенного снижения уровня боевой эффективности и значительных потерь при интенсивном радиоэлектронном и огневом противодействии противника». Учитывая это при построении системы управления необходимо обратить внимание на систему управления и связи войск ПВО.

Система управления войск противовоздушной обороны прошла определённые этапы в своём развитии от управления телефонной связью с широким использованием проводных каналов связи и радио - до автоматизированных систем управления войсками.

Одним из вариантов повышения эффективности системы управления является тактическое построение подразделений зенитно- ракетных дивизионов нелинейно очаговым способом и распределённой в пространстве зенитно-ракетными установками. Решением этой проблемы является оснащение подразделений войск противовоздушной обороны техникой связи обеспечивающей независимость системы связи от таких характеристик средств связи как: дальность связи и пропускная способность каналов связи.

Широкое внедрение автоматизированных систем управления войсками требует построение системы связи обладающей высокой боевой готовностью, устойчивостью, мобильностью, пропускной способностью, разведзащищённостью, управляемостью и доступностью. И оснащение подразделений связи техникой связи обладающими такими свойствами как

мобильность, транспортабельность, скрытность, живучесть, манёвренность и т.д.

Управление подразделениями ПВО опираясь на сети радиосвязи может привести к нарушению управленческих процессов при воздействии средств радиоэлектронного подавления.

Система автоматизированного управления войсками требует большую пропускную способность каналов связи. Одним из направлений повышения устойчивости системы связи при воздействии дестабилизирующих факторов и частом перемещении подразделений является использование технологий WiMAX.

WiMAX (аббревиатура от Worldwide Interoperability for Microwave Access) – это технология широкополосной беспроводной связи, которая в отличие от других технологий радиодоступа, обеспечивает высокоскоростные соединения на больших расстояниях даже при отсутствии прямой видимости объекта, на отраженном сигнале.

Использование WiMAX позволяет организовать не только беспроводный мониторинг объекта, но и локальную вычислительную сеть между удалёнными объектами. WiMAX позволяет передавать данные по радиоканалу (подобно мобильной связи) в городских условиях, не смотря на застройки, деревья или погодные условия, кроме того WiMAX можно использовать (при необходимости) для высококачественной голосовой и видеосвязи [2].

Одним из успешных реализаций технологий широкополосного беспроводного доступа для подключения отдельных сетевых устройств по радиоканалу, по схеме «точка-много точек», с количеством устройств (абонентских станций) до 100 и суммарной скоростью передачи данных от 6 Мбит/с до 64 Мбит/с реализованы в комплексных аппаратных связях «Редут» П-260Т (У).

На рисунке 1 представлена Комплексная аппаратная связь П-260Т и П-260У Калужского завода телеграфной связи [3].

Рисунок 1- Комплексная аппаратная связи П-260Т, П-260У

На рисунке 2 показан вариант подключения элементов сети широкополосного радиодоступа в комплексной аппаратной связи.

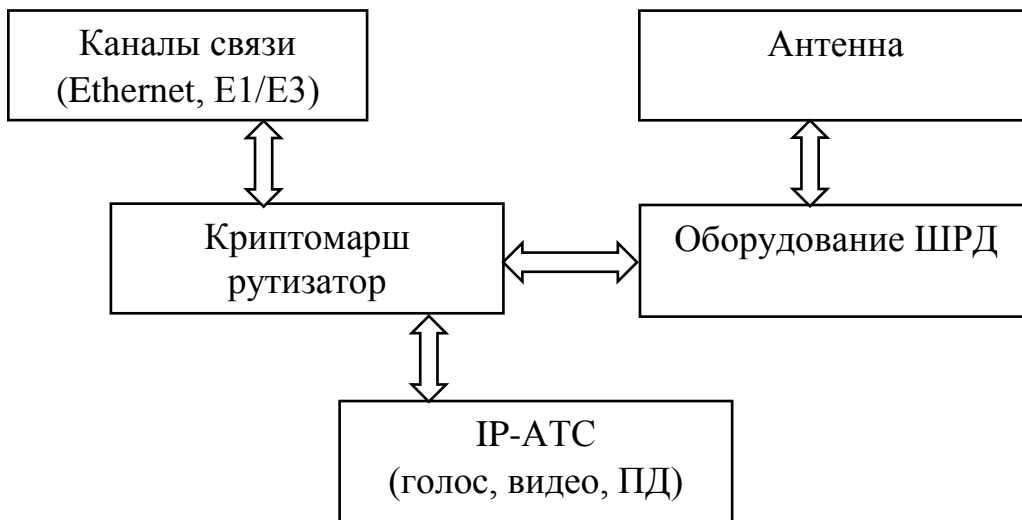

Рисунок 2- Вариант структуры элемента сети ШРД в комплексной аппаратной связи

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Таким образом, наличие комплексных аппаратных связи в подразделениях связи войск противовоздушной обороны имеющих в своём составе средства радиорелейной и спутниковой связи, а также средств криптографической защиты информации позволит повысить эффективность управления за счёт увеличения технических возможностей системы связи.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Тазехулахов А.А. Основные аспекты развития системы вооружения войсковой противовоздушной обороны на современном этапе, военно-теоретический журнал Военная мысль № 10 октябрь 2021, С.72.

2. Монвиж-Монтвид И.Е., Ермиков С.И. К вопросам построения охранных систем на основе робототехнических комплексов, Труды XVI Российской научно-технической конференции «Новые информационные технологии в системах связи и управления», 7 июня 2017 г. – г. Калуга: изд-во «Ноосфера» – 426 с., С. 325.

3. <http://bastion-karpenko.ru/radio-p-260-u>.

Today, management processes are going through the stage of widespread use of automation tools and the introduction of automated command and control systems. The work of officials in real time to collect, analyze and display information in a single information space requires equipping the control bodies with modern military equipment. In the article, the authors draw attention to the fact that the effectiveness of management depends on the realities of today, this is an increase in the passage of information and work in a single information space requiring the construction of a communication system with a large bandwidth. The introduction of integrated communication hardware into the communication units will increase the efficiency of the communication system. Today, at the enterprises of the military-industrial complex of the republic specializing in the production of military communications equipment, it is possible to modernize or produce military equipment, in which wireless broadband radio access technologies will be implemented.

Key words: *air defense, control system, complex hardware communications, communication system, communication channels, wireless networks, efficiency, throughput, wireless access, destabilizing factor.*

Ш.Д.МАЛКАЕВА

Бауыржан Момышұлы атындағы Алматы республикалық «Жас ұлан» мектебі,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
sh_m_82@mail.ru

ГИБРИДТІ СОҒЫСТАР ҚАЗІРГІ ЗАМАННЫҢ СИМВОЛЫ

«Гибридтік соғыс» – әскери техника емес, саяси үгіт-насихат, террор, жалған ақпарат және жауға экономикалық қысым көрсету күштерімен жүргізілетін соғыстың заманауи түрі. «Гибридті соғыс» сонымен қатар жау аумағындағы арнайы қызметтердің диверсиялық әрекеттерін және ақпаратты бұрмалаудың әртүрлі әдістерін қамтиды. Гибридті соғыстың басты ерекшелігі - дәстүрлі мағынада майдан мен тылдың болмауы, алыс қашықтыққа және жаһандық ұрыс жүйелерімен жабдықталған әртүрлі типтегі ұшақтардың бірлескен топтарының ауқымды операцияларды жүргізуі, сондай-ақ байланыс үстіндегі қашықтағы әрекеттерге үстемдік ету(жаумен тікелей байланысының болмауы).

Кілт сөздер: *гибридтік соғыс, ақпараттық соғыс, әскери доктрина, сызықты соғыс.*

Әлем қанша болса, сонша соғыс жалғасуда. Әр ғасыр сайын соғыстардың дамуы болып жатыр. Соғыстар жаңа сипатқа ие болады: әскерлер әрекетінің ауқымы өзгереді; жоғары дәлдіктегі қару, алыс қашықтықтағы қару, спутниктер қолданылады; жоғары технологиялар қолданылады; соғыстар ақпараттық сипатқа ие болады; халықаралық терроризм дамиды және т.б. [4]

Гибридтік соғыс - бұл елдер арасындағы жекпе-жек ретінде толық дәстүрлі сызықтық соғысты болдырмауға болатын жаңа уақыт соғысы. Сонымен бірге, адамзат ғасырлар мен мыңдаған жылдар бойы көріп үйренген классикалық соғыстың элементтері бар және қазіргі соғыс әдістерімен бірге қолданылады. Бұл әдістердің симбиозы соғыстың гибридті деп аталуына негіз болады.

Гибридті соғыстарды екі немесе одан да көп елдердің қақтығыстарға қатысатын армиялары арасындағы қарама-қайшылықтың орнына әдетте қолданылатын комбатанттар, тұлғасыз әскерлер, жеке әскерлер, өлім отрядтары, еріктілер, жалдамалылардың жауынгерлері қатысатын сусымалы соғыстар, прокси соғыстар деп те атауға болады. [1]

Гибридті соғыс кезінде жетекші тарап жаудың жергілікті халқының әртүрлі топтарына ықпал етуге баруы мүмкін.

Осылайша, гибридтік соғыста мемлекетке, тұрғылықты елге, билікке, режимге, жүйеге адал емес азаматтар топтары немесе халық топтары гибридтік соғыстың ең басты қатысушыларының бірі жау жағындағы басты одақтастар ретінде қарастырылады. Ол аймақтар, этникалық немесе діни топтар, дамудың сол немесе басқа векторын қолдаушылар, идеология, әлеуметтік жүйе, экономикалық қатынастар және т.б. болуы мүмкін.

Гибридтік соғыстың мақсаттары - мемлекеттің толық немесе ішінара ыдырауы, оның ішкі немесе сыртқы саяси бағытын сапалы өзгерту, мемлекеттік басшылықты адал режимдерге ауыстыру, елге сыртқы идеологиялық және қаржылық-экономикалық бақылау орнату, оны хаотизациялау және басқа мемлекеттердің немесе ТҰК диктатурасына бағыну.

Гибридті соғыстың басты ерекшелігі - дәстүрлі мағынада майдан мен тылдың болмауы, алыс қашықтыққа және жаһандық ұрыс жүйелерімен жабдықталған әртүрлі типтегі ұшақтардың бірлескен топтарының ауқымды операцияларды жүргізуі, сондай-ақ байланыс үстіндегі қашықтағы әрекеттерге үстемдік ету(жаумен тікелей байланысының болмауы). [4]

Гибридті соғыс:

Жетілдірілген әскери тактикалар мен әдіс-айлалардан;

Кибер соғыстан;

Ақпараттық жасырын операциялардан;

Жасқа да ұрыс жүргізудің стандартты емес,

әдістерінен тұратын қазіргі заманғы соғыс түрі болып қарастырылатынын атап қарастырсақ болады.

Осыған орай «Гибридті соғыс» ұғымы, соңғы уақытта өзінің дәстүрлі мағынада соғыс сипаттамасынан әлдеқайда асып түсер әсері мен ықпал ету күшін, өз контурын анық және сенімді түрде баяндаған шындыққа айналды.

Гибридті соғыс жүргізу технологияларын атап қарастырар болсақ, оларды былай тұжырымдамалап, қарастырсақ болады:

Ақпараттық соғыс;
Биологиялық қарулы соғыс;
Химиялық қарулы соғыс;
Психологиялық соғыс;
Экономикалық қарулы соғыс;
Идеологиялық соғыс.

Осы аталған гибриді соғыс жүргізу технологиялардың ішіндегі ақпараттық соғыстың түріне әлеуметтік анықтама беріп, сараптама жүргізіп көрсетейік. [3]

Ақпараттық соғыс идеология мен билік жүйесін ұамтитын құндылықтардың өзара іздейтін, антагонистік жүйелері әртүрлі билік жүйелері бар, жеке билік жүйелері бар адам қауымдастықтары арасында жүргізіледі. Мұндай қауымдастықтар мойындалған және танылмаған мемлекеттер, мемлекеттер одақтары, азаматтық соғыс тараптары, экстремистік, соның ішінде билікті күштеп басып алуға ұмтылатын террористік ұйымдар, сепаратистік, азаттық қозғалыстар болып табылады.

Стратегиялық деңгейде ақпараттық соғыс құндылықтарды, бірінші кезекте антагонистік, қарсы тұратын тараптарды бұзу мақсатында, оның ішінде өз мүддесіне оларды пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін, қарсыластың қарсы тұру әлеуетін бұзу, оның ресурстарын бағындыру үшін жүргізіледі. [4]

Ақпараттық соғыстың ерекшелігі, мұнда бірыңғай стратегиялық мақсат ерекше айқындалып, тактикалық деңгейдегі нақты жоспарлаудың болмауы қарастырылған және ядролық соғыстың жер шарының жойылып кету ықпал етуіне байланысты, ақпараттық соғыс қазіргі таңда идеологиялық, саяси, экономикалық текетірес барысында қолданылатын соғыстардың ең ықтималды түрі ретінде қабылданып отыр. [2]

Ақпараттық соғысқа билік құрған құрылымдар да, жеке қауымдастықтар да, топтар мен тұлғалар да қатыса алады.

Ақпараттық соғыс үздіксіз және қарулы күрес кезінде ғана емес, бейбіт уақытта да өткізіледі.

Қазақстан Республикасының 2017 жылғы әскери доктринасында гибриді соғыстар күрестің "гибридік" әдістері айқындамасымен көрсетілген және олар әскери күшті (оның ішінде қарсы тұрған Тараптың аумағындағы арнайы операциялар күштерін, жеке әскери, күзет компанияларын), әскери емес құралдарды кешенді қолданумен, сондай-ақ әскери-саяси және әскери-стратегиялық мақсаттарға қол жеткізу тәсілдері ретінде сипатталады және қарсы тұрған мемлекет аумағындағы жағдайды тұрақсыздандыру үшін басқа мемлекеттердің, террористік, экстремистік ұйымдар мен сепаратистік қозғалыстардың әлеуетін төмендетуге бағытталған шаралар қабылданатын болады.

"Гибридік соғыс", оның біріктіруші рөлі мен барлығын қамтитын орны - бұл саяси жүйені және экономиканы тұрақсыздандыру, адал көшбасшыларды ұсына отырып, қолданыстағы билік режимін құлату мақсатында бір және/немесе бірқатар мемлекеттердің (коалицияның) екінші мемлекетке қарсы кезең-кезеңмен, мақсатты, алдын-ала жоспарланған әрекеті және қылмыстық, санкциялық (Экономикалық), ақпараттық, кибер соғыс және

басқа да әрекеттер арқылы олардың мүдделерін алға жылжыту, оны дәстүрлі және дәстүрлі түрде жүзеге асыруға болады.

Гибридті соғыстың жиі келтірілген мысалдарының бірі **2006 ж. Израиль мен Хезболла арасындағы қақтығыс**. Хезболла демеушілік ететін күрделі мемлекеттік емес актер Иран. Топ көбінесе Иранның сенімді өкілі ретінде әрекет етсе де, оның өзінің күн тәртібі бар. Израиль әскерлерін ұрлап әкетуге Ираннан гөрі Хезболланың саясаты себеп болды, бұл соғысқа түрткі болды.^[13] Бұл соғыста Хезболланың 30 000-ға жуық Израильдің тұрақты әскері шабуылдаған жергілікті халыққа орналастырылған шамамен 3000 жауынгері болған.^[12] Топ партизандар мен тұрақты әскерлерден тұратын орталықтандырылмаған жасушаларды қолданды, олар ұлттық мемлекеттер қолданатын қару-жарақпен қаруланған, мысалы, танкке қарсы зымырандар, зымырандар, қарулы ұшқышсыз ұшу аппараттары және жетілдірілген қолдан жасалған жарылғыш құрылғылар.^[30] «Хезболла» жасушалары зақымданған Израиль тікұшақтарын құлатты Меркава Шифрланған ұялы телефондармен байланысқан IV танктер және Израиль әскерлерінің қозғалысын түнгі көру және жылу бейнелеу құралдарымен бақылап отырды. Иран Quds Force жедел қызметкерлер дамыған жүйелердің тәлімгерлері мен жеткізушілері ретінде әрекет етті.

«Хезболла» бұқаралық коммуникацияның көмегімен қақтығыстың барлық кезеңінде қабылдау майданында басым болатын майдан фотосуреттері мен бейнелерін таратты. Израиль ұрыс даласындағы соғыста жеңілген жоқ, бірақ ақпараттық шайқаста жеңілді, өйткені Израильдің жеңіліске ұшырағаны туралы үлкен түсінік болды. [6]

"Гибридті соғыс" мазмұны:

- саяси бопсалау;
- мемлекет аумағында диверсиялық жұмыстарды ұйымдастыру;
- Халықаралық экономикалық шектеулер (Санкциялар);
- қанағаттанбаған тараптарды көрсету;
- елдің ерекше қорғалатын және стратегиялық объектілеріндегі диверсиялар;
- ақпараттық соғыс және насихат;
- түрлі-түсті төңкерістер;
- нақты жағдайға қатысты мемлекеттің бағытын өзгерту және қарсыласты күш-жігерін бытыраңқылыққа мәжбүрлеу;
- мемлекеттің барлық аумақтарындағы Ұлттық қауіпсіздік жүйесінің негізгі элементтері бойынша келісілген нақты әрекеттер. [5]

Қорыта келе, гибридтік соғыс кез-келген адам құқықтарын елемейіне негізделген ХХІ ғасырлық жаңа әскери терминдік соғыс түрі екенін білдік. Оның ортақ мақсаты - зардап шеккен мемлекеттің сыртқы басқаруға беруі. Мұны істеу үшін саяси, әлеуметтік-экономикалық, ақпараттық-насихаттау және басқа да көптеген күштер азайып бара жатыр. Гибридтік соғыс стратегиясы қазіргі үкіметтің тұрақсыздығына және наразылық қозғалысының ұйымдастырылуына бағытталған. Стратегияның негізгі қағидаттары саяси және әскери басшылықты, әлеуметтік-экономикалық құрылымдарды және мәдени-дүниетанымдық саланы тұрақсыздандыру мақсатында барлық күштерді елдің тар және осал жерлеріне шығарып тастау көзделеді. Мұның бәрі мемлекеттің бөлінуіне және оның сыртқы күштерге берілуіне әкеледі.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. McCuen, Джон Дж. гибридных войн. / Военный Обзор 88.2 (2008): 107. (англ.).
2. Мартин Либики. «Что такое *информационная война?*». Саяси – әлеуметтік пайымдау. Ғылыми тұжырымдалған мақала. – АҚШ: 6 авг. 1999 ж.
3. Кунцевич А. Д., Назаркин Ю. К. Химическая война США в Индокитае, 1987.
4. «Айбын» республикалық әскери-сараптамалық журнал, Нұр-Сұлтан қаласы 2015 жыл, №11; 2021 жыл №9
5. Половенко О., Грозный О. «Гибридная война: миф или реальность?», «Красная звезда», 02.02.2015
6. Савельев А. Теория и практика современной войны // Мировая экономика и международные отношения, 2019, том 63, № 6. С. 122-128.

"Hybrid war" is a modern form of War conducted not by military equipment, but by the forces of political propaganda, terror, misinformation and economic pressure on the enemy. "Hybrid warfare" also includes subversive actions of special services on enemy territory and various methods of falsifying information. The main feature of hybrid warfare is the absence of front and rear in the traditional sense, the ability of joint groups of aircraft of various types equipped with long - range and Global Combat Systems to conduct large-scale operations, as well as the dominance of remote actions over communications (the absence of direct contact with the enemy).

Key words: Hybrid War, Information War, military doctrine, linear war.

ABDULLAH SAEED

Assistant Professor of Kabul Polytechnic University, Kabul City,
The Islamic Republic of Afghanistan

Ph.D. Student, Faculty of Political Science, Al- Farabi Kazakh
National University, Almaty city, the Republic of Kazakhstan

Asaeed.mohe@gmail.com / Asaeed.kpu@gmail.com

**U.S. MILITARY PRESENCE IN AFGHANISTAN BEFORE WITHDRAW
AN ANALYSIS OF REGIONAL SECURITY IN CENTRAL ASIA**

This article aims to analyze the U.S. Military Presence in Afghanistan before withdrawal, its Regional Security Impact especially on Central Asia, and the politico-military cooperation among regional security complexes including Central Asia. After the 9/11 terrorist operations the war against terrorism started, Afghanistan was located at the center of US-USSR competitions. Lastly, the dyadic tension led to the invasion of the country by the U.S. NATO, and other Military Organizations and its occupation. Today, the geopolitical tensions in the surrounding regions, the worsening situation in Afghanistan, as well as intraregional socio-political and socio-economic problems directly affect the security situation in Central Asia. In this regard, after 9/11 attacks on the U.S. reshaped the world politics. The priorities got changed and Terrorism was categorized as one of the top challenges to the entire globe. New engagements and partnerships emerged. The impacts of 9/11 were so grave that is why all nations of the world came on the same page to fight terrorism. Afghanistan became the epicenter of the global war on terror. The impacts of instability and insurgency in Afghanistan were also borrowed by the adjacent regions. Central Asia got greatly affected from what has been going on in Afghanistan. The research shows that whatever narratives were developed in regard to the Afghan war and the terrorist cause, there were hidden interests of the powers that were involved. Furthermore, what has been done or what is being done in Afghanistan in the name of progress and development, the interests weigh heavier than the humanitarian aspect in the long run. U.S. has always been after its interests in this long-lasting conflict whether that be enhancing its influence in the regional affairs of Central Asia or the US ambitions of countering China and Russia from increasing their influence in the strategically important regions of the world. It seems that the regional security complex theory could be helpful here. Security complex theory was first sketched out by Barry Buzan. Security complexes address the level of the region located between national units and the international system. So, the theory focuses on the regions as objects of security analysis and offers an analytical framework for dealing with them. The aim of this theory is to highlight the relative autonomy of regional security relations. In this regard, seven factors including geographical neighborhood, models of amity and enmity, the existence of two influential actors, relative independence, security interdependence, cultural-civilizational relationships, and economic relations have been examined in the regions from the East to south and center of Asia. military strategies, narratives, and justifications by the U.S. may have contributed to state failure in Afghanistan. As the legitimacy of earlier external interventions is called into question, while the road ahead for Afghanistan remains precarious, thinking about a new paradigm of post-war reconstruction becomes important for the country and its people in years to come.

Keywords: States, Terrorism, Relations, U.S, Central Asia, Afghanistan, War, Stability, Security. Military, Region, Geopolitics, Interest.

Geography plays a very significant role in international politics. It is one of the most important determinants of the foreign policy of any state. Geography plays

a very important role in the survival and economic growth of a state. It is the geography of a state that determines how to protect it from external aggressions and how to integrate it internally. Moreover, powerful states seek to achieve their interests and objectives beyond their national territories by dominating other states politically and militarily. Dominating over another state by political influence and military presence do affect the whole region in one way or another. The Central Asia is steadily gaining their influence in international politics and constitute a very important part in the international system. Thus, they are believed to be very important for the major powers such as, China, Russia, the European states, Japan, and more importantly United States of America (U.S.A), which is contemporarily more powerful among the others according to a well-known writer John J. Mearsheimer. In the contemporary world politics, the states of Central Asia have gained much importance that mostly all of the powerful states want substantial engagement with them to enhance economic growth and political might (Farooq & Rashid, 2017). After the Cold war ended in 1991, the Central Asia got independence as a result of Soviet disintegration and became a new region of interest. The end of Cold War did not put a stop to the politics of dominance over different regions of the world among the major powers. (Hussain, 2016). Central Asian region, which is on the West-North of the South Asian region and geographically separated by Afghanistan in between both regions; there are five post- Soviet states named as Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan. All these states are land-locked in geography but today Central Asia is playing vital role in the international politics. Furthermore, the region has a significance due to its geopolitics and economic aspects. The region is rich in natural resources such as, gas and oil and coal, to which all major international or regional powers such as U.S, China, Russia, Iran, India and Pakistan want to get their energy needs from (Akhter, 2010) which are compatibilities of interests but with incompatible policies to exert influence and exceed over other states in the region (Akhter, 2010). In past, U.S military and security engagement remained more visible which was in 1990s where the main objective was to support and protect the sovereignty and independent of Central Asian republics and to improve their border security against foreign aggressions (Akhter, 2010). Since then U.S is willing to sustain better relations with Central Asian states. U.S objective in the region was not only to condense the influence of the Russia and China in the region but also to cooperate and contribute through economic, political, social, and enhancement in security ties with Central Asian states (Cohen, 2006). At the same time, most importantly, U.S want to acquire easy access to the natural resources of Central Asia such as the gas and oil of the region. Another challenge which U.S want to eliminate is the Islamic extremism and terrorism and to stop the illegal activities such as narcotics, drugs, opium, weapons, terrorist activities from Afghanistan through Central Asian states by providing the military and security assistance to the region (Akhter, 2010). Overall security involvement of US clearly indicates the major U.S. interests, in simple words regional security, energy, democracy and influence over the Caspian region and the United States of America considers that as an alternative source (Cohen, 2006). This research paper will be analyzing the current presence of U.S in Afghanistan, especially, its military presence in the country and its implications over the Central Asian regional

security. This study would be analyzing the implications of U.S over Chinese and Russian interests in past and present.

U.S. Strategic Interests in Central Asia

Central Asia is a very important region of the continent Asia, The Central Asia is energy rich and resourceful region. Central Asia has large reserves of natural resources. All the countries of Central Asia are landlocked geographically and Muslim populated demographically. It has strategically very important geography as the region is surrounded by China, Russia and Middle East. The Central Asia is growing its influence at regional as well as at international level due to its growing significance in geo-politics and geo-economics. All the Central Asian states were part of the former USSR and got them independence after the disintegration of USSR in 1991. After their independence, the Central Asian states had severe problems of civil war, corruption, elite class system, authoritarianism and human rights violation. Although the Central Asian states had got independence but they were highly under Russian influence.

On the other hand, the U.S had its own interests in the region since beginning. The U.S. interests in the region can be better understood as geopolitical and geo-strategic. In order to get reach to the Caspian energy, to introduce true democracy, to denuclearize the region, to reduce the Russian influence, to minimize the role of Iran and to counter the China's future economic and strategic endeavors in the region, U.S. had plunged into the Central Asia in the early 1990's. Despite the above-mentioned U.S. interests in the region, the Central Asia could not draw sufficient U.S. attention until 9/11, for many reasons and challenges. Although the U.S leaders understood the variety and extent of Central Asian problems but they were not willing to undertake significant strategic commitments over there. However, the Al- Qaida's 9/11 attacks revealed the U.S national interests in the region and compelled them to focus on the problems of Central Asia. In the first place, the U.S strategic engagement with Central Asia could prove helpful to the war on terror. Secondly, the Central Asian environment was supposed to be quite suitable for the expansion of Al-Qaeda and other terrorist groups. Therefore, U.S. signed security agreements with the Central Asian states, which allowed U.S. to establish military infrastructure in Uzbekistan, Kyrgyzstan etc. (Fatima, T. K, 2014).

U.S. Strategic Engagements with the Central Asian States

In the beginning, the relations between U, S, and the Central Asia were not as good because the newly born Central Asian states were still under the Russian influence due to their past legacy of the former USSR. However, its long-term interests in the region were more than enough to push the U.S. to go for establishment of relations with the Central Asian states. At that time, the U.S. primary interests in the region were strategic in nature, specifically to protect and secure the independence, sovereignty and security of Central Asian states as the region was badly hit by civil war, lack of central power, terrorism, and corruption. In order to achieve this end, U.S had to stabilize the region internally. The U.S. concerns raised further when along with Russia, Iran also began maximizing its role in the region. In this regard, the Clinton Administration adopted a containment policy towards Tehran to minimize its role by strengthening the U.S. relations with the Central Asian states (Nichol, 2010).

The U.S. engagement with the regional states had been portrayed as a response towards the presence of other powers in the region. Hence, the U.S. became one of those states that had plunged into Central Asia to achieve their goals and objectives in the region by countering one another. Moreover, the U.S. intended to expand its military bases in the region to integrate all the sovereign states of Central Asia and to connect their economic systems with the western political economy. One of the major reasons of political and military integration of the Central Asian states was to counter the influence of other states in the region such as Russia, China and Iran. But the U.S. faced many obstacles in its pursuit of getting dominance in the region as the Central Asia was becoming critically instable region due to the rising corruptions, drug trafficking and terrorism. (Blank, 2007).

After the U.S. intervened in Afghanistan, it intensified its involvement in the regional affairs. It was the geo-political importance of the region for US in its war on terror that the U.S. official stance in 2003 reflected that the U.S. had long-term interests in the region. While, the former Secretary of Defense Donald Rumsfeld expressed that, it was the Caspian security that was important for U.S, and that for world energy security had to be assured in the area. Moreover, some policymakers of the time argued that, U.S had intentions of long-term involvement in the region which could provide U.S. essential resource options in Central Asia and to contain the influence of the regional actors such as Russia, Iran and China. Therefore, U.S. policymaker asserted that U.S. must avail and secure the geo-political and geo-strategic importance of the Central Asia region at any cost (Troitskiy, 2007).

The region of Central Asia shares a long border with Afghanistan, therefore when the US was going for the 'Operations Enduring Freedom' (OEF) in Afghanistan; it initiated counterterrorism efforts and defense agreements with Central Asian states. All the five states of Central Asia were in a position to be cooperative with the U.S. and NATO in order to eliminate terrorism from the region. However, U.S. and Central Asian states agreed to build military and security means based on mutual cooperation because it seemed impossible to abolish the terrorist organizations without the support of Central Asian states.

Moreover, it has also been argued in literatures that Washington wished to establish bilateral military relations with Central Asia to achieve its own geo-political and geo- strategic interests over there (Blank, 2007).

U.S. identified its greater interests in the region under the National Security Act (NSA), which argued that there was a perceived threat from Al Qaeda and the Taliban government in Afghanistan. In this regard, U.S. signed bilateral agreements with the Central Asian states. U.S achieved its access to establish air bases at Karshi, Khanabad in the Republic of Uzbekistan as well as in Manas, Kyrgyzstan. Moreover, the agreements provided air space over the territories of Central Asian states to the US Air Force and it also utilized the Tajikistan air base in the beginning temporarily. In return, U.S. also, singed exchanged information with Central Asian states (Rumer, Sokolsky & Stronski, 2016). In this regard, U.S. initiated counterterrorism efforts and defense agreements with Central Asia, which became further vehement after 9/11. In May 2001, the heads of the Central Command (CENTCOM) General Tommy Franks and General Anthony Zinni visited Dushanbe, Tajikistan to encourage stability and counterterrorism efforts in the country. In response, Tajikistan also committed to join the North Atlantic Treaty Organization (NATO) alliance for peacekeeping program (Blank, 2007). U.S.

initiated the Nonproliferation, Antiterrorism Demining and Related program (NAD), for enhancing operational capabilities of Central Asian force for combating terrorism. Moreover, all five states received funds under this program. However, the funds were cut off by the U.S. State Department due to the bad governance and worst records for human rights and inadequate progress for democracy (Oliker & Shalpak, 2005).

U.S Presence in Afghanistan and its Security Implications

The U.S. presence in Afghanistan has many impacts on the regional security as well as the overall political and economic affairs of the region. Similarly, China and Russia have their own interest in the region, which are greatly affected by the US presence in Afghanistan. The U.S. military presence in Afghanistan creates hurdles for the China's dream of the greater regional connectivity and the Russian interests in the Central Asia. Therefore, all the regional states including Russia and China have their own responses towards the Afghan issue and they have different roles while tackling the issue according to their own interests. Afghanistan is a landlocked country yet it plays a very significant role in the regional affairs as well as in the world politics. Afghanistan possesses a very important geographical location in center of South Asia, Central Asia and Middle hence it connects these three distinct geopolitically important regions. Moreover, Afghanistan's geographical location has much importance in the terms of geo-economics for the region specifically and the world in general. However, its geostrategic and geopolitical nature has always been challenging for the external powers throughout its history. Likewise, the contemporary Afghanistan is as challenging as it has been in the past. Today Afghanistan is not only a major challenge for the regional states but to all those major external powers who pursue their interests in Afghanistan. Therefore, Afghanistan, as a state, cast both positive and negative impacts on the region especially on Central Asia (Khan, 2014). The two-decade long war in Afghanistan caused a lot of destruction in the country. The level of destruction can be evaluated by the fact that about 80 percent of schools were destroyed in a country where education was greatly discouraged during the Taliban regime who had not only banned the women education in the country but had imposed restraints on male education too. Moreover, thousands of civilians died which included women and children in a country where only 9 percent of the population had approach to the basic healthcare services. However, the US and the coalition forces blamed the Taliban for the destruction and argued that they had paid for rebuilding the country. According to the former President of Afghanistan Ashraf Ghani, \$2.4 billion had been pledged for the uplift of Afghanistan in its infrastructural development, rehabilitation projects and socio-economic activities with help of the international community. However, despite the high-level arrangements on behalf of the Afghan government and the NATO forces, they could not contain the Taliban from growing their influence in the country (Bowman, 2010).

Although Afghanistan has been the epicenter of the main issue, however the US presence in Afghanistan has cast grave security implications on the region. The Central Asia have borrowed both positive and negative impacts from the Afghan Issue. After the 9/11 attacks on the United States, the then Bush Administration assumed a policy focused on security, energy development and domestic reforms towards Central Asia. At the time, the problems of Central Asia according to the U.S. included crime, terrorism ethnic and civil tensions, authoritarian regimes and

corruption that were more than enough to jeopardize the security of all the new states of Central Asia. Therefore, the Bush Administration realized after the 9/11 attacks that "it was critical to the national interests of the United States that we greatly enhance our relations with the five Central Asian countries" in order to minimize the likelihood of Islamic terrorism to get foothold in the region. In this regard, US established military bases in the region to support U.S.-led coalition operations in Afghanistan. (Nichol, 2010). However, despite the engagement of the Central Asian states with the US against terrorism, the illegal drug trafficking could not stop. The use and trafficking of illegal narcotics creates problems for the independence, security and development of the Central Asian states. The drug trafficking stunts the economic development and the political stability as it exacerbates crime, corruption, terrorism, and health problems. These illegal activities strengthen the terrorist organizations as the Taliban and the IMU are alleged to be involved in drug trafficking and generate revenues. The IMU, which is a major terrorist threat for some Central Asian states is said to be a major heroin smuggler through the Central Asia, although U.S. operations in Afghanistan disrupted the IM drug trafficking in the beginning to some extent (Nichol, 2010).

Under the Obama Administration, the US policy towards the Central Asia revolved around the long-term security and stability of the region. The U.S. interests included combating the drug production and trafficking, terrorism and facilitating the development of oil production and fostering human rights, democratization, trade, and free markets. The United States also sought to cope with the dangers posed to its security by the transfer of strategic, nuclear, chemical and biological weapons and expertise to the terrorists. It also focused on to address the threats posed to region by the involvement of Iran (Nichol, 2010).

The 9/11 attacks on US reshaped the world politics. The priorities got changed and new narratives were developed. Terrorism was categorized as one of the top challenges to the entire globe. New engagements and partnerships emerged. The impacts of 9/11 were so grave that for the first time almost all nations of the world came on the same page to fight terrorism. Afghanistan became the epicenter of the global war on terror. The Taliban government was toppled which was followed by a long insurgency in Afghanistan that lasted for years and still continue. The impacts of instability and insurgency in Afghanistan were also borrowed by the adjacent regions. Central Asia got greatly affected from what has been going on in Afghanistan. The research shows that whatever narratives were developed in regard to the Afghan war and the terrorism cause, there were hidden interests of the powers that were involved. Furthermore, what has been done or what is being done in Afghanistan in the name of progress and development, the interests weigh heavier than the humanitarian aspect in the long run. U.S. has always been after its interests in this long lasting conflict whether that be enhancing its influence in the regional affairs of Central Asia or then the US ambitions of countering China and Russia from increasing their influence in the strategically important regions of the world. Moreover, U.S has long history of interference in both the regions basically aimed at countering Soviet Union and other major players in the region. While, studying the relations between the U.S. and the regional states, we must have to keep their historical background as a determinant of the contemporary political setups of the Central Asian states. Since the Cold War era, the history shows that US has it involvement in this part of the world in one way or

another which not only unveil the U.S. hegemonic ambitions but it also put light on the importance of these regions in the world political affairs. The political instability in the region has always let others to gain their interests by exploiting the regional tensions or it will not be wrong to say that the interests of others have never let the region to get stabilized politically. As repeated several times that Afghanistan is located at the junction of very important regions which enhance its geostrategic importance that in turn has always pushed it into a continuous loop of the great games always leaving it destabilized. Besides, it has been politically unstable in its internal affairs since long time. These ground realities have invited the hegemonic powers to establish their foothold in Afghanistan. Throughout the history of Afghanistan, major powers have come to interfere in Afghanistan to achieve their national interests of political or strategic nature. From the great game of nineteenth century between the Great Britain and Russia to the USSR intervention in 1979 and then from the different foreign proxies in the Afghan civil war to the US military rush in 2001 after the 9/11 attacks, Afghanistan has been wrecked time upon time. Where Afghanistan has been a battlefield of external powers or its own civil wars, on one hand it has remained underdeveloped while on the other hand, it has affected the adjoined states. For example, Pakistan alone has lost more than seventy thousand lives in the recent Afghan conflict and billions of dollars' loss to its economy. Same is the case with the Central Asian states. Iran too is not an exception. Therefore, the regional states need to come together to settle the problem of Afghanistan on permanent basis. Today U.S. has grown greater influence in Central Asia. The Afghan conflict erects obstacles in the regional connectivity, which is to the detriment of all the regional states. US is fulfilling its ends of containment by staying in Afghanistan. As China has greater ambitions of the regional connectivity so the question arises that whether the Chinese dream of the greater regional connectivity will get fulfilled in the presence of US military in Afghanistan. At the same time, US energy market in the regions is important to be secured too. So there is need to an equilibrium between the military struggles and the economic activities. To that end, there comes a greater responsibility in part of the Afghan stakeholders and generally its people. Moreover, U.S involvement in the region seems too aimed at the tapped and untapped natural resources of the region. Apart from that, US want to reduce the role of the key players, such as Russia and China. On the other hand, China has established several projects to boost up its economy to counter the major powers. As in the modern world, there is a very little chance of military confrontation or conventional wars or other hard power politics and world is busy in competing with each other over economic, political and diplomatic tactics. Therefore, to counter the U.S hard power politics, major power states are utilizing the other way round strategies. Similarly, Russia has been interfering in the politics of Central Asia because Russia considers that it is the legacy of Russian history to be maintained. Moreover, as these states were dependent on Russia in the beginning for their defense, economic, geographical and political affairs, Russia still has a greater influence in the region and is not happy with the US engagements in its backyard. Consequently, the relations of the US with the regional states are not as such friendly because the national interests of these powers diverge at one point or another from one another. Moreover, US has different kind of political, economic, strategically and military interests in the region of Central Asian.

Findings

1. The US presence in Afghanistan has grave impacts on the security as well as the overall political and economic affairs of Central Asia.
2. US has different interests in the region of political, economic and strategic nature and its military presence in Afghanistan is aimed at achieving these interests.
3. The US presence in Afghanistan has created different obstacles in the way of the regional connectivity and economic growth.
4. The US military intervention has greatly harmed the peace and stability of Central Asia.
5. Among the many interests behind the US presence in Afghanistan, countering China and Russia from growing their influence towards Central Asia and South Asia is the top in the list.
6. After 15th August 2021 U.S. withdrawal from Afghanistan once again pushed Afghanistan into a new tug of war between the proxies of the regional powers.
7. The regional peace and stability is greatly linked with Afghanistan.
8. The regional states and powers have different responses to the U.S. presence in Afghanistan based on their own power projection strategies.

REFERENCES:

1. Akhtar, N. (2019). India's Regional Strategic outlook and influence via Afghanistan. *UNISCI Journal*, 17(49), 173-190.
2. Akhter, U. (2010). Central Asia Security: Issues and Implications for US Interests. *ISSRA Journal*, 10(1), 37-63.
3. Blank, S. (2007). U.S. interests in Central Asia and the challenging them. *Demokratizatsiya*
4. *Journal of Post-Soviet Democratization*, 15(3), 312-334.
5. Blank, S. & Kim, Y. (2018, September 21). Making Sense of Russia's Policy in Afghanistan. French Institute of International Relations. Retrieved from: <https://www.ifri.org/en/publications/etudes-de-lifri/russieneireports/making-sense-Russia-policy-Afghanistan>
6. Bowman, J. S. (2010, October 15). America at War, Afghanistan war. Council Foreign Relations. Retrieved from: <https://www.cfr.org/timeline/us-war-afghanistan>
7. R. (1993). Afghanistan and regional powers. *Asian Survey*, 33(9), 905-922.
8. Cohen, A. (2006, November 15). U.S. Interests and Central Asia Energy Security. The Heritage Foundation. Retrieved from: <https://www.heritage.org/europe/report/us-interests-and-central-Asia-energy-security>.
9. Farooq, A., & Rashid, M. (2017). U.S. Interests in South Asia and Its Impact on Regional Stability. *Journal of Politics and International Studies*, 3(1), 59-68.
10. Fatima, T. K. (2014). The US troop withdrawal from Afghanistan and Regional Security.
11. Central Asia. *Russia Politics and Law*, 51(1), 49-58.
12. Hussain, M. (2016). Pak-US Relations: An Historical Overview. *Pakistan Journal of History and Culture*, 38(2), 62-76.
13. Khan, I., Khattar, S. A., & Marat, M. M. (2014). Pak US Relations: Allies under Compulsion. *Journal of Political Studies*, 21(2), 81.87.
14. Khan, M. Z. (2017). Pakistan Foreign Policy towards Afghanistan since Operation Freedom Sentinel: An Overview. *Margalla Papers*, 21(1), 1-10.
15. Nichol, J. (2010,). Central Asia: Regional Development and Implication for U.S. interests. Congressional Research Service.

<https://fas.org/sgp/crs/row/RL30294.pdf>

15. Oliker, O., & Shlapak, D. A. (2005). The Military Role in U.S Relations with Central Asia. RAND Corporation. <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG338.html>
16. Rumer, E. B., Sokolsky, R., & Stronski, P. (2016). US policy toward Central Asia Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
17. Troitskiy, E. F. (2007). US policy in Central Asia and Regional Security. *Global Society*, 21(3), 416- 428.

СЕКЦИЯ 3

Қазіргі таңдағы жоғары әскери білім: даму перспективалары

Высшее военное образование на современном этапе: перспективы развития

Higher military education at the present stage: prospects for development

Л.А.МИНЧЕНКО

магистр, преподаватель кафедры технического и тылового обеспечения, Академия Национальной гвардии Республики Казахстан,
г. Петропавловск, Республика Казахстан

ПУТИ АКТИВИЗАЦИИ КУРСАНТОВ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

В статье предлагаются способы активизации обучаемых на учебных занятиях. Приведены исторические выдержки путей активизации обучения. Предлагаются разнообразные формы, методы, средства обучения, и их сочетание для стимулирования активности и самостоятельности курсантов.

Ключевые слова: *методы обучения, активизация, познавательная деятельность, курсанты, учебные занятия, творческий подход.*

В современных условиях обучение должно совершенствоваться, так как происходит смена приоритетов и социальных ценностей. Научно-технический прогресс выступает как средство удовлетворения интересов и потребностей человека, способствует развитию духовного богатства личности. Поэтому подготовка военнослужащих в военных ВУЗах требует изменения стратегии и тактики обучения. Происходит всестороннее развитие высшего военного образования, как в целом в государстве, так и в масштабе вуза. В военных учебных заведениях совершенствуется учебный процесс, а соответственно, повышается эффективность работы профессорско-преподавательского состава и повышаются знания, умения и навыки обучаемых. Главными характеристиками выпускника образовательного учреждения являются его компетентность, профессионализм, мобильность. Успешность достижения цели обучения зависит не только от содержания обучения, но и от того, как усваивается материал: индивидуально или коллективно, в авторитарных или гуманистических условиях, с опорой на внимание, восприятие, память или на весь личностный потенциал человека, с помощью репродуктивных или активных методов обучения.

В последнее время общество прониклось мыслью, что содержание и методы обучения и воспитания должны быть гибкими, адаптированными к меняющемуся миру. На первый план выступает проблема обеспечения качества образования за счет активизации учебной деятельности обучающихся, которые в процессе образования овладевают определенными современными знаниями, и учатся их применять на практике в реальной жизни. Знания, полученные в готовом виде, вызывают затруднения курсантов в их применении к объяснению наблюдаемых явлений и решению конкретных задач. Одним из недостатков получения знаний остается формализм, который

проявляется в отрыве теоретических знаний от умения применить их на практике.

Вопросы активизации учебной деятельности обучающихся относятся к наиболее актуальным проблемам современного образования. Активизация – это постоянно текущий процесс побуждения к энергичному, целенаправленному учению, преодолению пассивной и стереотипной деятельности, спада и застоя в умственной работе. Главная цель активизации – формирование активности обучаемых, повышение качества учебно-воспитательного процесса. При этом речь идет не о «принуждении» к активности, а о «побуждении» к ней. Необходимо создавать дидактические и психологические условия пробуждения активности личности в познавательной деятельности. Этого можно достигнуть только при понимании обучения как личностного процесса взаимодействия преподавателя и курсанта, направленного на достижение цели [1].

Поэтому активизация познавательной деятельности представляется с таких позиций: учение, развитие личности в деятельности, оптимальное сочетание форм деятельности, единство деятельности и общения, познавательная деятельность.

Активизация обучения имеет большую историю. В древние времена было известно, что умственная активность способствует лучшему запоминанию, более глубокому проникновению в ситуацию, процессы и явления. Постановка проблемных вопросов на занятии и затруднения в поисках ответов на эти вопросы были характерны для дискуссий Сократа, этот же прием был известен в школе Пифагора.

Активным учением занимался знаменитый чешский ученый Я.А.Коменский. Его «Великая дидактика» содержит указания на необходимость «воспламенять в мальчишке жажду знаний и пылкое усердие к учению», она направлена против обучения, которое учит детей «мыслить чужим умом».

Швейцарский ученый И. Г.Песталоцци в начале XIX века предложил идею активизации обучения с помощью наглядности, путем наблюдения, обобщения и самостоятельных выводов.

Ф.К.Дистервег утверждал, что хорош тот метод обучения, который активизирует его только на запоминание изучаемого материала. То, чего человек не приобрел путем своей самостоятельности – это не его.

Многовековой опыт дает основание утверждать, что активизация познавательной деятельности вызывает интерес в обучении.

К.Д. Ушинский писал, что учение, лишённое интереса и взятое только силой принуждения, если оно даже бралось из лучшего источника, убивает в учении охоту учиться. Он считал, что нужно сделать учебную работу интересной, но не превращать ее в забаву [2].

Учить приятней того, кто хочет учиться, кто испытывает удовлетворение от этого, кто проявляет интерес к знаниям. И, наоборот, трудно учить тех, кто не испытывает желания узнавать новое, кто смотрит на учение как на тяжелую работу, и кто сопротивляется каждому усилию преподавателя. Поэтому, главной проблемой является интерес в обучении и в наши дни.

Одной из причин того, что курсанты теряют интерес к занятиям, надо назвать однообразие. Только творческий подход к построению занятия, его насыщенность могут обеспечить эффективность. Некоторые педагоги не разнообразят методы обучения, а используют постоянный набор приемов. Но однообразная деятельность тормозит познавательную активность. Выполнение однотипных упражнений также позволяет усваивать знания, умения, навыки, но не активизирует обучаемого и поэтому имеется отрицательный эффект. Познавательная активность в этом случае постепенно снижается, пропадает интерес, рассеивается внимание, возрастает число ошибок. Главной задачей преподавателя является такое построение учебного процесса, при котором между всеми этапами курсанты смогли бы установить тесные взаимосвязи и увидели конечный результат труда.

Преподавателю надо стараться максимально приблизить изучение программного материала к жизни, сделать процесс обучения интересным. Это позволит курсантам легче усваивать учебный материал.

Педагогическая практика использует разнообразные формы, методы, средства обучения, и их сочетание стимулируют активность и самостоятельность курсантов.

Активизирующий эффект на занятиях дают ситуации, в которых обучаемые должны: отстаивать свое мнение; принимать участие в обсуждениях; ставить вопросы своим товарищам; оценивать ответы и работы товарищей; заниматься обучением отстающих; объяснять более слабым курсантам непонятные задания; самостоятельно выбирать задание; находить несколько вариантов решения задачи; создавать ситуации самопроверки, анализа личных познавательных и практических действий.

Контроль обучения и оценка его результатов должны проводиться не по формальным показателям и умению обучаемого воспроизводить заученные знания, а по умению использовать знания при анализе и оценке реальных явлений.

Обучение не должно сводиться к сообщению научных данных в «книжных» формулировках для пассивного восприятия и непосредственного запоминания их курсантами, а представлять учебные задачи, которые курсанты должны научиться решать, чтобы овладеть не просто частным, а некоторым общим способом решения широкого круга конкретных задач данного класса.

Методика обучения может быть эффективной тогда, когда она основывается на методах и приемах, активизирующих деятельность обучаемого, прежде всего мыслительную, и служит умственному развитию личности. Активные методы обучения являются ответом дидактики на потребность естественных законов усвоения знаний, открытых психологической наукой, и именно они обеспечивают утверждение системы развивающего обучения в военном ВУЗе [3].

Одним из возможных средств активизации обучаемых является коллективное обучение. При использовании технологий, основанных на коллективном способе обучения, работа организуется путём общения в динамических или статических парах, динамических или вариационных группах.

Преимущества такой технологии обучения заключаются в следующем:

- развиваются навыки мыслительной деятельности, включается работа памяти; практически применяются полученные опыт и знания; курсант может работать в индивидуальном темпе; повышается ответственность за результат коллективной работы; совершенствуются навыки логического мышления, последовательного изложения материала.

Методы обучения, требующие коллективных усилий курсантов в учебном труде воспитывают их в духе взаимного уважения, взаимной помощи. Золотое правило обучения в сотрудничестве: «Главное, надо помнить - мы в одной лодке: или выплывем вместе, или утонем вместе». Курсанты получают навыки совместной работы, умение руководить товарищами и подчиняться им. У них формируются способности ориентироваться в различных видах деятельности и выполнять различные функции.

Хороший результат для активизации познавательной деятельности курсантов на учебных занятиях получается при применении игровых технологий. Таким образом, решается вопрос перевода курсанта из пассивного объекта обучения к деятельности творческой личности.

Большое значение имеет специальная система наглядности, обеспечивающая переход от наглядно-чувственного восприятия к обобщённому, абстрактному мышлению. Эффективна демонстрация пособий, где сочетаются реалистическое и схематическое изображения изучаемых объектов. Такие пособия и видеоролики облегчают переход мысли курсанта от конкретного к абстрактному, от явления к сущности и в конечном счёте способствуют развитию абстрактного мышления. Наиболее совершенной разновидностью таких учебных пособий являются мультимедийные установки, сочетающие натурные кадры и схематические мультипликации. Но не следует злоупотреблять обилием средств наглядности на занятии. Это рассеивает внимание, не позволяет уяснить главное, без чего нельзя прийти к правильному пониманию закономерностей, к обобщениям и выводам[4].

Активных методов в педагогике много. Есть в преподавании каждого учебного предмета свои специфические методы, которые активизируют мышление курсантов при решении учебных задач по профилю данной дисциплины. Есть и более общие. Все они классифицированы и расписаны в методической литературе.

При выборе методов обучения прежде всего нужно стремиться к получению продуктивного результата. Если необходимо не только понять и запомнить, но и практически овладеть знаниями, то познавательная деятельность курсантов не может сводиться только к прослушанию, восприятию и письменной фиксации учебного материала. Вновь полученные знания курсант пытается мысленно применить, прикладывая к собственной практике и таким образом формировать новый образ профессиональной деятельности. Чем активнее протекает этот мыслительный и практический учебно-познавательный процесс, тем более производительный его результат. У курсантов начинают формироваться устойчивые новые убеждения и, значительно пополняется багаж профессиональных знаний. Таким образом, активизация учебно-познавательной деятельности в учебном процессе имеет важное значение для получения эффективного результата. [5]

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Каждый преподаватель военного учебного заведения имеет право на свой собственный стиль и почерк преподавания для внесения собственного вклада в развитие высшего военного образования. При выборе путей осуществления учебного процесса следует помнить, что нет универсальных методов и приемов обучения, нет сверхэффективного способа, которым можно заменить все остальные. Нужен творческий подход преподавателя к каждому учебному занятию и применение различных методов обучения для активации работы обучаемых.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. - М., 2000.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М.: Педагогика, 1989.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии.- М.: Народное образование, 1998г.
4. Агапов О.И. Интерактивное обучение. М.: Слово, 2001.
5. Огольцова Е.Г. Проблема активизации познавательной деятельности в дидактике высшей школы // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – № 3 – С. 162-166

The article suggest ways to activate trainees in training sessions. Historical excerpts of ways to activate learning are given. Various forms, methods, means, of training and their combination are offered to stimulate the activity and independence of cadets.

Keywords: *teaching methods, activation, cognitive activity, cadets, training sessions, creative approach.*

А.Қ.САРИЕВА

гуманитария ғылымдарының магистрі, майор, Қазақстан Республикасы Ұлттық Қауіпсіздік Комитетінің Шекара академиясы, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
sarieva_1981@mail.ru

А.С. КОЖАХМЕТОВА

гуманитария ғылымдарының магистрі, доцент, подполковник, Қазақстан Республикасы Ұлттық Қауіпсіздік Комитетінің Шекара академиясы,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
assel_kozh@list.ru

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ЖОҒАРЫ ӘСКЕРИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӘДІСТЕРІ, НЫСАНДАРЫ ЖӘНЕ ҚҰРАЛДАРЫ

Бұл мақалада дидактика әскери педагогика бөлімі ретінде қарастырылады. Қазіргі кездегі әскери қызметшілерді оқыту үрдісінің дамуындағы басты заңдылық тәрбиелеу. Әскери қызметшіні оқыту мен әскери ұжымның дайындығы өзіне тән ерекшеліктер мен заңдылықтарға бағынады. Мұнда оның мағанасы, құрамы, ерекшеліктері, мақсаты, заңдылықтары, әдістері және әскери қызметшіні оқыту тәсілдері сипатталады.

Кілт сөздер: *әскери қызметші, тәрбиелеу, тактика, дидактика, тұлғалық құндылық, үлгі, оқыту үрдісі, дайындық сапасы.*

Бұл мақалада қазіргі таңда әскери қызметшілерді тәрбиелеу мен оқытудың әдістері, нысандары және құралдарын қарастыратын боламыз. Оқыту әдістеріне тоқталмас бұрын тәрбиелеу стратегиясын қарастыратын боламыз.

Тәрбиелеу стратегиясы практикалық мәселелерді шешуде мақсатқа жету жоспарлары мен болашағын қамтиды. Тәрбиелеу тактикасы оның стратегиясына сәйкес тәрбиелеу әрекетін ұйымдастыру жүйесін тек тікелей бағынышты құрылымдарды ғана емес, әрбір нақты әскери қызметшімен жүргізілген тәрбие жұмысын айқындайды. Ол тәрбиелеу қорытындысының айқын деңгейлерін ескере отырып, құқықтық негізде талданып, ғылыми дәлелдермен қарастырылады. Таңдалған тактиканың тиімділігі көбейген жағдайда тәрбиелеудің барлық күш пен амалдары, әдістері кешенінде анықталады.

Әскери қызметшілерді тәрбиелеу әдістері - белгілі бір тәрбиелеу мақсатына жету және жоғары ұрыстық-моральдық, психологиялық қасиеттердің қалыптасуы мен дамуына жету үшін ойға, сезімге және ерікке бірыңғай әсер етудің педагогикалық амалдары мен тәсілдерінің жиынтығы. Тәрбиелеудің әдістерін тереңінен білу және тиімді қолдану жеке тұлғаны және әскери ұжымды қалыптастыру мәселелерін шешуге септігін тигізеді.

Тәрбиелеу әдістерін қолданудың ерекшеліктері бірқатар шарттарға байланысты айқындалады, алдымен оған жататын - қоғамдық қатынастың сипаттамасы; тәрбиелеудің мақсаты, міндеттері, заңдылықтары мен қағидалары; адамдардың санасына енгізілетін саяси, рухани құндылықтар, құқықтық және басқа да идеялардың мазмұны. [1, 77-79 б.].

Тәрбиелеу дегеніміз - әскери қызметші тұлғасына жүйелі түрде кезеңімен әсер ету. Оның әдістері - осы үдерістің құрамдас бөлігі, әскери қызметшінің санасына, еркі мен сезіміне әсер ету құралы.

Тәрбиелеу әдістері әскери қызметшінің бойында тұлғалық құндылықты, ізденуді және әскери қызметшінің мінезін қалыптастыруға немесе түзетуге, әскери қызметшіге тікелей әсер етуге мүмкіндік береді.

Олардың ішінде ерекше көзге көрінетін жеке (тікелей) және ұжымдық (ұжым арқылы) әсер ету әдістері бар.

Жеке әдіске сендіру, жаттығу, өтініш, сену, үлгі, тұлғаны марапаттау, талап ету, эмоционалды әсер ету, тәрбиелеу ахуалың табыс, сын (өзін-өзі сынау) ахуалын жасау жатады.

Ұжымдық әдіс жарысты және қоғамдық көзқарасты қамтиды. Олар қоғамдық құндылықтар және қатынастар жүйесін қатыстыру жолымен әскери қызметші тұлғасына жанама әсер етеді.

Ынталандыру әдісіне марапаттау және көндіру жатады. Олар тәрбиелеу үрдісінде қалыптасқан әскери қызметшінің әрекетін құндылық ұстанымдарын бекітеді. Марапаттау әдісі әскери қызметшінің моральдық және материалдық ынталандыру тәсілдері мен әдістерін біріктіре отырып, әскери қызметшінің қызметке деген ынтасын, ниетін және талаптарын дамытады. Көндіру арқылы келеңсіз әрекеттері мен қылықтарын жойып, әскери қызметшілердің тәртіпсіздіктерінен жаман әдеттерінен арылтады.

Кез келген жағдайда тиімді әдісті қолданып, оны шығармашылықпен пайдалану - командирдің педагогикалық шеберлігіне байланысты.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ал, әскери қызметшілерді оқыту заңдылықты және диалектілі дамушы үрдіс болып табылады. Онда қоғамдық дамудың, адамдардың танымдық қызметінің заңы мен заңдылықтары және тұлға психологиясы, философиясы, қоғамтануы, физиономиясы дамиды. Дегенмен оның құрамында қоғамдық өмірдің және әскери істің әр-түрлі үрдістерімен немесе педагогикалық үрдістердің (тәрбиелеу, даму, психологиялық дайындық) басқа да құрамаларымен байланысты өзіне тән заңдылықтар бар. Әскери қызметшінің оқу үрдісіндегі заңдылықтар басқа ғылымдардан алынған тұжырымдамаларға сәйкес бірақ дидактика мәселерене орайластырылып қарастырылған. Олар дидактика болып саналады және де әскери дидактика құрамына кіреді, өйткені әскери қызметшілерді оқыту барысында ішкі байланыстарды сипаттайды. Оқу заңдылықтары, белгілі бір жағдайдағы заңды іс-шаралардың (шаралар арасындағы байланыстарды шешетін, бірақ, заң секілді қатаң емес бекітпелер) объективті, маңызды және қайталанатын оқу үрдісі жиынтықтары мен құрылымдары арасындағы байланысы. Олардың бір бөлігі қандай жағдайда болмасын жарамды күйде болады, мысалы, әскери қызметшілерді оқытудың мақсаты мен құрылымы мемлекеттің, Қарулы Күштердің әскери қызметші дайындық деңгейіне деген талаптарына сай болады. [2, 55-56 б.].

Заңдылықтардың негізгі бөлімі тұжырымдама түрінде жүзеге асады. Дегенмен, әскери қызметшілерді оқытудың жоғары дәрежесіне жетуде Қарулы Күштерде бірқатар қиындықтар бар. Дегенмен офицерлерге, командирлерге, әскери оқытушыға оқу үрдісінің заңдылықтары туралы теориялық білім керек.

Олар әртүрлі жағдайларға сай объективті (оқу үрдісіне оның мағынасы жағынан сәйкес келетін) және субъективті (оқу үрдісі құрамындағылардың ісіне байланысты), сыртқы және ішкі, жалпы және жеке бөлімдерден тұрады. Оқыту үрдісінің ішкі заңдылықтарына оның жиынтықтары (мақсаттары, құрылымы, әдісі, тәсілі, түрі және т.б.) арасындағы байланыс жатады. Басқаша айтқанда, ол - білім беру, білім алу және оқу материалы арасындағы байланыс.

Оқыту үрдісінде жүзеге асатын жұмыстар, жалпы және жеке (белгілі) болып та бөлінеді. Үрдістердің барлығын қамтитын заңдылықтар жалпы заңдылықтар деп аталады, ал тек белгілі бір компонентті қамтитын заңдылықтар жеке (арнайы) заңдылықтар деп аталады.

Жалпы заңдылықтарға мыналар жатады:

- оқыту мақсатының заңдылығы (оқыту мақсаты Қарулы Күштердің дамуына; олардың сұранысы мен мүмкіндігіне; даму деңгейі мен әскери педагогикалық ғылымның және практиканың мүмкіндіктеріне байланысты);

- оқыту құрамының заңдылығы (оқыту үрдісінің құрамы қоғамдық сұраныстармен және оқыту мақсатымен; қоғамдық және ғылыми, технологиялық прогресс темпімен білім алушылардың жеке мүмкіндіктерімен; оқу орнының, бөлімнің материалдық-техникалық мүмкіндіктерімен сипатталады);

- оқыту сапасының заңдылықтары (әрбір оқытудың жаңа сатысы оқытылып жатқан материалдың түрі мен көлеміне; оқытушылардың педагогикалық әсеріне; оқыту уақыты мен жемісті нәтижесіне байланысты);

- оқыту әдісінің заңдылықтары (дидактикалық әдістің ыңғайлылығы тәсілдерді қолданудағы; оқыту мақсатындағы; оқытушылардың

мүмкіндіктеріндегі; материалдық техниканың қамтамасыз етілуіндегі оқу үрдісінің ұйымдастырылуындағы білім, өрбіту және икемнің байланысымен сипатталады);

- басқаруды оқытудың заңдылықтары (оқытудың жемісті нәтижелілігі оқу барысындағы қарым-қатынастың жылдамдығына; түзеуші әсерлермен ара-қатынастың негізділігіне байланысты).

- Оқыту үрдісінің арнайы заңдылықтары ретінде дидактикалық, гносеологиялық, психологиялық, кибернетикалық, қоғамдық және ұйымдық заңдылықтарын келтірсек болады.

Әскери қызметшілерді оқыту үрдісінің арнайы заңдылықтары:

- дидактиканың өзі (оқыту үрдісінің дидактикалық құрамды-процессуалды сипатын қарастырады);

- оқу-танымдық (әскери қызметшілердің танымдық ерекшеліктерін анықтайды);

Жеке психологиялық және қоғамдық психологиялық салалардан тұратын психологиялық түр (оқыту барысындағы жеке және жалпы үрдістердің әскери ұжым мен әскери қызметшінің қызметіне әсері);

Ұйымшылдық (оқу үрдісі оны басқарумен ұйымдастырумен командирлер, бастықтар, оқытушылар қызметімен байланысты). Дидактикалық заңдылықтарға мыналар жатады:

1. әскери қызметшілерді оқыту үрдісінің қорытындысы оның жалғасына пропорционалды болып келеді (ол ұзақ болған сайын оның қорытындысы да жемісті болады);

2. олар әскери қызметшілерді оқыту мақсатының дәрежесіне де пропорционалды болып келеді (оқу мағынасын түсінгендер ғана жоғары нәтижеге жетеді);

3. оқыту нәтижесі әскери қызметшілерді оқу-әскери, әскери-кәсіптік қызметтерге баулуға байланысты (әскери қызметші аталмыш қызметті қаншалықты белсенді орындаса, осы салада оның даму деңгейі соншалықты жоғары болады);

4. әскери қызметшілерді оқыту нәтижесі қолданылатын әдістер мен тәсілдерге байланысты (қорытынды шығару үшін оқу түрі мен әдісінің қосындысы);

5. дайындық нәтижесінің жемістігі әскери қызметшінің оқу, қызмет және әскери кәсіп мәселелерінің шешілуіне байланысты;

6. оқу үрдісінің нәтижесі әскери оқытушының педагогикалық шеберлігі мен жеке ерекшеліктеріне байланысты. Офицерлер (оқытушылар) қолданылатын бірдей жүйелер, технологиялар, оқыту әдістері әртүрлі нәтижелерге әкеледі. Педагогикалық шеберлігі мен кәсіптік қабілеттерінің деңгейі жоғары оқытушылар жоғары нәтижелерге жетеді. [3, 47-б.].

Қазіргі кездегі әскери қызметшілерді оқыту үрдісінің дамуындағы басты заңдылық тәрбиелеу, даму және психологиялық дайындық деңгейінің дамуы болып табылады. Бұл заңдылық қазіргі кездегі әскери ұжымның әскери қызметшіге деген талаптарында, қару-жарақпен және әскери техникамен қамтамасыз етілетін әскери шеберлікте сипатталады. Күрделі әскери ұрыс шеберлігін меңгеру жоғары дәрежедегі түсінушілік жағдайында және әскери қызметшінің психологиялық дайындығы жағдайында ғана іске асады.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аталмыш заңдылықтар дидактика түрінде бір-бірімен байланысқан әртүрлі факторлар мен жағдайлар жиынтығының арасынан көріне отырып, олар бірін бірі толықтырады. Бұлардың бәрі, әрине, әскери қызметшілер оқуын қиындатады. Сондықтан заңдылықтарды есепке алу оқытушы - офицерге көмегін тигізеді. Осының арқасында, бағыныштылармен бірге қызмет атқарылады.

Әскери қызметшілерді оқыту үрдісінің негізгі күші - оның қарама-қайшылығы. Олардың негізгі түрлері:

- бекітілген талаптардың, білім алушының педагогикалық іс-шарасының және белгілі бір дәреженің, белгілі бір уақыттың, әскери оқу орны білім алушысының сабақ беру дәрежесінің жетілдіру. Әскери қызметшілердің дайындық деңгейінің арасындағы қарама-қайшылықтар;

- жаңа заманғы ұрыс талаптары мен оның сабақтағы және оқудағы түрлендірудің арасындағы;

- жаңа заманғы қару-жарақ пен әскери техниканы меңгеру мен оның ыңғайлылығы арасындағы қарама-қайшылықтар;

- әскери қызметшіде пайда болатын қарама-қайшылықтар. Оқыту үрдісінде бұдан басқа да қарама-қайшылықтар бар, олар:

- оқыту мен оқу арасындағы;

- жеке және ұжымдық дайындық арасындағы;

- теориялық және практикалық оқу жұмысы арасындағы;

- алдын ала оқытылған және оқытылып жатқан материалдар арасындағы;

- оқу таналымдық және ғылыми білім арасындағы;

- білім мен дамытудың, дағдының қалыптасуы арасындағы қарама-қайшылықтар.

Әскери қызметшілер, оқыту үрдісінің құрамындағылар біріге отырып, аталмыш қарама-қайшылықтарды шешуі тиіс. Бұл жерде аталмыш үрдістің диалектикасы ескерілуі керек, себебі, қарама-қайшылықтар басқа салаларда пайда болуы мүмкін және оны қайта шешу керек болады. Міне, оқыту біткенше, осылайша қайталана береді. [4, 15-19 б.].

Қорыта келгенде, аталмыш заңдылықтар мен олардағы қарама-қайшылықтарды шешудегі офицерлердің (әскери педагогтардың) оқыту әдісін, түрін, тәсілін және құралын дұрыс таңдауының арқасында әскери қызметшілердің әскери-кәсіптік дайындығы іске асады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. А.П. Шарухин Военная педагогика. Учебник для военных вузов. Питер 2017 - 77-79 б.

2. Военная педагогика. Учебник для военных вузов - 2018 55-56 б.

3. И.А.Алехин, Е.И.Федак. История педагогики: учебник– Москва - 2015 47-б.

4. Халық ала алмаған қамал. Егемен Қазақстан. №1(21987), қаңтар - 1999 15-19 б.

This article discusses didactics as part of military pedagogy. Education of the main regularity in the development of the current process of training military personnel. The training of military man is subject to their own characteristics and law. Its meaning, composition, features, purpose, patterns, methods and techniques of training military man described.

Keywords: *military man, educate, didactics, tactics, personal values, model, educational process, quality of training.*

Н.Е.СОПБЕК

филология және экономика магистрі, Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігі
Қару-жарақты бақылау және инспекциялауды қамтамасыз ету орталығының аға
офицері, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы
nsm7@mail.ru

ҚАЗІРГІ ӘСКЕРИ БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМДЫ ДАМУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл мақалада қазіргі әскери білім мен ғылымды дамытудың өзекті мәселелері, оның ішінде Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің болашақ офицерлерінің білімі мен ғылыми әлеуетін көтеру және арттырудың бағыттары қарастырылған.

Кілт сөздер: *білім, тәлім-тәрбие, ғылым, ғылыми шығармашылық, ғылыми-зерттеу жұмысы, таным, болашақ офицер келбеті, білікті маман.*

XXI ғасыр – қоғамның барлық саласына қатысты саясаттың, экономиканың, медицинаның, өнердің, білім мен мәдениеттің әлемдік деңгейге талпыну ғасыры. Әрине бұл ғасыр өмір сүріп жатқан әрбір азаматтың көштен тыс қалмай, бәсекеге қабілетті болатын ғасыры.

Осыған орай қазіргі таңдағы білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті, білікті де білімді мамандар дайындау қажет. Бұл ретте болашақ маман өз ісіне адал, білімді, қоғамдағы еңбек нарығының кезкелген сұранысына ие болуы тиіс.

Қазақстан тәуелсіздігінің 30 жылдық қысқа тарихи кезеңінде еліміздің білім беру жүйесі елеулі жетістіктерге толы болды. Тәуелсіздік алған кезден бастап білім беру жүйесін дамыту еліміз үшін басты бағыт болып саналады. Оның нормативтік-құқықтық базасы – Қазақстан Республикасының “Білім туралы заңында: “Білім беру жүйесінің басты мақсаты ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарға, ғылым мен практиканың жетістіктеріне негізделіп, жеке тұлғаның қалыптасуына дамуына, кәсіби өсуіне бағытталған білім алуға мүмкіндік жасау” – деп көрсетілген [1; 1].

Әлеуметтік-экономикалық өзгерістер дәуірінде, нарықтық экономикаға көшу жағдайында жастардың көпшілігінде әлеуметтанулық зерттеулер көрсеткендей, моральдық құндылықтар иерархиясының өзгеруі, дүниетанымдық көзқарастар мен моральдық өзін-өзі анықтаудың өзгеруі байқалады.

Сондықтан Қазақстанның әскери жоғары оқу орындарында білім беру процесін жаңғыртудың қазіргі жағдайында жоғары мектепте алған білімін, дағдыларын, іскерлігін, сондай-ақ қалыптасқан жеке қасиеттерін, ең алдымен әскери қызметте кәсіби-адамгершілік қасиеттерін қолдануға қабілетті болашақ офицерлерді оқыту мен тәрбиелеу процесінің жана тәсілдерін іздестіру ерекше маңызға ие болуда.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі жағдайда әскери жүйенің негізгі мақсаты кәсіби қызметтің барлық түрлері үшін, оның ішінде елдің Қарулы Күштері үшін жоғары білікті мамандар мен зияткерлік элитаны даярлау болып табылады, оның маңызды сапасы құзыреттілік болып табылады. Тап осы құзыреттілік қазіргі Қазақстанның болашақ офицерінің білікті маман ретінде аса маңызды сапасы болып табылады.

Сапалы әскери білім жаңа білім беру стандартының жағдайында адамды тұлға ретінде қалыптастыратын және тәрбиелейтін мәдени орта ретінде әрекет етеді.

Қарулы Күштер маңызды саяси институттардың бірі болып табылады, онсыз бірде-бір егемен мемлекет өмір сүре алмайды. Сонымен қатар, армия қоғамның өте маңызды әлеуметтік институты болып табылады. Армия маңызды әлеуметтік-саяси институттардың бірі ретінде қоғамда ерекше орын алады, оның тұрақтылығы мен моральдық климатына айтарлықтай әсер етеді.

Біздің қоғамның қазіргі өмір сүру жағдайлары кәсіби армияны дамыту қажеттілігін көрсетеді, оны жабдықтау көздерін, оның ішінде әскери оқыту жүйесін жетілдіру мәселесін дамыту қашанда өзекті.

Әскери білім берудің негізгі мақсаты әскерлерді (күштерді) білікті әскери кадрлармен жасақтауды қамтамасыз ету болып табылады. Әскерлердің (Күштердің) жауынгерлік дайындығы, олардың жауынгерлік тапсырмаларды орындау қабілеті көбінесе оның дайындық деңгейіне байланысты. Ал, дайындық деңгейі көбінесе маманның білімді қайдан алатынына, оған кім үйрететініне, нені және қалай үйренетініне байланысты.

Әскери білім беру жүйесін жетілдіру және әскери мамандарды даярлау – бұл әскерлерді білікті офицерлермен жасақтауды қамтамасыз ету, олардың кәсіби деңгейін жүйелі түрде арттыру, жоғары оқу орындарының түлектерінде азаматтық және өз Отанының қорғаушысы ретінде жоғары моральдық-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру жөніндегі маңызды міндеттерді іске асыру.

Туған жерін, Отанын сүю – азаматтық санамен қалыптасатын ұлы қасиет. Ал бұл жердегі азаматтық сана дегеніміз – біліммен жан-жақты қаруланған, ата-бабасының қалдырған мәдени тәлім-тәрбие мұраларымен сусындаған, туған жері мен елінің мәдени құндылықтарын бойына сіңіре алған, ақыл мен парасаты жоғары, жеке мүддесі мен болашағы үшін жауапкершілікті өткен мен келешек ұрпақ алдындағы парызбен ұштастыра білетін, ұлтжанды саналы азаматы болуды талап ететін құбылыс.

Қазақстан Республикасы этномәдени білім беру тұжырымдамасында «Бізге қажетті – жаны да, қаны да қазақы халықтың тілі мен дінін, тарихы мен салт-дәстүрін бойына ана сүтімен бірге сіңірген, егеменді елінің еңсесін көтеруді азаматтық парызым деп ұғатын ұрпақ тәрбиелеу» – деп атап көрсеткендей, еліміздің елдігі мен бірлігін сақтайтын ұрпақ тәрбиелеу, білім берудің барлық салаларында, әсіресе әскери оқу орындарының алдындағы негізгі міндеттердің бірі [2; 1].

Сондықтан бүгінгі таңдағы қазіргі білім беру парадигмасы «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді көздейді. Бұл білім беруді жаңаша ұйымдастыру – оның философиялық, психологиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді. Міне, сол себепті де бүгінгі

күні еліміздің білім беру жүйесінде оқыту үдерісінің тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнын қамтамасыз ету міндеті тұр.

Бүгінгі таңдағы Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің негізгі стратегиялық мақсаты еліміздің әлеуметтік даму жағдайына сәйкес жеке тұлғаның білімге деген сұранысын қанағаттандыру, оның шығармашылығы мен жан-жақты қалыптасуына мүмкіндік туғызу, оны үнемі дербес ғылыми ізденушілікке бағыттау, үнемі даму үстінде өзін-өзі өзектендіруге және жетілдіріп отыруға қабілетті шығармашыл тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Осыған байланысты болашақ маманның оқу орнында алған білімдері мен іскерлік дағдылары бүгінгі заманауи маманның үлгісіне сәйкес қалыптасуы қажет (1-кесте)

1-кесте – Қазіргі маманның үлгісі

Тәуелсіз мемлекетіміздің ертеңі – ел ертеңін тізгіндейтін жас ұрпақтың рухани байлығы, мәдениеті, саналы ұлттық ойлау қабілеті мен біліміне байланысты. Осы тұрғыда еліміздің білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін жасалынып жатқан жұмыстар оқытудың түрлі әдіс-тәсілдерін қолдана отырып, саналы, білімді, ізденімпаз, барлық іс-әрекетінде шығармашылық бағыт ұстанатын, сол орайда өз болмысын таныта алатын жеке тұлға тәрбиелеу ісіне ерекше мән беріліп отыр.

Бұл жерде әрине болашақ мамандарды дайындайтын ұстаздардың өздері ең алдымен өзі істерінің шебері болулары шарт. Бүгінгі заман талабының ұстазы – жан-жақты дамыған, сауатты, өзін-өзі жүзеге асыруға

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

талпынған зерттеушілік, дидактикалық, әдістемелік, әлеуметтік тұлғалы, ақпараттық және тағы басқа қасиеттерді жоғары деңгейде меңгерген шығармашыл тұлға деп айтамыз.

Сондықтан, ертеңгі білікті офицерлеріміздің ғылыми шығармашылық тұрғысынан дамуының қажетті шарты ұстаздың құзыреттілігіне, оның жоғары мәдениеті мен тұлғалық шығармашылық ерекшелігіне байланысты. Көптеген ғалымдардың пікірінше, білім алушы тұлғалардың шығармашылық көріністерінің бірізділігі мен белсенділігі ассоциативті ойлауды қалыптастыру мақсатында пәнаралық байланысты тиімді қолдана алатын, күтпеген жағдайларда орынды жауап таба алатын, сабақ барысында шығармашылық белсенділік аясын ұйымдастыруға ықпал ететін жұмыстың сан алуан түрін қолдана алатын ұстазға байланысты.

Алайда, еліміздің болашақ офицерлерін дайындау барысында олардың ғылыми шығармашылығын ұйымдастырып басқару үшін ұстаздың өзінің шығармашылықпен айналысуға мүмкіндігі болуы керек, яғни, оның бос уақытының болуы, материалдық базаның жасалуы, моральдық-психологиялық жағдайдың болуы, өзін-өзі жан-жақты біліммен қамтамасыз етуі, танымын кеңейтуі, педагогикалық шығармашылығын дамытуды жүйелі түрде жоспарлау мен ынталандыру [3; 2; 58 б.].

Білім беруді жүзеге асыру аясындағы алған білім сапасы, біліктері, іскерліктері мен дағдылары егеменді еліміздің болашақ білікті офицерлерін дайындаудың іргетасы бола алады және тұлғаның жан-жақты дамуына аса маңыздылық танытады, өйткені, бүгінгі курсанттың, ертеңгі офицер маман болып қалыптасуы үшін өзекті де маңызды, саналы да сапалы білім алуының арқасында білігі мен білімі терең, мәдениеті жоғары тұлға болып қалыптасуына күмән келтірмесі анық. Сол себептен де бүгінгі әскери білім беру жүйесі курсанттардың ғылыми танымын дамытатын оқытудың дәстүрлі емес белсенді түрлері мен әдістерін көптеп енгізуді талап етеді.

Әскери білім беру және кадрларды даярлау әлеуетін нығайту Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінің басым бағыттарының бірі болып табылады. Осыған орай, бүгінде жоғары әскери оқу орындарындағы ғылыми, оқу-тәрбие үдерісі болашақ офицерлердің, яғни курсанттардың өзін-өзі жан-жақты жетілдіруі, өзінің қоғамдағы алар орны мен даму деңгейін айқындауы, өзінің бойындағы тұлғалық сапалылығын дамытуы, өзін-өзі тану арқылы өзін сыртқы ортамен сарапқа салу негізінде дамытуға бағытталғаны жөн. Өйткені, бұл қазіргі әлеуметтік-экономикалық талаптарға сәйкес білімі жоғары, танымы кең, шығармашылық қабілеті мен рухани байлығы дамыған тұлғаны оқытып, тәрбиелеу қажеттілігінен туындап отыр.

Оқыту мен тәрбиелеу үдерісінде ғылым мен білім дағдыларын меңгеретін болашақ офицерлеріміздің ғылыми танымын басқару, шығармашылық қабілеттері мен білімдерін дамыту, білімді меңгерулері мен алған білімдерін тәжірибе жүзінде қолдануға негізделген ғылыми таным үдерістерінің қызмет етуі мен оларды ақырындап ғылыми таным іс-әрекетінің бірқалыпты жүйесіне айналдыруы керек. Ол үшін ұстаз бен шәкірттің арасында өзара бірлескен диалогтық түрдегі ғылыми танымдық іс-әрекеті барысында жүзеге асатын қолайлы жағдайдың болуы абзал.

Педагогикалық және психологиялық тұрғыда ғылыми-зерттеу жұмыстарының кез келген түрі білім алушы жастарымыздың оқу әрекетімен

байланысты. Ал, бұл жерде оқу әрекетін тиімді ұйымдастыру ұстаздың шеберлігін, шәкірттердің қызығушылығын тудыруын, олардың алдына мақсат қоя білуін, мақсатты шешуге жағдай жасауын, оны кәсіби тұрғыда шеше алатындай міндет қоя білуін қажет етеді.

Бұл ғылыми-зерттеу жұмыстарына байланысты ұстазға жүктелетін мәселе болса, енді тікелей білім алушының әрекетіне байланысты мәселе – мақсатты әрекет ету, ойлану, ой қорыту, дұрыс шешім қабылдай алу, нақты нәтижеге қол жеткізу болып табылады. Осындай құрылымнан тұратын ғылыми жұмыс нәтижесінде бүгінгі курсант, ертеңгі болашақ офицер өздігінен білім арудың көзін табады, кәсіби бағыттылығы қалыптасады, ой танымы кеңейіп, жан-жақты тұлға болып қалыптасуға бет бұрады.

Жалпы әскери оқу орындарында оқитын курсанттардың білім дағдылары мен ғылыми шығармашылықтарын дамыту үшін мынадай тұлғалық ерекшеліктерге аса көңіл бөлінген жөн, яғни олардың:

- интеллектуалдық қабілеттерін дамытуға;
- кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруға;
- өзіндік тұлғалық-кәсіби негізін қалыптастыруға;

мемлекеттік, ұлтаралық және халықаралық тілдерде сөйлеп, өз ойын ұтымды айта алуға қабілетті болуына;

үздіксіз білім алуын, шығармашылық ойлауы мен рухани байлығын дамытуға;

көшбасшылық қасиетін қалыптастыруға және шығармашылық белсенділігін арттыруға.

Бүгінгі Қазақстанның халықаралық аренадағы беделін, ынтымақтастық қарым-қатынастарын тиімді дамыту отандық әскери ғылым мен білім жүйесін мәдениетаралық қатынас тұжырымдамасына сүйене отырып өзгерту – өз мәдениетінің элементтері мен бірліктері жүйесін басқа елдердің мәдениетімен салыстыру тәсілі болып табылады. Бұл тұжырымдама қағидалары әскери ғылым мен білім жүйесінің бүгінгі атқарар рөлі өз елінің мәдениетін басқа елдің мәдениетімен ұштастыру, жат әлемнің қыр-сырын жақсырақ түсінуге, өзінің айнала қоршаған ортасын терең ұғынуға, жетік білуге мақсат қояды. Ал, осы мақсатты жүзеге асыру үшін Қарулы Күштеріміздің жас буынының ғылыми және білім дағдыларын арттыру барысында мынадай міндеттерді жүзеге асыруымыз қажет:

азаматтық-патриоттық, рухани-адамгершілік, көпмәдениеттілік, денсаулық сақтау және экологиялық тәрбие беру рөлін күшейту;

барлық ұлттық мәдениет бірлігін, жалпыадамзаттық мәдениетті құрметтеуге, тарихи өзара байланыс пен ұлттар мәдениетінің өзара әсерін түсінуге тәрбиелеу;

егеменді елімізде халықаралық деңгейде әскери мамандар даярлайтын білім беру мен ғылыми орталықтарын жүйелеп қалыптастыру;

еліміздің Қарулы Күштерінің дамуына үлес қосатын білікті ғалымдардың саны арта түсуі керек және олардың бәсекеге қабілетті инновацияларды жүзеге асыратын ғылыми орталықтарын құру;

халықаралық стандарттарға сәйкес Қазақстанның әскери білім беру ісі мен әскери ғылымының ортақ жүйеде дамуы.

Жалпы Қазақстанның егемендігіне мықты тірек, сүйеніш болатын болашақ жалынды офицерлеріне заман талабына сай мазмұнды білім беру

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

барысында олардың алған білім сапасы, біліктері, іскерліктері мен дағдылары егеменді еліміздің болашақ білікті офицерлерін дайындаудың іргетасы бола алады және тұлғаның жан-жақты дамуына әсер етеді. Бүгінгі курсанттың, ертеңгі офицер маман болып қалыптасуы үшін өзекті де маңызды, саналы да сапалы білім алуының арқасында білігі мен білімі терең, мәдениеті жоғары тұлға болып қалыптасуына күмән келтірмесі анық. Сол себептен де бүгінгі еліміздегі әскери білім беру жүйесі курсанттардың ғылыми таным белсенділігін дамытатын оқытудың дәстүрлі емес белсенді түрлері мен әдістерін көптеп енгізуді талап етеді.

Осы орайда еліміздің әскери мамандарына білім мен тәрбие беретін оқу орындарының алдына қойылатын талап – егеменді еліміздің мүддесін қорғайтын әскери мамандарды тәрбиелеу және олардың ұлттық сана-сезімін ояту, ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілік көзқарастарын қалыптастыру. Ал, ұлттық тәрбие берудің ең басты жолы – ұлттық қадір қасиетті дәріптеп, ана тілімізді сақтап, мәдениетімізді дамыту, яғни сайып келгенде болашақ әскери қатарда тұрған азаматтарымыздың бойына патриотизмді қалыптастыру. Тәуке хан заманынан бері қазақ қоғамында патриотизм байлықтан да жоғары бағаланады. Қазақстан Республикасының Ата Заңында қазақстандық патриотизмді қалыптастыру және оны азаматтардың ой-санасына сіңіруді мемлекеттік дәрежедегі мәселе ретінде жариялаған. Осыған орай, болашақ Қарулы Күштеріміздің қатарын патриотизмге тәрбиелеуді ғылыми-педагогикалық тұрғыдан ұйымдастыруды қарастыру өз алдына бүгінгі таңда кезек күттірмейтін мәселе, оқытумен қатар тәрбиелеу үрдісін де басшылыққа алуымыз қажет.

«Халық кемеліне келіп, өркендеуі үшін, ең алдымен, азаматтық пен білім керек» деп ұлы Шоқан Уәлиханов өте орынды айтқан. Ендеше жан-жақты ел тарихын жетік білетін, заман талабына сай жастарды тәрбиелеу – бүгінгі күн талабы екендігін жадымыздан шығармағанымыз абзал.

Бүгінгі Қарулы Күштеріміздің болашақ офицерлерінің азаматтық тұлғасы мен отаншылдық асқақ сезімдері тек қана білім мен тәрбие барысында қалыптасады. Жалпы отаншылдық сияқты асыл қасиетті ұрпақ бойына қалыптастыру тек қана білім беру жүйесінің ғана міндеті деген ұғым дұрыс емес. Отаншылдық қасиет кез келген азаматтың өмір сүру салтының қағидаларына айналуға тиіс. Яғни, жас ұрпақты отаншыл етіп тәрбиелеу мемлекеттік маңызды да жауапты істердің бірі болып табылады. Білім мен тәрбие тетіктерін маңызды іске қосу арқылы ұрпақ бойына отаншыл болатындай асыл қасиеттерді дарыту, айналып келгенде, Отан әлеуетін нығайтудың ең сенімді кепілі бола алады.

Заманымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов: «Халық пен халықты, адам мен адамды теңестіретін – білім» деген. Сондықтан біздің егеменді еліміздің кемел келешегіне сүйеу болатын болашақ жастарымыз ғылым мен білімге ұмтылып, елдің болашағын ойласа, тәуелсіздігіміз тұғырлы да баянды болатынына нық сенім білдіруге болады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы // Алматы 2010, 6 бет.
2. С.А. Ұзақбаева, Г.К. Кәрібаева – “Қазіргі кезеңде тұлғаның шығармашылық белсенділігін дамыту проблемалары”. // Абылай хан атындағы

Қазақ Халықаралық қатынастар және Әлем тілдері университеті хабаршысы. “Педагогика ғылымдары сериясы”. 1-2 (28-29) 2013 / 56-59 беттер.

3. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. // Егемен Қазақстан. 7 желтоқсан, 2010 ж.

4. К.Құдайбергенова – «Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерийі» // «білім сапасын бағалаудың мәселелері: әдіснамалық негізі және практикалық нәтижесі» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. 2008, 30-32 беттер.

5. Б.А. Тұрғынбаева – «Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе // Алматы, 2005, 174 бет.

This article discusses topical issues of the development of modern military education and science, including directions for improving and increasing the educational and scientific potential of future officers of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: *education, education, science, scientific creativity, research work, knowledge, the appearance of the future officer, a qualified specialist.*

Н.З.ОСПАНОВ

ассоциированный профессор (доцент), докторант, старший преподаватель кафедры оперативного искусства факультета «Академия Генерального штаба Вооруженных Сил» Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, г. Нур-Султан, Республика Казахстан
n.ospanov@mail.ru

ПОДГОТОВКА ПРОФЕССОРСКО-ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОГО СОСТАВА ВОЕННЫХ ВУЗОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ВУЗА

Рассматривается подготовка преподавателей к деятельности в информационно-образовательной среде вуза

Ключевые слова: *информатизация, информационно-образовательная среда, информационно-компьютерные технологии, диагностика, дистанционное обучение*

Информатизация является глобальным социальным процессом и не могла не коснуться сферы образования в Республике Казахстан. Она предоставляет новые возможности повышения качества высшего образования, но и предполагает изменение требований к уровню профессиональной подготовки преподавателей.

Современная информационная образовательная среда, это не только технические устройства и программное обеспечение, но и люди (преподаватели, сотрудники, слушатели). От уровня их мотивации и квалификации во многом зависит эффективность образовательной деятельности в условиях информатизации вуза.

Многие авторы подчеркивают, что недостаточный уровень информационно-компьютерной технологии компетентности преподавателей, их неготовность к деятельности в информационно-образовательной среде вуза существенно сдерживают процессы информатизации высшего образования.

Поэтому необходима разработка поэтапной реализации подготовки преподавателей к такой деятельности.

Актуальность проблемы информатизации образования отражена в ряде нормативных документов Республики Казахстан: Долгосрочная стратегия развития «Казахстан – 2030» [1], законы «Об образовании», «Об информатизации» и многих других [2].

Значимость рассматриваемой проблемы привлекает к ней внимание как казахстанских, так и российских ученых, о чем свидетельствует большое количество исследований, появившихся в последние годы. Наиболее общие вопросы, касающиеся информатизации образования в Казахстане раскрыты в работах Б.Ж. Шарипова, Т.О. Балыкбаева, Б.Б. Бурибаева, Р.М. Дузбаева. В России по данной проблематике проведены исследования К.Е. Белашапкиной, Д.Е. Прокудиным, М.С. Чвановой и др.

Характеристике и моделированию информационно-образовательной среды учебного заведения посвящены исследования А.Г. Абросимова, Л.А. Козловских, А.С. Шестернина и др.

Рассматриваются проблемы формирования информационно-компьютерной технологии компетентности педагогов (П.В. Беспалов, Е.В. Иванова, Т.П. Петухов, С.В. Тришина и др.).

Большинство исследователей признает значимость проблемы подготовки преподавателей к деятельности в информационно-образовательной среде, однако лишь немногие занимались исследованием именно этой проблемы. Отметим работы Т.Б. Павловой, Е.Е. Сивоконь и Б.Ж. Шарипова [3]. Отсутствие в литературе научно обоснованных способов разрешения данных противоречий привело нас к определению исследовательской проблемы: какова технология подготовки преподавателей к деятельности в условиях информационно-образовательной среды вуза.

Предполагается, что технология подготовки преподавателя к деятельности в информационно-образовательной среде будет результативной, если:

структура информационно-образовательной среды определяет направления информатизации деятельности преподавателя вуза;

содержание, формы и методы подготовки преподавателей к деятельности в информационно-образовательной среде выстроены технологично, по этапам;

методическое обеспечение подготовки преподавателя к деятельности в информационно-образовательной среде снимает затруднения в деятельности преподавателя.

Методологическую основу исследования составил личностно-деятельностный подход. В ходе исследования были решены ряд задач. Прежде, чем охарактеризовать деятельность преподавателя в информационно-образовательной среде вуза, мы проанализировали нормативно-правовые документы и научную литературу по проблеме информатизации образования, рассмотрели проблемы и основные направления информатизации образования в РК. Определили понимание авторами информационной образовательной среды вуза, рассмотрели основные ее характеристики (цели, задачи, принципы, функции, ресурсы, компоненты, условия, критерии оценки качества).

Информационно-образовательная среда понимается как интегрированная среда информационно-образовательных ресурсов (электронные библиотеки, обучающие системы и программы), программно-технических и телекоммуникационных средств, правил ее поддержки, администрирования и использования, обеспечивающая едиными технологическими средствами информации информационную поддержку и организацию учебного процесса, научных исследований, профессиональное консультирование обучающихся в вузе [4]. На основе компонентов информационно-образовательной среды были рассмотрены изменения содержательных характеристик педагогической деятельности, определены требования к подготовке преподавателей к деятельности в информационно-образовательной среде вуза.

Современному преподавателю необходимо овладеть целым комплексом новых для него умений, позволяющих проектировать и конструировать информационную технологию обучения, разрабатывать на ее основе дидактический информационный комплекс учебной дисциплины, организовывать педагогическое взаимодействие с обучающимися, выбирать адекватные формы и методы управления познавательной деятельностью слушателей, разрабатывать и формировать педагогические тесты и тестовые задания для организации контроля и самоконтроля и многое другое [5].

В ходе решения следующей задачи конкретизированы содержание, формы и методы подготовки преподавателя к деятельности в информационно-образовательной среде вуза. Это позволило нам сконструировать технологию подготовки преподавателей к деятельности в информационно-образовательной среде вуза. Обобщение литературных данных позволило соотнести этапы развития информационно-образовательной среды вуза, уровни развития информационной компетентности преподавателей и определить таким образом этапы подготовки преподавателей к деятельности в информационно-образовательной среде. Таким этапами являются диагностический, предварительный, базовый, технологический, продуктивный.

Анализ научно-педагогической литературы позволил установить, что оптимальным является задачное построение содержания обучения (в соответствии с основными группами задач педагогической деятельности) в ходе решения которых преподаватели приобретут необходимые умения. Технология предполагает последовательное, поэтапное решение ряда частных задач, которые приведут к достижению желаемых результатов.

Реализация данного содержания осуществляется в процессе, организованной в вузе, очно-дистанционной подготовки преподавателей. В этом случае очные кратковременные курсы повышения квалификации сочетаются с сетевым сопровождением профессиональной деятельности преподавателя в информационно-образовательной среде вуза. При этом доля очного и дистанционного обучения от этапа к этапу изменяется. Очное обучение необходимо на предварительном и базовом этапе подготовки, а к четвертому этапу преобладает самообразование с дистанционной поддержкой. Реализация технологии предполагает организацию дистанционного сопровождения самообразовательной и профессиональной деятельности

преподавателей в информационно-образовательной среде вуза. Для этого разработаны сетевые электронные образовательные ресурсы.

На наш взгляд реализация данной технологии позволит обеспечить целенаправленную, последовательную, качественную подготовку преподавателей к деятельности в информационно-образовательной среде вуза на основе дифференцированного подхода к уровню их информационно-компьютерной технологии компетентности и с учетом особенностей информационной образовательной среды конкретного вуза. Опытная работа по проверке результативности технологии проводилась на базе Алматинской академии экономики и статистики. Результативность разработанной технологии определялась нами на основе экспертной оценки качества конструирования технологии и оценки качества реализации технологии. На основе выбранных критериев и показателей были разработаны карты экспертной оценки.

На первом этапе опытной работы получены сведения о текущем состоянии информационной образовательной среды вуза и уровне готовности преподавателей к деятельности в информационной образовательной среде. Выявлено, что программно-техническое оснащение для информатизации вуза еще не достигло своих оптимальных величин, требуется дальнейшая работа в данном направлении. Однако определенная база, необходимая для организации образовательного процесса с использованием информационно-компьютерной технологии, существует и важно определить степень ее востребованности участниками образовательного процесса.

Диагностика позволила выявить, что творческий уровень информационно-компьютерной технологии компетентности присутствует у 12% преподавателей, поисковый – у 24%, базовый – 38% и начальный у 26% педагогов. При этом наблюдаются как недостаточный уровень интереса к использованию информационно-компьютерной технологии в профессиональной деятельности (мотивационный критерий), так и недостаточный уровень знаний в данной области (когнитивный критерий). Это, безусловно, сказывается и на деятельностной составляющей информационно-компьютерной технологии компетентности.

Так, минимальное наполнение УМК дисциплины на образовательном портале обеспечивают только 48% преподавателей. Размещают методические материалы для освоения программы дисциплины 29%, создают различные элементы курса 21%, используют коммуникативные элементы образовательного портала 17%, систематически заполняют электронные журналы 15% преподавателей. Полученные на диагностическом этапе данные позволяют констатировать крайне низкую активность преподавателей в использовании возможностей информационной образовательной среды вуза в своей профессиональной деятельности и недостаточный уровень информационно-компьютерной технологии компетентности у большинства педагогов, что указывает на необходимость целенаправленной их подготовки к такой деятельности.

Полученные результаты позволили определить потребности, возможности вуза по развитию информационной образовательной среды, направления подготовки преподавателей к деятельности в информационной образовательной среде, конкретизировать содержательные характеристики

технологии, определить тематику курсовой подготовки преподавателей и разработать методические рекомендации по реализации предлагаемой технологии в образовательной практике вуза. Разработанная технология получила высокую оценку экспертов по всем выделенным показателям, что позволяет рекомендовать ее к использованию в реальном образовательном процессе вуза.

Для реализации предлагаемой технологии в образовательную практику были разработаны ряд документов, определено содержание программы курса повышения квалификации «Основы компьютерной грамотности преподавателя», модульной программы повышения квалификации «Деятельность преподавателя в условиях информационной образовательной среде вуза» (6 модулей), созданы электронные образовательные ресурсы для обеспечения дистанционной поддержки самостоятельной работы преподавателей в информационной образовательной среде вуза [6].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1 Стратегия информатизации системы образования Республики Казахстан до 2020 года [Электронный ресурс] URL: <http://edualmaty.kz/ru/>. (Дата обращения: 26.06.17).

2 Закон Республики Казахстан от 11 января 2007 г. № 217 «Об информатизации» // Ведомости Парламента Республики Казахстан, 2007. №2, ст. 13; «Казахстанская правда» от 27 января 2007 года. №15 (25260).

3 Шарипов Б.Ж. Научно-методические основы информатизации деятельности учителей: Автореф. дисс. канд. пед. наук. Алматы, 2010. 42 с.

4 Вишневецкий В.Б. Информационно-образовательная среда вуза как фактор повышения качества обучения // Известия ТулГУ. Технические науки. 2013. Вып. 2 С. 43-47.

5 Бароненко Т.А., Федотова В.С. Направления подготовки будущих педагогов к использованию дистанционных образовательных технологий в профессиональной деятельности (праксиологический аспект деятельностного подхода) // Образование и наука. 2015. №3 (122). С. 87-105.

6 Оспанов Н.З. Подготовка преподавателя к деятельности в информационно-образовательной среде вуза // Магистерская диссертация. Омский ГПУ, 2017. 45 с.

The preparation of teachers for activities in the information and educational environment of the university is considered.

Key words: *informatization, information and educational environment, information and computer technologies, diagnostics, distance learning*

Ж.ХАЛИДОЛДА

ә.ғ.д., профессор, Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті –Елбасы атындағы
Ұлттық қорғаныс университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы
Jekei1959@mail.ru

С.Ә. БАЙСЫҚОВ

магистр, Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті –Елбасы атындағы Ұлттық
қорғаныс университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

Қ.Қ.АДИЛЬБАЕВ

магистр, Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті –Елбасы атындағы Ұлттық
қорғаныс университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

ӘСКЕРИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ ТАЛАБЫ

Мақалада Қазақстан Республикасының егемендігін қамтамасыз етуге бағытталған Қарулы Күштер, әскери қызметшілерінің отанды қорғау басты парызы және міндетін орындауға бағыттау әскери оқу жолдары оның қалыптасу қарастырылды. Осы мақсатың орындау мемлекеттік, қоғамдық арнайы субъектілердің кешенді іс шарасы болып табылатыны белгіленді. Сонымен қатар Қазақстан Республикасы жоғары оқу орындарында әскери дайындық жүйесін жетілдіру барысында шетел мемлекеттерінің әскери кадрларды дайындаудағы озық тәжірибесін жинақтау, оқу үдерісін замнами әлемдік стандарт деңгейінде толықтырып, халықаралық өзгерісті жағымдайлардың талаптарына сай қалыптастыру қаралды.

***Түйінді сөздер:** әскери оқу, азаматардың әскери дайындығы, әскери кадр, мемлекеттік пән, әскери міндет.*

Отанды қорғау әрбір азаматтың басты парызы және міндеті болып табылады. Әскери қызмет -Қазақстан Республикасының егемендігін, аумақтық тұтастығы мен шекараларының қол сұғылмаушылығын қарулы қорғауға байланысты әскери қауіпсіздікті тікелей қамтамасыз етуге бағытталған Қарулы Күштер, әскери қызметшілерінің мемлекеттік қызметінің ерекше түрі. Қазақстан Республикасының азаматы ретінде әскери қызметшінің жалпы құқықтарын, бостандықтарын мен міндеттерін, сондай-ақ әскери қызмет ерекшеліктерімен негізделген оның құқықтарын, міндеттері мен жауаптылығын қамтыла келе, ҚР Заңының белгіленген қосымша құқықтармен және жеңілдіктермен өтеледі. Осы беделді мақсатың орындалуы мемлекеттік, қоғамдық арнайы субъектілердің құзырында ерекше сыпата іске асырлатын кешенді іс шара [1].

«Қазақстан – 2050» стратегиясы білім ордасының алдағы уақытта дамуына серпінді қарқын бермек. Әскери оқу орындарының жоспарына сай штаттық-ұйымдастыру, оқу, әдістемелік және ғылыми жұмыстар, профессор-оқытушылар құрамының кәсіби дайындығы, оқу және материалдық-техникалық базасын дамыту, тәуелсіздік жылдары ішінде жиналған игі дәстүрді абыроймен жалғастыру отан алдындағы патриоттық борыш екені айқын

Жаңа әскери доктринаның негізінде мемлекеттілікті, ұлттық егемендік пен ел тұтастығын нығайту міндеті қойылды. Егеменді ел тірегі - «Қарулы күштер»-де саяси-әлеуметтік қиыншылықтарды жеңе отырып бұрынғы кеңестер одағы кезінен жинақталған мол тәжірибелік әдістемеліктерді қарастыра:

1. Азаматтарды әскери қызметке даярлау;
2. Алғашқы әскери дайындық;
3. Әскери кадр дайындығы;
4. Әскери қызметшілердің мамандандық іс шаралары мемлекеттік пән аясында қалыптасуда.

Біздің мемлекетіміздің халықаралық беделі мен экономикалық мүмкіндігі әлдеқайда өсті, Қазақстан ұлттық, өңірлік және жаһандық қауіпсіздік саласындағы ішкі мемлекеттік және халықаралық қатынастарда әскери қырларын реттейтін деңгейге көтерілуде. Қазақстан өз азаматтарының әскери қызметті өтеу тәртібі және өз аумағындағы қару және техниканың орналасуын өз бетімен анықтайды, сонымен қатар қазіргі заманғы Қарулы Күштер үлкен емес, жинақы, машықтанған, замнамуи техникамен жабдықталған, елін қорғау бойынша міндеттерді шеше алатын деңгейтегі әскер болуы ықтимал. Қазақстан қоғамында әлеуметтік-экономикалық және саяси жаңарту соның ішінде әскери құрамның талапқа сай өзгеруінің қажеттілігі артыумен қатар, оны қалыптастыру жолында қаржымен және басқа да материалдық құндылықтармен қамтамасыз ететін тұтас жүйе орнады. Атап айтқанда:

1. Қарулы Күштерді ең жаңа қару және техникамен жабдықтау;
2. Мемлекетті қорғауда басқа мемлекетке тәуелді болмауға ұмтылу;
3. Әскери кадрлар дайындау бойынша ТМД және басқа елдермен бірігіп жұмыс істеу;
4. Өзінің әскери оқу орындарын сапаландыру; Басқа шет елдермен бірігіп әскери оқу-жаттығу ойындарын өткізу;
5. Кәсіби армияға көшу сияқты тағы басқа мақсатар алға қойылды.

Әскери өнер тарихы - түрлі қоғамдық құрылымдардағы қарулы күрес тәсілдері мен түрлерінің дамуын, стратегиялық, оперативтік өнер мен тактика мәселелерін, әскери техника, құрал-жабдықтарының соғыстардағы тарихи тәжірибесін жинақтап зерттеу арқылы жаңа түрлі жағдайда заманға сай жалпы қарулы күштерді дамыту, ұйымдастыру, әскери айла-тәсіл, қимылдарды дайындау әрекеттерінің үйлестірілуін, оның заңдылықтарын айқындайтын әскери ғылым саласы.

Қазақ халқының әскери ісінің сипаттамаларын Геродоттың, Страбонның және ежелгі түрік, Қытай және Орыс жазбалар көздерінен, Рашид-ад-диннің, Плато Карпинидің, Марко Полоның тарихи шығармалары және басқа тарихи (Көшпенділердің әскери өнер тарихын зерттеуде М.И. Иванин, Я. Владимирцев, С.М. Абромзон, Эренжен Хар Даванн, Н.А. Русляков В.И. Кун Ю.С. Худяков А.Рязанов, Г.И. Семенюков, К.Смағұлов, Т. Хайдарова, В.П. Курылев, И .Ж. Шаханов, Э.Ж. Валиханов, Ж.М. Жетібаев, К.С. Ахметжанов, Алланиязов А.К. Күшкүмбаевтар қатарлы басқада көптеген ғалымдар құнды еңбек атқарды және атқарып келеді) деректерден көруге болады [2]. Ал Қазақстан Республикасы жоғары оқу орындарында әскери дайындық жүйесін жетілдіру барысында шетел мемлекеттерінің әскери

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

кадрларды дайындау бойынша озық тәжірибесін зерттеп үздік деп табылатын шетелдердің әскери оқу орындарымен қарым-қатынасты нығайту, тәжірибе жинақтау, оқу үдерісін осы заманғы технологияларды пайдалана отырып жетілдіру, әлемдік стандарттар деңгейінде офицер корпусын кадрлармен толықтырудың жаңаша инновациялық талаптарға пара-пар әскери білім беретін орындарында үш тілді игертуді қатар алып жүру, әскери білім беру жүйесін жетілдірудегі игі істер болмақ. Сонымен қатар аудиторияларда, сыныптар мен лабораторияларда ғана емес, далада, теңізде, аспанда, аэродромдар мен танкодромдарда да аса ауыр психологиялық және физикалық қиындықтармен байланыстырлуы міндетті.

Әлемдегі, өңірдегі болып Қазақстанның геосаяси төңірегіндегі әскери-саяси жағдай өзгерістерге қарағанда жағыдай күрделі және болжамдануы қиын, келешекте шиеленісуі мүмкін. Бұған қарағанда Қарулы Күштерді тек сыртқы соғыс, қақтығыс, жанжалдарға қарсы қолданылу бір жақты екендігі байқалуда. Бұны соңғы кездегі сырт мемлекеттері Либия, Египет, Ирак, Сирия, Украина, Грузия т.б елдерде болған қақтығыстар куә. Жалпылай қарағанда көбінде бұрын соғыс қақтығыс мемлекеттің шекарасының сыртынан бастау алатын болса, қазір мемлекеттің ішінде түрлі жағдайлардың ушығуының жалғасы ішкі, сыртқы себептерді сылтау ретінде пайдаланылып сырт елдердің демеуімен (ренді төңкеріс, гибридік айла-тәсәл, сетецентрлік соғыс, асимметрілдік соғыс т.б түрлі атаулы) соғыс өрті тұтануда бұл елдің егемендігіне, тәулсіздігіне зянын келтіруі әбден мүмкін. Осындай соғыс өзгерістерстері тек мемлекеттің бірғана ішкі істер күшімен ретелмейтін деңгейге баруда. Сондықтан осының алдын алу үшін, Зандылық құқықтарды жетілдіру, субъектілердің құқығын кепілдендіру жанжақты әскери өзгерісті оқу үртісткрінің қажетілігіне басымдық берлуі өмір талабы болмақ.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. А.Б.Тасболатов «Алғашқы әскери даяндық» оқу бағдарламасы.– Астана, 2010 ж. - 380 б.

2. Ж.Халидолда «Әскери білім: әскери арнаулы пәндер бойынша оқу-әдістемелік әдебиеттер басылымын жазудың негізгі бағыттары мен даму бағыттары» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдарының жинағы. (ҚР ҰҚУ)-2016 ж. Астана к. 292-297б.)

The article considers the formation of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan, aimed at ensuring the sovereignty of the Republic of Kazakhstan, the main duty of military personnel to protect the Motherland and methods of military training aimed at fulfilling their duties. It is noted that the implementation of this goal is a comprehensive measure of state and public special structures. It was also considered the improvement of the system of military training in higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan, the accumulation of best practices in the training of foreign military personnel, bringing the educational process at the level of modern world standards and adaptation to changes in the international situation.

Keywords: *military training, military training of citizens, military personnel, state discipline, military service*

А.И.НОВИНКИН

Учреждение образования «Военная академия Республики Беларусь»,
г. Минск, Республика Беларусь
Tosha750@mail.ru

Е.Н.БУЙЛОВ

Учреждение образования «Военная академия Республики Беларусь»,
г. Минск, Республика Беларусь

Б.А.ЛЯХ

Учреждение образования «Военная академия Республики Беларусь»,
г. Минск, Республика Беларусь

**ДЕЙСТВУЮЩАЯ СИСТЕМА ВОЕННО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ
ВЫСШЕГО ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В
РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ.**

В статье описываются функции действующей системы военно-профессионального образования в Республике Беларусь на современном этапе совершенствования белорусского государства, а также выделены и охарактеризованы основные тенденции развития высшего военного образования.

***Ключевые слова:** военно-профессиональное образование, Вооруженные Силы Республики Беларусь, государство, безопасность, направления развития, учебные заведения, офицерские кадры.*

Действующая государственная военная политика Республики Беларусь основывается на принципах самообороны и на признании нерушимой обороны страны как важнейшего элемента её национальной безопасности. Защита национального суверенитета Республики Беларусь – это стратегическая задача Вооруженных Сил, боеготовность и боеспособность которых напрямую зависит от качества подготовки военных специалистов. Одним из приоритетов реализации оборонной политики государства в настоящее время является обеспечение качественного военно-профессионального образования (ВПО) офицерских кадров. Требования XXI в. таковы, что ВПО должно быть мобильным, динамичным, проблемно- и практико-ориентированным. Неоспоримым является факт, что эффективность ВПО в значительной мере влияет на состояние оборонного потенциала белорусского государства [2].

В настоящее время действующая система военного образования значительно модернизировалась и позволяет сейчас вместе с получением военного образования получить и востребованную гражданскую специальность. Подготовка граждан осуществляется только на дневной форме обучения и только на бюджетной основе, при этом курсанты находятся на полном государственном обеспечении.

Отличительной чертой современного ВПО и образования в целом выступает его функционирование в условиях стремительного роста объёма образовательных ресурсов. На современном этапе научно-технического прогресса, при переходе к информационному обществу, перед образовательным процессом стоит важная задача – предоставление обучаемым условий для реализации своих потенциальных возможностей в различных сферах знаний [1, с. 104].

Действующая система военно-профессионального образования, а также положительный опыт и традиции, имеющийся образовательный потенциал представляют определенные проблемы и противоречия. Основными вопросами являются: обеспечение боеспособного укомплектования Вооруженных Сил офицерским составом с учетом высвобождения офицеров из военно-учебных заведений, планового и внепланового увольнения офицеров; недостаточный уровень навыков и практических навыков молодых офицеров; несовершенство организационно-экономических механизмов управления системой военного образования и др.

Военно-профессиональное образование, безусловно, является ключевым элементом национальной системы образования. Однако ВПО обладает специфическими и социальными характеристиками и особенностями развития, определяемыми менталитетом военных кадров [3, с. 62].

Ключевым учебным заведением в Республике Беларусь по подготовке военных кадров выступает Военная академия Республики Беларусь. В Военной академии осуществляется подготовка офицеров общевойскового и авиационного профилей, специалистов связи и противовоздушной обороны, военных разведчиков и артиллеристов, всего более чем по 60 специальностям, специализациям и направлениям специальностей. Также при академии открыты и осуществляют свою работу высшие академические курсы, создан факультет Генерального штаба. Открытие данного факультета в 2006 г. завершило процесс создания национальной военной школы. Стоит отметить, что в Военной академии осуществляется подготовка офицерских кадров для органов пограничной службы и внутренних войск Министерства внутренних дел.

Имеются и специализированные факультеты в гражданских учреждениях образования:

Военный факультет учреждения образования «Белорусский государственный университет»;

Военный факультет учреждения образования «Белорусский государственный университет информатики и радиоэлектроники»;

Военно-транспортный факультет учреждения образования «Белорусский государственный университет транспорта»;

Военно-технический факультет учреждения образования «Белорусский национальный технический университет»;

Военно-медицинский факультет учреждения образования «Белорусский государственный медицинский университет»;

Военный факультет учреждения образования «Белорусская государственная академия авиации»;

Военный факультет учреждения образования «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы»;

Государственное учреждение образования «Институт пограничной службы Республики Беларусь».

Военные факультеты вышеуказанных вузов готовят офицеров более чем по 20 специальностям и специализациям. В соответствии с Соглашением о подготовке военных кадров для государств-членов Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ), подготовка офицеров по специальностям, организация обучения которых в Беларуси экономически нецелесообразна, осуществляется в учебных заведениях учреждений Российской Федерации и Республики Казахстан. Данное обучение также направлено на обмен опытом и реализацию совместных действий стран ОДКБ. В целом для Вооруженных Сил Республики Беларусь готовят офицеров более чем по 120 специальностям [4].

Подготовка кадровых офицеров на военных факультетах – это результат одного из основных направлений реформы системы военного образования по поиску новых форм подготовки офицерских кадров на базе учреждений образования Республики Беларусь с учетом существующего законодательства. В ходе анализа опыта развитых стран мира установлено, что по многим специальностям военные кадры целесообразнее готовить в гражданских учреждениях образования, прежде всего, с экономической точки зрения. Например, было подсчитано, что расходы на подготовку офицера на военно-техническом факультете Белорусского национального технического университета в два раза меньше расходов на подготовку чем в Военной академии Республики Беларусь и в три раза меньше чем в военных учебных заведениях Российской Федерации [3, с. 64].

Сложившаяся система военно-профессиональной подготовки даёт возможность реализовать двухступенчатую подготовку офицерских кадров для уровней командования практически по всему спектру военно-учетных специальностей. При обучении на первой ступени высшего образования будущий офицер получает военно-специальное образование. Вторая ступень высшего образования – это обучение:

на факультете Генерального штаба – офицеров оперативно-тактического и оперативно-стратегического уровней;

в магистратуре – офицеров, предназначенных для замещения научно-педагогических должностей.

В рамках реализации образовательных программ в адъюнктурах и докторантуре Военной академии, научно-исследовательского института и военно-медицинского факультета осуществляется двухступенчатая подготовка научных работников высшей квалификации. Цель этой системы – подготовка кандидатов и докторов наук, получение новых знаний о средствах вооруженной борьбы, формах и способах ведения военных действий, конструкции и эксплуатации вооружения военной и специальной техники.

Дополнительное образование осуществляется повышением квалификации офицеров на различных видах курсов тактического, оперативно-тактического, оперативно-стратегического уровней управления, которые позволяют обеспечить необходимый профессиональный уровень обучающихся и используются при назначении офицеров на командные либо инженерные должности, а также при освоении новых образцов вооружения, военной и специальной техники.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Также повышение квалификации офицерского состава осуществляется в рамках прохождения военной службы в ходе сборов, учебных и инструкторско-методических занятий, профессионально-должностной подготовки.

Таким образом, в Вооруженных Силах Республики Беларусь создана система непрерывной подготовки офицеров, которая включает довузовскую подготовку граждан с целью поступления в военно-учебные заведения, получение профессиональной военной подготовки и послевузовского образования в них, повышение квалификации и самообразование в рамках профессиональной подготовки в ходе прохождения военной службы.

Данная система адекватна задачам Вооруженных Сил, условиям социально-образовательной среды и экономически целесообразна [5, с. 197].

Основой государственной политики по подготовке профессиональных военных в Республике Беларусь выступают следующие принципы:

подготовка военных кадров основывается на научных доктринах;
целостность научной и педагогической составляющей в образовательном процессе;

государственное регулирование действующей системы подготовки военно-профессиональных кадров;

непрерывности и преемственности военно-профессионального образования;

адекватное соотношение теоретической и практической составляющей в ходе организации обучения.

Система ВПО в современном белорусском обществе связана с:

реализацией государственного заказа на возвращение военных кадров, которые должны замещаться лицами, которые имеют соответствующее образование или прошедшими дополнительную подготовку и аттестацию;

актуализацией системы ВПО, основанной на стандартизации требований к образовательному процессу;

отбор военнослужащих с учетом их профессионально-деловых, а также морально-психологических качеств;

формированием позитивного имиджа, повышением престижа научной и педагогической деятельности, омоложением кадрового состава в рамках военного образования и военной науки;

создание кадрового резерва на должности в органах военного управления и организация систематической работы с ним.

ВПО включает не только приобретение новых знаний, навыков и умений, но и систему воспитания, обучения и развития военнослужащих, формирование компетентностей, необходимых для выполнения задач воинской службы [6].

Основными направлениями ВПО в Республике Беларусь выступают:

подготовка, переподготовка и повышение квалификации офицерского состава ВС Республики Беларусь, прочих войск и воинских формирований;

переподготовка и систематическое повышение квалификации офицеров запаса, должностных лиц государственных органов, входящих в военные организации;

создание позитивного имиджа и престижа воинской службы среди офицерского состава ВС, других войсках и воинских формированиях и

подготовка их к систематическому повышению специальной военной подготовки для поступления в высшие учебные заведения;

реализация научно-исследовательской деятельности в сфере обеспечения национальной безопасности, в том числе усиления обороноспособности белорусского государства, а также в области научных и образовательных вопросов, связанных с реализацией принципа самодостаточности;

выявление важнейших направлений развития военного образования и внесение предложений в заинтересованные органы по его совершенствованию в установленном порядке на основе системного анализа;

быстрое реагирование на происходящие изменения в системе высшего образования Республики Беларусь, при необходимости внесение изменений в действующие нормативные акты, которые определяют порядок реализации военного образования;

в целях улучшения качества реализации квалификационных требований к выпускникам – постоянная модернизация учебного процесса;

реализации оптимизации структуры ВУЗа с учетом целесообразности открытия новых дисциплин и специализаций;

обеспечение защиты информации, используемой в образовательном процессе, сохранности государственной и военной тайны;

постоянное совершенствование учебно-материальной и научно-лабораторной базы, задействованной в образовательном процессе и при подготовке военных специалистов в соответствии с квалификационными требованиями.

В настоящее время четко обозначены приоритетные направления оптимизации ВПО: первое – это непосредственно реорганизация высших учебных заведений, занимающихся подготовкой военных кадров; второе – более тесное сотрудничество науки и образования в рассматриваемом контексте; третье – улучшение качественной составляющей образования.

Таким образом, являясь одной из основных ценностей белорусского общества, профессиональное военное образование остается приоритетом в развитии Вооруженных Сил Республики Беларусь в XXI веке. Однако, необходимо понимать, что система военно-профессионального образования должна постоянно развиваться, сохраняя лучшие традиции, оперативно реагировать на изменения в средствах и методах вооруженной борьбы, в структуре и задачах армии и других силовых структур и ведомств, с учетом постоянно возрастающих требований к офицерским кадрам.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Жук Д.С. Современные тенденции развития военного образования / Д.С. Жук // Современные тенденции развития военного образования: тез. докл. IV Респ. науч.-метод. конф., Минск, 27 апр. 2018 г. / Белорус. гос. ун-т ; редкол. : А. М. Бахарь (пред.) [и др.]. – Минск, 2018. – С. 104-110.

2. Касанин С.Н. Подготовка научных кадров высшей квалификации в условиях инновационных преобразований на военном факультете [Электронный ресурс] / С.Н. Касанин. – Режим доступа: [https://libeldoc.bsuir.by/bitstream/123456789/3028/2/Подготовка научных кадров .PDF](https://libeldoc.bsuir.by/bitstream/123456789/3028/2/Подготовка_научных_кадров.PDF). – Дата доступа: 27.03.2022.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

3. Корзун О.В. Подготовка офицерских кадров как один из основных приоритетов развития военной организации государства / О.В. Корзун // Научные труды Республиканского института высшей школы. – 2018. – № 17. – С. 60-68.

4. Министерство обороны республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.mil.by/ru/>. – Дата доступа: 30.03.2022.

5. Слуцкий И.П. Система военного образования в Республике Беларусь. Направления совершенствования / И.П. Слуцкий, А.А. Павлющик, Д.О. Казаков // Динамика развития системы военного образования: материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Омск, 13 марта 2020 г.: в 2-х ч. Ч. 1 / Минобрнауки России ; под общ. ред. К.В. Костина. – Омск, 2020. – С. 193-201.

6. Яковчук В.И. Система высшего военного образования Республики Беларусь: история и современность [Электронный ресурс] / В.И. Яковчук – Режим доступа: <https://docplayer.com/40789477-Sistema-vysshego-voennogo-obrazovaniya-respubliki-belarus-istoriya-i-sovremennost.html>. – Дата доступа: 05.12.2021.

The article describes the functions of the current system of military vocational education in the Republic of Belarus at the present stage of improvement of the Belarusian state, and also highlights and characterizes the main trends in the development of higher military education.

Keywords: *military professional education, Armed Forces of the Republic of Belarus, state, security, development directions, educational institutions, officer cadres.*

Ж.Т. ЖАҒАЛОВ

полиция майоры, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы, Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы

**АРНАЙЫ ТАКТИКАЛЫҚ ДАЯРЛЫҚ ПӘНДЕРІНІҢ
ТЫҢДАУШЫЛАРҒА БІЛІМ БЕРУ КӘСІБИ ДЕҢГЕЙІН КӨТЕРУ
ЖӘНЕ ДАМУЫ**

Мақала авторы ЖОО әскери кафедра студенттерінің тактикалық және арнайы даярлығы бойынша сұрақтарды қарастырады. Сонымен қатар, қазіргі таңда әскери-патриоттық тәрбиеге көп көңіл бөлінетінін айқындады.

In this article, the author examines the issues of tactical and special training of students of departmental educational institutions. The author also emphasizes that currently military-patriotic education is gaining a lot of attention. Because it is the sense of patriotism that affects the ability to defend the Motherland.

Кілт сөздер: *тактикалық дайындық, арнайы дайындық, оқу орталығы, патриотизм.*

Қазақстанда қоғамдық өмірдің барлық салаларында елеулі өзгерістер орын алуда. Олар білім беру жүйесін дамытудың тиісті стратегияларын әзірлеуге түбегейлі тоқталды. Сонымен қатар, ұлттық мәдени дәстүрлерге негізделген білім беру тұжырымдамаларын дамытуға басымдық беріледі.

Тәрбиенің қазіргі тұжырымдамаларының негізгі міндеті азаматтық пен патриотизмді тәрбиелеу екенін дәлелдейді, оның негізі жастарды Отанды қорғауға, әскери қызметке даярлау қажеттілігі болып табылады. Қазіргі

жағдайды талдау Академиямыздағы білім алушыларын әскери дайындықтарын шыңдау болып табылады. Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерін, атап айтқанда оның қатардағы құрамын толықтырудың негізгі көзі болып табылатынын айтуға мүмкіндік береді.

Бүгінгі күні әскери дайындық бойынша оқу бағдарламасына қорғаныс саласындағы бастапқы білімді оқыту және білім алушыларды әскери қызметке даярлау бойынша регламенттеуші құжаттар қабылданды. Осыған байланысты болған академияның білім беру жүйесінде әскери даярлықтың тарихи-педагогикалық тәжірибесі мен дәстүрлерін айналдыру және сыни ұғыну қажеттілігі туындайды, бұл қазіргі заманғы педагогикалық ғылыми ойды одан әрі дамыту, өңірдегі және тұтастай елдегі білім беру жүйесін жетілдіру үшін неғұрлым озық тәжірибені алуға мүмкіндік береді.

Әдеби деректерді талдау. Сонымен қатар, тарихи және педагогикалық әдебиеттерді шолу және талдау соның ішінде ХХ ғасыр бойы Қазақстанның жалпы және бастауыш кәсіптік білім беру жүйесінде алғашқы әскери даярлықтың қалыптасуы мен даму тарихы бойынша әлі де бірде-бір зерттеу жұмысының жоқ екендігін куәландырады.

Адамзат өркениеті дамуының бүкіл тарихи тәжірибесі мемлекеттің үдемелі және тұрақты өсуі жүзеге асырылатын барлық қажетті жағдайлардың түпнұсқасы оның ұлттарының қауіпсіздігі және мемлекеттіліктің сақталуы болып табылатындығын көрсетеді. Бостандық пен тәуелсіздікке қол жеткізу жеткіліксіз, оларды қорғап, бекітіп, ұрпақтарға беру керектігі туындайды.

Қазақстан егеменді мемлекет ретінде өзінің қорғаныс қабілетін қолдауды маңызды мемлекеттік функциялардың бірі деп санайды оның бүкіл халқы халықаралық қауіпсіздіктің жан-жақты жүйесін құрғанға дейін де онымен бірге Қорғаныс одағына кіруге тілек білдірген басқа мемлекеттермен бірлесіп әскери құрылыс жүргізетін болады [1].

Жастарды оқыту мен тәрбиелеу мен қызметке даярлаудың маңызды міндеттерінің бірі әскери-патриоттық сипаттағы іс-шаралар болып табылады.

Әскери-патриоттық жұмысты ұйымдастыру және жүргізу үш негізгі топқа бөлуге болатын тиісті нысандарын тұтас кешенін қолдануды көздейді.

Әскери-патриоттық тәрбие мазмұнының жалпы дамытушы компонентіне негізделген бірінші топ бастапқы әскери оқытудың оқу-материалдық базасын жетілдіруді қамтиды.

Әскери-патриоттық тәрбие мазмұнының ерекшелігіне байланысты екінші топ аз ерекшеленеді және әскери және әскери-қолданбалы бағдармен сипатталады. Бұл нысандар негізінен практикалық сабақтар, жұмыстар, түрлі ойындар және т. б. түрінде өткізіледі.

Әскери-патриоттық тәрбие міндеттерін жоғары тиімді орындау тұрғысынан оның мазмұнында жалпы да, ерекше де үйлесімді, үшінші топты құрайтын кешенді біріктірілген интеграцияланған нысандарды қолдану неғұрлым перспективалы болып табылады. Оған қорғаныс-спорттық сауықтыру лагері, оқу-дала жиындары, патриоттық клубтар мен түрлі бағыттағы бірлестіктер, болашақ жауынгер, офицер университеттері, жас теңізшілер, ұшқыштар, шекарашылар, десантшылар мектептері және тағы басқа нысандар жатады [2].

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Патриоттық тәрбиені жүзеге асыру үш негізгі компонентті қамтитын құралдар жүйесін қолдануды қамтиды: материалдық-техникалық, білім беру және ұйымдастырушылық.

Білім алушыларды Отанды қорғауға дайындаудың жауапты міндетін сәтті орындау үшін әскери жетекші терең әскери білімге, жоғары моральдық-саяси қасиеттерге ие болып қана қоймай, сонымен қатар курсанттарды оқыту әдістемесін игеруі керек. Педагогикалық білім мен әдістемелік дағдыларсыз жастарды оқыту мен тәрбиелеудің сәтті жүзеге асырылуына сену қиын.

Әрбір жас адамның Қазақстан Республикасының азаматы және патриоты ретінде қалыптасуы мен дамуы осы мақсатқа қол жеткізуде өзара үйлесімді іс-қимыл жасайтын әлеуметтік және мемлекеттік институттар, макро-және микрошарттар, факторлармен қамтамасыз етілуі үшін қолдан келгеннің бәрін жасау қажет. Тек осы жағдайда ғана Қазақстан қоғамы мен оның әскери ұйымының аса маңызды мәселелерінің бірін табысты шешуге болады, оның дамуының күрделі және қарама-қайшы кезеңінде маңыздылығын асыра бағалау өте қиын.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу әдістері: зерттеу мәселесі бойынша философиялық, тарихи, әскери-тарихи, әскери-техникалық әдебиеттерді теориялық талдау, мұрағат материалдарын жинау және талдау, білім беру жүйесінде және әскери-техникалық салада нормативтік құжаттарды зерделеу, ғылыми жинақтау.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау

Тактикалық дайындық курсанттардың әскери дайындығының маңызды бөлімі болып табылады. ҚР ҚК Жарғыларын зерделеу кезінде, атыс және саптық даярлық, әскери топография, азаматтық қорғаныс және дене шынықтыру сабақтарында білім алушылардың алған білімі, іскерліктері мен дағдылары тактикалық даярлық барысында жетілдіріледі.

Теориялық сабақтар аудиторияда, әскери кабинетте жергілікті жердің макетін, плакаттарды, схемаларды пайдалана отырып жүргізіледі. Практикалық және тактикалық-саптық сабақтар жабдықталған оқу қалашықтары мен тактикалық алаңдарда өткізіледі. Сабақтарда оқытудың негізгі әдістері сабақ жетекшісінің (басшының көмекшісінің) қысқаша түсіндірмемен практикалық үлгілі көрсетуі, білім алушылардың көрсетілген қабылдауды, іс-қимылды қайталауы, олардың дұрыс орындалуын тексеру және толық меңгергенге дейін кейінгі жаттығу болып табылады.

Тактикалық жағдай зерттелетін техниканы, іс-әрекетті саналы түрде игеру үшін қажет көлемде жасалады. Қарсыластың әрекеттерін белгілеуді алдын-ала дайындалған студенттер жүзеге асыра алады. Бұл ретте отпен жасалатын құралдар мен техниканың нысаналары мен макеттері пайдаланылады.

Курсанттармен сабақ өткізу кезінде оқу мәселелері барлық курсанттармен бір мезгілде немесе әрбір бөлімшемен кезекпен, – бөлімше командирлерінің басшылығымен барлық бөлімшелермен бір мезгілде пысықталады.

Курсанттармен оқу қалашығында немесе тактикалық алаңда сабақтарға дайындау кезінде оларды жауынгерлік Жарғының ережелерімен таныстыру, оларға сарбаздың міндеттері мен қауіпсіздік шараларын еске салу қажет. Ол үшін плакаттар, рельефтің орналасуы, оқу фильмдері мен кинофильмдер

колданылады. Курсанттарға теориялық білімдерін тереңдетуге ықпал ететін және зерттелетін мәселеге қызығушылықты арттыратын әдебиеттерді оқуға тапсырма беру ұсынылады.

Осы салада практикалық қызметті жүзеге асыру кезінде бастапқы басшылық ережелерді білдіретін әскери-патриоттық тәрбиенің негіз қалаушы қағидаттарының арасында: ғылымилық; гуманизм; демократизм; тарихи, мәдени мұраның, оның рухани құндылықтары мен дәстүрлерінің басымдылығы; Қазақстан Республикасының Білім және ғылым саласындағы ерекшеліктерін ескере отырып, курсанттардың дамуындағы жүйелілік, сабақтастық және үздіксіздікәдістері мен құралдарының алуан түрлілігі; оның жеке көзқарас негізінде әрбір адамның мүмкіндіктерін, қабілеттері мен қасиеттерін дамытуға бағытталуы; тәрбиенің басқа түрлерімен тығыз және ажырағысыз байланысы [3].

Курсанттарға әскери-патриоттық тәрбиелеу процесінде осы қағидаттарды іске асыру оның әскери және Мемлекеттік қызметке деген жаңа, шын мәнінде мүдделі көзқарасын, Отанды қорғау жөніндегі функцияларды лайықты орындауға әзірлігін дамытуды қамтамасыз етуге арналған және мынадай негізгі бағыттар бойынша жүзеге асырылады.

Рухани-адамгершілік-адамның жоғары құндылықтарды, мұраттар мен нұсқаулықтарды, нақты өмірдің әлеуметтік маңызды процестері мен құбылыстарын білуі, оларды практикалық іс-әрекет пен мінез-құлықта анықтайтын принциптер, ұстанымдар ретінде басшылыққа алу қабілеті. Оған: жоғары мәдениет пен білімді дамыту, Отанға лайықты қызмет етуге дайын екендігі, мінез-құлықтың жоғары моральдық, кәсіби-этикалық нормаларын, әскери ар-намыс, жауапкершілік және ұжымшылдық қасиеттерін қалыптастыру идеясы туралы түсінік кіреді.

Тарихи-біздің түп-тамырымызды тану, Отанның қайталанбастығын, оның тағдырын, онымен ажырамастығын, ата-бабаларымыз бен замандастарымыздың іс-әрекеттеріне қатыстылығы үшін мақтаныш сезімін және конституциялық және әскери борышты, қоғам мен мемлекеттегі саяси және құқықтық оқиғалар мен процестерді, әскери саясатты, ел қауіпсіздігі тұжырымдамасының негізгі ережелерін және әскери доктринаны, ҚР Қарулы Күштерінің, Ішкі істер органдарының, сондай-ақ басқа да әскерлердің, әскери құралымдар мен органдардың қоғам мен мемлекеттің саяси жүйесіндегі орны мен рөлін ұғыну.

Патриоттық-біздің қоғамымыз бен мемлекетіміздің қалыптасуы мен дамуының ерекшеліктерін, ұлттық өзін-өзі тануды, өмір салтын, әлемді түсіну мен орыстардың тағдырын көрсететін маңызды рухани, адамгершілік және мәдени-тарихи құндылықтарды тәрбиелеу. Оған мыналар кіреді: өз Отанына деген шексіз сүйіспеншілік пен адалдық; ұлы халыққа, оның жетістіктеріне, сынақтары мен проблемаларына деген мақтаныш; ұлттық храмдар мен рәміздерді құрметтеу; қоғам мен мемлекетке лайықты және жанқиярлық қызмет етуге дайын болу.

Кәсіби қызмет-Отанға қызмет етуге байланысты еңбекке адал және жауапты көзқарасты қалыптастыру, қызметтік міндеттер мен міндеттерді сәтті орындау үшін кәсіби және еңбек қасиеттерін белсенді көрсетуге ұмтылу. Оған мыналар кіреді: мотивтер, мақсаттар мен міндеттер, жеке тұлғаның кәсіби және белсенді өзін-өзі жүзеге асыруының құндылық бағдарлары, кәсіби

талаптар және қызметтің жоғары нәтижелеріне қол жеткізуге бағытталған, қызметті тиімді және жоғары тиімділікпен орындау мүмкіндігімендеттері мен нақты мақсаттарға жету, олардың кәсіби өсу жоспарларын болжау және іске асыру мүмкіндігі [4].

Психологиялық-жастардың жоғары психологиялық тұрақтылығын, кез-келген жағдайда күрделі және жауапты міндеттерді орындауға дайындығын, әскери және басқа да мемлекеттік қызмет түрлерінен қиындықтар мен айырылуды жеңе білу қабілетін, бөлімше, бөлім ұжымында сәтті өмір сүру және қызмет ету үшін қажетті маңызды психологиялық қасиеттерді қалыптастыру. Оған: әскери және басқа ұжымдардағы әлеуметтік-психологиялық процестерді зерттеу және болжау; жағымсыз құбылыстар мен барабар мінез-құлық көріністерінің алдын алу кіреді; психологиялық шиеленісті жеңілдету, күйзелісті жеңу, жеке құрамның әртүрлі санаттарының, әрбір жеке тұлғаның ерекшеліктерін ескере отырып, психологиялық қасиеттерді қалыптастыру; кәсіби іріктеу процесінде және оның нәтижелері негізінде жеке-тәрбие жұмысы.

Оқу-жауынгерлік міндеттерді орындаумен, әскери және Мемлекеттік қызмет пен тұрмыстың басқа да түрлерін ұйымдастырумен байланысты тәртіп, мінез-құлық ережелері мен нормалары, рухани құндылықтар, адамгершілік көзқарастар мен әдет-ғұрыптар түрінде қоғамның әскери ұйымындағы қатынастардың тұрақты, тарихи қалыптасқан, ұрпақтан-ұрпаққа берілетін ерекше нысандары болып табылатын әскери дәстүрлерге тәрбиелеу. Жастарға барынша тәрбиелік ықпал ететін маңызды әскери дәстүрлер: әскери антқа, Жауынгерлік Ту мен Әскери-теңіз туына адалдық; халықтың мүдделеріне қызмет ету, ортақ жеңіске жету үшін шайқаста жанқиярлық пен жанқиярлық; Отан тәуелсіздігінің тағдыры шешілген кезеңдегі жаппай ерлік пен батылдық; әскери ерлік, әскери қызметтің қиындықтарына төтеп бере білу; әскери қызметшілер арасындағы қарым-қатынастың демократиясы және өзара сенім; жеңілген жауға, шет елдердің тұрғындары мен тұтқындарға адамгершілік көзқарас.

Барлық осы бағыттар бір-бірімен тығыз байланысты, практикалық іс-әрекет процесінде мақсаттар, міндеттер, рухани-адамгершілік және дүниетанымдық негіздер, принциптер, әскери-патриоттық тәрбиенің формалары мен әдістері біріктірілген [5].

Ғылыми мақаламды қорытындылай келе әскери дайындық – білім алушыларды ҚР Қарулы Күштеріндегі қызметке даярлау жүйесінің құрамдас бөлігі Отан қорғауды, елдің қорғанысын нығайтуды және мемлекеттік қауіпсіздікті қамтамасыз етуді мемлекеттің маңызды функцияларының бірі ретінде қарастырады.

Бүгінгі таңда ғылымның жаңа жаңалықтары әскери істерде тез қолданыла бастаған кезде, Отанды қорғауға дайындықтың маңызы артады. Жаңа техника соғыс қимылдарының сипаты мен әдістерінің түбегейлі өзгеруіне әкеледі, ұрыс әлдеқайда маневрлі, жылдам болды, оның кеңістігі арттысоғыс психологиялық, физикалық және арнайы дайындыққа жаңа, жоғары талаптар қоятын ауқымды ондағы жағдайды тез реттеу, оны шебер бағалау және бөлімшенің әрекеттерімен үйлестіру үшін дұрыс шешім қабылдау қабілетін талап етеді. Бұл дегеніміз, қазір уақытта әскери ұшақтардың, зениттік-зымыран кешендерінің навигаторларындағы

танктердегі ұрыс машиналарының пульттерінде бұрынғыға қарағанда әскери және арнайы дайындалған адамдар болуы керек.

Осы міндеттерді табысты шешуде маңызды рөл атқарады және әскери дайындық білім алатын жастарды әскери оқытудың міндетті мемлекеттік нысаны болып табылады

Әскери дайындық әскери-патриоттық тәрбие беруде және академия жұмысының барлық бағыттары бойынша маңызды орын алады. Сонымен қатар, әскери-патриоттық жұмыстың жай-күйі, оқу-материалдық база үшін әскери басшының жауапкершілігі бірнеше есе артады.

Осылайша, XX және XXI ғасырдағы жалпы және бастауыш ведомствалық білім беру жүйесіндегі әскери даярлық және әскери даяндық оқытушыларын даярлау қалыптасу және даму кезеңдерін талдау оның негізгі үрдістері болып табылатындығын анықтауға мүмкіндік берді:

- жалпы білім берудің әлеуметтік рөлін күшейту;
- жалпы ведомствалық оқу орындарында әскери даярлықтың рөлі мен орнын арттыру;
- әскери дайындық мазмұнын, оқыту нысандарын, әдістері мен құралдарын жетілдіру;
- Бастапқы әскери дайындық бойынша жоғары білікті мамандарды даярлау жүйесін жетілдіру.
- жоғарыда айтылғандардың салдары ретінде бастапқы әскери дайындық оқытушыларын осы мәселелерді шешудегі жоғары маңыздылығы мен рөлі.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық даму барысында саяси-идеологиялық, мәдени тұрғыдан жаңаруына сай отансүйгіштік тәрбие беру үкіметіміздің стратегиялық басым бағыттарының бірі болып саналады. Жастар – елдің келешегі. Өскелең ұрпақтың бойына адамгершілік, Отанды сүю сезімдерін қалыптастырып, өз Отанын қорғайтын азамат болуға, қайсарлыққа, қаһармандыққа тәрбиелеу біздің басты міндетіміз.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. 2012 жылдың 16 ақпан айындағы «Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.
2. «БӘД ұйымдастыру және жүргізу, сондай-ақ оның оқу- материалдық базасын қалыптастыру қағидасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің 2014 жылғы 19 желтоқсандағы № 606 бұйрығы
3. Әдістемелік ұсынымдама Астана 2017
4. Ведерникова Л. В. Развитие профессионально-личностного потенциала будущего педагога в условиях модернизации педагогического образования // Сибирский педагогический журнал.–2015.–№ 5.– С 75–78.
5. Жаксылыков Р. Ф. Особенности организации повышения квалификации офицеров Национальной гвардии Республики Казахстан // Теория и практика общественного развития.–2015.–№ 16.–С. 226–229.
6. Корабельников А. А. Еще один взгляд на систему подготовки военных специалистов // Во- Siberian Pedagogical Journal № 1 / 2016 23 UPBRINGING AND TRAINING QUESTIONS сменная мысль. – 2004. – № 6. – С. 4. 6. О науке [Электронный ресурс]: Закон Республики Казахстан. – Астана, Акорда, 18 февраля 2011 года, № 408-IV ЗПК. – URL: <http://nao.kz/blogs/view/2/104> (дата обращения: 15.12.2015).

7. Стамбеков Т. М. Проектирование профессиональных стандартов для системы военнопрофессиональной подготовки: дис. д-ра пед. наук.– Алматы, 2006.– 173 с.9. Argyle M., Furnham F., Graham J. A. Social situations: Cambridge University press, 1981. – 168 p. 10. Harre R. Soci

In this article, the author examines the issues of tactical and special training of students of departmental educational institutions. The author also emphasizes that currently military-patriotic education is gaining a lot of attention. Because it is the sense of patriotism that affects the ability to defend the Motherland.

Keywords: *Tactical and special training, organization of education, patriotism, classes with cadets.*

В. Н. АЛИЕВ

преподаватель военной истории, полковник-лейтенант в запасе, Азербайджанское Высшее Военное Училище имени Гейдара Алиева,
г. Баку, Республика Азербайджан
a.vuqar@bk.ru.

**ПЕРСПЕКТИВЫ КОМПЬЮТЕРНЫХ МУЛЬТИМЕДИА
ТЕХНОЛОГИИ И ИГРОВЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ВОЕННОМ
ОБРАЗОВАНИИ**

Проведенные исследования и результаты военных конфликтов последних лет убедительно доказывают: современные войны не могут обходиться без компьютерных технологий. В мире накоплен достаточно большой опыт разработки, создания и использования аппаратных средств и программных продуктов обучения. По мере их совершенствования выявляются главные преимущества технологий мультимедиа.

В статье рассматривается состояние военной науки различных эшелонов и оценивается степень ее влияния на развитие вооружения, военной техники и военного образования в современных условиях.

Ключевые слова: *«мультимедиа технологии», «Военная наука» «игровые метододы»*

Военная наука система знаний о подготовке и ведении войны государствами, коалициями государств или классами для достижения политических целей. Военная наука исследует характер возможных войн, законы войны и способы её ведения. Она разрабатывает теоретические основы и практические рекомендации по вопросам строительства Вооружённых Сил, их подготовки к войне, определяет принципы военного искусства, наиболее эффективные формы и способы ведения военных действий группировками Вооружённых Сил, а также всестороннего их обеспечения. Исходя из политических целей, оценки вероятного противника и своих сил, научно-технических достижений и экономических возможностей государства и его союзников, Военная наука в единстве с практикой определяет пути совершенствования имеющихся и создания новых средств вооружённой борьбы.

По мнению некоторых авторов «Военной мысли», «военная наука сфера человеческой деятельности, направленная на познание свойств, отношений, принципов, закономерностей и законов явлений, процессов и

предметов войн и военного дела». Другие полагают, что военная наука это «система знаний о характере, подготовке и ведении вооруженной борьбы, опирающаяся на достижения военно-научной мысли, признанные определённым научным сообществом как основа для дальнейшей практической деятельности». Или что военная наука — это система знаний о войне и военной безопасности в совокупности взаимосвязанных её составных частей: общей теории, теории военного искусства вооружений, воспитания и т. д.

По отдельным или всем вообще отраслям (дисциплинам) военной науки существуют многочисленные учебники, сборники, руководства, военные энциклопедии и тому подобное.

Военная наука, в общем понимании, создавалась, развивалась и совершенствовалась на протяжении длительного исторического периода. Её отдельные отрасли (дисциплины, элементы) зародились ещё в далёкой древности (в период рабовладельческого общества в Египте, Персии, Китае, Греции и Риме). В период средневековья продолжала своё развитие. По мере роста производительных сил общества в государствах мира совершенствовались вооружение и военная техника, усложнялись управление войском (флотом) и их формированиями, накапливался исторический опыт в военном деле. Всё это и привело в конечном итоге к оформлению военной науки как определённой системы практических и теоретических знаний, умений и навыков.

Современная научно-техническая революция вызывает интенсивную дифференциацию и интеграцию научных знаний, что приводит к возникновению новых отраслей, направлений и дисциплин в большинстве наук. Аналогичный процесс закономерен и для Военной науки. Развитие Военной науки происходит на основе обобщения исторического опыта ведения войн, анализа всех видов практической деятельности войск в мирное время, предвидения развития новых средств войны и вероятных форм и способов её ведения в будущем, всестороннего изучения вероятного противника, а также тенденций развития международных отношений.

В обширном смысле, на данный момент, военная наука включает в свой состав следующие дисциплины (разделы, военные науки):

Теория военного искусства

Стратегия военная - наука о ведении военных действий (войны) в мировом масштабе, область военного искусства. Охватывает вопросы теории и практики подготовки к военным действиям (войне), их планирование и ведение.

Оперативное искусство - наука о ведении военных действий в масштабе театров военных действий, составная часть военного искусства, занимает промежуточное положение между тактикой и стратегией военной. Изучает методы подготовки и ведения совместных и самостоятельных операций (боевых действий) крупными воинскими формированиями — корпусами (группой корпусов), армиями, фронтом (группой армий), группой фронтов.

Теория тактики, раздел теории и составная часть военного искусства, включающая теорию подготовки и ведения боя соединениями (корпус, дивизия, бригада), частями (кораблями) и подразделениями различных видов вооружённых сил, родов войск (сил) и специальных войск на суше, в воздухе

и на море; военно-теоретическая дисциплина. Тактика охватывает изучение, разработку и подготовку всех видов боевых действий: наступления, обороны, встречного боя, тактических перегруппировок и так далее.

Военно-инженерное искусство - часть военного искусства, охватывающая теорию и практику подготовки и ведения инженерного обеспечения вооруженной борьбы: проектирование и строительство военных объектов, коммуникаций, укреплений и мостов, обеспечение войск водой, энергией и вспомогательными средствами, применение или обезвреживание обычных взрывчатых средств, в том числе мин, в целях облегчения продвижения своих или препятствования продвижению неприятельских войск, а также другие вопросы инженерного обеспечения. Кроме того, в понятие военно-инженерного искусства входит проектирование и разработка оборудования, необходимого для выполнения перечисленных задач, в том числе средств маскировки и укрытия.

Военно-морское искусство - часть военного искусства, охватывающая теорию и практику подготовки и ведения вооруженной борьбы на море. Военно-морское искусство состоит из стратегического использования военно-морского флота, оперативного искусства и тактики военно-морского флота.

Управление и теория военного строительства.

Мобилизационная подготовка.

Организация повседневной деятельности.

Военная история — наука о происхождении, строительстве и действиях вооружённых сил (воинских формирований) государств (народов) мира.

История военного искусства.

Отечественная военная история.

Зарубежная военная история.

Военная законодательство (Военное право).

Военная статистика.

Военная география.

Военная топография

Военная геология.

Теория военного обучения и воспитания.

Оперативная подготовка.

Боевая подготовка.

Общевойсковая подготовка.

Военная педагогика.

Военная психология.

Общевойсковые уставы

Строевая подготовка .

Физическая подготовка .

Медицинская подготовка .

Военно-инженерная подготовка.

Радиационная, химическая, биологическая защита.

Связь.

Военная топография.

Слаживание и взаимодействие.

Теория военной экономики и тыла (снабжение, обеспечение)

Теория военной экономики.

Тыловое обеспечение.

Транспортное обеспечение и другие.[1]

Все выше приведенный состав и история развития военной науки нашло свое отражение современных компьютерных играх. На этой основе в настоящее время реализовано большое количество *компьютерных средств обучения* - это автоматизированные обучающие системы (АОС), автоматизированные обучающие курсы (АОК), компьютерные тренажеры, обучающие компьютерные игры, военно-патриотические игры, электронные учебники и др.

Дидактические основы организации и проведения игрового обучения в военном вузе

Игры, применяемые в педагогической практике военных вузов, относятся к активным методам обучения. Это объясняется тем, что в них, как правило, преобладает продуктивно-преобразовательная деятельность курсантов и слушателей.

Для учебных игр характерны:

- многовариантность и многоальтернативность решений, из которых требуется произвести выбор наиболее рационального;
- необходимость принимать решения в условиях неопределенности и в обстановке условной практики;
- многообразие условий проведения игры, отличающихся от стандартных, появление которых возможно в будущей практической деятельности военного специалиста;
- сжатые временные рамки, возможность неоднократной повторяемости ситуаций;
- наглядность последствий принимаемых решений;
- интеграция теоретических знаний, полученных курсантами и слушателями, с практикой будущей профессиональной деятельности, приобретение навыков работы по специальности;
- широкие возможности индивидуализации обучения.

В игре развивается продуктивное творческое поисковое мышление курсантов и слушателей не вообще, а применительно к выполнению будущих должностных обязанностей и функций. В ходе учебной игры имеется возможность отменить решение, которое оказалось неудачным, вернуться назад и принять другой ряд решений, для того чтобы определить их преимущества и недостатки по сравнению с уже опробованными. При этом одна и та же игровая ситуация может проигрываться несколько раз для того, чтобы дать возможность обучающимся побывать в разных ролях и предложить в них свои решения.

Учебные игры развивают и закрепляют у курсантов и слушателей навыки самостоятельной работы, умение профессионально мыслить, решать задачи и вести управление коллективом, принимать решения и организовывать их выполнение. В ходе игры у обучающихся вырабатываются следующие умения и навыки:

- сбора и анализа информации, необходимой для принятия решений;
- принятия решений в условиях неполной или недостаточно достоверной информации, оценки эффективности принимаемых решений;
- анализа определенного типа задач;

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

- установления связей между различными сферами будущей профессиональной деятельности;
- работы в коллективе, выработки коллегиальных решений с использованием приемов группового мышления;
- абстрактного и образного мышления как основы эффективного творческого использования системного подхода к исследованию процессов и явлений.

Среди **основных функций игрового обучения** в военном вузе целесообразно выделить познавательную, исследовательскую, воспитательную, а также функцию контроля.

Необходимо указать, что игры в высшей военной школе являются одним из важнейших элементов волевой подготовки будущих офицеров. Участвуя в них, курсанты и слушатели приучаются решать профессиональные задачи в сложных, близких к реальным условиям, проходят своеобразную психологическую закалку.

В настоящее время в высшей военной школе накоплен значительный арсенал различных игровых методов обучения.

Игры как метод обучения отличаются не только существенной активностью участников, но и большим, по сравнению с традиционными методами, интеллектуальным и психическим напряжением курсантов и слушателей.

При оценке игр как метода обучения следует иметь в виду ряд обстоятельств.

Во-первых, игры по сравнению с другими методами обучения обладают одним неоспоримым преимуществом: свойством интегрировать полученные знания применительно к избранной профессии.

Во-вторых, однажды созданная хорошая игра может использоваться в течение многих лет как эффективный инструмент обучения нескольких поколений курсантов и слушателей. Конечно, содержание игры должно ежегодно обновляться в соответствии с изменением содержания самой науки.

В-третьих, игровые методы обучения, с помощью которых обучающиеся осваивают профессиональную деятельность и приобретают знания без прямого вмешательства или помощи педагога (последний остается как бы за сценой), – мощное средство пробуждения интереса к содержанию этой деятельности. В условиях увеличения доли самостоятельной работы курсантов и слушателей игры представляют собой идеальную форму ее реализации.

В-четвертых, трудно переоценить целесообразность приобретения навыков принятия ответственных решений в обстановке условной практики. Обучение в игре может предотвратить реальные ошибки, которые возникают у будущих военных специалистов при переходе к самостоятельной профессиональной деятельности.

В-пятых, в игре процесс обучения можно успешно сочетать с задачами исследования, таким образом наглядно демонстрируя курсантам и слушателям исследовательский метод в действии. Поэтому при разработке плана проведения игры предусматривается ряд вопросов (проблем), подлежащих исследованию, а также выделение отдельной группы участников

игры, в обязанность которой входит хронометраж и фиксирование частных результатов игры.

В-шестых, неопределимым для будущего военного специалиста является приобретение опыта комплексной постановки проблемы, согласования индивидуальных приоритетов при групповом выборе решения и его реализации.

В-седьмых, игры способствуют развитию группового мышления, умению действовать в составе коллектива, добиваясь выработки обоснованного общего решения.

В-восьмых, игры позволяют опробовать новые: формы и правила, структуры управления, нормативы и методики, проверяя их, как на испытательном стенде, в качестве которого выступает сама игра.

Таким образом, учебные игры обладают широкими дидактическими возможностями. С их помощью можно формировать чрезвычайно широкий спектр умений, навыков и профессионально-значимых качеств личности будущего офицера в зависимости от того, как организуется подготовка и проведение игры, какие мотивы закладываются в ее основу разработчиками и преподавателями.

Высокая эффективность игровых методов обучения обусловлена существенными **преимуществами по сравнению с традиционными.**

Некоторые из них хотелось бы выделить особо:

– наглядность последствий принимаемых решений. В игре можно пренебречь деталями, исключить из информационного массива так называемый “шум”, порожденный свойствами реальных процессов, которые не относятся к делу;

– переменный масштаб времени. Игра позволяет “жить быстрее” или “медленнее”, ускорять и замедлять ход событий. В обстановке условной практики, которую создает игра, можно за несколько часов “прожить” несколько лет;

– повторение опыта с изменением установок (накоплением навыков в ходе обучения). В игре можно несколько раз проигрывать одну и ту же ситуацию, подходя к ее решению каждый раз по-новому;

– возможность изменить масштаб охвата. Различный масштаб охвата игровых звеньев может значительно сократить сроки поиска принципиальных решений в разных условиях. [2]

Компьютерные и мультимедиа технологии обучения

Компьютерные технологии обучения (КТО) основываются на применении персональных компьютеров (персональных электронно-вычислительных машин – ПЭВМ) в их органичной связи с учебными целями, содержанием обучения, компьютерными программами и дидактическими приемами применения ПЭВМ как средства обучения.

КТО характеризуются тем, что они функционируют в системе «обучающийся-ПЭВМ» и включают следующие *компоненты*:

- техническую среду (вид используемой вычислительной техники);
- программную среду (набор программных средств для реализации технологии обучения);
- предметную среду (содержание конкретной предметной области науки, техники, знаний);

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

- методическую среду (инструкции, методы оценки эффективности и др.).

Применение ПЭВМ в процессе обучения способствует реализации дидактических принципов и наполняет их новыми возможностями:

- принцип научности – использование современной вычислительной техники позволяет отражать в образовательном процессе сегодняшние рубежи науки и выводить обучающихся на уровень опережающих знаний;

- принцип наглядности реализуется в достаточной степени на основе технологий мультимедиа, имиджмедиа, гипермедиа и гипертекста;

- принцип активности – работа с ПЭВМ обеспечивает повышение у обучающихся творческой деятельности и психических процессов (восприятия, ассоциации, интуиции и др.), что в итоге оказывает положительное влияние на формирование уровня знаний;

- принцип системности и последовательности обеспечивается за счет программированного представления учебной информации, что обуславливает успешное усвоение не только предметных знаний соответствующей науки, но и ее структуры, логики и методики изучения;

- принцип индивидуализации обучения реализуется с помощью адаптивных программных средств, обеспечивающих каждому обучающемуся свой уровень сложности предоставляемой информации.

Еще десятилетие назад казалось, что ПК обречен быть всего лишь вспомогательным средством образовательного процесса, хранилищем больших объемов разнообразной информации, которой все могут воспользоваться в удобной для них форме и в нужный момент времени.

Однако компьютерный бум, охвативший нашу планету за последнее десятилетие, породил новые компьютерные технологии, которые позволяют вплотную подойти к превращению ПК в мощное средство образования, что, естественно, не исключает присутствие человека-педагога, а делает сотрудничество его и ПК в образовании более эффективным.

Новые КТО, позволяющие качественно расширить обучающие возможности ПК и обеспечить интерактивность процесса общения с ним, стали называть средствами **мультимедиа**, а их использование в обучении – *мультимедийными технологиями*. Считается, что их появление позволит совершить прорыв и небывалый скачок в области образования.

Мультимедиа означает одновременное наличие звуковой, видео-, графической и компьютерной среды. Такое объединение обеспечивает качественно новый уровень восприятия информации: человек, работающий с этой технологией на ПК, не просто пассивно созерцает, а активно участвует в происходящем, в процессе обучения. Подобный феномен участия и большие успехи разработчиков, производителей компьютерного оборудования и мультимедийных продуктов, определили настоящий бум мультимедиа в последние годы на рынке образовательных услуг, в сфере развлечений, в справочных системах, презентациях фирм, в рекламе товаров и услуг.

Под *мультимедийной технологией* понимают совокупность аппаратных и программных средств, которые обеспечивают такое представление информации, при котором человек воспринимает ее одновременно и параллельно несколькими органами чувств. Ведь в реальной жизни это происходит именно так, когда более 90% информации мы получаем от

совместной деятельности органов зрения и слуха, а не последовательно, как это сохраняется в ПК.

Данный вид обучения обладает еще одним плюсом – занимательностью и эмоциональностью. Построение процесса обучения в виде развивающих интерактивных игр резко повышает интерес и внимание к учебному материалу, а музыкальное сопровождение приносит эстетическое удовлетворение и повышает качество информации.

При использовании мультимедиа существенно изменяется и роль преподавателя, который стал более эффективно расходовать учебное время, сосредоточив внимание на индивидуальной помощи обучающимся, на обсуждении информации, на развитии у них творческого подхода.

Сейчас достаточно много различных обучающих курсов. Из них наиболее методически подготовленные – интерактивные курсы иностранных языков, которые сочетают разговорный словарь с пояснительными картинками, методику обучения грамматике, набор ситуационных диалогов с аудио и видео сопровождением, а также тесты и возможность коррекции произношения путем записи речи обучающегося.

В процессе обучения весьма широко используются образовательные энциклопедии, сопровождаемые дикторским голосом, иллюстрациями, анимациями, картами и видео.

Наибольшее количество образовательных программ задействуется в гуманитарных науках (история, литература, искусство, психология), медицине, анатомии, зоологии, астрономии. В последние годы активную деятельность по созданию мультимедийных программных продуктов развернули многие военно-учебные заведения. [3]

КТО с каждым годом находят все большее применение в процессе обучения военнослужащих. Однако следует учитывать, что ПЭВМ только помогает преподавателю в обучении, но не заменяет его.

Компьютеризация обучения неизбежно сводится к процессам передачи знаний, на которые опирается традиционная система. Но подобно тому, как печатные материалы и технические средства передачи информации смогли привести к гигантскому расширению возможностей человеческого познания, фиксации и передачи опыта, компьютер должен увеличить потенциал человеческого мышления, вызвать определенные изменения в структуре мыслительной деятельности.

В обучающей среде, созданной компьютером, основные процессы – это организация и интерпретация информации. Эта среда формирует такие характеристики мышления, как склонность к экспериментированию, гибкость, связность, структурность. Условия обучения, создаваемые «электронной средой», должны способствовать развитию творческого мышления обучающихся, ориентировать их на поиск неочевидных связей и закономерностей, на решение проблем.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Сергей ЛЕВЧЕНКО, «Народное слово». Группа авторов; под ред. Маршала Советского Союза М. В. Захарова.
2. Образцов П. И., Косухин В. М. Дидактика высшей военной школы, Орел, Учебное пособие, Академия Спецсвязи России, 2004 . – 183 с.
3. Ефремов О. Ю. ВОЕННАЯ ПЕДАГОГИКА, Москва, Военная академия связи, 2008. – 156 с.

The conducted studies and the results of military conflicts of recent years convincingly prove that modern wars cannot do without computer technology. The world has accumulated quite a lot of experience in the development, creation and use of hardware and software training products. As they improve, the main advantages of multimedia technology are revealed.

The article examines the state of military science of various echelons and assesses the degree of its influence on the development of weapons, military equipment and military education in modern conditions.

Keywords "multimedia technologies", "military science" "game methods"

А.Т.БАТЫРБАЕВА

әлеуметтік жұмыс мамандығының магистрі, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
batyrbaeva99@bk.ru

АУЫЛДЫҚ ЖЕРЛЕРДЕГІ КӨПБАЛАЛЫ ОТБАСЫЛАРДАН ШЫҚҚАН ЖАНДАРҒА БІЛІМ АЛУДЫ ҚОЛЖЕТІМДІ ЕТУ

Көпбалалы отбасылар білім беру саласында жиі қиындықтарға тап болады. Ауылдағы көпбалалы отбасыларда балалардың білім алып, сауатты болуына жағдай мен мүмкіндіктер аз. Көбінесе бұл балалардың дамуындағы әлеуметтік теңсіздікті анықтайтын негізгі себеп ретінде олардың психикалық қабілеттеріне байланысты емес, бұл бала өсетін отбасына байланысты болып келеді. Кез келген деңгейдегі сапалы білім алуан түрлі деңгейдегі адамдар үшін қолжетімді болуы керек. Осыны ескере отырып, мақалада ауылдық жерлердегі көпбалалы отбасылардан шыққан жандарға білім алуды қамтамасыз етудің бірқатар әлеуметтік мәселелері талданды.

Кілт сөздер: көпбалалы отбасы, әлеуметтік мәселе, білім беру қызметтері, әлеуметтік көмек.

Білім – жеке тұлғаны әлеуметтендірудің негізгі факторы, инновациялық процестерді дамыту мен ұтқырлықтың қажетті шарты болып табылады. Білім адамның зияткерлік, адамгершілік, физикалық әлеуетін қалыптастырады. Білім беру жүйесі үздіксіз жетілдіруге қабілетті адамдарды дайындауы, жеке тұлғаның жалпы мәдениетін қалыптастыруы керек, бұл кез келген кәсіби дайындықтың шарты болып келеді. Зерттеушілер атап өткендей, білім беру жүйесі тұрақсыздық режимінде болғанына қарамастан, ол жылдан-жылға дамуда. Жалпы білім беретін мектептер түрлерінің әртүрлілігі артып, жоғары білім беру жүйесі кеңеюде. Толық орта мектеп түлектері қазір жоғары оқу орындарының білім беру қызметтерін (мемлекеттік және мемлекеттік емес жоғары оқу орындарындағы ақылы білім беруді қоса алғанда) кеңінен таңдау жағдайына тап болды. Сонымен қатар, қазіргі қазақ білім беру жүйесінде қоғамның саралануының көрінісі ретінде саралаудың тереңдеуі байқалады және бұл жағдай әлеуметтанушылардың назарын талап етеді.

Кез келген деңгейдегі сапалы білім барлық қабаттардың адамдарына қолжетімді болуы керек деген түсінік білім беру саласындағы қазіргі дифференциацияға қайшы келеді. Атап айтқанда, толық орта білім алу және жоғары кәсіптік білім алуға қол жеткізу проблемалары әлеуметтік

қорғалмаған отбасы санаттарының бірі ретінде көпбалалы отбасылардың алдында өте өткір тұр. Бұл отбасыларға заң бойынша берілетін жеңілдіктер аз. Көпбалалы отбасылар өтпелі кезеңдегі қоғамдық-саяси және әлеуметтік-экономикалық дағдарыс жағдайында қорғалмайды. Оларға отбасында үнемі туындайтын көптеген мәселелерді шешу қиынға соғады. Осындай проблемалардың бірі – жоғары білімге қол жеткізу мәселесі.

Мемлекеттік билік органдарының халықтың аз қамтылған топтарына білім алуға қолжетімділікті қамтамасыз ететін механизм құруға тырысқанына қарамастан, бүгінде халықтың қорғалмаған топтары үшін, оның ішінде көпбалалы отбасылар үшін білім алуға қол жеткізудің нақты, түсінікті жүйесі жоқ.

Білім – жеке тұлғаның әлеуметтік мәртебесі мен ұтқырлығының көрсеткіштерінің бірі. Бірақ соңғы жылдары білімнің "жабық" тенденциясы байқалады. Білім алу құқықтарының жарияланған теңдігіне қарамастан, әртүрлі әлеуметтік топтардағы жастардың осы құқықтарды іске асыруында саралау байқалады. Білім берудің заңды және заңсыз ақылы, "элиталық" және "арзан" білім беру мекемелерінің иерархиясын қалыптастыру, әртүрлі өңірлердегі жастар үшін білім беру саласындағы теңсіздіктің күшеюі - мұның бәрі білім беру қызметтерінің кеңеюіне қарамастан, аз қамтылған көпбалалы отбасылар үшін кедергі жасайды. Көбінесе бұл отбасылар бірнеше баланы айтпағанда, кем дегенде бір баланы беделді біліммен қамтамасыз ете алмайды. Болашақта жоғары ақы төленетін және беделді болатын белгілі бір кәсіпті ала алмау бастауыш кәсіптік, орта немесе орта арнайы білім алуға, мүмкін қандай да бір мамандық бойынша даярлау курстарын аяқтауға бағдарланудың өзгеруіне әкелуі мүмкін. Білім беру жүйесін басқаруда қалыптасқан сұраныстарға сәйкес білім беру стратегияларын және көпбалалы отбасылардан шыққан балаларға білім беруді арттыруға жылжытуды реттейтін әлеуметтік тетіктер тиімді пайдаланылмайды[1; 92б.].

Білім бүгінде адам өмірінің стратегиялық маңызды саласы ретінде түсініледі. Бір жағынан, ол ұлттың зияткерлік әлеуетін, оның тәуелсіздігі мен халықаралық бәсекеге қабілеттілігін дамыту мен күшейтудің негізгі факторы ретінде, екінші жағынан, адамның өзінің азаматтық, саяси, экономикалық және мәдени құқықтарын жүзеге асыруының негізгі шарты ретінде танылады.

Білім туралы заңға сәйкес әр адам жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, шығу тегіне, тұрғылықты жеріне, дінге көзқарасына, нанымына, қоғамдық ұйымдарға (бірлестіктерге) қатыстылығына, жасына, денсаулық жағдайына, әлеуметтік, мүліктік және лауазымдық жағдайына, соттылығының болуына қарамастан білім алуға құқығы бар. Халық өзінің білім алу қажеттіліктерін білім беру қызметтері арқылы қанағаттандыра алады. Зерттеушілер "білім беру қызметі" ұғымын анықтауға бірнеше тәсілдерді ажыратады. Үлкен экономикалық сөздікте "қызмет" ұғымының келесі түсіндірмесі берілген – бұл "тапсырыс бойынша орындалатын және тәуелсіз өнімді құруға әкелмейтін жұмыс" [2; 62б.].

В.П.Щетинин білім беру қызметтері адамның, қоғамның және мемлекеттің әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қолданылатын білім, ақпарат, дағдылар жиынтығы деп санайды. Бұл қызметтер ең алдымен білім алушылардың танымдық қызығушылықтарын іске асыруды қамтамасыз етеді, олардың өзін-өзі анықтауы және өзін-өзі жүзеге асыруы үшін, адамның

шынайы адами дамуы үшін жағдай жасайды. Сонымен бірге, бұл қызметтер болашақ және қазіргі қызметкерлерді оқытуда, олардың еңбекке қабілеттілігін қалыптастыруда, мамандандыруда, кәсібилендіруде және олардың біліктілігін арттыруда көрінеді. Білім беру қызметтері адамның еңбекке деген әр түрлі қабілеттерін және толыққанды өмір сүруін көбейтуге тікелей қатысады [3; 1276.].

Екінші тәсіл оқушының білімі мен дағдыларының жиынтығын білім беру қызметтерінен ажыратады, бұл олардың астында мұғалімнің еңбек өнімінің жиынтығын білдіреді. Е.П.Попов атап өткендей, білім беру қызметтері тұтынушылық қасиеттерімен ерекшеленеді: олар адамның рухани және зияткерлік дамуына және белгілі бір мамандық пен біліктілікке ие болу қажеттіліктерін қанағаттандырады. Білім беру қызметтерін өндіру, беру және тұтыну процестері, басқа қызметтер сияқты, уақыт өте келе біріктіріледі, олар өндіруші мен тұтынушының тікелей байланысында жүзеге асырылады. Білім беру қызметтерін жинақтау мүмкін емес. Материалдық тауарларды сатып алу және сату нәтижесінде меншік иесі өзгереді, бірақ тауардың қасиеттері өзгермейді, білім беру қызметтерін сатып алу - сату нәтижесінде сатушы өз тауарына меншік құқығын жоғалтады, бірақ сатып алушы мұндай құқықты сатып алмайды. Бұл өнімнің өзі "жоғалады", өйткені ол өндірілген және берілген уақытта тұтынылады [4; 436.].

Көпбалалы отбасылар білім беру саласында жиі қиындықтарға тап болады. Мұндай отбасыларда балалардың оқуға, демек, білім алуға мүмкіндіктері аз. Көбінесе бұл олардың ақыл-ой қабілеттеріне байланысты емес, бұл балалардың дамуындағы әлеуметтік теңсіздікті анықтайтын негізгі себеп. Айтарлықтай дәрежеде бәрі баланың қай отбасында өсетініне байланысты. Егер ата - аналар онымен ерте балалық шағында айналысса, содан кейін мұғалімдер мен тәрбиешілер, егер ол әртүрлі үйірмелер мен секцияларға қатысып, қызықты сапарларға қатысып, қызықты адамдармен сөйлесе алса, онда ол дамыған және қабілетті болып шығады. Егер бала үйде кедейліктен, шаршаған немесе мас ата-анадан басқа ештеңе көрмесе, оған ешқандай қатысы жоқ болса, онда оның рухани және мәдени даму мүмкіндіктері айтарлықтай шектеулі.

Көпбалалы отбасылардың көпшілігінде балалар дәл осы себептерге байланысты "қараусыз қалған" санатына жатады. Нәтижесінде олар мамандандырылған мектептерді айтпағанда, қарапайым орта білім беру мектептеріне түсуге дайын емес. Олар нашар оқиды, өйткені олар оқуға қызығушылық танытпайды, кітап оқуға дағдыланбайды, жүйелі түрде айналыспайды және т.б. бұл олардың болашақ өмірлік жетістіктеріне ықпал етеді. Дәл осындай балалар негізінен 9 сыныптан кейін мектептен шығарылады. Олардың жоғары және орта арнайы оқу орындарына түсу мүмкіндіктері едәуір аз, негізінен тиісті дайындықтың жоқтығынан, сондай-ақ отбасының материалдық қолдауындағы қиындықтарға байланысты. Осылайша, көпбалалы отбасылардан шыққан балалар негізінен тек кәсіби-техникалық оқытуға ғана сене алады[5; 746.].

Көбінесе мұндай балалар отбасына көмектесу үшін, ал кейбір жағдайларда үйден кетіп, бөлек тұру үшін, 10-11 (кейде 8-9) сыныптар аяқталғаннан кейін жұмыс істей бастайды. Тіпті оқуды жалғастыруға қабілеті мен ықыласы бар болса да, олар мұны істеуге мәжбүр болады. Сонымен бірге,

зерттеушілер көпбалалы отбасылардан шыққан балалардың едәуір бөлігі құрдастарымен салыстырғанда мектепте өзін қауіпсіз сезінетінін атап өтті. Осы уақытта бұл жасөспірімдердің тек 1/5 бөлігі өздерін оң бағалайды. Олар білім алуға аз көңіл бөледі, жақсы жұмыс табатынына сенімді емес, қоғамдағы құрметті адамдарға айналып, бай болуды күтпейді. Көпбалалы отбасылар балаларын тәрбиелеу саласында бірқатар қиындықтарды бастан кешіруде: балаларға мектептен тыс қосымша білім беру мүмкіндігі жоқ; балалармен театрға, киноға, концерттерге баруға ақшаның болмауынан іс жүзінде орындау мүмкін емес; ауылдық жерлерде кинотеатрлар, театрлар, балалар шығармашылығы үйірмелері, спорт секциялары жоқ; барлық уақытта қаражат өмір сүруге қажетті заттарды алуға кетеді, балалармен айналысуға уақыт жоқ; өмір сүруге қаражат болмаса, біз балаларымыздың көз алдында қадір-қасиетін жоғалтамыз; балалармен қарым-қатынас жасауға уақыт жетіспейді; балалармен, мұғалімдермен қарым-қатынаста қиындықтарға кезігеміз - педагогикалық білімнің жетіспеушілігі үшін; балаларды тәрбиелеуге байланысты қиын уақытта мамандардан, психологтардан кеңес алу үшін сенім телефоны қажет; психологтың, педагогтың отбасылық тәрбие туралы консультациясы және мектепте ата-ана жиналысы қажет; отбасылық демалыс орталықтары мен қызығушылық клубтарын ұйымдастыру қажет. Қазіргі уақыттағы үрдістерге сәйкес және отбасындағы қиын материалдық жағдайға қарамастан, көпбалалы отбасылардан шыққан балалар жоғары білім алуға ұмтылады. Бірақ олардың ата-аналары жоғары білім алу мүмкіндігі болмаса, білім деңгейін орта арнаулы білімге дейін төмендетуге бейім. Ата-аналар көбінесе балаларына кәсіби курстар немесе практикалық білім мен дағдылар жеткілікті болады деп санайды.

Мемлекеттік қолдаудың азаюының және студенттер мен олардың отбасыларының оқу шығындарының артуының әлемдік тенденциясы байқалады. Германия сияқты елдерде де ақысыз білім берудің тұрақты дәстүрі және күшті студенттік қозғалыстар барлық студенттер үшін оқу ақысына көшуді жоспарлап отыр. Көптеген мемлекеттер алдында тұрған қаржылық жетіспеушілік және қоғамның денсаулық сақтау, бастауыш білім беру, тұрғын үйге деген өсіп келе жатқан қажеттіліктері білім беруді қаржыландырудың ата-аналар мен студенттердің мойнына біртіндеп ауысуын анықтайды. Дегенмен, дамыған елдерде мемлекет білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз етуде әлі де маңызды рөл атқарады. Осылайша, Францияда білім алу мүмкіндіктерінің теңдігіне қол жеткізуге бағытталған мынадай шаралар жүзеге асырылады: педагогикалық шаралар артта қалғандар үшін қосымша оқу сағаттарын беру; бірақ мұны жақсы оқушылар да пайдаланады; оң кемсітушілік білім алуды жалғастыру үшін кредиттер беру, мұқтаж оқушыларға көмек көрсету - тікелей (колледждердегі стипендиялар) және жанама (тегін оқулықтар, ауылдық жерлердегі оқушыларға арналған интернаттарды ұстау). Көптеген елдерде ата-аналар жоғары білім шығындарының бір бөлігін төлейді, бірақ олардың мүмкіндіктеріне сәйкес. Осылайша, мемлекеттің қаржылық көмегі отбасының табыс деңгейіне байланысты болады.

Жаңа, негізінен ақылы білім беру қызметтерінің пайда болуы ата-аналардың мүлктік жағдайы бойынша балалардың саралануын тереңдетуге әкеледі. Қазіргі уақытта толық орта білім алу және қазіргі жастар үшін, атап

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

айтқанда көпбалалы отбасынан шыққан адамдар үшін кәсіптік білімге қол жеткізу проблемасы өзекті болып отыр. Көпбалалы отбасылар арзан және әрдайым сапалы емес білімді таңдауға тап болады, көбінесе олар болашақта тиімді, сұранысқа ие және жоғары ақы төленбейтін орта кәсіптік біліммен қанағаттанады. Түлектің мамандық таңдауы барған сайын прагматикалық болып келеді, өйткені отбасының кәсіби өзін-өзі анықтауға әсері отбасының материалдық байлығының әсеріне байланысты. Біздің ойымызша, білімге қолжетімділікті қамтамасыз ететін тетіктерді дамытудың ең перспективалы бағыты адам әлеуетін дамытуға инвестициялау болуы мүмкін. Жоғары білім алғаннан кейін көпбалалы отбасылардан шыққан балалар жалақысы жоғары жұмыс таба алады. Осылайша, көпбалалы аз қамтылған отбасыларға берілетін жеңілдіктерді мемлекеттік деңгейде бекіту арқылы мектепке дейінгі және орта білім беру деңгейінде білім алуға қолжетімділікті қамтамасыз ету қажет.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Джонстоун, Д. Б. Система высшего образования в США: структура, руководство, финансирование / Д. Б. Джонстоун // Университетское управление: практика и анализ. 2003. - № 5-6 (28). - С. 92-102.
2. Филиппов, Ф. Р. Социология образования / Ф. Р. Филиппов // Социс. - 1994.-№8-9.-С. 62-71.
3. Щетинин, Б. Е. Своеобразие российского рынка образовательных услуг / Б. Е. Щетинин //МЭ и МО.- 1997 -№ 11.-С. 127-135.
4. Попов, Е. Н. Услуги образования и рынок // РЭЖ. 1992. - № 6. -С. 43-49.
5. Кожевников, Е. М. Семья и образование / Е. М. Кожевников // Семья в России. 1996. -№ 3. - С. 74-80.

Large families often face difficulties in education. In large families in rural areas, there are few opportunities for children to get an education and become literate. Often, this is not the main reason for social inequality in children's development, but their mental abilities, and it depends on the family in which the child grows up. Quality education at any level should be available to people of all levels. With this in mind, the article analyzes a number of social issues in providing education for people from large families in rural areas.

Keywords: *large family, social issues, educational services, social assistance.*

Б.И.УТЕПОВ

кандидат военных наук, Военный колледж Министерства обороны Республики Казахстан имени Ш.Уалиханова, г.Щучинск, Республика Казахстан
utepov.bauke_64@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА И ЕЕ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ

В статье поднимаются вопросы в сфере высшего военного образования. Автор указывает на возможные проблемы, которые могут возникнуть в ходе развития общества и ее армии. На основные направления в подготовке военных специалистов с учетом требований текущего момента и ближайшей перспективы.

Ключевые слова: *высшее образование гуманизация общество, проблемы высшего образования*

Сегодня проблемы вооруженного противоборства между странами имеют не только военный, но исторический, экономический и философский аспекты. Они продолжают привлекать к себе пристальное внимание политических деятелей, военных, историков, экономистов, философов и социологов. Однако объективное исследование этих проблем невозможно в отрыве от основного субъекта вооруженного противоборства - военного института общества. В настоящее время значительное количество трудов посвящено анализу природы войны, ее влиянию на геополитические процессы, происходящие в мире. Из всей суммы проблем, связанных с феноменом войны, основное место занимают вопросы о коренной причине войн, в основе которых лежат концепции известных философов, социологов и политологов прошлого.

Военное образование представляет собой определённый относительно самостоятельный сложный социальный институт, целевой функцией которого является систематическое обучение и воспитание профессиональных военных, ориентированных на вооруженную защиту Отечества от военной агрессии. Согласно формально зафиксированным нормам, регулирующим сферу образования и воспитания, связанную с приобщением к базисным ценностям, оно реализуется через функции социализации, профессионализации и культурно-гуманистическую стороны.

Зарождение военного образования как социального института определялось военной подготовкой, которая была встроена в систему общественных отношений и поэтому неотделима от общества и культуры.

В Новое время высшее военное образование оформилось как социально-политический институт, который ставил своей целью подготовку к защите от военной угрозы, через систему высшего военного образования транслировались социальные нормы и правила, связанные с военным искусством, военной наукой, иерархией и регламентом, системой санкций и поощрений.

Институт высшего военного образования, его структура, способы строительства и функционирования периодически изменяются в зависимости от различных условий, оказывающих влияние на состояние национальной безопасности.

Гуманизация военного образования - диалектически противоречивый процесс формирования у курсанта гуманистического способа мышления и гуманистического мировоззрения, признания человека высшей ценностью как в социальном, так и в педагогическом пространстве военного вуза.

Теоретическая значимость состоит в рассмотрении институализации высшего военного образования с точки зрения социально-философского анализа военного образования. Оно рассмотрено как социальный институт в условиях модернизации общества, что придает результатам анализа практическую направленность.

Разработаны теоретико-методологические основы системного анализа высшего военного образования как социального института общества, его функций и современного состояния.

Данная информация может быть использована в процессе научно-исследовательской и учебно-воспитательной работы в вузах и, особенно, в высших военных образовательных учреждениях. Отдельные положения

могут быть применены при разработке спецкурсов по социальной философии, культурологии, истории, социологии, педагогике и методологическим проблемам образования в вузах; при разработке учебных, учебно-тематических планов, программ для совершенствования подготовки офицерских кадров.

Значение проблемы подготовки специалистов в высшей военной школе не может определяться только фактом их действительно важной роли в обществе. Она заключается также в том, что качество их подготовки не в полной мере удовлетворяет запросам времени. Быстрое развитие военного дела на базе современных научно-технических достижений, утверждение новой военно-политической ситуации в мире, участие войск в разрешении сложных внутривойсковых конфликтов, собственные внутренние проблемы развития воинских коллективов - все это предъявляет новые требования к военным специалистам и, соответственно, к процессу их подготовки в высшей военной школе. Ее деятельность в направлении все более полного подчинения учебно-образовательного процесса решению задачи формирования современного военного специалиста актуализируется как одна из проблем практики военного строительства. Сложность, масштабность и общественная значимость подготовки военного специалиста, помноженные на новизну вновь формулируемых требований и возникавших при этом новых проблем, вполне определенно превращают данную тему в одну из приоритетных, делают ее весьма актуальной для углубленного научного познания. Специфика настоящего состояния подготовки военных специалистов заключается в том, что совокупные достижения научно-технического прогресса и социальных изменений, развития военного дела в стране предъявляют к этим специалистам такие требования, которые не могут быть полно удовлетворены принятыми формами обучения и воспитания. Необходимы существенные изменения в этой сфере. Вместе с тем, решение данной проблемы сопряжено с концептуальным видением развития системы высшего образования, с выходом на осмысление социального контекста.

Только научный, социально-философский анализ тенденций развития военного образования, позволит перейти от спонтанных и фрагментарных действий в данной области к комплексному развитию отечественной сферы военного профессионального образования. Для решения проблемной ситуации, современное военное образование рассмотрено как особый социальный институт, изучен процесс его формирования, определена специфика.

Военное образование представляет собой определённый' относительно самостоятельный сложный социальный институт, целевой функцией которого является систематическое обучение и воспитание профессиональных военных, ориентированных на вооруженную защиту отечества от военной агрессии. Согласно формально зафиксированным нормам, регулирующим сферу образования и воспитания, связанную с приобщением к базисным ценностям, оно реализуется через функции социализации, профессионализации и культурно-гуманистическую.

Военное образование, являясь частью системы образования в обществе, имеет свою специфику. Во-первых, оно тесно связано с военным институтом и политикой государства. Во-вторых, это относительно замкнутая,

иерархичная, корпоративная среда, и как любая закрытая структура, военное образование в ещё большей степени консервативно, чем гражданское. В-третьих, целевой функцией данного института является социализация курсантов, их приобщение к базисным ценностям и практикам, связанным с традициями, нормами, запретами, ценностями, которые вырабатываются в государственно-военном социуме. В-четвертых, формируется стойкий комплекс формальных и неформальных правил, установок символов, указывающих на статус, принадлежность к тому или иному роду войск и т. д. В процессе обучения идет усвоение неписаных военных кодексов, таких как воинская честь, и уважение к законам государства. В-пятых, в процессе обучения в военном вузе идет формирование у курсантов идеологии, отвечающей интересам государства. В-шестых, большое количество воинских специальностей и требования принятия решения в ограниченный промежуток времени задают необходимость подготовки

Для выявления генезиса военного образования рассмотрен процесс его институализации в различных типах социальной реальности. Рассматривая развитие военного образования как социального института, можно сделать вывод, что оно прошло длительный период институализации, превратилось в сложное, многогранное явление, тесно связанное с обществом, культурой и политикой государства, ставит своей целью подготовку к защите от военной угрозы, безопасность и отстаивание национальных интересов. Через систему высшего военного образования транслировались социальные нормы и правила, связанные с военным искусством, военной наукой, иерархией и регламентом. В ходе рассмотрения процесса институализации военного образования с ранних этапов развития общества прослеживается поэтапное формирование социального института:

Для фиксации и описания институализации высшего военного образования среди объективных и субъективных факторов детерминирующее значение имеет социально-культурный контекст.

В Новое время высшее военное образование полностью оформилось как социальный институт. Через систему высшего военного образования транслировались социальные нормы и правила, связанные с военным искусством, военной наукой, иерархией и регламентом. Устанавливается система поощрений и наказаний в высшем военном образовании, на эту систему распространилось влияние системы чинов и званий, статусов и ролей, которые существовали среди военного сообщества

Необходимо отметить наличие противоречия между военным институтом, социальным институтом военного образования и социальной системой общества:

Во-первых, армия является одним из государственных институтов, поэтому возможно возникновение противоречий между обществом и армией как институтом власти.

Во-вторых, поскольку армия является частью общества, то она может выступать на стороне общества в конфликте с государством.

В-третьих, армия является слоем общества, обладающим ярко выраженными особенностями и специфическими корпоративными интересами. Следовательно, вполне возможно возникновение противоречий между ней и обществом. Сама армия является чрезвычайно сложной,

стратифицированной структурой, поэтому противоречия в ней неизбежны. Противоречия между военным институтом и обществом неизбежно проецируются на военное образование.

Современное состояние характеризуется резким повышением нетерпимости общества к большим потерям живой силы. Возможность применения, а в случае получения боевого приказа - и безусловную необходимость применения оружия, имеющего огромную разрушительную способность, ставит перед профессиональным военным современности сложную проблему ответственности за свои действия, за жизнь и здоровье подчинённых им военнослужащих. Военное образование по мере своего развития должно всё более ориентироваться на приоритеты развития личности; гуманизационные процессы неизбежно должны находить свое выражение в военном образовании, хотя и в ограниченном виде.

На разных этапах, вслед за развитием общества, изменялся приоритет в основных функциях военного образования. Таким образом, основываясь на анализе состояния военного образования современного общества и требований повышения качества подготовки в военных вузах, основные усилия по реформированию военного образования необходимо сосредоточить на подготовке в военных вузах профессионалов военного дела, понимающих социальные последствия своих действий и освоивших ценности современной культуры, обладающих гуманистическим мышлением, которое бы служило основой для формирования понимания человека как главной ценности. Определение наиболее значимых знаний, умений и навыков, профессиональных и личностных качеств курсантов позволило бы сосредоточить усилия офицеров подразделений, профессорско-преподавательского состава, управления военных институтов, кафедр, отделов и служб на достижении именно этих показателей, что в значительной мере способствовало бы улучшению профессиональной подготовки офицеров-специалистов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Барынькин, В. М. Информатизация военного вуза: проблема и пути ее решения / В. М. Барынькин // Военная мысль 2002. - № 2. - С. 48-53.
2. Бескровный, Д. Г. Армия и флот России в начале XX века. Очерки военно-исторического потенциала. -М.,1986. 255с.
3. Бородавкин, С. В. Гуманизм и гуманность как два языка культуры: науч. изд. / С. В. Бородавкин. СПб. : БЛИЦ, 2004. - 240 с.

The article raises questions in the sphere of higher military education. The author indicates possible problems that may arise during the development of a society and its army. The main directions in the preparation of military specialists, taking into account the requirements of the current moment and the closest perspective.

Keywords: *higher education, Humanization society, higher education problems*

З.Ж.КОЙГЕЛЬДИЕВА

докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
zauuuuuu@mail.ru

ҰЛТТЫҚ БОЛМЫСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗДІҢ РӨЛІ

Мақала халқымыздың отбасы тәрбиесі, ұлттық рух, мерзімді басылымдар туралы жазылған. Ұлттық рухта тәрбие алған адам – рухани құндылықтарды бойына сіңіре отырып, биік дәрежеге көтеріледі. Оның ең маңыздысы адамды ойлануға бағыттайды, жеке тұлға болып қалыптасады.

Ұлттық рух ХХ ғасыр басында пайда болған мерзімді баспасөз мақалаларынан байқалады. Мерзімді басылымдар қазақ даласындағы ұлттық болмысты қалыптастырды.

***Кілт сөздер:** Ұлттық рух, басылым, қазақ, отбасы, тағылым.*

ХХ ғасырдың басында сананың оянуына байланысты саяси тәуелсіздік пен рухани дербестікті көксейтін ұлттық идея, келесі ғасырлардың тоғысында жаңаша сипатта жарқын көрініс берді.[1]

Осы кезеңнің алғашқы он жылдығында алаш зиялылары үшін жалпыелдік күрделі мәселелерді көтеретін қоғамдық ойға қозғау салып, бағыт бере алатын газет-журналдар шығару үлкен қоғамдық мәселеге айналды.

Ұлттық сананы қалыптастырудағы басты міндет жастарды дұрыс бағытта тәрбие беру, білім беру. Мемлекеттік тілде жазылған әдебиеттерді көп оқуға бағыттау. Халқымыздың сан ғасырлар бойы ұстанған салт-дәстүрлер мен рухани құндылықтарын әлем елдерінің озық дәстүрлері мен озық тәрбие үлгілерімен байытып, жаңа тәрбие тұжырымдамаларын жасауда. Осы арқылы білім беру ісі мен тәрбие бірлігіне қол жеткізіп, жаһандану ғасырына қадам басып келеміз.

Тәрбиенің негізгі алтын дінгегі – отбасы. Отбасынан берілген жақсы тәлім-тәрбие отанына адал қызмет жасауға жол бастайды. Отбасында берілген тәрбие ұлттық құндылыққа негізделуі керек. Қазақ халқының даналығы, тәрбие тағылымы – тамыры тереңде жатқан асыл мұрасы—ұлттық құндылық болып табылады. Ерте заманнан ата-бабаларымыз өскелең ұрпақты елін, жерін сүюге, тектілікпен, жан-жақты тәрбиелеуді басты мұрат тұтқан.

Рухани құндылықпен сусындаған жас ұрпақ биік шыңдарға шыға алады. Еліміздің дамыған мемлекет қатарына қосылуы азаматтарының жан-жақты білімді, мәдениетті, озық елдің білімімен қаруланған болуы керек.

Қазақстанның дамыған мемлекеттер қатарына қосылуы азаматтарының білімді, дұрыс бағытта тәрбие алған мәдениетті болуына байланысты.

Ұлттық рухта тәрбие алған адам – рухани құндылықтарды бойына сіңіре отырып, биік дәрежеге көтеріледі. Оның ең маңыздысы адамды ойлануға бағыттайды, жеке тұлға болып қалыптасады.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қандай кезең болмасын тарих бетінде ұлт мүддесі жоғары қойылды. Ұрпақ өмірімен бірге жүретін, ұлт зиялыларының тұлғалық тұтас келбетін бейнелейтін елдік рухы және ерлік рухы қатар жүрді.

XX ғасыр басында жарық көре бастаған газет-журналдар қазақ қоғамындағы үлкен өзгерістерді, ерлік пен елдікке толы, ағарту мәселесін қозғаған мақалаларды жариялады.

М.Дулатовтың «Қай жұрттың баспасөзі күшті болса, сол жұрттың өзі де күшті, өзі де өнерлі», - деген сөзі сол кезеңді ғана емес, қазіргі кезді де қамтитын салмағы жоғары мәселені қамтып отырғанын білеміз [2].

Сол кезеңде жарық көрген басылымдардың басты мақсаты қазақ қоғамын сауат ашуға, білімге, мәдениетке шақыру болды.

Бірінші орыс революциясынан кейінгі уақытта қазақ зиялыларының қоғамдық-саяси қызметі саяси тақырыптарға кітап бастырып, елге тарату түрінде де көрінді. Ұлттық мерзімді баспасөз жоқ, ал жазба әдебиеттің әлі қалыптасып үлгірмеген кезінде қоғамдық-саяси тақырыпқа жазылған кітаптардың орны ерекше еді. Сондай отаршыл әкімшілік орындарына үлкен қолайсыздық тудырған алғашқы кітаптардың бірі «Оян, қазақ!» болды. Уфа қаласындағы «Шарқ» баспасынан 1909 жылы жарық көрген бұл кітаптың авторы Міржақып Дулатұлы еді.

«Көзіңді аш, оян, қазақ, көтер басты,

Өткізбей қараңғыда бекер жасты.

Жер кетті, дін нашарлап, хал һараб боп,

Қазағым, енді жату жарамас-ты.»

Қазақ елінің қоғамдық санасына ең жақын жанр-өлең түрінде жазылған бұл кітап сол тарихи кезеңдегі қазақ қоғамдық өмірінің ең зәру саяси-әлеуметтік мәселелерін көтеріп, ұлттық сананың оянуына үлкен қызмет жасаған болатын [3].

Сол кезеңде пайда болған басылымдар XX ғасыр басындағы болып жатқан үдерістерден ақпарат беретін дерек көздері болып өз қызметін мүлтіксіз атқарды.

Қазақ қоғамында Алаш қозғалысымен қатар тағы да басқа күрделі тақырыптарды қозғап, нәтижесін шығарып отырған басылымдар «Айқап», «Қазақ», «Алаш», «Сарыарқа», «Ақ жол», «Ұшқын» газеттері болды.

Бұл басылымдар туралы алаштанушы белгілі ғалым, академик М.Қойгелдиев «...газет материалдары XX ғасырдың алғашқы жиырма жылдығындағы қазақ қоғамында болып түрлі қоғамдық процестерді зерттеп тану үшін бағалы деректер», - деген жоғары пікір білдірген [4]. Басылымдардың өмірге келуі ұлттың саяси өмірін терең өзгерістерге ұшыратты. Газет қазақтарға өз жағдайына сын көзбен қарауға, орыс билігіне наразылығын білдіре алатын «қаруға» айналды.

Сөзіміз дәлелді болу үшін өткен ғасырдың 1920-1925 жылдар аралығында шыққан, ресми басылым «Ақ жол» газетіне көз жүгіртейік. Басылымның 1920 жылы 15 декабрьде, сәрсенбі күні шыққан санына Г.Сафаровтың мақаласы: «Қараңғылықтың арқасында құлдықта жүргендерге, жандары ашымайтын «көз жұмбай» іс істейтін жолдастардың ақылына түсіру керек.

Қазақ халқы жұрт қатарлы, Кеңестер республикасының жарық өмір сүргісі келеді.

Қазақтардың құқығы, әр мекемесінің кеңсесінде көмулі жатыр. Оларға жол беріндер!

Бұрынғы переселеннің шенеуліктері, қазаққа берген теңдікті жарыққа шығармай отыр. «Су тасысын сонан кейін қазақтарды шуға жібереміз» дейді. Бұл мазақты осы бүгін бауыздалып кетсекте, жоюымыз керек», - деп аяқталады[5]. Мақала қазақ халқының өжеттігі, өрлігі, жарыққа шыққысы келетіндігі, ел қатарлы өмір сүргісі келетіндігі жайлы жазылған. Қазақ қоғамында қазақтың құқығы тапталмауын талап еткендігі жайлы жазылған.

Қазақ элитасының ұйытқысы болған «Ақ жол» газетінің қызметіне ерекше С.Қожанов, М.Дулатов, Ғ. Бірімжанов және т.б. көрнекті ұлт зиялылары редакторлық жасады. Газет шын мәнінде қазақ қоғамында ұлттық элитаны топтастырушы идеялық орталыққа айналды. Газет арқылы көрнекті алаш қайраткерлерінің көтерген ұлттық идеялары қалың қазақ бұқарасына жол тауып жатты.

Жоғарыда атап өткен тағылымды басылымдар бізді өз дәуіріміздің рухани ізденістерінің алдында жүруге, халқымызды қайсар мақсатқа жұмылдыруға шақырды. Өркениетке құлаш сермеген мемлекеттің бүгінгі таңдағы міндеті адамгершілігі мол, сапалы да салауатты ұрпақ тәрбиелеуде тәрбиені негізге алу болып табылады.

Мерзімді басылымдар қазақ даласындағы ұлттық болмысты қалыптастырды. Неше ғасыр өтсе де ұлт тұлғаларының өшпес өсиеті мен жазған еңбегін насихаттау қазіргі таңдағы басты міндет.

Қазіргі өтпелі кезеңде мәдениет пен рухани мұраны халқымыздың қажетіне жаратып, ХХІ ғасырға қарай қадам басқан қазақ халқы өркениет шыңына жетеріне күмән жоқ.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1.Төлепберген Б. Ұлттық идея-тәуелсіздік тұғыры Әлеуметтік-философиялық талдау.-Астана: «Тау-Самал» баспасы, 2013. -240 5-бет
- 2.Дулатов М. Шығармалары.-Алматы: Жазушы 1991 - 384 б
- 3.Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы Алматы «Мектеп» 2021 176-бет
4. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы.Алматы, 1995. 141-б
5. Ақ жол (газеті) Көптомдық. 1том./ Құрастырған Х.Есенқарақызы. –Нұр-Сұлтан: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2020. -384 72-б.

The article is about family education of our people, the national spirit, periodicals. A person who has been brought up in the national spirit rises to a high level, instilling spiritual values in him. The most important thing is that it directs a person to think, forms a personality.

The national spirit is evident in the periodical articles that appeared at the beginning of the twentieth century. Periodicals formed the national identity of the Kazakh steppe.

Keywords: national spirit, publication, Kazakh, family, teaching.

Р.ТАХИРОВ

полковник, начальник отдела «Адъютанта и наука»
Военной академии Вооруженных сил Военной академии Вооруженных сил
Азербайджанской Республики, г.Баку, Республика Азербайджан

Н.АЛИЕВ

доктор исторических наук, профессор, профессор отдела «Адъютанта и наука»
Военной академии Вооруженных сил Азербайджанской Республики,
капитан 1-го ранга запаса, г.Баку, Республика Азербайджан
nurullaliyev@mail.ru

**ЭВОЛЮЦИЯ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВОЕННОГО
ОБРАЗОВАНИЯ И СТРОИТЕЛЬСТВО НАЦИОНАЛЬНЫХ
ВООРУЖЕННЫХ СИЛ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

В статье на основе широкого круга источников и архивных материалов изучены и проанализированы история становления и укрепления армейского строительства после приобретения независимости Азербайджанской Республики, как одно из государственных направлений. Также рассмотрены вопросы комплексного решения вопроса о подготовке офицерских кадров и развития военного образования в Азербайджанской армии.

***Ключевые слова:** государство, безопасность, армейское строительство, военное образование.*

Исторический опыт человеческой цивилизации достаточно убедительно свидетельствует, что государство не может претендовать на роль сильной державы, не обладая достаточной военной мощью, способной обеспечить условия внешнеэкономической независимости и возможность оказывать воздействие на развитие мировой экономики и политики. Государство создает свою армию, опираясь на опыт прошлого, военно-политическую обстановку, геостратегическое положение и реальные возможности экономического потенциала, исходя из задач, поставленных высшим политическим руководством страны. «Военный элемент» – один из основных в системе национальной безопасности многих государств, в том числе и Азербайджанской Республики. «Военная сила» является весьма важным фактором внешней политики государства, определяющим его удельный вес и международное положение на данном военном театре. Наличие же самой незначительной военной силы может сыграть очень важную роль при политической группировке возможных союзников и противников. В главной своей части военная сила должна быть создана там, где она может иметь решающее значение в международных конфликтах, где её политическая роль обеспечивает превосходство над соответствующими противниками при всевозможных политических конъюнктурах.

Исторические судьбы многих народов, в том числе и азербайджанского, тесно связаны с военным делом. Не случайно, что в XX веке как в период АР (1918-1920), так и в современной Азербайджанской Республике, возникали и возникают планы дальнейшего развития «военного элемента», поиска путей

военного строительства, выбора наиболее оптимальных количественно-качественных параметров национальных Вооруженных Сил государства. Приобретение Азербайджаном полной независимости в 1991 году явилось эпохальным событием в многовековой истории азербайджанского народа. Однако, в силу сложившейся в начале 1990-х годов сложной военно-политической ситуации, вызванной агрессией Армении против Азербайджана, одним из основных направлений в деле национально-государственного строительства становится создание национальных Вооруженных Сил, призванных и способных обеспечить надежную защиту независимости и территориальной целостности страны [1].

Военное строительство в Азербайджане началось практически сразу же после приобретения страной полной независимости в результате распада СССР в конце 1991 года, в условиях, когда в корне изменились геополитическая и военно-стратегическая ситуации во всем Каспийском регионе [2; с. 258]. Азербайджан, в течение более чем полутора сотен лет входивший в состав российской империи (из них семь десятков лет – в состав СССР), на момент приобретения независимости не имел своих Вооруженных Сил, хотя и вносил свой весомый вклад в дело военного строительства бывшего Советского Союза. Начало же военному строительству в Азербайджане положил закон «О Вооруженных Силах Азербайджанской Республики», принятый парламентом 9-го октября 1991-го года. Согласно этому закону Вооруженные Силы Азербайджанской Республики должны были состоять из трех видов: сухопутных войск, ПВО и ВВС, а также Военно-Морских Сил. В организационную структуру Вооруженных Сил входили объединения, соединения, воинские части, военные организации и военные учебные заведения [3, 4; с. 4, 7].

Коренной перелом в деле военного строительства в республике произошел во второй половине 1993-го года, во многом благодаря той заботе и вниманию, которые уделял Вооруженным Силам их Главнокомандующий – Президент Азербайджана Г.А. Алиев. Только после того, как в 1993-м году общенациональный лидер Гейдар Алиев по требованию народа вернулся к руководству Азербайджаном, в стране начался процесс строительства армии. В этот период были заложены основы создания государства и разработана стратегия его развития, защиты национальных интересов страны. Эта линия осуществлялась параллельно с решением обеспечения безопасностью страны, укреплением его обороноспособности.

В связи с началом строительства национальных Вооруженных Сил одной из актуальных задач в деле обеспечения обороноспособности страны становится налаживание новой системы подготовки высококвалифицированных командных кадров для армии и флота. На основе опыта зарубежных стран были выработаны взгляды по военному строительству, подготовки военных кадров по международным стандартам, которые отразились в принятом законе «Об обороне». В связи с этим необходимо было учитывать то обстоятельство, что в последние десятилетия современный мир столкнулся с очень сложной средой безопасности. Обучение и образование, опыт и саморазвитие являются ключевыми инструментами для обеспечения того, чтобы офицеры адаптировались к такой безопасной среде. Современные армии уже сосредотачиваются на подготовке лидеров для

решения ряда вопросов (политических, военных, экономических и т. д.), которые определяют условия безопасности в 21 веке. Этот факт обуславливает необходимость внедрения эффективных программ профессионального военного образования (ПВОБР) для офицеров всех уровней. Основная цель такого обучения - развить способность офицеров мыслить критически, абстрактно и новаторски, чтобы действовать в неопределенной и сложной среде безопасности. Особо актуален вопрос развития навыков критического мышления у военнослужащих всех развитых армий (США, Китая, России, Великобритании, Турции, Германии, Индии).

Основное назначение Вооруженных Сил – защита территориальной целостности страны, обеспечение безопасности государства и народа. Для достижения этой цели офицеры должны уметь адаптироваться к меняющемуся характеру среды безопасности на тактическом, оперативном и стратегическом уровнях. Кроме того, военнослужащие должны уметь предвидеть или предвосхищать потенциальные вызовы. Одним из наиболее важных принципов в этом отношении является изменение людей или их образа мыслей. Для этого в первую очередь необходимо инвестиции в образование. Это включает в себя новые учебные программы, различные группы учителей и учеников, методологии обучения, основанные на активном обучении, для развития навыков мышления будущих поколений лидеров. Не менее важно осуществлять процесс трансформации в академической среде, чтобы адаптироваться к новой среде безопасности. Этот подход расширяет академические дискуссии, поощряя критическое мышление, которое имеет решающее значение для решения текущих и потенциальных проблем, необходимости ПВОБР.

Профессиональное военное образование охватывает широкий спектр деятельности. Сюда входит большое количество тренингов, курсов повышения квалификации и других мероприятий, призванных обеспечить развитие военнослужащих на разных этапах их служебной карьеры и подготовить их к работе на следующих должностях [5]. Следует отметить, что в некоторых армиях термин «профессиональный военнослужащий» относится в основном к его тактическим навыкам и умениям, без упора на науку. Например, сложилось ошибочное мнение, что главным качеством офицеров высшего звена должно прежде всего его физическая или огневая подготовка, а способность принимать решения в различных ситуациях является второстепенным вопросом. Такой подход в подготовке офицеров, в целом, негативно сказывается на формировании навыков критического мышления офицерского состава (за исключением небольшой части). Однако в современном мире профессионализм офицера измеряется не только его совершенным знанием сущности и особенностей своей профессии. Несомненно, высокая тактическая, огневая и физическая подготовка офицера играет важную роль в его становлении как профессионального военнослужащего. Но этого недостаточно. Потому что современный офицер выполняет боевые задачи в динамичной, смешанной и сложной обстановке.

В такой ситуации от умелого руководства командного состава зависит судьба десятков, сотен, даже тысяч офицеров младшего звена и солдат, которые обладают хорошими навыками стрельбы и высоким уровнем физической подготовки. Многочисленный боевой опыт показывает, что офицер,

обладающий способностью к критическому и логическому мышлению, с высокой эффективностью анализирует и инициирует события в короткий промежуток времени, в результате которого показывает способность принимать взвешенные и правильные, а порой идеальные решения в различных ситуациях. Важно иметь в виду, что стратегия ПВОБР предполагает баланс между обучением, профессиональным образованием и опытом. Эти три области тесно переплетены, и когда они дополняют друг друга, они развивают способность побеждать врага. Необходимо соблюдать баланс между вложенными инвестициями в каждое из этих направлений [6].

ПВОБР сама по себе не является новым явлением. Лоренцо Руис связывает победу прусской армии над Наполеоном III (сентябрь 1870 г. в битве при Седане) под предводительством генерала Гельмута фон Мольтке с тремя образовательными реформами в армии начала 19-го века: 1) многоступенчатый уровень образование; 2) насыщенная учебная программа; 3) исторические исследования [6]. Эти реформы предоставили прусскому руководству необходимые возможности для достижения успеха в бою, и сегодня они остаются важным компонентом многих систем военного образования.

За шестьдесят четыре года до битвы при Седане, в октябре 1806 года, прусская армия была вынуждена сражаться с вторгшимися войсками Наполеона Бонапарта. В битве при Йене-Ауэрштедте армия Наполеона, разгромила превосходящую в два раза по численности прусскую армию, все еще применявшая тактику короля Фридриха Великого, где основой боеспособности считалась строевая подготовка и железная дисциплина. Это поражение разрушило все надежды на военную мощь Пруссии. Офицеры, пережившие войну, поняли, что характер войны изменился и что система Фридриха потеряла свою актуальность. Битва при Йене-Ауэрштедте продемонстрировала некомпетентность прусской армии перед лицом изменений в характере войны. Это поражение послужило поводом для реформирования армии.

Генерал-майор Герхард фон Шарнхорст, начальник штаба соединения Йене - Ауэрштедт, почувствовал себя униженным после поражения. Шарнхорст, представитель низших слоев общества, был одним из генералов, развивших себя благодаря образованию и науке. Учитывая эти качества, король Пруссии доверил ему контроль за проведением реформ в армии. По словам Шарнхорста, не нужно было ждать появления такого великого генерала, как Наполеон, чтобы любая армия могла победить. Он считал, что военную мощь можно развить с помощью образования. Суть его реформ заключалась в том, чтобы отобрать у аристократии и дворянства управление офицерским корпусом в армии и сформировать систему высокообразованных военнослужащих независимо от социального класса. Битва при Йене-Ауэрштедте доказала, что в армии недостаточно выполнять приказы в одиночку, офицеры должны обладать здравым и критическим мышлением при подготовке, планировании и проведении военных операций. Шарнхорст твердо верил в преимущества высшего образования.

После поражения при Йене-Ауэрштедте Шарнхорст понял, что единственным решением было создание либеральной системы образования. В научных источниках гуманитарное образование представлено как вид

образования, стимулирующий формирование многогранных интересов и знаний, уважение к чужому мнению [6]. Шарнхорст и его сторонники расширили образовательные возможности военных, объединив техническое образование с гражданскими предметами и наукой. Глядя на учебную программу прусской армии 1872 года, Генри Бернар, первый уполномоченный США по вопросам образования, отмечал, что помимо военных предметов особое внимание уделялось иностранным языкам, философии, географии, химии, физике, логике, литературе и истории. Шарнхорст подчеркивал роль гуманитарного образования в подготовке военачальников, способных решать задачи современной войны.

Создав трехступенчатую систему образования, генерал Шарнхорст ввел в свои реформы понятие «улучшенное образование», чтобы обеспечить развитие офицеров с тактического на стратегический уровень. В прусской армии военное образование давали в юнкерских училищах, на курсах повышения квалификации, в Военной академии. Основное внимание в Военной академии уделялось развитию стратегического и критического мышления, а учебная программа состояла из общеобразовательных дисциплин, боевых искусств, военного дела, политики, экономики и истории.

Реформы в армии привели к формированию мозгов, что привело к господству Пруссии в конце 19-го века. Среди них был генерал Гельмут фон Мольтке. Именно во время его пребывания в Генеральном штабе прусская армия получила дальнейшее развитие и, наконец, в 1870-м году нанесла поражение французам. Исследование доктора Бернарда показывает, что система военного образования Пруссии оказала влияние на систему образования армии США, которая начала развиваться в конце 19-начале 20 веков. Идея Шарнхоста о либеральном и многоступенчатом уровне образования в настоящее время является важным компонентом системы военного образования как армии США, так и других современных армий.

С ростом международного военного профессионализма в области инноваций и принятия решений механические методы, ранее считавшиеся очень популярными, утратили свою актуальность перед лицом нового образа мышления. Чтобы быть эффективными, военным лицам, принимающим решения, необходимо продуктивное мышление и интерактивные навыки, связанные с критическим мышлением, творчеством, решением проблем и межличностным общением. Это означает, что офицеров нужно учить, как думать, а не что думать. В Докладе о национальной безопасности армии США говорится: «Самым важным достоянием вооруженных сил являются не технологии, а критическое мышление». Та же мысль отражена в военной доктрине США: «Успех в войне зависит не только от численного и технологического превосходства, но и от интеллектуального превосходства».

В целом, ПВОБР очень важен для будущего армии, а также нации. Это, в свою очередь, требует постоянного обучения и адаптации будущих лидеров на всех уровнях. Цель ПВОБР не в том, чтобы сделать людей более творческими, менее склонными к риску и более критически мыслящими. Судьба будущих войн зависит от лидеров, способных приспособиться к неопределенности, использующих доктрину как руководство, а не как правило, способных предлагать решения проблем, применяющих оружие или технологии по-новому и придумывающих новые подходы. Методы для

выполнения своих задач быстро. Это могут сделать только те, кто критически относится к анализу реальной ситуации. Кроме того, ПВОБР должен быть доступен каждому, ведь мы не можем предугадать, кто окажется в критической ситуации, когда это важно. Лидер, не сумевший проанализировать ситуацию, найти выход из проблем или не обладающий глубокими знаниями, не только не справится со своей миссией, но и может даже лишиться жизни. Как выразился Дэвид Петреус: «Самое важное оружие, которое может носить солдат, — это его разум, а не его оружие». ПВОБР обостряет умы и ведет к успеху на поле боя.

В Азербайджанской Республике проводится большая работа по доведению армии до мировых стандартов. По этой причине совершенствование системы военного образования является одним из ключевых мероприятий среди масштабных мероприятий с учетом геополитической ситуации в регионе. Образование и обучение является одним из основных направлений сотрудничества между странами мира. Азербайджанское государство также сотрудничает с ведущими странами мира и осуществляет значительные реформы в своей армии с использованием различных программ и механизмов.

Одним из главных вызовов для Азербайджанской Республики в 21-м веке является существующая угроза безопасности и стабильности в регионе. Чтобы ответить на такие вызовы, Азербайджанская Республика, как и другие страны, пытается развивать свою военную мощь. С приобретением независимости профессиональное военное образование явилось основой армейского строительства. Учитывая новые задачи, стоящие перед Вооруженными Силами Азербайджана, возникла острая необходимость создания при Министерстве обороны отдела военного образования для активизации перестройки всей системы в республике, в особенности в Высших Военных училищах. Этим задачам и следовало подчинить всю систему военного обучения в республике, обеспечив тем самым профессиональную подготовку офицерских кадров для Вооруженных Сил по всем необходимым специальностям. Современные повышенные требования к офицерскому составу, поставленные ответственнейшие задачи по обеспечению защиты страны, требовали коренного реформирования всей системы военного обучения и образования в республике.

Претворение в полном объеме в жизнь этой системы подготовки офицерских кадров и развития военного образования в Азербайджане безусловно требовало от руководства страны больших материальных затрат, хотя и столь обременительных для государственного бюджета, однако, руководство страны понимало настоятельную необходимость в этом, которая исходила из интересов национальной безопасности страны.

В результате проводимых реформ в Республике была сформирована система реализации ПВОБР. Начиная с 1997-го года создано и успешно функционирует стройная многоуровневая система военного и морского образования. Осуществляя глубокие перемены в содержании военного образования ключевым звеном стало сохранение сложившего в прошлом положительного опыта разделения образования на общее и профессиональное, сроков теоретического и практического обучения, правильного перераспределения часов специальных дисциплин, проведения учебных практик и стажировок. Большое внимание уделялось вопросам

создания системы приема в ВУЗ и отбора для обучения в училище, организации выпуска молодых офицеров, внедрения в повседневную жизнь боевых традиций и ритуалов.

Центром ее реализации, обеспечивающим Вооружённые Силы высококвалифицированными, преданными государству военными кадрами, являлись Высшие Военные учебные заведения. Между тем, в целях дальнейшего совершенствования подготовки кадров для Вооружённых Сил Азербайджанской Республики указом Президента Г.А. Алиева от 20-го августа 2001-го года ВВУ были переименованы в Азербайджанское Высшее Военное училище, Азербайджанское Высшее Военно-Морское училище и Азербайджанское Высшее Военно-Авиационное училище, что значительно повысило его статус в системе военных вузов республики [7, 329].

С целью подготовки офицерских кадров запаса и квалифицированных военных врачей, отвечающих современным требованиям, Министерством Обороны были созданы курсы подготовки офицеров запаса и военно-медицинский факультет в Азербайджанском Медицинском Университете. В состав военных образовательных учреждений был включен Военный Лицей имени Гейдара Алиева и Центр Подготовки и Обучения Вооружённых Сил, который, наряду с подготовкой офицерских и сержантских кадров, был создан для овладения солдатами в краткий срок тайнами военной техники и применения этих знаний в повседневной военной службе.

Организация учебно-воспитательного процесса в системе высших военных учебных заведений республики, призвана была решать двуединую задачу. Во-первых, необходимо, чтобы полученные курсантом знания и навыки полностью соответствовали тем общегосударственным стандартам, которые предъявляются системой высшего образования к специалистам определенного профиля. Во-вторых, училище должно готовить высококвалифицированных специалистов для сугубо специфической области деятельности – военной, что подразумевает их особую психологическую, общевойсковую, тактическую подготовку. Причем, совместить эти два начала в процессе подготовки офицера при неизменном сроке обучения – сложная многофункциональная задача. Решить ее возможно было лишь при создании новой системы подготовки офицерского состава и при наличии новых программ обучения в ВВУ.

В этом направлении в ВВУ Азербайджана начали осуществляться реформы в системе военного образования по четырем основным направлениям: 1) создание новой, более эффективной структуры управления; 2) разработка новых учебных программ и планов; 3) совершенствование учебно-материальной базы; 4) укомплектование высокопрофессиональными кадрами командного и профессорско-преподавательского состава.

В целях создания эффективной комплексной системы военного образования в ВВУ была предусмотрена четырехступенчатая система подготовки офицерских кадров. Первая ступень включает в себя подготовку в течение 4 лет лейтенантов. На второй ступени – «Офицерских курсах», – обучение в которых продолжается в течение 10 месяцев, готовятся кадры по различным специальностям. Через 4-5 лет прохождения службы в воинских частях и на кораблях офицеры проходили третью ступень десятимесячной подготовки – «Академические курсы». Через 10-12 лет прохождения службы в

воинских частях офицеры допускались к четвертой ступени – «Военная Академия» – со сроком обучения 2 года и с направлением в военные академии США, Турции, Великобритании и др. ведущих армий мира. С целью подготовки командиров и штабных офицеров с высшим военным образованием, а также военно-научных сотрудников для Вооружённых Сил Азербайджанской Республики, повышения их квалификации, проведения научных исследований в военной области, обучения высших должностных лиц, работающих в государственных органах, военно-стратегическим, военно-экономическим и военно-политическим проблемам, связанным с обороной республики, в 1999-м году была образована Военная Академия Вооружённых Сил [8, 405]. В последующем, созданные в Военной Академии Вооружённых Сил Азербайджанской Республики оперативного и стратегического факультетов, курсов стратегических исследований и управления государственной обороной, а также организация высшего образования на уровне магистратуры и аспирантуры заслуживало высокой оценки [7, 409].

В Азербайджане переход их на качество новый уровень вступил в совершенно новый этап при президенте Ильхаме Алиеве. Благодаря поддержке и заботе Верховного Главнокомандующего Вооружённых Сил Ильхама Алиева, который успешно продолжил политику великого лидера в деле армейского строительства, и особенно военного образования. Это было связано с реализацией, выработанных приоритетов строительства Вооружённых Сил, принятой стратегии закупок и обеспечения новыми видами вооружения и боевой техники, а также адаптации учебных и военных программ к новым условиям, обновления всей материально-технической базы в военных учебных заведениях страны [7, 483].

В настоящее время в Азербайджане существует военно-образовательная система, располагающая мощной материально-образовательной базой, современными технологиями и функционирующая на основе современных методов обучения. Одновременно, считается целесообразным дальнейшее обогащение учебных программ реформами, которые предполагаются проведение во всей системе военного образования Вооружённых Силах Азербайджанской Республики (объединение гражданских и военных дисциплин, на основе исторических исследований анализ прошлого опыта и подготовка к новым условиям ведения войны).

19-го марта 2022-го года выступая перед руководителями, профессорско-преподавательским составом учебных заведений специального назначения, Министр обороны Азербайджанской республики генерал-полковник З.Гасанов отметил, что в рамках структурных реформ, проводимых по указанию Президента Азербайджана Ильхама Алиева, успешно продолжается работа по созданию Национального университета обороны, в том числе развитию военной науки и образования. Отметив важность научного подхода в современный период, министр З. Гасанов особо подчеркнул важную роль науки и образования в армейском строительстве, значимость практической реализации проводимых научно-исследовательских работ [8].

В целом же, начавшееся с середины 1993-го года планомерное и интенсивное строительство национальных Вооружённых Сил, создание новой

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

системы военного образования уже через несколько лет дало свои плодотворные результаты [9].

Таким образом, благодаря предпринятым энергичным мерам, к середине 1990-х годов наметился ощутимый перелом в деле перестройки всей системы военного образования в Азербайджанской Республике, заложен прочный фундамент для ее дальнейшего реформирования и развития. А повышение квалификации и профессионализма офицерских кадров, соответствующих новой структуре и задачам, позволило Вооруженным Силам Азербайджанской Республики эффективно решать свои оперативно-стратегические задачи по сдерживанию агрессора и восстановлению территориальной целостности государства, поддержанию высокой боевой готовности, обеспечению в полной мере защиты национальных интересов. Неслучайно Великая Победа, одержанная в начавшейся 27-го сентября 2020-го года Отечественной Войне оставила важный след не только в истории Азербайджана, но и в мировой военной истории [10]. Действия войск и качество применяемого вооружения во Второй Карабахской войне показывают правильность определенных военно-политическим руководством страны приоритетов строительства Вооруженным Силам Азербайджанской Республики и совершенствования всей системы военного образования. В тоже время накопленный в эти годы опыт подготовки профессиональных кадров с успехом служат и нынешнему развитию Вооруженных Сил Азербайджанской Республики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Азербайджан, 2001, 26 июня
2. Дарабади ПГ Алиев НА Геополитика в Кавказско-Каспийском регионе и Азербайджан. Баку, АФполигрАФ, 2017, 288 стр.
3. К истории подготовки в Азербайджане морских офицерских кадров для зарубежных стран. Известия Национальной Академии Наук Азербайджана. Серия истории, философии и права, № 3, 2001, с.14-20
4. Сулейманов М.С. Проблемы организации Вооруженных Сил Азербайджанской Республики // Щярби билик, 1994, №1, с. 7-12 (на азерб. яз.)
5. Велиева З. Качественное обеспечение учебно-воспитательного процесса: Условный подход: [Elektron resurs], – 2018. URL: <http://palitraneews.az/news.php?id=94460> (на азерб. яз.)
6. Пириев Г., Тахиров Р., Искендеров Х. Роль и место критического мышления в профессиональном военном образовании // Milli təhlükəsizlik və hərbi elmlər, – 2020. Том 6, No 3, – с. 7-14 (на азерб. яз.)
7. Нурулла Алиев, Атамалы Шахбазов, Азер Гасанов. Военное образование в Азербайджане (исторические очерки). Баку, АФполигрАФ, 2017, 600 стр. (на азерб. яз.)
8. Министр обороны Азербайджана посетил учебные заведения спецназначения. 19-го марта 2022-го года; <https://1news.az/news/20220319060218952-Ministr-oboronyu-Azerbaidzhana-posetil-uchebnye-zavedeniya-spetsnaznacheniya-VIDEO>
9. Министерство Обороны Азербайджанской Республики Министерство Обороны Азербайджанской Республики <http://ensiklopediya.gov.az/az/terms/20218/cild/12>
10. Независимый Азербайджан и формирование армии <https://azerbaijan.az/ru/related-information/8>

In the article after the re-independence of the Republic of Azerbaijan in October 1991, the history of the formation and strengthening of the military system, the development of military education, and the innovations in military education are the most important rde. The systematic work of training officer officers in the army and keeping it under control has been studied and analyzed based on sairces and studies.

Keywords: *State, security, army building, military education/*

A.M.AXVANOVA

тарих ғылымдарының магистрі, Б.Момышұлы атындағы «Жас ұлан» мектебі,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
akhvanovaa@mail.ru

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ЖОҒАРЫ ӘСКЕРИ БІЛІМ: ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Қазіргі жағдайда Қазақстанның әскери ғылымы даму сатысында тұр. Біз әскери ғылымды қайта жандандырып басқа әлеуметтік ғылымдар жүйесіндегі рөлі мен орнын арттырумыз қажет. Мемлекеттің қорғаныс қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі міндеттерін және даму перспективалары нақты анықтауымыз керек және Қарулы Күштерді қарулы күреске дайындау, оны жүргізудің жаңа нысандары мен әдістерін әзірлеу туралы нақты қадамдарға жол ашуымыз керек.

Кілт сөздер: *терроризм, экстремизм*

Қазақ даласындағы жауынгерлік дәстүр сабақтастығы ешқашан үзілген емес. Әскери тарихымызды тым әріден бастауға болады. Десек те, қазақ әскерінің қалыптасуын сонау сақ, ғұн дәуіріннен, көшпелі тайпалардың соғыс өнерінен бөліп қарастыра алмаймыз. Ұлы далада ғұмыр кешкен түркі мемлекеттері де атты әскеріне темірден сауыт кигізіп, қайқы қылышпен қолына тұтқан. Шыңғыс хан мен Әмір Темірдің жанкешті жауынгерлері түмен жасаққа айналып, бірегей ұрыс тактикаларымен тегеурінді күш саналған. Ал, қазақ хандығының құрылуымен қазақ әскерінің алғашқы біріккен әскери құрылымдары қалыптаса бастады. Тұрақты әскері болмаса да, елге сыртқы қауіп төнген кезде жұдырықтай жұмылып, тойтарыс беруге қаһарлы болған. Ру тайпалардан құрылған ірі жасақтарды сұлтандар мен батырлар басқарған. Әрине, заманға қарай әскери құрылым өзгеріп, жаңа сипат алары анық. Замануи әскердің жасақталуы һәм оның қуатты, айбынды күшке айналуы арайлы азаттықтың жемісі [1].

Бауыржан Момышұлы: «Ұрыс-соғыса адамға тән барлық: жоғарғы және төменгі қасиеттер барынша ашылып көрінеді. Жоғарғы сезімдер: парыз, адамгершілік, ерлік, батырлық, қаһармандық, адалдық, т.б. Ал төменгі сезімдер: опасыздық, ұждансыздық, үрей, қорқыныш шошу, т.б.» дейді. Бүгінгі тәуілсіздік дәуірінде әрбір жеке тұлғаның бойында ұлттық рух пен отансүйгіштіктің алауын маздату үшін халқымыздың Бауыржандай перзентінің мірдің оғындай қанатты сөздері ауадай қажет. Ол, әсіресе, әскери саланы дамытуға, ұлттық тәрбиеге, ұлт болуға ерекше көңіл бөлген. Б.Момышұлы қатысып, қолбасшылық еткен майдан алаңы соғыс жүргізудің машиналық дәуірі еді. Мұндай тарихи тағдыр шешілетін соғыс жүргізудің бұрын-соңды болмаған жаңа техникалық құралдарды пайдалану, оны жете меңгеру, майданда шеберлікпен қолдану үшін қолбасшы әскери ғылым

салаларын жетік білу шарты алға қойылады. Ал, ширек ғасыр өмірін кеңестік тұрақты армия қатарында қызмет атқарып, соғыс кезінде аға лейтенант шенінен, батальон, полк, одан полковник болып, дивизия командиріне дейін өсу жолында Б.Момышұлы армия уставына өзгеріс ендіріп, стратегия мен тактика саласында жаңалық әкелген, әскери ғылым саласында мейлінше жетіліп, теңдесіз ерліктер жасап, атағы әлемге танылып, халық мойындаған дарынды тұлғаға айналды[2].

Қазіргі Қазақстанның Қарулы Күштерінің құрылуы – тәуелсіздік жылдарындағы тарихи оқиғаладың бірі де берегейі. 1992 жылы 7 мамырда ҚР Тұңғыш Президенті - Елбасы Нұрсұлтан Назбаев «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қорғаныс комитетін Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрлігі етіп қайта құру туралы», «Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерін құру туралы» жарлықтарға қол қойды. Бұл жарлықтардан кейін тәуелсіз ел ретінде дербес әскеріміз жасақталып, дамудың даңғыл жолына аяқ бастық. Осы күнінен бастап ел аумағында орналасқан Кеңес әскери күштері есебінде мекемелер, бөлімдер, ұйымдар, полигондар, сақтау базалары, қоймалар, жылжитын және жылжымайтын әскери мүліктер Қазақстан құзыретіне өтті.

Қазіргі жағдайда Қазақстанның әскери ғылымы даму сатысында тұр. Біз әскери ғылымды қайта жандандырып басқа әлеуметтік ғылымдар жүйесіндегі рөлі мен орнын арттырумыз қажет. Мемлекеттің қорғаныс қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі міндеттерді нақты анықтауымыз керек және Қарулы Күштерді қарулы күреске дайындау, оны жүргізудің жаңа нысандары мен әдістерін әзірлеу туралы нақты қадамдарға жол ашуымыз керек.

Қазақстан әлемдік саясаттың қай бағытта өзгеріп жатқанын көріп, сараптап, бағамдап отыр. Геосаяси жағдай күрделініп, қырғи-қабақтық артуда. Әлемнің бірде-бір елі өзін толық қауіпсіздікте сезіне алмайды. Оған түрлі факторлар әсер етуде. Терроризм, діни экстремизм, бөліп ал да билей бер принципін ту еткен сепаратизм, соғыс жарияламай өзгенің жерінде әскери қимылдар жүргізетін гибридтік соғыс және басқалар. Бұл қауіптерден ешқандай мемлекетаралық құжаттар, халықаралық келісімдер, БҰҰ-ның Қауіпсіздік Кеңесі мен заңдар сақтай да, қорғай да алмайды. Оған жерінен айырылған Украина, лаңкестіктің құрбаны болған Таяу Шығыс елдері дәлел. Бұл қауіпте мемлекеттер жалғыз. Оларды тек қана өздері қорғайды. Мемлекеттегі тыныштық пен бейбітшіліктің кепілі тек қана қуатты, кәсіби, жылдам әскер болмақ.

Қазақстан барлық қауіпті ескере отырып, әлем елдерінің қорғаныс саласының тәжірибелерін жинақтап, үнемі ізденіс үстінде болу керек. Өйткені қауіптің түрі артқай сайын, әскерді сол қауіпті залалсыздандыруға бейімдеп отыру аса маңызды. Қазақстан аталмыш қауіптерді ескере отырып әскери салада үлкен модернизациялау, реформалар жасауға тиіс. Ескі қару түрлерін жаналау, жаңа қару түрлерін сатып алу, әскери форманы жетілдіру мен замануи тактикаларды сарбаздарға үйрету, тәжірибе алмасуды арттыру, жаңа технологияларды қорғаныс саласына енгізу іске асыру қажет.

XXI ғасырға аяқ басқалы бері жаһан жаңа технологиялар дәуіріне өтті. Адамзат өмір сүру тәртібін барынша жеңілдетуге талпынған сайын жаңа технологиялар дүниеге келіп жатыр. Адам бір ғана түймешекті басу арқылы бүкіл әлемді басқарғысы келеді. Смартфон мен компьютердің соңғы

шығарылған үлгісін меңгеріп болам дегенше жаңа технологиядағы үлгісі шығып үлгереді. Компьютерлік техниканы қолдана отырып өткізілетін оқу – жаттығулар мен әскери ойындарды ғылыми және әдістемелік жетілдіру, болжамды зерттеудің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Қарулы Күштерді құру теориясын дамыту, оларды дайын ұстау, мемлекетті кез-келген агрессиядан сенімді қорғауды қамтамасыз ету саласындағы әскери ғылым алдында көптеген шешілмеген мәселелер туындайды. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев әскерді басқаруды цифрлық технологияларды дамыту қажеттігіне, сондай-ақ, кибер және ақпараттық кеңістіктегі тактика мен әрекеттердің стратегиясын пысықтауға көңіл бөлуде. Жоғарғы Бас Қолбасшы сержанттар мен офицерлерді дұрыс дайындамаған және ынталандырмаған жағдайда қуатты Қарулы Күштер құру мүмкін емес деп есептейді. Біздің басты міндеттеріміздің бірі – сержанттық құрамға кәсіби әскери білім беру ісін дамыту. Бұл мәселені шешуде «Жас Ұлан» мектептерінің және Кадет корпусының барлық әлуетін пайдалану қажет. Қалыптасқан жағдай командирлерге де ерекше талап қояуда, олар бақылаушы органдар тарапынан өткізілетін түрлі шараларға алаңдамай, қажетті бастама мен шешім қабылдау мүмкіндігіне ие болу керек. Егер әскери қызметшілердің тарапынан құқық бұзушылық деректері анықталса, олар заңға сәйкес қатаң жауапқа тартылуы тиіс [3].

Адамзат дамуының бүкіл тарихи тәжірибесі мемлекеттің басуы және тұрақты өсуі жүзеге асырылатын қажетті шарттардың бастауында оның ұлтының қауіпсіздігі мен мемлекеттілігінің сақталуынның негізгі әскери саланың жан – жақты заман талабына сай дамуында. Бостандық пен тәуелсіздікті жеңіп алу жеткіліксіз, оны табанды түрде қорғап, нығайтып, ұрпақтарға қалдыру қажет.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Кан Г.В., Шаяхметов Н.У. Қазақстан тарихы . Оқулық. – Алматы: Алматы кітап, 2009. – 78 б.
2. Б.Момышұлы. Екі томдық шығармалар жинағы. Алматы, 2003
3. ktk.kz Қасым-Жомарт Тоқаевтың әскери қызметкерлерге жасаған үндеуі.

In modern conditions, Military Science of Kazakhstan is at the stage of development. We need to revive military science and increase its role and place in the system of other social sciences. It is necessary to clearly define the tasks and prospects for the development of the state's defense security and open the way to concrete steps to prepare the Armed Forces for armed struggle, to develop new forms and methods of its conduct.

Keywords: terrorism, extremism

А.М.БОЛТАЕВА

психология ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

boltaeva.aliya@mail.ru

ЖОҒАРЫ ӘСКЕРИ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ КУРСАНТТАРДЫ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ІРІКТЕУ МЕН ҚАРУЛЫ КҮШТЕР ҚАТАРЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ

Мақалада Қарулы Күштер қатарындағы психологиялық қызмет және курсанттарды кәсіби жарамдылық қасиеттеріне сай іріктеу, әскери қызметке дайындықтарды ұйымдастыру қарастырылады. Әскери — профессиология қазіргі әскери маман саясатын жүзеге асыру құралының теориялық негізі ретінде баяндалады.

Кілт сөздер: Әскери психолог, профессиограмма, психограмма, кәсіби жарамдылық, психологиялық іріктеу, әскердегі психологиялық қызмет, психодиагностикалық әдістемелер.

Қазіргі кездегі Қарулы күштерде болып жатқан реформалық өзгерістер — оның барлық қызмет са қатысты мәселені қозғайды. Әскердегі өзгерістердің сәттілігі әскери құрылыстың жауапты бөлімдеріне, әскери корпусстарға және теңіз флоттарына интеллекті жағынан дамыған мамандармен қамту мәселесін түгелдей шешіп беруге тәуелді.

Өкінішке орай, қазіргі кездегі қоғамдағы соңғы елеулі өзгерістерге байланысты офицер маманының, жалпы Отан қорғаушының беделі едәуір төмендеді. Бұл жерде қоғамдағы құқықтық бастаулардың бұзылуы, әскери қызмет туралы бұрмаланған түсініктер. Отан тағдыры үшін өзіне жүктелген жауапкершіліктен қашу басты себеп болып отыр.

Қарулы күштер қатарында психологиялық қызмет жауынгерлік және моралдық психологиялық дайындықтарды ұйымдастыруға және жүріс-тұрыстарының ауытқушылықтарын байқауға әскерлерге төтенше жағдайларда психологиялық көмек көрсетуге арналған. Полк психологы жауынгерлердің психологиялық дайындығына жауап береді. Ол полк қолбасшысының көмекшісіне тікелей бағынады [1].

Психологиялық таңдау келесі кезектер арқылы жүзеге асады. Алғашқы таңдау курсанттарды қарулы күштерді нақты қызметтер түріне талдау, жас жауынгерлерді оқу бөлімшелеріне таңдау. Оқу бөлімшелерінің бітірушілерін әскери ұжымдағы міндетке таңдау, жақсы жауынгерлерді бөлімшелердегі қызметке таңдау, курсанттарды шағын ұйымдарда әскери қызмет атқаруға таңдау. Бұл бағыттың әрқайсысының өз ерекшеліктерімен таңдау принципі бар. Ең бастысы жүйелі жекелік бағыт талдау әдістемелердің қолайлылығымен сенімділігінің ғылыми негізділігі.

Курсанттарды іріктеу кезінде оның саяси іскерлік қасиеттеріне, саналы сенімділігіне, өмірдегі көзқарасының белсенділігіне, адалдығына, еңбек сүйгіштігіне және адамдармен жұмыс істегісі келетін ықыласына көңіл аударуы қажет.

Іріктеу ғылымының принципінде қолбасшылар мен саяси жұмыскерлер жағынан психодиагностикалауды және психологиялық талдаудың тиімді әдістемелерін және алдыңғы қатардағы жауынгерлік тәжірибелердің үлгісін пайдалану керек. Курсанттың жеке адамдық қасиетін зерттеудің негізінде жеке адам құрылымының динамикалық қызметінің концепциясы жатыр. Ол төрт құрылымның өзара байланысынан тұрады. Биопсихикалық қасиеттер, жастық және тұқым қуалаушылық ерекшелігі инстинкт пен нышандар, темперамент пен жүйке жүйесінің түрлері жатады [2].

Психикалық процестерге түйсіну және қабылдау мен ес, елестету, зейін мен ойлау, сөйлеу, эмоциямен ерік әлеуметтік қасиеттерге: мінез қабілеттері,

жеке адамдық бағыттылықтар жатады. Жіктеу әдістемелердің оңай және сенімді болмысының негізгі кандидаттарын таңдауда уақытты үнемді пайдалану. Іріктеудің сенімділігі зерттеушілер саннан сапалық белгілерді ажырату. Бұл жағдайда сенімділік ретінде әдістемелер көмегімен алынған нәтижелердің тұрақтылығы түсініктеледі.

Бұл жердегі міндет жеке адамның психологиялық қасиеттерін толық зерттеудегі қамтамасыз ету, әскери оқуға жарамдылығы, жарамсыздығын тексеру. Іріктеудің тиімділігімен сенімділігін маманның зерттеуші сарапшы жұмысына ұйымдастырушылық және психологиялық әдістемелер дайындығы арқылы анықталады. Офицер курсанттар әрекетіне, әскери-техникалық жағдайына жақсы біледі. Сондықтан ол жауынгерлік күзетте тұрғанда, дайындық сағаттары кезінде және казармадағыларда жұмыстарына мұқият талдау жасай алады [3].

Курсанттарды психологиялық, әлеуметтік, педагогикалық ұйымдастыру, басқарушының сапаларын қалыптастыруды біледі. Осыған орай офицер нақты әрекет түріне қарап курсанттың психологиялық портретін қарастырады. Курсанттарды оқуға қабылдаудағы жарамдылығының қорытындылары психодиагностикалық салыстырылады.

Зерттелуші-курсанттарды шартты түрде үш топқа бөлуге болады.

жарамды, яғни таңдаудағы барлық белгілерге сәйкес келеді;

шартты түрде жарамды;

жарамсыз.

Алайда біраз уақыт өткеннен кейін жарамсыз топтағы курсант ең жақсы көрсеткішке ие болуы мүмкін екені ешкімге де құпия емес. Оған керісінше алғашында жақсы деген бағамен оқуға түскен курсант әскери тәртіп бұзушылыққа түсетіні. Осыған байланысты таңдау кезінде негізгі екі жағдайға көңіл аударылады. Бірінші курсанттардың нақты әрекеті қызметіне психологиялық талдау жасау және оларға тиісті белгілерді жасау, екінші жағдайға курсанттардың жарамдылық дәрежелерін бағалайтын психодиагностикалық әдістемелерді қолдану. Іріктеудің сапасын көтеру үшін психодиагностикалық және психологиялық мәселелерді шешетін ережелерді құру қажет [4].

Мамандыққа бейімділік және мамандыққа іріктеу құрылымдарындағы шаруалардың тиімділігі басқа да қатынастарды толығымен игеру. Оның міндетіне мынандай жұмыстар тіркеледі:

– жастар мен оқу бөлімшелерін бітірушілерді іріктеу және оларды орналастыру. Мамандыққа бейімдікті зерттеу мен оларды ұйымдастыру бойынша құжаттарды дайындау жұмыстары

– әскери бөлімшелер құрамынан тыс мамандыққа іріктеу тобын жинау, мамандық бойынша жұмыстар атқару

– мемлекет жастары және әскери қызметкерлер арасындағы әскери мамандыққа бейімделу шараларын ұйымдастырып жүргізу

– әскери қызметкерлерді тексеру оның ішінде арнайы психологиялық әдістемелерді қолданып әскери мамандыққа таңдау, оларды бөлімшелерге іріктеп орналастыруға қатысты

– әскери бөлімшелердегі штаттан тыс мамандыққа таңдау тобын бақылап және оларға әдістемелер жағынан көмек көрсету

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

– запасқа шығатын әскери қызметкерлерді жұмысқа орналастыруды және оларды қайта даярлауды жоспарлау, бұл туралы жоғарғы тұрған ұйымдарды хабардар ету. Әскери қызметкерлерді уақытынан бұрын мемлекеттік азаматтық мамандығына бейімдеу жұмыстарын жүргізу.

– мамандыққа бейімділік мәселесі және мамандық таңдау қорытындыларын талдау және оларды жетілдіруді қарастыру [4].

Әскери мамандандыру жұмыстарының ең негізгі бөлімі әскери профессиолог болып табылады. Әскери профессиографияның құрамына: әскери мамандық әрекетінің құрылымы мен мазмұнын зерттеу әскери кәсіптік мамандықтарды топтастыру және оларды бөліп сипаттау. Профессиограмма құрастыру, сол кәсіпке қойылатын талаптардың тізімін беру, яғни сол кәсіптің портретін құрастыру.

Әскери профессиология — жауынгер қызметі профессиограммасы яғни, соғыс мәселесін шешу мақсатында социограмманы әскери еңбектің қауіпсіздігін қамтамасыз етуде және адамның тұлғалық дамуына әсер ету мақсатында экономикалық профессиограмманы, әскери мамандықты игеруде ұтымды жолдарын табуды қамтамасыз ету әскери медициналық профессиограмма. Әскери қызметкерлердің денсаулығын сақтау, олардың денелік ерекшеліктерін есепке алу санитарлы-гигиеналық профессиограмманы санитарлық жағдайда есепке алу мақсатындағы жұмыстарды жүзеге асыру мақсатында.

Профессиограмманың ең маңызды бөлігі психограмма болып саналады. Психограмма нақты кәсіптің психологиялық сипаттамасын беру. Әскери қызмет мамандарына деген талапты қалыптастыру, яғни психологиялық қабілеттердің тізімін, соның ішінде психикалық қарама-қайшылыққа ерекше көңіл аударылады. Психограмманың құрамына әскери кәсіпті ерекше әрекетіне қойылатын талаптар тізімі жасалады. Олардың негізгі басты-бастыларына тоқталсақ. Психикалық процесстер: ес, ойлау, қиял, қабылдау, зейін, сөйлеу т.б. Психикалық жағдайлар: шаршау, апатия, стресс, мазасыздық, т.б [5].

Әскери — профессиология қазіргі әскери маман саясатын жүзеге асыру құралының теориялық негізі болып саналады. Ол әскери мамандыққа үйрету мен тәрбиелеу түрінің деңгейін, құрылымын мәнін зерттейді. Оның өзекті мәселелері: әскери білімдер негізі жоғары әскери оқу орындарын қайта құру және дамыту әскери мамандарды, әскери мамандықты басқару мен ұйымдастыруға дайындау болжау жоспармен айналысу. Оның мақсаты әскери қызметін өтеу барысындағы офицерлер құрамын аттестациялау мамандыққа іріктеу тәжірибесін тиісті түрде жоғарлату сұрақтарына арналған [30].

Осыған байланысты әскери профессиологиялық жұмыс әскери бөлімшелерді іріктеп сайлауды қамтамасыз ететін мәселелердің тиімді жолдарын табу, жоғары оқу орындарының құрамын, әскери басқарма органдарының әскери қызметкерлер мамандарын дайындағанда ең икемді құрал болып табылады. Әскери профессиологиялық жұмыстың мазмұны әскери әрекеттің мынандай өзгерістерімен жайларын қамтиды. Әскери мамандыққа бейімділік, әскери профессиография, әскери мамандыққа іріктеу, әскери ағарту және жоғарғы мектеп мәселелері, әскери мамандыққа даярлау. Офицерлерді қызметі бойынша жоғарлату, әскери қызметкерлерді мамандығымен атқаратын қызметіне сай орналастыру мәселелері.

Әскери психологиялық бағыттың негізгі жұмысы әскери мамандықты хабардар ету. Әскери мамандықты хабардар ету дегенде әлеуметтік экономикалық жүйені: психологиялық-педагогикалық және ұйымдастырушылық шараларды белгілі мемлекет жастарының әскери мамандықты таңдаған кезде саналы түрде дайындығын қарастыру бағытында әскери әрекет өрісінің, елдің қорғаныс қажеттіліктерімен жеке адамның қабілеттеріне лайықты етіп үйлестіруді түсіну керек. Мамандыққа бейімделуді қарастыру аймағының теориялық жұмыстары біздің елімізде 20-жылдардан басталған. Алайда қазіргі кезде бұл жұмыстардың қарқыны бірқатар себептерге байланысты қарулы күштердің қажеттілігіне және басқа дамыған мемлекеттердің әскеріндегі мамандыққа бейімделу жұмыстарымен сәйкес келмейтіндігін айту қажет. Соңғы жылдар біздің офицерлік корпус еліміздің жеке мамандарымен толысып келеді деп айта алмаймыз. Себебі көптеген талантты адамдардың материалдық жетістікке жетуге тырысуы әскери қызметте кездесетін қиындықтардан қашу көп орын алады [5, 85-92бб].

Әскери кәсіпке іріктеу — бұл күрделі көп жүйелі әлеуметтік мәселе. Бұны бір ғана немесе бірнеше әдістемелер көмегімен шешу мүмкін емес. Бұл үшін әскери мамандар жағынан жан-жақты құрамындағы зерттеулер қажет. Кәсіпке іріктеу міндеті әскери кәсіптік жұмыстардың жан-жақты түйіндері бірлескен уақытта жүзеге асады. Оның негізінде: әскери кәсіптік құндылығымен әлеуметтік беделдігі мәселесін талдау. Әскери кәсіпкер мен мамандықтар психологиялық жағынан құрылымын анықтау. Психограмма құрастыру белгілі кәсіп бойынша жеке адамға қойылатын талаптарды толығымен сипаттау. Жастардың әскери кәсіпке бейімделуінде басқару әдістерін қарастыру жатады.

Қазіргі кездегі көптеген Қарулы күштердің жұмысында және олардың іс-әрекетіндегі әлеуметтік психологиялық қызметтің қажет екеніне куә боламыз. Біріккен Ұлттар Ұйымының Қарулы күштер бағдарламаларының пайымдауынша әскери дайындық мақсаты мен әлеуметтік психологиялық қызмет көрсетуге кеткен шығындар ең дұрыс тәсіл деп табылу қажет. Біздің Қарулы күштер қатарында әлеуметтік психологиялық қызмет көрсету қажеттілігі әлдеқашан қалыптасқан. Бұл мәселенің тәжірибелік мәселелерді шешуде үлкен бірқатар әрекеттер жасалынған. Алайда нақты қажеттілікті жүзеге асыру тек соңғы уақытта мүмкін болып отыр.

Қазақстандағы Қарулы Күштердің қатарында әлеуметтік-психологиялық қызмет көрсету орталықтары құрылуда. Әскери құрама салалары және теңіз флоты қызметінде әскери психологтар жұмыс жасауда. Нақты мамандыққа офицерлік кадрлерді қайта даярлау, іріктеу жұмыстары жүргізілуде. Қарулы күштер қатарында психологиялық қызмет көрсету мәселесін шешу үшін психологтардан және басқа да мамандық иелерінен әскерлердің жеке мүшелерімен жұмыс жасағанда арнайы білімді дағдыларды және жауынгерлік жағдайда адамдардың жүріс-тұрысын басқару аймағында іскерлікті қажет етеді. Сондай-ақ Қарулы Күштер қатарындағы психологиялық қызметтің барысында әскери психолог жасаған зерттеу мәліметтерінің психотерапиялық тиімділігін алдын-ала біліп отыру және оларды күнделікті тәжірибеде қолдану басты назарда болуы тиіс.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

1. Минжанов Н.А. Проблемы профессионально психологической подготовки служащего. – Караганда: МВД, 1995. – 150 с.
2. Гуревич К.М. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы. - М.: Наука, 2000. – 365 с.
3. Бодрова В. Психологический отбор инспекторов военизированной пожарной охраны для работы на АЭС. – Москва: ВНИИПО, 1992. – 270 с.
4. Психология и педагогика профессиональной деятельности офицера. Учебное пособие. - М.: ВУ, 1998. – 281 с.
5. Маклаков А.Г. Профессиональный психологический отбор персонала. Теория и практика: Учебник для ВУЗов. – СПб: Питер, 2008. - 480 с.

The article considers the psychological service in the Armed Forces and the selection of cadets in accordance with the qualities of professional competence, the organization of training for military service. Military professionalism is presented as a theoretical basis for the implementation of modern military policy.

Keywords: *Military psychologist, professional profile, psychogram, professional suitability, psychological selection, psychological service in the army, psychodiagnostic methods.*

А.Д.МУКАНОВА

педагогика ғылымдарының магистрі, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қ., Қазақстан Республикасы
llhanek@mail.ru

Г.Е.ТЛЕПБЕРГЕНОВА

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қ., Қазақстан Республикасы

КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАЗАСЫЗДАНУЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Бұл мақала кіші мектеп жасындағы оқушылардың мектептегі алаңдаушылық мәселесін зерттеуге, оның пайда болу себептері мен факторларын анықтауға арналған. Мақалада «мазасыздық» түсінігін анықтаудың әртүрлі тәсілдері қарастырылады.

Кілт сөздер: *мазасыздану, мектептегі алаңдаушылық, мектептегі алаңдаушылықты түзету.*

Қазіргі заманғы бастауыш мектептің мәселелерінің бірі - кіші мектеп жасындағы оқушылардың психологиялық денсаулығы. Қазіргі уақытта үрей мен қорқыныш, эмоционалдық және ерікті сферасының әртүрлі бұзылыстары бар балалар саны өсті. Кіші мектеп жасындағы оқушылар арасында мектептегі алаңдаушылық пен қорқыныштың себептері мен алдын алуды зерттеу болашақта оларды күтіп тұрған проблемаларды айтарлықтай азайтады.

Бұл мәселелер отбасылық жағдайларда, әлеуметтік-экономикалық өзгерістерде, саяси тұрақсыздықта, қолайсыз микроәлеуметтік және тұрмыстық жағдайларда жасырын болуы мүмкін. Мектепте оқу кезіндегі мазасыздық мәселесі жетекші отандық және шетелдік психологтардың әртүрлі еңбектерінде қарастырылды: Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьева Л.С. Славина,

Е.М. Александровская, Л.И. Божович, А.М. Приходтар, Б.И. Кочубей, Е.В. Новикова. З. Фрейд, К.Хорни, Г.Салливан, А.Адлер, Р.Май. және басқалар.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде «мазасыздық» ұғымына әртүрлі анықтама беріледі. «Үлкен психологиялық сөздікте» мазасыздық – адамның мазасыздану жағдайын жиі және қарқынды бастан кешіруге бейімділігінде, сондай-ақ оның пайда болу шегінің төмендігінде көрінетін жеке психологиялық ерекшелік [1; 188 б]. Психология тарихында мазасыздануды түсіну ең алдымен жеке тұлға туралы түрлі теориялық дамуымен байланысты. Ең алғаш мазасыздануды зерттегендердің бірі З.Фрейд болды [2; 66 б.]. Ол былай деді: "мазасыздануды бәсеңсіту үшін, адамның психикасы сублимация, регрессия, проекция, үнемдеу деген сияқты қорғаныс механизмдерін қалыптастырады. Мазасыздық сезімі жеке адамның дамуын тежелтеді, себебі онымен күресу үшін көп энергетикалық күш-қуат жұмсалады".

Бірақ, бұл Фрейд бойынша мазасыздануды жоюдың бірінші тәсілі ғана. Екіншісі, жағдайларға тікелей мойын бұру болып табылады.

Фрейдтің оқушылары, неофрейдистер яғни Э.Фромм, К.Хорни, Г.С.Салливан және т.б мазасыздануды жеке тұлғадағы базалық, яғни негіздік қайта құрылу, түзіліс деп есептеді. Мысалы, Э.Фромм былай деп жазады, мазасыздық сезімі адам табиғаттан қол үзгенде пайда болады деп, оның әлеуметтік аспектілеріне көңіл бөледі. К.Хорни мен Г.С.Салливандар мазасыздануды ана мен баланың қарым-қатынасы тұрғысында түсіндіреді. Бұл ғалымдар мазасызданудың қайнар көзі деп, Фрейд сияқты биологиялық себептерден емес, әлеуметтік себептерден іздеді. [3;119 б].

Практикалық психолог сөздігінде мазасыздық – белгісіз қауіп жағдайында пайда болатын және оқиғалардың қолайсыз дамуын күту кезінде көрінетін жағымсыз эмоционалдық күй. Бірқатар ғалымдар А.И. Захаров [4; 244 б], Л.В. Макшанцева, А.О. Прохоров, мазасыздану тұлғаның қасиеті ретінде мазасыздықты үнемі қайталанатын жағдайларының әсерінен қалыптасады деп болжайды.

К.Хорни [1; 188 б] ойынша, негізгі мазасыздану – ол потенциалды дұшпандық деп қабылдайтын әлемде өзін дәрменсіз, оқшауланған ретінде сезінетін баланың күйі. А.М. Парихионерлер мазасыздық – бұл келеңсіз қауіп-қатерді алдын ала ескертумен, қиындықты күтумен байланысты эмоционалдық ыңғайсыздық тәжірибесі екенін атап көрсетеді. Анықтама бойынша Р.С. Немов, мазасыздық - үнемі немесе ситуациялық түрде көрінеді, адамның белгілі бір әлеуметтік жағдайларда үрейленетін күйге түсу, қорқыныш пен үрейді сезіну қасиеті болып табылады. Е.Савина, мазасыздықты алаңдаушылықтың тұрақты теріс тәжірибесі және басқалардан қиындықты күту ретінде анықталады деп санайды. Анықтама бойынша С.С. Степанова [5; 168 б], мазасыздық – қауіпті немесе сәтсіздікті алдын ала ескертумен байланысты эмоционалды күйзеліс тәжірибесі.

Ғалымдардың көпшілігі мазасыздықты алаңдаушылық, шамадан тыс шиеленіс, жағымсыз болжау, сондай-ақ вегетативті жүйке жүйесінің белсенділігінің жоғарылауы сияқты көріністермен сипатталады деп санайды. Мазасыздық - дененің стресстік жағдайға жауап беру тәсілі және әртүрлі қарқындылығы мен ұзақтығы болуы мүмкін. Мазасыздық біржақты жағымсыз құбылыс емес, мазасыздықтың белгілі бір қолайлы деңгейі ғана емес, сонымен

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

қатар дұрыс белсенділік үшін қажет. Мазасыздықтың оңтайлы деңгейі туралы түсінік бар, оны қалаулы деп те атайды. Жоғарыда айтылғандардың бәрі, әрине, мектептегі алаңдаушылық ұғымымен тығыз байланысты.

Мектептегі мазасыздану – белгілі бір жағдайларға тән мазасызданудың ерекше түрі – оқушылардың мектептегі білім беру ортасының әртүрлі компоненттерімен өзара әрекеттесу жағдайлары. Әлеуметтік-психологиялық факторлардың немесе білім беру бағдарламаларының факторларының әсерінен мектептегі алаңдаушылықтың ең типтік көрінісі: - оқу жүктемесі; - мектеп бағдарламасын меңгерудегі қиындықтар; - психикалық функциялардың (ойлау, есте сақтау, зейін, сөйлеу) даму деңгейіне, баланың денсаулық жағдайына, қолда бар білім-дағдыларға сәйкес келмейтін оқу бағдарламасын таңдау мазасызданудың артуына ықпал етеді; - ата-ананың адекватты болмауы; - мұғалімдермен қарым-қатынасы нашар; - балалар ұжымының қабылдамауы, құрдастарымен қарым-қатынаста қиындықтар.

Мектептегі алаңдаушылықтың ең жоғары деңгейін мұғалімнің педагогикалық стилі «күшті» және «әлсіз» оқушыларға бірдей жоғары талаптармен, тәртіп бұзушылықтарға төзбеушілікпен және нақты қателерді талқылаудан көшуге бейімділікпен сипатталатын сынып балалары көрсетеді. Оқушының жеке басын бағалау сондай-ақ балалардың жас мүмкіндіктеріне сәйкес келмейтін мұғалімнің шамадан тыс талаптары мазасызданудың қалыптасуына ықпал етуі мүмкін. Құрдастарымен қарым-қатынасқа байланысты мазасыз балалардың негізгі тәжірибесі - алаңдаушылық пен тәуелділік. Сондықтан жаңа қарым-қатынас орнату жағдайы мұндай балалар үшін күшті стресс факторы ретінде әрекет етуі мүмкін, алаңдаушылықты арттырады және нәтижесінде олардың оқу қызметінің тиімділігін төмендетеді.

Оқушылардың мектептегі мазасыздануының физикалық себептеріне олардың ұйқысы мен баланың созылмалы аурулары (неврология, психикалық денсаулық проблемалары) жатады. Мектептегі алаңдаушылық мінез-құлықта әртүрлі, кейде күтпеген, басқа проблемалар ретінде жасырын түрде көрінуі мүмкін. Мектептегі мазасыздану белгілерінің ішінде мыналарды атап өтуге болады: - оқушының соматикалық денсаулығының нашарлауы.

- «себепсіз» бас ауруы, іштің ауыруы, жүрек айну, бас айналу, температураның күрт жоғарылауы; - мектепке барғысы келмеуі; - субъективті мүмкін емес тапсырмаларды орындаудан бас тарту; - оқушының ашушандығы мен агрессивті көріністері; - алаңдаушылық немесе зейіннің төмендеуі - мектеппен байланысты қорқыныш. Е.Қ. Лютов пен Г.Б. Монин кіші мектеп жасындағы оқушының мазасыздануын анықтаудың келесі критерийлерін анықтайды: 1) тұрақты мазасыздық; 2) қиындық, кейде бір нәрсеге зейінін жинақтай алмау; 3) бұлшықет кернеуі (мысалы, бет, мойын); 4) ашушандық; 5) ұйқының бұзылуы.

Зерттеу мәселесі бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау кіші жастағы оқушылардың мектептегі мазасыздануын түзету жұмысының бірнеше бағыттарын анықтауға мүмкіндік берді. Мазасыз баламен жұмыс істеу белгілі бір қиындықтарға толы және көп уақытты алады. Отандық психологтардың көпшілігі Б.Кочубей мен Е.Новикова, Е.К. Лютова, В.С. Мухина, А.М. Приходтар, М.И. Чистякова мазасыздықты түзету келесі бағыттар бойынша жүргізілуі керек деп есептейді: - кіші мектеп жастағы

оқушылардың жеке мазасыздануының жоғарылауын тудыратын факторларды жоюға бағытталған ата-аналармен, мұғалімдермен кеңес беру жұмысы;

- өзіндік эмоциялар мен сезімдер туралы хабардарлықты қалыптастыру;
- ең үлкен алаңдаушылық тудыратын жағдайларда өзін-өзі басқаруды үйрену;
- өзіне деген сенімділікті нығайту, өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі имиджін дамыту; - оқушының қиын жағдайда мінез-құлқының сындарлы тәсілдерін дамыту.

Ерекше тәуекел аймағы - мектепке бару сәті, бірінші сынып оқушысының психофизиологиялық және тұлғалық өзгерістер кезеңі. Мектептің бірінші сыныбы – бала өміріндегі ең маңызды кезеңдердің бірі. Олардың көпшілігі үшін мектепке түсу эмоционалды стресстік жағдай болып табылады: әдеттегі стереотип өзгереді, психоэмоционалды жүктеме артады. Оқудың бірінші жылында бейімделудің қалай өтетіні көп жағдайда келесі жылдардағы үлгерім мен оқу үлгеріміне байланысты. Мектепке барған кезде балаға бірқатар факторлар әсер етеді: сынып ұжымы, мұғалімнің жеке басы, күнделікті режимнің өзгеруі, қозғалыс белсенділігінің әдеттен тыс ұзақ шектелуі, жаңа, әрқашан тартымды емес міндеттердің пайда болуы. Дене осы факторларға бейімделеді, бұл үшін бейімделу реакцияларының жүйесін жұмылдырады.

Бірінші сынып оқушысының қажеттіліктеріне қанағаттанбаған жағдайда, оның ішкі позициясын көрсететін ең маңызды жеке тұрақты эмоционалды күйзеліс тәжірибесіне әкелуі мүмкін, мазасыздық пен алаңдаушылықтың көзіне айналады. Р.В. Овчарова [6; 243 б] бірінші сынып оқушыларының мектептегі мазасыздануын жеңу үшін мыналарды қажет деп есептейді: - оқушының ішкі жағдайына байланысты қажеттіліктердің күшін жұмсарту, азайту, өйткені гипертрофияланған қажеттіліктер зорлық-зомбылық туғызады, эмоционалды реакциялар, өнімді іс-әрекет дағдыларының қалыптасуына жол бермейді; - мотивті жүзеге асырудың қате белгіленген тәсілдерін ығыстыру немесе ауыстыру мақсатында мінез-құлқтың, белсенділіктің, қарым-қатынастың операциялық дағдыларын дамыту және байыту; - жеке формация ретінде мазасызданудың конфронтациялық сипатын ескеру;- мектеп жағдайында шамадан тыс күйзелістен арылу жұмыстарын жүргізу. Сонымен, адамның әртүрлі тәжірибелерінің арасында мазасыздық маңызды орын алады, өйткені ол көбінесе жұмыс қабілеттілігінің төмендеуіне, өнімділіктің төмендеуіне және қарым-қатынаста қиындықтарға әкеледі. Мазасыздық жоғарылаған адам кейіннен әртүрлі соматикалық ауруларға тап болуы мүмкін.

Қорытындылай келе, алаңдаушылық әртүрлі позициялардан қарастырылатынын атап өтуге болады: жеке тұлғаның қасиеті ретінде, белгілі бір эмоционалды күй ретінде, жағымсыз тәжірибе нәтижесінде. Кіші мектеп жасындағы оқушыларда үрей мен қорқыныштың пайда болуының жоғарыда аталған факторларына сүйене отырып, біз бұл мәселенің өзекті екеніне және егжей-тегжейлі зерттеуді қажет ететініне көз жеткіздік. Мектептегі мазасыздану мәселесін зерттеу болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін дайындаудағы құрамдас бөліктердің бірі болуы керек.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. – М: «Прогресс-Универс», 1993, - 188 б.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

2. Фрейд З, Психологическое «Я» и защитные механизмы. – М, 1991, - 66 б.
3. Фрейд З. «Я» и «Оно», в 2т Тбилиси, 1991, - 119 б.
4. Захаров А.И. Неврозы у детей и подростков: Анамнез, этиология и патогенез. – Л.: Медицина, 1988. – 244 б.
5. Степанов С.С. Большие проблемы маленького ребенка: советы психолога – родителям. – Мәскеу: Педагогика – Баспасөз, 1995. – 168 б.
6. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе. - М .: ТК, «Сфера», 1996. - 240 б.Фрейд З. Психоанализ. - М, 1994, - 243 б.

This article is devoted to the study of the problem of school anxiety of younger schoolchildren, identifying the causes and factors of its occurrence. The article discusses various ways to define the concept of "anxiety".

Key words *anxiety, school anxiety, correction of school anxiety.*

Zh.M.KULMAGAMBETOVA

Almaty school "Zhas Ulan" named after Bauyrzhan Momyshuly,
Almaty city, the Republic of Kazakhstan
zhanmq@mail.ru

FORMATION OF MILITARY EDUCATION AND HIGHER MILITARY EDUCATION AT THE PRESENT STAGE

At present, an optimal three-service structure of the Armed Forces has been created in Kazakhstan, consisting of ground forces, air defense forces and naval forces. But it all starts with education. As Abay Kunanbayev tirelessly called the people to knowledge, arguing: "Only by knowledge does a person live, Only by knowledge does a century move! Only knowledge is the light of hearts! Higher education, both civil and military, is very important.

The current system of military education of the Republic of Kazakhstan provides for continuous educational process. It covers five levels: secondary education, technical and vocational, higher education - bachelor's degree, postgraduate education - master's and doctoral studies, and also additional education - military departments, advanced training of specialists, training and retraining of military-trained reserves. Modern globalization, integration, economic, political changes in the life of society have set a serious task for the military education system of the Republic of Kazakhstan - to qualitatively improve the level of education, training and education of officer cadres. President of the Republic of Kazakhstan - Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces K-Zh.K. Tokayev, in his annual Address to the people of the country "Constructive public dialogue - the basis of stability and prosperity of Kazakhstan", instructed to increase the prestige of military service through the training of highly qualified, disciplined, ready to meet threats to national security military personnel.

Key words: *higher military education, globalization, continuous military-professional education, military training.*

With the independence of Kazakhstan, on May 7, 1992, the head of state N.A. Nazarbayev decided to create its own Armed Forces. During these years, the leadership of the country's Armed Forces faced the problem of a shortage of military personnel of all specialties, and the scientific potential of military educational institutions was practically absent.

It should be noted that the training of military scientific personnel in the Soviet period was carried out centrally, mainly in the universities of Moscow, Leningrad, Kyiv, Minsk, etc. From the military educational institutions of the Ministry of Defense on the territory of Kazakhstan, the Almaty Higher Combined Arms Command School named after M. Marshal of the Soviet Union I. S. Konev. The solution to the problem of strengthening the state's defense capability depended entirely on the training of highly qualified military personnel in military educational institutions, as well as on the creation and development of its own advanced military science.

During the 30 years of existence of the independent Republic of Kazakhstan and its Armed Forces, a system of military education was created to train military specialists at all levels that meet modern international requirements, and training of scientific and scientific-pedagogical personnel was established. The system of military education consistently implements programs of secondary, secondary special, higher and postgraduate education, as well as programs of additional military education for the training of officers, non-commissioned officers, training and retraining of military-trained reserves.

Modern globalization, integration, economic, political changes in the life of society have set a serious task for the military education system of the Republic of Kazakhstan - to qualitatively improve the level of education, training and education of officer cadres. President of the Republic of Kazakhstan - Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces K-Zh.K. Tokayev, in his annual Address to the people of the country "Constructive public dialogue - the basis of stability and prosperity of Kazakhstan", instructed to increase the prestige of military service through the training of highly qualified, disciplined, ready to meet threats to national security military personnel.

When forming the definition of "system of military education", the essence of military education was taken as a basis. According to the Military Encyclopedic Dictionary, military education is a process as a result of which all categories of military personnel acquire a set of military knowledge and skills for the full implementation of military service duties. It follows from this that the system of military education is nothing but one of the fundamental institutions, a historically rooted system of educational organizations, aimed at mastering the military knowledge and skills necessary for the implementation of military service.

According to V.A. Belovolov, the main task of military education is to create a personality aimed at continuous self-education, improving their skills and abilities as part of professional training. In this aspect, it is very important to understand that vocational education forms a system of special knowledge and skills that ensure a high level of officer readiness to start professional activities through self-education [11].

Military specialists acquire practical skills in the course of military service in the armed forces, theoretical knowledge is acquired and mastered during training within the walls of military educational institutions. Realizing the need for qualified military personnel, the top military-political leadership of the country at the dawn of independence made a fateful decision to form a national system of military education of the Republic of Kazakhstan (hereinafter - RK), which meets the prospects for the development of the national army. The system provides for a continuous educational process and within the framework of the Law of the

Republic of Kazakhstan 78 VESTNIK Orenburg State University 2020 No. 2 (225)
The theory and methodology of vocational education "On Education" covers five levels, including: secondary education, technical and vocational, higher education - bachelor's degree, postgraduate education - magistracy and doctoral studies, as well as additional education - military departments, advanced training of specialists, training and retraining of military-trained reserves [6]. The current system complies with international standards and helps to increase the scientific and scientific-pedagogical potential of military universities.

Secondary education involves studying at the republican schools "Zhas Ulan" in the cities of Nur-Sultan, Almaty, Karaganda, Shymkent. Technical and vocational education is represented by the Cadet Corps in the city of Shchuchinsk, which trains junior officers for military service under a contract in the positions of sergeants.

Specialists of almost all types and types of troops are trained in three leading military higher educational institutions:

- The Military Institute of the Ground Forces is the forge of military personnel for the most numerous branch of the Armed Forces;

- The Military Engineering Institute of Radio Electronics and Communications is responsible for training specialists for air defense units, communications troops, automated control systems, information (cyber) security;

- The Military Institute of the Air Defense Forces is a training center for flight and engineering personnel not only for the Air Force, but also for the aviation of the Ministry of Internal Affairs and the Border Guard Service of the National Security Committee.

Postgraduate education is within the competence of an inherently unique educational institution - the National Defense University named after the First President of the Republic of Kazakhstan-Elbasy, the flagship of military education and science in the Central Asian region, representing an interdepartmental educational and methodological center, where the postgraduate level is offered by scientific, pedagogical, specialized magistracy and doctoral studies for operational-tactical and strategic levels of management.

Education in the magistracy of the National Defense University is carried out in five specialties:

- management in military affairs;
- logistics in military affairs;
- social and ideological work in the military team;
- analytical work in military affairs;

- strategic management in military affairs. Master's degree programs of the National Defense University are implemented in the scientific-pedagogical and specialized areas, provide in-depth professional and scientific-pedagogical training. Thus, the specialized magistracy implements educational programs for the training of managerial personnel, the scientific and pedagogical magistracy - managerial, scientific and pedagogical personnel. Since 2011, the training of scientific and scientific-pedagogical personnel at the National Defense University has been carried out in doctoral studies with the award of the degree of "Doctor of Philosophy (PhD)" in the group of specialties 6D100000 - Military Affairs and Security in three educational programs:

- military art by types of the Armed Forces, types of troops and special troops (including command and control and all types of support for operations and combat);

- military history (the history of military art, the history of the construction and training of the Armed Forces, other troops and military formations);

– weapons and military equipment (including by types of the Armed Forces, types of troops and special troops). Doctoral educational programs are implemented in the scientific and pedagogical direction and provide in-depth specialized professional training, allowing graduates to subsequently successfully engage in scientific, pedagogical, managerial and expert activities [5].

Thanks to the introduction of new educational programs at the military departments of higher educational institutions and the Higher Technical School of the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan, conditions have been created for obtaining a full-fledged military education. Thus, today the system of continuous military professional education in Kazakhstan, including the Armed Forces, has a fairly well-formed structure and has become an important page in the sovereign history of the country. The Russian army has gone from the first military units to a constructive system of modern national defense and security, thereby contributing to the creation of a full cycle of training military personnel - from the primary level of sergeants to generals in various branches of military affairs. In general, the priority task of the Kazakh system of military education is to form, under the influence of large-scale state reforms and transformations, the appearance of a modern military man, who will be distinguished by boundless devotion and love for the Motherland, high professionalism, competitiveness, universalism, mobility, creativity, as well as the ability to think outside the box. and make quick decisions in any conditions. On the example of military educational institutions, it can be judged that the educational process in the system of military education is built on the principles of succession and continuity, since it covers all levels of education - from secondary to postgraduate inclusive. The construction of a new system for managing military education has a positive effect.

Military educational institutions were returned to the subordination of the commanders-in-chief of the types of troops, which made it possible to ensure the direct participation of customers in the training of officers, in resolving issues related to the training and education of officers, improving the educational and material base, and also increasing their responsibility for the quality of training.

The system of military education in Kazakhstan has a high potential for development. As the country's Armed Forces are being built and re-equipped, the methods of teaching military skills are also being improved. In 2014, the Republic developed and approved the Concept of a unified system of military education, which outlines the main contours of the vertical and horizontal building of relationships in all areas of the educational process of universities at all levels of education. A clear consistent model of military growth has also been built, coupled with military education. The main thing that exists in the system of military education is that theory is close to practice, that is, training is targeted, specific, with an eye to the result. Moreover, attention is always paid to education, which is practically non-existent in civilian educational institutions. In the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan, control over military educational institutions on the organization of educational and methodological activities, as well

as financial support is carried out by the Department of Personnel and Military Education of the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan.

REFERENCES:

1. Тасбулатов А. Б. Развитие профессионального военного обучения в Республике Казахстан. Алматы: Білім, 2000. С. 176.
2. Директива МО РК от 2 мая 2002 г. №1/29/1/1248 «О проведении организационных мероприятий в военно учебных заведениях Вооруженных Сил Республики Казахстан».
3. Ермекбаев П. А. О научном обеспечении ВС // Военно теоретический журнал «Бағдар». 1999. № 1. С. 5–9.
4. Туганбаев И. Т. Подготовка научных и научно-педагогических кадров // Военная академия ВС РК – 30 лет. Алматы: Рауан, 2000. С. 68–69.
5. Мухамеджанова С. Ш. Некоторые проблемы военно - исторического образования и военно-исторической науки: материалы Междунар. науч.-практ. конф. «Козыбаевские чтения – 2013». Петропавловск, 2013. С. 221.

Т.Т.МАҚСОТОВА

педагогика ғылымдарының магистрі, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қ., Қазақстан Республикасы

maksotova9292@mail.ru

**ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АДДИКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН-АЛУ ШАРАЛАРЫ**

Бұл мақалада жасөспірімдер жасының ерекшеліктері және оны қарым-қатынас тетігі туындаған, аддиктивті мінез-құлық. Бұл құбылыстың басталуына назар аударылады. Жасөспірімдердің аддиктивті мінез-құлықты девиантты мінез-құлықтың ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады.

Кілт сөздер: аддиктивті мінез-құлық, құндылықтарды интернационализациялау, жасөспірімдердің құндылықтары.

Әр жастың өзіндік ерекшеліктері және сонымен бірге өзіндік қиындықтары бар. Жасөспірім - бұл ерекшелік емес. Адамның онтогенетикалық дамуының бұл кезеңі ең ұзақ және эмоционалды қаныққандардың бірі болып саналады. Айта кету керек, дамудың осы жас кезеңінде жас дағдарысының жағымсыз белгілері көрінеді, сонымен қатар әртүрлі идеологиялардың әсерінен басталған девиантты, девиантты мінез-құлық қалыптасады. Жасөспірімнің айқын психологиялық ерекшеліктері "жасөспірімдер кешені" деп аталды. "Жасөспірімдер кешені" жалпы көңіл-күйдің өзгеруімен сипатталады. Мысалы, кең көңіл-күйден көңілсіздікке және керісінше - бұл үшін жеткілікті себептер жоқ, сонымен қатар кезекпен әрекет ететін полярлық қасиеттердің пайда болуы. Көптеген отандық және шетелдік зерттеушілер оны зерттеуді жалғастырып, жалғастыруда, өйткені онтогенетикалық дамудың осы кезеңінде тәуелді мінез-құлықтың себептері пайда болады.

Аддиктивті мінез-құлық (ағылшын тілінен аударғанда addiction – бейім, теріс қылық деген мағына) психологиялық күйді өзгертетін түрлі заттарды, соның ішінде ішімдік мен темекі шегу, оларға деген тәуелділік пайда болғанға дейін теріс қолдану. Аддиктивті мінез-құлықтың шығуына

отбасы негізгі орынды алады. А.Фрейд, Д.Винникота, М.Балинта, М.Кляйн, Б.Спока еңбектерінде бала дамуына кері әсер ететін анасының баласын түсінбеуі мен қажеттіліктерін қанағаттандыра алмауы екенін көрсеткен [1;585б.].

Аддиктивті бала дегеніміз кім? Аддиктивті мінез-құлық адамдардың аталмыш проблемалардан шығар оңай жол іздеп тәуелділікке таңылуы. Бұлардың қатары бұрын темекі, насыбай, ішімдік, химиялық (психоактивті заттарды шектен тыс қабылдау – алкоголизм, наркомания, токсикомания, шылым шегу) және химиясыз заттарға тәуелділік болса, соңғы кезде наша немесе есірткі, компьютерге жіпсіз байлану сияқты көбейіп келеді. Ішкі жан дүниесіндегі үйлесімсіздік тек қана бір жағдайға қатысты болмайды. Ол бала кезден (тіпті іште жатқанда, тектен берілетін) күтімнің дұрыс болмауы, мейірімнің жетіспеуінен, т.б. туындайтын олқылық бала бойындағы мінез-құлықта, ішкі сезімдерінде толымсыздыққа негіз болады. Бұндай балалар ерекше, қосымша бақылауды талап ететін, тәрбиелеуге қарсылық білдіретін, уайымшыл, өзін төмен санайтын, білім деңгейі төмен, тәртібі нашар, адамгершілік деңгейі төмен, ұжым мәселелері қызықтырмайтын оқушыларды аддиктивті мінез-құлықты бала қатарына жатқызуға болады.

Аддиктивті мінез-құлық шығуына отбасы негізгі орын алады:

Бірінші себеп :

ата – аналардың жауапкершілік сезімінің жоқтығы бала мінезінде мейірімсіздікті, яғни қатыгездікті, дөректілікті, өзімшілдікті туғызады.

Екінші себеп :

маскүнемдік,
ұрыс – төбелес,
ұрлық,
ажырасу, неке бұзу.

Үшінші себеп:

ұл балаға үнемі жеткіліксіз көңіл аударылады.

баланың ішкі дүниесін, тілектерін, ойларын, қайғысын қоршаған орта қатынасын жете біле бермейді.

Төртінші себеп:

Сынып жетекшілерінің тәрбие жұмыстарындағы олқылықтары мен кемшіліктері. Тәрбиесі қиын балалар жөнінде сынып жетекшілерінің іс-әрекеті кейбір жұмыстармен ғана шектелуі;

Олар: әңгіме, сынып және оқушылар жиналыстарында талқылау, оқушылардың ата – аналарын мектепке шақыру.

Жасөспірімдердің түрлі психологиялық тәуелділіктері олардың өз бос уақыттарын дұрыс ұйымдастыра білмеуден, ата-ана назарының аздығынан және т.б. туындайды.

Өйткені бұл формада мынандай негативті жағдайға ұшырайды: еңбекке жарамдығын жоғалтады, ортасымен жиі конфликтіге түсуі, қылмыс жасауы және т.б. Ежелден әр-түрлі тәуелді мінез-құлық формаларын жат әдеттерге жатқызған. Мысалы: ішімдік, мөлшерден тыс тамақтану, азарттық ойындар және т.б. жатады. Қазіргі медицинада кеңінен қолданылатын патологиялық әдеттер термині бар. Белгілі бір затты қолданылуда шектен тыс тәуелді немесе аддиктивті мінез-құлық таныту. Аддиктивті мінез-құлық тұлғаның девиантты мінезінің бір түрі.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі кезде тәуелділіктің төмендегідей түрлері тараған:

Психоактивті заттар;

Ішімдік;

Тамақ;

Әр-түрлі ойындар;

Жыныстық қатынастар;

Діни ошақтар.

Тізбектелген объектілерден келесі тәуелді мінез-құлық формалары көрсетіледі:

Химиялық тәуелділік (темекі шегу, таксикомания, анаша шегу, дәрі-дәрмек, араққа құмарлық);

Тамақтанудың бұзылуы (мөлшерден артық тамақтану, аш болу, тамақтан бас тарту);

Гэмблинг – ойынға тәуелділік (компьютерге тәуелділік, азартты ойындарға құмарлық);

Сексуалды аддикция (зоофилия, фетишизм, пигманионизм, трансвестизм, некрофилия);

Діни деструктивті мінез-құлық (религиоздық фанатизм, сектаға бару);

Заманның өзгеруіне байланысты тәуелді мінез-құлқының жаңа бір формалары етек алуда. Бүгінгі күні компьютерлік тәуелділік кең жайылуда [2; 156.].

Тәуелділік, жалпы алғанда, өмірдің басқа салаларына қанағаттанбауды білдіреді. Адамды қоғамдық өмірден басқа белсенділіктен алыстатып, шын өмірді ұмыттырады. Интернет пен компьютерге тәуелді адамдар интернет қолданбайтын адамдардың қасында өздерін мазасыз сезіне бастайды. Қоғамға жабайы тұлға болу көбінесе компьютермен көп уақыт өткізетін балаларда байқалады. Мысалға, мектеп немесе достарының ұйымдастырған саяхат, пикник және әр түрлі іс-шараларға қатыспайтын балалардың ең жақсы досы компьютер болып табылады. Ол балалар әрдайым интернетті немесе компьютер ойынын ойлап, проблемаларды ұмыту үшін немесе көңіл-күйлері нашар болғанда компьютердің басына отырады. Бұл үшін көп ақша жұмсаулары да мүмкін. Ұйқылары бұзылып күн мен түні ауысып кетеді. Ұйқысыздықтан денсаулық проблемалары, ұмытшақтық пайда болады. Интернет тәуелділігінің карта ойындарындағы құмарлыққа ұқсас жақтары көп болады. Бір ғана маңызды айырмашылығы материалдық шығынының болмауы. Сонымен қатар, интернет арқылы, материалдық зиянға ұшыраған адамдар да баршылық. Интернет дүние жүзінің қай жерінде не болып жатқанын білу, қажетті мағлұматты керек уақытта алу және біздің қолымыздағы мағлұматтың басқа жерге жетуін қамтамасыз етеді. Бұл шынымен де үлкен жеңілдік және бұл жеңілдікті адамдар барынша көп пайдалануда. Бұл құралдарды мағлұмат алу және ойын-сауық үшін қолдану да тәуелділікке әкеліп соғуы мүмкін. Тәуелді адамдардың интернетке кіру немесе компьютер ойындарын ойнау әдеті күнделікті өмірін ұмыттыратындай дәрежеге дейін жетеді. Адам көп уақытын компьютермен өткізіп, компьютер қолданбаған кезде мазасызданады, оны сағынып, бұл істі тастау немесе азайту шаралары нәтижесіз болып шығады. Бір мезгіл ойын ойнамаса, немесе аз ойнаса, бәрі бір ойнауды арттырады.

Аддиктивті мінез-құлықтың белгілі түрі бола отырып, интернет тәуелділік өз эмоционалды-психикалық көңіл-күйін трансформациялау әдісі арқылы күнделікті өмірден кетуге деген бағыттылықпен сипатталады. Бұл сәтте адам тек өз жұмыстарын артқа қарай итермей, сондай-ақ оның психикасының жұмысы бәсеңдейді. Кейде дербес жеке тұлғалық дамуы тоқтатылады. Адамдар өз өмірінің түрлі проблемаларын шешуден құтылғандай болады. Ресей психологтарының мәліметтері бойынша компьютерлік ойын ойнайтын адамдардың 12-15% оған тәуелді болады екен. Бұл тәуелділік кез-келген шақта пайда болуы мүмкін, алайда жеткіншектер оған әлде қайда бейімдірек болып табылады [3; 40б.].

Негізінде барлық тәуелділіктердің сипаттамалары ұқсас. Егер есірткіге тәуелді бала күндерге арналған дозаны іздейтін болса, онда бала бір сағат бойы компьютерге отыруға мүмкіндік берсе, шыдамсыз күте алады. Қазіргі уақытта бала жиі орын таба алмайды, басқа ештеңе жасай алмайды, үйге немесе пәтерге барады. Бұл мәселені шешу керек деп айтуға болады, әйтпесе теріс салдар болуы мүмкін. Айта кету керек, «компьютерлік тәуелділік» термині 1990 жылы компьютерлік индустрия белсенді түрде дами бастаған кезде пайда болған. Ол осы машинасыз өмір сүре алмайтын адамның күйін анықтайды, оның бос уақытын монитордың алдында өткізеді. Дегенмен, сол уақыттан бері тәуелділіктің өзі біршама өзгерді және жаңа элементтер мен формаларды сатып алды. Отбасы үшін ең бір елеулі мәселе ата-ананың эмоционалдық ауытқушылықтары, олар алекситимиямен немесе ата-ананың сезімін сөзімен жеткізе алмауы. Бала оны тек «жұқтырмайды», ол ата-анасынан өзінің сезімін жасыруды үйренеді, оны жоқ деп есептейді. Әр жастағылардың арасындағы шекараның болмауы, отбасы мүшелерінің бір-біріне тәуелділігі, гиперстимуляция - тағы бір негативті фактор. Отбасы тәуелді мінез - құлқының қалыптасуына ғана емес, соны ұстап тұруына да рөлін көрсетеді. Сонымен қатар бір отбасындағы балалар әр-түрлі мінез-құлықтарды көрсете алады. Егер ата-анасы алкогольді қолданатын болса, балада тәуелділік болмауы мүмкін. Яғни индивидуалды тұлға ерекшеліктері де ерекше орын алады.

Балалар мен жасөспірімдердің тұлғасы мен мінез-құлқындағы жат қылықтардан арылту үшін төмендегідей жұмыстар жасалу керек:

- * Өз орнын таба білуге көмектесу;
- * Жасөспірімдердің бос уақыттарын ұйымдастыру;
- * Оқушылардың жеке дара ерекшеліктерін ескеру;
- * Маскүнемдікке, ішімдікке, нашақорлыққа, қылмыстық әрекетке бейім балаларға үлкендер тарапынан қатал жаза қолдану;
- * Оқушылардың өздерінің құқықтары мен міндеттерін білуі;
- * Әлеуметтік және психологиялық қорғалуы.

Аддиктивті балалар олар:

- * қиындық туғызатын балалар;
- * мектеп;
- * мәселесі;
- * ата-аналар уайымы;
- * тәртіп және құқықбұзушылар;
- * өз қиындықтарын шеше алмағанына кінәсіз қарапайым балалар.

Балалармен қатынасу ережелері:

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Оған шынайы қызығушылық таныту;
Адамның есімі өзіне ең жағымды екенін ұмытпау;
Жақсы тыңдаушы болу;
Баланы басу емес, келісімге келу керектігін ұмытпау;
Позитивті қатынасу түрін қолдануға тырысу;
Балаға тез көмек сұрау мүмкіндігін қамтамасыз ету;
Жақсы көңіл-күй-түсінушілік кілті болып табылады.

Психологиялық кеңестер:

Балалардың отбасылық және ішкі мәселелерін ашық талқылау.
Отбасылық жанжалдарға балаларды араластырмау.
Оның өміріне немқұрайлы емес, шынайы қатысу.
Оған сену, кездейсоқ еркелігін кешіру.
Балаларға шынайы мақсаттарды қоюға және оларға қол жеткізуге ұмтылуға көмектесу.

Кедергілерді жеңуге міндетті түрде жәрдемдесу.

Баланың үйдегі, мектептегі және даладағы құқықтары мен міндеттерін нақты анықтай білу. Бұл жерде дөрекілік емес, табандылық қажет.

Оны кемшіліктері үшін айыптамау, кінәламау, оны қорқыныш, жалғандық, жауласу әлеміне жолатпау (Әрекетті сынға алуға болады, бірақ адамды емес!).

Жастардың кез-келген құнды оң бастамаларын сөзбен және іспен қолдау.

Ешқандай жағдайда күш қолданатын жазалауды қолданбау.

Өсіп келе жатқан балаларымызды жақсы көру, қамқоршыл болу және өте маңыздысы, олармен әдепті болу.

Баланы тыңдай, оның сұрақтарына жауап бере, оның мәселелерін талқылай білу қажет. Өзімізді балаға билік етумен бопсаламау.

Нәтижесінде:

Бала орта тәртібіне бейімделеді;
Қоғамдық жұмыстарға араласа бастайды;
Достарымен тіл табысу қатынасы нығаяды;
Қызығушылығы артады;
Отбасында өз орнын білетін болады [4; 356.].

Осылайша, қазіргі кезде жасөспірімдер арасында әр түрлі аддиктивті мінез-құлықтың байқалып отырғанын көруге болады. Әсіресе осы күнде ғаламторға тәуелділік кең жайылуда. Бұл оқушы жастардың өз эмоционалды психикалық көңіл-күйін трансформациялау әдісі арқылы күнделікті өмірден кетуге деген бағыттылықпен сипатталады.

Осы орайда, Ж.Аймауытовтың «Тәрбие атты» еңбегінде тәлім-тәрбиелік ғылыми пікіріне тоқталғым келеді. Ж.Аймауытов: «Адам мінезінің, ақыл-қайратының түрлі-түрлі болуынан адам баласының ұрлық істеу, өтірік айту, кісі тонау, өлтіру сықылды бұзақылықтарды жасауы, тәрбиенің жетіспегендігінен», - дейді. Ендеше, ата-ананың берген тәрбиесі баланың мінезіне салған ізге байланысты екен. Баланы тәрбиешінің дәл өзіндей қылып шығару емес, келешек заманына лайық қып шығару – әр ұстаздың міндеті.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Николаева А. Е. Особенности аддиктивного поведения подростков // Молодой ученый. — 2017. — №13. 585-587 б. — URL <https://moluch.ru/archive/147/41327>

2. Короленко Ц. П. Аддиктивное поведение. Общая характеристика и закономерности развития. — Обозр. психиат. и мед. психол. 1991/1. 15 б.

3. А.Сангибалаева «Компьютерная зависимость как фактор аддиктивного поведения подростка» // Мектептегі психология 2011 № 2 (32)

4. Б.Жолмаханов. “Қиын” оқушыны тәрбиелеу // Бала тәрбиесі №5, 2005, 40-бет.

5. Р.Қыпшақбаева Бала тәрбиесі бір күндік іс емес. // Бала тәрбиесі №4, 2005, 35-бет.

This article presents the features of adolescence and the mechanism of its communication caused by addictive behavior. The beginning of this phenomenon attracts attention. Addictive behavior of adolescents is considered as an integral part of deviant behavior.

Keywords: *addictive behavior, internationalization of values, values of adolescents.*

А.Ж.МАЛЖАЕВА

Бауыржан Момышұлы атындағы Алматы Республикалық «Жас ұлан» мектебі,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
kind_girl88@inbox.ru

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ЖОҒАРЫ ӘСКЕРИ БІЛІМ: ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

«Ерлік – табиғат сыйы емес, саналы әскери тәрбиенің жемісі. Отан алдындағы қасиетті парызыңды орындау үшін адамзаттың ең асыл сезімімен жігерленіп, өзіңді саналы түрде қауіп-қатерге бас тігуге мәжбүр етудің нәтижесі», - деп Бауыржан Момышұлы атамыз айтқандай жастарға әскери патриоттық тәрбие жөнінде, елімізге деген мақтаныш сезімі туралы, шынайы патриот және Отан қорғаушы бейнесін қалыптастыруда өзін тәрбиелеу бүгінгі кез келген жас өреннің жүрегінде мектеп қабырғасында қалыптасатын дүние. Бүгінгі ұрпақ – ертеңгі елдің болашағы. Сондықтан да оқушылардың санасына сіңіріп, барлық мақсатқа жетуге болатын табандылық пен қайсарлық қалыптасу керек» - деп ойлаймын.

Кілт сөздер: НАТО, ОБСЕ, военные организации.

Қаһармандық – қазаққа тән қасиет. Біз сұрапыл соғыста даңқты қолбасшы батыр Бауыржанды білеміз. Бұл біртуар – бүгінгіге өнеге. «Оқу инемен құдық қазғандай» демекші: ғылым–білім деген – түпсіз тұңғиық. Жұмыр жердің бетінде оның түбіне жеткен жан жоқ. Дегенмен, шетсіз – шексіз ілім – білім жасында әркімнің өресі, шама-шарқы жеткен жерге бір белгі шыбық шаншып қалдырса, сол шыбық өсіп, өзінен кейінгіге сая болып, жол нұсқап жатса, есте қалған деген сол болады.

«Ұранды елдің ұрпағы айбарлы келеді» деген дана халқымыз. Бүгінгі айбынды армиямыз үшін елдің тыныштығын сақтап, тәуелсіздіктің қорғаны болу – мәртебелі зор міндет. Жаужүрек жауынгерлердің көтеретін жүгі ауыр, бірақ ол – абыройлы борыш, қастерлі парыз. Қарулы Күштеріміз халқымыздың сенімді тірегі, мемлекеттің берік қалқаны», - деп Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев айтқан. Бауыржан Момышұлы «батырлық өскен ортаға,

көрген тәрбиеге байланысты» деген сөзі бар. Азаматтарды отансүйгіштікке тәрбиелеу ісінде дәстүр маңызды рөл атқарады.

Әскердің дамуына Елбасының қосқан үлесі зор деп айтуға болады. Тұңғыш Президенттің тікелей қатысуымен және оның пайымдауына сәйкес қазақстандық Қарулы Күштердің, сондай-ақ әлемдік және өңірлік жағдайдың өзгеру үдерістеріне сәйкес тәуелсіз Қазақстанның әскери білім беру жүйесі шеңберінде тәрбиелеген жоғары білікті мамандары бар, әскери қабілетті жақсы жабдықталған, жинақы армия құрылған. Сонымен қатар Елбасының халықаралық ынтымақтастықты дамытуға қосқан үлесін атап өткен жөн. 1993 жылы қазақстандық әскери қызметшілерді Ресей, АҚШ, Туркия, Қытай және басқа елдердің әскери-оқу орындарында оқытуға бастамашылық жасады. Ал бүгін Қазақстанның әскери-оқу орындарында Қырғыстаннан, Тәжікстаннан, Армениядан келген тыңдаушылар білім алуда. Бұл жағдайдың өзі үлкен жетістік деп айтсақ артық болмайды.

Бүгінде іскери білім беру саласындағы халықаралық ынтымақтастық мемлекеттің көпвекторлы саясатын толық көрсетеді – бұл НАТО-мен әріптестік, ҰҚШҰ-ға мүше мемлекеттермен көпжақты негізде өзара іс-қимыл, ТМД елдерімен ынтымақтастық, «Бейбітшілік жолындағы әріптестік» бағдарламасы бойынша өзара іс-қимыл.

Шекараның беріктігі мен мемлекеттің әскери қауіпсіздігі тікелей тәуелді бас институттардың бірі – Ұлттық Қарулы күштер. «Тәуелсіздік дәуірі» кітабында Н.Ә.Назарбаев шекаралардың мызғымастығына және мемлекеттің әскери қауіпсіздігіне қатысы бар басты институттардың бірі ұлттық Қарулы Күштер екенін атап өтті. XX ғасырдың аяғындағы күрделі халықаралық жағдай ел басшылығын оның қорғаныс қабілетін арттыруға ерекше мән беруге міндеттеді. Әскеріміз қалыптасып жатқан уақыттың қиыншылықтарына қарамастан, біз қысқа мерзімде Қарулы күштерді басқару жүйесін құрып, әскерді қаржыландыру, оны техника және құрал-жабдықпен, медициналық қызметпен қамтамасыз ету жүйелерін жасақтадық. Соңынан әскеріміз өтпелі кезең сындарынан абыроймен шықты деуге толық негіз бар. [3, 53б.]

Тәуелсіздік алған күннен бастап бүгінгі күнге дейін біздің армиямыздың қалыптасу хронологиясы – бұл ел тарихының шежіресі. Біздің мемлекетіміз бен экономикамыз үшін күрделі кезеңде жүзеге асырылған әскери саладағы құрылымдық өзгерістер еліміздің заманауи, жинақы жоғары мобильді, жақсы жарақталған және әскери қабілетті Қарулы Күштер үшін берік негіз қалауға мүмкіндік берді. Осының бәрі әскери істің түрлі салалары бойынша даярлаудың толық циклін қамтитын, әскери білім берудің қазақстандық моделін құру бойынша Елбасының сарабал, сындарлы саясатының арқасында мүмкін болды. [2, 29б]

Қазақстан Республикасының Президенті – Қарулы Күштердің Жоғарғы Бас қолбасшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың басшылық етуімен еліміздің Қарулы Күштері 25 жыл ішінде қиын да қарқынды даму жолдарын бастан кешірді. Тәуелсіздікке ие болған сәттен бастап мемлекетіміздің алға қойған басым міндеттерінің бірі еліміздің егемендігі мен аумақтық тұтастығын қорғауды қамтамасыз етуге лайықты, уақыт талабына сай қабілетті әскер құру болды. Көпвекторлы және толеранттылық қағидаттары негізінде мемлекет құру, даму бағытын таңдау Қарулы Күштеріміздің заманауи бейнесін алдын

ала анықтады. Қорғану сипатындағы аса маңызды міндеттерді іске асыру үшін Қазақстан әскерін құру қағидаттары алғаш рет 1993 жылы 11 ақпанда қабылданған Әскери доктринаға енгізілді. Бұл Доктрина әскерімізді заманауи дамытудың негізін қалады. 25 жыл ішінде Қарулы Күштердің Жоғарғы Бас қолбасшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың тікелей қолдауы мен жеке қатысуының арқасында еліміздің жауынгерлік дайындығы жоғары әскері қалыптасты. Қазақстан әскерінің қазіргі деңгейге қол жеткізуі мемлекетіміздің даму стратегияларында, Президентіміздің Жолдауларында және Әскери доктринада елдің әскери қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қатысты көрсетілген мақсат-міндеттерді іске асырудың негізінде мүмкін болды. Қазіргі уақытта Жоғарғы Бас қолбасшының 2011 жылғы Әскери доктринада көрсетілген мемлекеттің әскери ұйымын кешенді дамытудың негізгі шаралары шеңберінде Қарулы Күштерге қойған міндеттерінің басты бөлігі іске асырылды. Жаңа Әскери доктринада көзделгендей, алдағы уақыттағы кезеңге Қарулы Күштерге Жоғарғы Бас қолбасшы қойған міндеттер төмендегідей:

- әскери жоспарлау жүйесін жетілдіру;
- Қазақстан Республикасының әскери қауіпсіздігі және қорғанысын қамтамасыз ету саласында мемлекеттік және әскери басқаруды орталықтандыру мақсатындағы Ұлттық басқару орталығын құру;
- ракеталық шабуылдау жөніндегі алдын алу жүйесін дамытуды жалғастыру;
- елдің әскери және әскери-экономикалық әлеуетіне сәйкес, ақпараттық-психологиялық және бағдарламалық-техникалық ықпал етуге баламалы жауап беру үшін киберқауіпсіздік бөлімшелерінің мүмкіндігін күшейту;
- мемлекеттің аймақтық қорғанысын қалыптастыруды қайта құру;
- автоматтандырылған басқару жүйелеріне Қарулы Күштердегі әскерлер, қару-жарақ пен ресурстарды енгізуді жалғастыру;
- өңірлік қағидат бойынша Қарулы Күштерді, басқа әскерлер мен әскери құрылымдарды қалыптастыруда материалдық-техникалық қамтамасыз ету процесін біріктіруді аяқтау және басқа да мәселелер. [4, 5б.]

Қорыта айтқанда Заманауи жабдықталған әрі машықталған әскеріміздің күн ілгеріген сайын әлеуеті артып келеді. Уақыт бір жерде тұрмайды. Қарулы Күштеріміздің құрамдас бір бөлігі ретінде жоғары білім ордасының да өткен әрбір сағаты мен минуты баға жетпес тарихқа айналып жатыр. Қазақстан Қарулы Күштері – Жоғарғы Бас қолбасшының қойған міндеттерін кез келген жағдайда орындауға қабілетті әрі еліміздің әскери қауіпсіздігін қамтамасыз етудің сенімді кепілі болып табылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Зейнеп Ахметова «Бабалар аманаты», Алматы қаласы 2012 жыл.
2. «Айбын» республикалық әскери-сараптамалық журнал, Нұр-Сұлтан қаласы 2019 жыл.
3. «Тәуелсіздік дәуірі» кітабы Н.Ә.Назарбаев – Астана, 2017 ж. – 508 б.
4. Егемен Қазақстан газеті Нұр-Сұлтан қ. 2017 ж.

"Courage is not a gift of nature, but the result of a conscious military education. It is the result of being inspired by the noblest feelings of humanity and forcing oneself to consciously take risks in order to fulfill your sacred duty to the Fatherland" Baurzhan

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Momyshuly said. Self-education is a world that is formed in the heart of any young person today in the school. Today's generation is the future of tomorrow's country. That's why we need to instill in the minds of students the perseverance and perseverance that can be used to achieve all goals."

Keywords: NATO, Organization of the Collective Security Treaty, Military Establishment

М.Ж.ҚОЖАМЖАРОВА

философия ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент) КеАҚ «Торайғыров университет», Павлодар қ., Қазақстан Республикасы

Ә.М.САЛАХАН

студент, КеАҚ «Торайғыров университет», Павлодар қ., Қазақстан Республикасы
anelya1722@mail.ru

ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МУЗЫКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІҢ КӨРІНІСІ

Берілген ғылыми зерттеу жұмысы Қазақстан Республикасындағы музыкалық мәдениеттің заманауи көрінісін анықтау үшін арналған. Заманауи Қазақстандықтардың арасында музыкалық мәдениеттің орны қарастырылып, эстрадалық музыка индустриясындағы қазіргі ахуалына талдау жасалады. Бұл зерттеуде Қазақстанның музыкалық мәдениетінің қазіргі жағдайы – музыкалық шығармашылықтың импорттық (еуропалық дәстүрдегі композиторлық шығарма) және алғашқы (қазақтың дәстүрлі музыкалық мәдениеті) түрлерінің мәселелері қарастырылады. Автордың назары музыка тілін теориялық-тарихи мәселе ретінде зерттеуге бағытталған.

Кілтті сөздер: заманауи музыкалық мәдениет, өнер, эстрада, музыка тарихы

Қазақстанның музыкалық мәдениетінің қазіргі жағдайы – музыкалық шығармашылықтың көріністерінің түрлерінің мәселелері қарастырылады.

Заманауи мәдениетте музыка көрінісі қоғам арасында ерекше және маңызды орынға ие болды. Себебі, бүгінгі таңда әрбір адамның музыкаға деген қарым – қатынасы күнделікті өмірдің нысанына айналды.

Қазақстанның заманауи музыкалық мәдениеті өзінің қазіргі күйінде кеңестік мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде дамыды. Тәуелсіздік алғаннан кейін, қоғамның музыкалық шығармашылығы мен орындаушылығы еркін бағытта дами бастады. Заманауи өмірде кеңес кезеңінде үстемдік еткен идеологиялық іргетастардың ақырында құтыла алған қоғамның, өнер бағыттарындағы көптеген мүмкіндіктердің пайда болуына әкелді.

Сол жылдары қазақ сахна өнерінің өркендеуіне кең көкжиектер ашылып, академиялық және эстрада өнерінің майталмандары тамаша табыстармен түрлі континенттердің сахналары мен концерттік залдарын бағындырып, ұлттық мәдениетке әлемдік атақ пен даңқ әкеле бастады. Соның нәтижесінде олар өз шығармашылығында халқының тарихи тағдырын тереңірек үндеуге, патриоттық тақырыптарды дамытуға бағыттады, ұлттық менталитетке сай композициялар жасап, спектакль мен сахналық ойынның жаңа әдістерін пайдаланды. Бұл үрдістер жаһандану дәуірінде музыкалық

мәдениеттің өзіндік ерекшелігін тұрақты сақталуына, өнердің жаңа түрлерінің пайда болуына әсер етті.

Қазақ халқының музыкалық мәдениеті ұзақ тарихи жолдың жемісі болып табылады, онда музыкалық тілдің дамуымен және ішкі заңдылықтарымен қатар, өткеннің ыдырауы мен жаңа этникалық қауымдастықтың пайда болуының күрделі процестері, жаппай миграция, қақтығыстар үлкен рөл атқарды. Бұл белгілердің барлығы қалыптасқан тән аймақтық, ұлттық стильдік ерекшеліктері бар музыкалық мәдениеттің ерекшеліктерінде көрінеді.

Кез келген музыкалық шығарманы қабылдау, соған сәйкес түсіну үшін жасаушы, орындаушы және тыңдаушының ортақ негізінде – біртұтас музыкалық тіл болуы шарт екені анық. М.Арановский жазғандай, «егер музыканы қабылдауда автор мен тыңдаушы арасындағы қарым-қатынас байланысы пайда болса, олардың өзара түсіністігі әдеттегідей қабылданатындығынан болса, осыдан музыкалық шығарма жазылған тіл тыңдаушыға белгілі болуы керек деген қорытынды жасауға болады, әйтпесе бұл жағдайда түсініксіздік пайда болуы мүмкін»[2].

Қазақстанда заманауи даму кезеңінде музыкалық мәдениеттің салалық құрылымы қалыптасты. Мұнда әрбір заманауи әртіс өзіне ұнайтын нәрсені таба алады. Республикада еуропалық жанрларда орындаушылық және композиторлық шығармашылықпен қатар музыкалық өнердің дәстүрлі түрлері, әлемдік бұқаралық музыка функциялары – джаз, эстрада, рок және әлемдік конфессиялардың діни музыкасы, сонымен қатар Қазақстандағы әртүрлі ұлт өкілдерінің фольклорлық және ауызша кәсіби дәстүрлері дамып келеді.

Қазіргі уақытта музыка жасайтын мамандықтар негізінен екі топқа бөлінді. Топтардың біріншісі ұстанымы бойынша Америка, Еуропа, Орталық Азия және Таяу Шығыс елдерінен әртүрлі музыкалық теорияларды, ырғақтарды, сөз тіркестерінің ерекшеліктерін, әуезді құрылымдарды барынша дәлдікпен алады. Екінші топтар керісінше, сөзді дыбыстаудағы және әуен орындаудағы ерекше отандық стильді сақтай отырып, шетелдік музыканың стильдік бөлшектерін мұқият және нүктелі түрде ғана енгізеді.

Қазақстандағы заманауи музыка өнерінің дамуының шартты түрде онжылдықтан үш кезеңге бөліп көрсетуге болады.

1990-жылдардың басындағы қазақ эстрадасы Кеңес өкіметі тұсында да танымалдыққа ие болған музыканттар – қазақстандық жұлдыздарына айналып, бүгінде де өз танымалдығын жоғалтқан емес.

Музыка индустриясының дамуының жаңа кезеңі екінші онжылдықта жылдары сахнаға қазақстандық музыканың әдеттегі көріністі өзгерткен болашағы зор жас музыканттар шыққан кезде келді. Ғаламтордың дамуымен музыкалық шекара жойылды: егер бұрын музыка ел ішінде ғана қалса, қазір ол өз тыңдармандарын Қазақстан шекарасынан да алыс таба алады. Жаңа музыкалық толқынның дамуына Қазақстан мен Орталық Азияның түкпір-түкпірінен дарынды әншілерді табуға бағытталған тележобалардың пайда болуы да ықпал етті.

Музыка индустриясының үшінші онжылдық трансформациясы кезеңінде музыканың жаңарған стилі және көзқарасы заманауи жас топтар пайда бола бастады. Қазіргі заманғы музыка индустриясын «наразылық

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

музыкасы» деп сипаттауға болады - қоғамның ескірген, жалықтырмайтын және консервативті негіздеріне шыдағысы келмейтін жаңа ұрпақ жасаған музыка деп айтуға болады.

Соңғы бірнеше жылда Қазақстаннан тысқары жерлерде ел намысын халықаралық аренада танытып жүрген жас таланттар көптеп шыға бастады. Мұндай өнерпаздардың жарқын мысалы ретінде Украинадағы халықаралық музыкалық телешоуларға қатысып, әлемге танылған орындаушы Димаш Құдайберген мен жас әнші Данеля Төлешованы айтуға болады.

Барлық уақытта, қазіргідей эстрада немесе поп-музыка Қазақстандағы басқа музыкалық қозғалыстарды басып озатын негізгі танымал жанр болып қала береді. Қорыта келе, қазіргі таңда қазақ халық музыкасы Қазақстан мәдениетінің мұрасы болып саналады, композиторлар мен музыканттар халықтық мотивтердің мол жаңа туындылары жасайды, онымен бірге музыкалық шығармашылығының тарихы ұмытылмай, мәдени мұра ретінде сақталған.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ю.Н.Плахов. // Художественный канон в системе профессиональной восточной монодии. // Ташкент, «Фан», 1988. [шағымданған күн 13.03.2022]
2. Опыт построения модели творческого процесса композитора. // В кн. Методологические проблемы современного искусствознания. // Вып.1, Л.,1975 г., с.131. [шағымданған күн 16.03.2022]
3. Краткий пересказ : история развития казахстанской музыки [Электрондық ресурс]. URL: https://vk.com/away.php?to=https%3A%2F%2Fthe-steppe.com%2Fkcell-recap&cc_key= [шағымданған күн 18.03.2022]
4. Больше всего Димаша слушают не в Казахстане: действительно ли Димаш Кудайберген так популярен в мире, как о нем говорят - Новости | Караван [Электрондық ресурс]. URL: <https://www.caravan.kz/news/bolshe-vsego-dimasha-slushayut-ne-v-kazakhstane-dejstvitelno-li-dimash-kudajbergen-tak-populyaren-v-mire-kak-o-nem-govoryat-759118/> [шағымданған күн 21.03.2022]
5. Текст песни Ризамын, слова песни [Электрондық ресурс]. URL: https://webkind.ru/text/968682931_m08336269p503163678_text_pesni_rizamyn.html [шағымданған күн 25.03.2022]

This research paper is intended to determine the modern picture of musical culture in the Republic of Kazakhstan. The place of musical culture among modern Kazakhstanis will be considered, and the current situation in the pop music industry will be analyzed. This study examines the current state of musical culture of Kazakhstan – the problems of imported (compositional work in the European tradition) and primitive (Kazakh traditional musical culture) types of musical creativity. The author's attention is focused on the study of the language of music as a theoretical and historical problem.

Key words: *modern musical culture, art, pop, history of music*

Г.А.КАСЫМБАЕВ

полковник, Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова,
г.Алматы, Республика Казахстан

КЛАССИФИКАЦИЯ ПЕРЕВОДА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Усиление международных контактов, увеличение интереса к изучению языков приводит к активизации межкультурного общения, что делает актуальной проблематику современной классификации перевода.

Ключевые слова: *перевод, виды перевода, художественный перевод, информационный перевод.*

Перевод играет огромную роль в современном мире, особенно после того, как произошел так называемый «информационный взрыв». Резко увеличился объем информации, которой обмениваются люди и народы. Возросли международные контакты, на карте мира появились новые государства, возникли многочисленные международные организации, всемирные движения, региональные союзы государств. Научно-техническая революция вызвала огромную потребность в обмене научной информацией между разными странами. Неизмеримо возрос объем международной торговли, дипломатической деятельности, международной переписки. Расширились культурные связи между народами, массовый характер приобрел международный туризм. И понятно, что подобное сближение народов было бы невозможно без перевода и переводчиков, которые выступают в качестве посредников между людьми, говорящими на разных языках. Именно это обуславливает актуальность выбранной темы.

В работах отечественных и зарубежных ученых подчеркивается та особая роль, которую играет перевод в развитии культуры, науки, экономики, литературы и самого языка общения.

С того момента, как в истории цивилизации начал происходить процесс разделения людей на группы, пользующиеся разными языками (ввиду географических, исторических и культурных предпосылок), появилась проблема декодирования речи для осуществления коммуникации. А поскольку разные народы вступали и вступают в торговые, военные, политические, экономические, культурные, научные отношения друг с другом на протяжении всей истории человечества, то, несомненно, перевод является одним из древнейших видов разумной человеческой деятельности. И с древнейших времен перевод выполняет функцию межъязыкового и межкультурного общения людей, как между государствами, так и на территории многонациональных государств. Примерами могут служить Древний Карфаген, Древний Египет, государства Древней Греции, Римская империя, государства Средней Азии, Индии, Ирана, включавшие в себя разноязычные племена и народности. Чем более многонациональным было государство, тем более почетное место в нем занимали переводчики. Так, в Древнем Карфагене каста переводчиков пользовалась почетом и уважением, а их эмблемой служил яркий и нарядный попугай, разноцветность оперения которого указывала, с какими именно языками работает переводчик.

Одной из важных вех в развитии перевода стало возникновение письменности. Во-первых, это дало мощный толчок для межкультурного обмена ценностями и достижениями в различных сферах деятельности человека, а во-вторых, образовался новый вид переводческой практики, а именно, письменный перевод, функционирующий с этого момента наряду с устным переводом. Переводиться стали не только устные высказывания, но и письменные тексты.

Содержание понятия «перевод» изменялось на протяжении столетий и в наши дни трактуется не однозначно. Прежде всего, следует иметь в виду, что понятие "перевод" многозначно. Во-первых, данное понятие обозначает перевод как некую интеллектуальную деятельность, то есть процесс. Во-вторых, - перевод как результат этого процесса - продукт переводческой деятельности, иначе говоря, речевое произведение (текст перевода), созданное переводчиком.

Служа средством общения людей различных национальностей, перевод является средством межъязыковой и межкультурной коммуникации. Согласно А.Д.Швейцеру "перевод может быть определен как однонаправленный и двухфазный процесс межъязыковой и межкультурной коммуникации, при котором на основе подвергнутого целенаправленному ("переводческому") анализу первичного текста создается вторичный текст (метатекст), заменяющий первичный в другой языковой и культурной среде... Процесс, характеризуемый установкой на передачу коммуникативного эффекта первичного текста, частично модифицируемый различиями между двумя языками, двумя культурами и двумя коммуникативными ситуациями¹.

Перевод представляет собой один из видов языкового посредничества. К видам языкового посредничества относятся также реферирование, аннотирование, пересказ, резюме. Различаются они объемом и формой передаваемой информации. Перевод отличается от сокращенного изложения, пересказа и других форм воспроизведения текста тем, что он является процессом воссоздания единства содержания и формы подлинника. "Перевести - значит выразить верно и полно средствами одного языка то, что уже выражено ранее средствами другого языка".

Следует различать так называемый учебный перевод и профессиональный перевод. Учебный перевод связан с расшифровкой иноязычного текста с целью его понимания в процессе изучения иностранного языка. Это прием, который дает возможность постичь основы иностранного языка, методы и технику перевода, углубить знания в языке.

Согласно основной функции текста (функции сообщения, воздействия и общения) выделяют следующие функциональные виды перевода: художественный перевод, перевод религиозных сочинений и информативный (специальный, нехудожественный) перевод.

Художественный перевод охватывает все жанровое разнообразие художественной литературы (проза, поэзия, фольклор), литературной критики и публицистики. У художественных текстов две основные взаимосвязанные текстообразующие функции: воздействия и эстетическая. В таких текстах особое значение приобретает форма изложения. В литературе воплощается не только и не столько рациональное, сколько художественное и эстетическое познание действительности. От того, как и в какой форме материализуется содержание, зависит эстетическая ценность произведения и уровень эмоционально-экспрессивного воздействия на читателя. В художественных текстах используются единицы и средства всех стилей, но все эти стилевые элементы включаются в особую литературную систему и приобретают новую, эстетическую функцию. Конечно, художественные тексты подразделяются на виды, например, соответствующие литературным жанрам. У каждого из видов окажется своя художественная и функциональная специфика. Тем не менее,

независимо от жанра текста, основная задача переводчика художественных текстов - передать художественно-эстетические достоинства оригинала, создать полноценный художественный текст на языке перевода.

Близкий к художественному переводу по своим текстообразующим функциям и имеющий многовековую традицию, перевод религиозных сочинений охватывает перевод канонических книг священного писания, Жития святых, теологических сочинений и т.п. и имеет свои традиции.

Художественному переводу и переводу религиозных сочинений противопоставляется информативный перевод. Информативным (нехудожественным, специальным) переводом называется перевод текстов, основная функция которых заключается в информировании, сообщении определенных сведений, а не в художественно-эстетическом воздействии на читателя. К таким текстам принято относить все материалы за исключением художественной литературы и религиозных сочинений. Основная задача переводчика таких текстов - наиболее полная передача содержащейся в них информации, обеспечение инвариантности на уровне содержания.

Деление на художественный перевод, перевод религиозных сочинений и информативный перевод указывает лишь на основную функцию оригинала, которая должна быть воспроизведена в переводе. Фактически же в каждом из этих основных видов перевода выделяются более мелкие подвиды со своими особенностями, влияющими на выбор переводческой стратегии. Так, к информативному (нехудожественному, специальному) переводу можно отнести научный перевод, перевод официально-деловых и общественно-информативных текстов, а также неформальный перевод - перевод разговорных бытовых текстов.

Научным переводом называется перевод текстов специальных отраслей знаний и назначения сфер деятельности человека, например, в сфере экономики, экологии и т.д. Среди научных текстов выделяют, прежде всего, тексты специальные, рассчитанные на профессионалов, и научно-популярные, предназначенные для массового читателя. Тексты той или иной области знания или сферы общения типизируют как определенные дискурсы - речевые жанры. Научному дискурсу присуща функция сообщения и ориентации на логически последовательное, объективное и доказательное изложение содержания. Научные тексты реализуются, главным образом, в письменной форме. Устные выступления на конференциях, съездах, симпозиумах, как правило, воспроизводят письменный оригинал, составленный заранее.

По основной функции текста - функции сообщения к информативному переводу относится и перевод официально-деловых текстов, а именно: перевод государственных, административных и юридических документов, деловой переписки. Указанные документы регулируют отношения людей как членов общества. Как правило, данные тексты существуют в письменной регламентированной форме и отличаются от устных форм официально-делового общения. Последние реализуются в диалогической (полилогической) речи и имеют свою специфику.

В качестве ещё одного подвида информативного перевода выделяется перевод общественно-информативных текстов, включающих документы общественно-политического, социокультурного характера. Они содержат самую различную информацию, проходящую по каналам массовой

коммуникации: газетам, журналам, радио и телевидению. Их главная функция - сообщение. Конечно, эти тексты могут быть тенденциозными и рассчитанными на определенное воздействие, на обработку общественного мнения. Однако функция сообщения остаётся в них основной. Форма этих текстов чаще всего письменная, а на радио, телевидении, в Интернет они ретранслируются в устной форме.

К сфере информативного перевода принято относить и неформальный перевод - перевод разговорных бытовых текстов. Особенностью разговорных текстов является то, что они реализуются в устной диалогической форме и ориентированы, как правило, на личные отношения.

Специфика перевода информативных текстов в значительной степени определяется не только функцией и своеобразием дискурса, но и задачей перевода. Анализируя коммуникативные задачи, стоящие перед специалистами в сфере естественнонаучных и технических дисциплин, можно отметить, что переводческая деятельность специалистов направлена как на передачу информации в полном объеме, так и на отражение определенной, основной, ключевой информации того или иного документа. Перевод всегда осуществляется в определенных целях. Переводчик всегда стремится выполнить определенную задачу, которую он выбрал сам или получил от заказчика, в чьих интересах или по чьему поручению осуществляется перевод. Цели перевода могут быть самыми различными, и соответствующие им тексты перевода будут принципиально отличаться друг от друга.

Именно учет этих особенностей делает закономерным рассмотрение процесса перевода как создание информационно-коммуникативного текста, а текст перевода как информационную единицу, соответствующую и ограниченную поставленной коммуникативной задачей.

Итак, в зависимости от целей перевода информация в тексте перевода может быть представлена как в полном объеме (полный перевод), так и в сокращенном, свернутом, усечённом виде, частично (адаптивное транскодирование).

Полный перевод применяется для передачи исходных текстов, содержание которых имеет настолько высокую значимость, что информация должна быть донесена до адресата текста перевода во всем объеме: основная информация, детали, подтекст. И в данном случае мы ищем дело с общепринятым понятием перевода, согласно которому перевести - значит выразить верно и полно средствами одного языка то, что уже выражено ранее средствами другого языка.

В отличие от полного перевода задача адаптивного транскодирования - передача на языке перевода текста оригинала в целях общего ознакомления или ознакомления с основным содержанием (ключевой информацией), когда детали не являются коммуникативно-значимыми. Объем текста перевода, его лексико-семантический, синтаксический и стилистический образ может быть различен: аннотации, рефераты, конспекты, обзоры и т.д. на языке перевода. Функциональное преобразование может основываться на лексико-семантических, грамматических и стилистических трансформациях исходного текста, примененных в целях его общего сокращения и упрощения.

В рамках функциональной классификации представляется целесообразным рассмотреть, каким способом может осуществляться тот или

иной вид перевода. В основе техники полного перевода может быть использован дословный, семантический или ситуативный (коммуникативно-прагматический) перевод, степень эквивалентности которых отличается по ряду параметров.

Дословный перевод заключается в пословном воспроизведении исходного текста в единицах языка перевода и представляет собой довольно распространенную форму. Переводчик стихийно стремится прибегать, прежде всего, к формальным элементам, использовать словарные эквиваленты, воспроизводить в переводе морфологические формы и синтаксические конструкции, сохранять порядок слов подлинника там, где это не противоречит структуре, норме и узусу языка перевода. Однако нередко приходится отказываться от дословного перевода (механической подстановки слов языка перевода, аналогичных словам исходного языка) из-за различных факторов. Дословное воспроизведение форм подлинника может привести к искажению смысла или нарушению норм языка перевода - буквализму. Помимо этого, в целом в ряде ситуаций дословный перевод неприменим, поскольку он противоречит смыслу, нормам или узусу языка перевода. В этих случаях используются семантический или ситуативный (коммуникативно-прагматический) перевод.

Семантический перевод заключается в передаче точного контекстуального значения оригинала. Несоответствие двух языков (семантические и синтаксические ограничения) преодолеваются благодаря использованию переводческих закономерностей, правил перевода. Таким образом, эквивалентность передаваемой информации при данном виде перевода достигается благодаря использованию переводческих трансформаций, соответствий языка перевода и языка оригинала.

Ситуативный (коммуникативно-прагматический) перевод представляет собой создание текста перевода с адекватным исходным воздействием на адресата. При коммуникативном переводе используются эквиваленты по ситуации общения. В стандартизованных, стереотипных ситуациях общения ситуативный перевод обязателен и давно закреплён в языке, носит клишированный характер.

Выделение дословного, семантического, ситуативного (коммуникативно-прагматического) перевода не означает их противопоставления или изолированности. Разграничение их относительно. Как правило, большинство сложных текстов переводится с применением различных способов. Предпочтение одного из них определяется критерием оптимальной эквивалентности.

Перевод - одно из древнейших занятий человека. Различие языков побудило людей к этому нелегкому, но столь необходимому труду, который служил и служит целям общения и обмена духовными ценностями между народами.

Слово "перевод" многозначно, и у него есть два терминологических значения. Первое из них определяет мыслительную деятельность, процесс передачи содержания, выраженного на одном языке средствами другого языка. Второе называет результат этого процесса - текст устный или письменный. Хотя эти понятия разные, но они представляют собой диалектическое единство, одно не мыслится без другого. Уместно также

заметить, что в языкознании существует более широкое, чем перевод понятие двуязычной коммуникации. Главное место в ней занимает языковое посредничество, к которому относятся и перевод, и реферирование, и пересказ, и другие адаптированные переложения.

Переводческая деятельность специалиста определена и ограничена сферой профессионального общения. Тексты, подлежащие переводу (исходные тексты), в той или иной сфере профессионального общения весьма разнообразны и отличны по жанрово-стилистическим характеристикам и способу предъявления.

В настоящее время преобладают информативные переводы, т.е. переводы оригиналов, не принадлежащих к художественной литературе. Имеются в виду общественно-политические, научно-технические, официально-деловые и пр. переводы, т.е. тексты, основная функция которых заключается в сообщении каких-то сведений, а не в художественно-эстетическом воздействии на рецептора. Кстати, рецептором (информации) называется получатель сообщения, слушающий или читающий участник коммуникации.

В современном мире резко возросли требования к точности перевода. В наше время малейшая ошибка переводчика может привести к весьма серьезным политическим конфликтам, к трагедиям на предприятиях, где используется сложное оборудование, к срыву контрактов.

В современном мире заметно большое тематическое и стилистическое разнообразие материалов, с которыми приходится иметь дело профессиональному переводчику, специализация и технизация переводимых текстов, широкое использование технических средств в процессе перевода.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Брандес М. П. Предпереводческий анализ текста : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по спец. "Лингвистика и межкульт. коммуникация" / М. П. Брандес, В. И. Провоторов. – 2-е изд., испр. и доп. – Курск : Изд-во РОСИ, 1999. – 223 с.
2. Виссон Л. Синхронный перевод с русского на английский : приемы, навыки. пособия : (пер. с англ.) / Л. Виссон. - [5-е изд.]. - М. : Р. Валент, 2002. - 269 с.
3. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод / Р.К.Миньяр-Белоручев. - М. : Воениздат, 1980. - 237 с.
4. Паршин А. Теория и практика перевода [Электронный ресурс] : Гл. 3 : Типы переводов.
5. Проблемы перевода текстов разных типов : сб. науч. тр. / АН СССР, Ин-т языкознания, Нижнетагил. гос. пед. ин-т ; отв. ред. А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1986. – 158 с.
6. Руччи М. Перевод - письменный и устный : языковая компетенция и психол. процессы // Сб. науч. тр / Моск. гос. лингв. ун-т. - М., 1996. - № 423. - С. 46-62.
7. Чужакин А.П. Мир перевода-7 : общая теория устн. перевода и переводч. скорописи : курс лекций / А. Чужакин. – М. : Р. Валент, 2002. – 158 с. – (World of interpreting and translation).

Intensifying of international contacts increasing of interests to study languages leads to the actualization of intercultural contacts, that makes the modern classification of translation is topical.

Key words: translation, types of translation, art translation, information translation.

А.К. СУЛЕЙМЕНОВ

магистр педагогических наук, Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова, г.Алматы, Республика Казахстан
amantay2006@inbox.ru.

РОЛЬ ЛИТЕРАТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ГАБИТА МУСРЕПОВА ДЛЯ ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЁЖИ

Данная статья предназначена для широкого круга читателей для гражданской молодёжи в том числе курсантов военных вузов Республики Казахстан. Память о казахском советском писателе, основоположнике казахской литературы, переводчике, критике и драматурге, общественном деятеле внесшем достойный вклад в развитие казахской литературы.

Ключевые слова: казахская литература, писатель, молодёжь, наследие, драматург, произведения.

Мы понимаем, что каждый имеет свое мнение, собственные предпочтения и вкусы. Однако несерьезное отношение к казахской литературе - лишь следствие проявления стойкого стереотипа о ненужности и плохом качестве произведений Отечественной литературы. Это не позволяет молодым людям, курсанта (студентам) открыть для себя новый мир литературы, искусства, этнопедагогике более родной и близкий.

Почему стоит читать Отечественную литературу? Наверное, каждому из нас хочется посмотреть со стороны на свое собственное отражение, на самобытную жизнь обычаи и традиции, обряды казахского народа. Исследования и опросы определенной части молодёжи показывают, что у них возникает мало интереса к произведениям И. Есенберлина, Г. Мусрепова, А.Байтурсынова, М. Дулатова, С.Сейфуллина, а также еще к многим другим нашим писателям и публицистам [1].

Одним из ярких примеров для подрастающей молодежи является богатое литературное наследие основоположника казахской литературы Г. Мусрепова. 22 марта 2022 года в Республике Казахстана было отмечено 120-летие со дня рождения основоположника казахской литературы, национальной драматургии, народного писателя Казахстана, академика Габита Махмутовича Мусрепова (1902-1985).

Г.Мусрепов родился 9 (22) марта 1902 года в нынешнем ауле Жанажол Жамбылского района Северо-Казахстанской области. Происходит из рода сибан [2] сибан племени керей Среднего жуза [3].

Грамоте обучался в родном ауле. В 1916 году родственники забрали Габита в Убаганский район и отдали в русское двухклассное училище, где проучился один год, затем при содействии учителя Бекета Утетлеуова Габит

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

поступает в Преснегорьковскую школу. В 1923 году поступил и в 1926 году окончил Оренбургский рабфак. Год проучился в Омском сельскохозяйственном институте.

За свою долгую плодотворную жизнь Г. Мусрепов работал и служил на различных должностях. С 1927 по 1928 гг. - преподаватель в Бурабайском (Щучинском) техникуме лесного хозяйства в настоящее время г. Щучинск Акмолинской области. Работал в редакциях журналов «Тулаған-Толқында» (1928) и «Жана-Әдебиет» (1928-1931). 1928-1933 - главный редактор Казиздата, 1934-1935 - редактор газеты «Социалистік Қазақстан», 1936-1937 - заведующий сектором ЦК Коммунистической партии Казахстана, 1937-1938 - начальник Управления по делам искусств при Совнарком КазССР. С 1938 по 1956 гг. был членом правления Союза писателей Казахстана, затем год - главным редактором журнала «Шмель» - «Ара». 1957-1962 и с 1964 по 1966 гг. был председателем правления Союза писателей Казахстана. В 1958 году избран секретарем Союза писателей СССР, членом Госкомитета СССР по Ленинским и Государственным премиям в области литературы, искусства и архитектуры.

Увлечение писателя литературой пришло еще в детстве, когда он изучал казахские народные сказки и поэмы, а уже во время учёбы на рабфаке будущий писатель читает произведения А. С. Пушкина, М. Ю. Лермонтова, И. А. Крылова. Дальше увлекается Л. Н. Толстым, Н. В. Гоголем, Ф. М. Достоевским и А. П. Чеховым, но особенно нравится Г. Мусрепову М. Горький

Свою литературную деятельность Г. Мусрепов начал в 1925 году.

Одним из первых произведений повесть «Тулаған толқында» («На стремительной волне, 1927), привлекло внимание общественности. Рассказ «Кос шалкар» («Два простора» 1928) свидетельствует об эволюции художественного мастерства писателя. В 30-е годы XX века писатель уделял много внимания изучению и освоению литературного наследия Абая Кунанбаева, а также восточной, западной, русской классической литературы. Его первое произведение (повесть) «В пучине» (1928) рассказывает о событиях Гражданской войны 1918-1920 гг.

С 1928 участвовал в литературно-художественном журнале «Жана-әдебиет».

В 1930-е годы был уже первоклассным журналистом. Газета стала для него отличной школой, давшей не только сюжеты для будущих произведений, но и умение видеть и понимать жизнь. В так называемую большую литературу он пришёл с через друзей - Сакена Сейфуллина и Сабита Муканова. В 1923 году они снимали одну квартиру в Оренбурге и зачастую жили только за счет финансовых средств С. Сейфуллина. В то же время С. Муканов и Г. Мусрепов тоже начали свою писательскую деятельность.

Г. Мусрепова отличала яркая общественная деятельность на протяжении всей его жизни. Наставником Г. Мусрепова был известный учитель Бекет Утетлеулов, который повторял, что у талантливого человека должны быть высокие цели. В дальнейшем Габита не раз выручали советы и наставления педагога. Первые шаги и проба возможностей в литературном творчестве были сделаны Мусреповым в годы учебы на рабочем факультете: он познакомился с Сакеном Сейфуллиным, что оказало на него сильное влияние.

Из исторических сведений следует, что 4 июля 1932 года Г.Мусрепов, М.Габдуллин, Давлетгалиев, Алтынбеков, Куанышев пишут «Письмо пяти», обличающее «голощекинский голодомор», и направляют его И.Сталину. После того, как оно попало в руки первого секретаря крайкома КП(б) Казахстана, Габита «в целях перевоспитания» направили в годичную ссылку в Кустанайскую область. В 1937 году писатель защищал своего друга и коллегу Беимбета Майлина, которого обвинили в национализме. Мусрепов отстаивал и интересы представителей казахской интеллигенции, в частности Сакена Сейфуллина, который перед арестом сказал ему: «Мы уходим, а ты остаешься с молодыми. Будь опорой и помощью».

Писатель не участвовал в Великой Отечественной войне (не воевал на фронте), но переводил статьи и рассказы писателей-фронтовиков для тыла, например, Баубека Булкишева и др. Одним из произведений этого периода т.е. военных лет является роман «Казак солдаты» («Солдат из Казахстана» опубликованный в 1945 году под названием «Казахский батыр»), «Оянған өлке», (Пробужденный край, 1953), десятки рассказов, очерков и литературно-критических статей стали классикой национальной культуры. «Казак солдаты»- произведение о молодом поколении, которое в годы Великой Отечественной войны с честью вынесло все тяготы ратной службы достойно исполнив свой священный долг. Прототипом главного героя романа Кайроша является герой Советского Союза Каирғали Исмагулов. [4,7; с.65-67].

Произведениями (трудами) Г.Мусрепова являются:

а) романы: «Солдат из Казахстана» (1945), «Пробужденный край» (1953), «Улпан её имя» (1974);

б) драматургические произведения: музыкальная драма «Кыз Жібек» (1934) (на её основе было создано либретто первой казахской оперы). Оно занимает видное место в золотом фонде национальной драматургии наряду с пьесой «Козы Көрпеш+Баян сұлу» (1939). Пьеса «Амангельды» (1936, пост. 1937 и 1952), пьеса «Козы Көрпеш - Баян сұлу» (1939), пьеса «Трагедия поэта» (1958, 1-я редакция под названием «Ақан-Сері и Ақтоқты», 1942).

в) сборник: «Однажды и на всю жизнь». Избранные повести и рассказы (1968);

г) литературно-критическая и публицистическая проза: «Долг художника» (1970), «Следы времени» (1988) [4;5;9;10].

Вместе с тем Г. Мусрепов занимался научно-образовательной работой и переводческой деятельностью.

Габит Мусрепов перевел многие произведения русской и мировой классики на казахский язык («Песнь о Буревестнике» А. М. Горького, отрывки из романа М. Шолохова «Они сражались за Родину», произведения О. Генри, С. Тагарао, К. Симонова, А. Штейна и других). Он считал это не только образовательной частью для казахов, но и способом объединения идейных ценностей и культур народов. В области искусства, в частности для театра он перевёл трагедию Шекспира «Антоний и Клеопатра», комедии Мольера «Скупой» и Островского «Таланты и поклонники». Принимал участие в создании двухтомника «История казахского театра», пятитомника «История Казахской ССР» (С древнейших времен до наших дней), «История казахской литературы» в составе шести томов.

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Габит Махмутович - автор учебников и учебных пособий по литературе: Красноармейский букварь (1929-1930), Букварь для малограмотных (1930), «Шығармалар жинағы», 5 томдық, т. 1-2 (1972-1973) [5]. Исследовал проблемы развития современной литературы, особенности языка художественной литературы и мастерства писателей.

За свою литературную и творческую деятельность был удостоен следующих государственных наград и премии: лауреат Госпремии КазССР им. Абая (1970), единственный писатель Казахстана - Герой Социалистического Труда (1974), почетный гражданин г.Петропавловск (1974), премии им. Ч. Валиханова (1976), народный писатель Казахской ССР (1984), академик Академии наук Казахской ССР (1985). Награжден тремя орденами Ленина, другими орденами и медалями.

В Республике Казахстан Г. Мусрепов как основоположник казахской литературы, критик и драматург оставил богатое наследие своим потомкам в память об этом 8 августа 1992 года в селе Жанажол Северо-Казахстанской области был открыт Мемориальный дом-музей Габита Мусрепова. Музей создан на основе литературного наследия и отражает общественную и государственную деятельность писателя. В 2012 году музей был перенесен в новый сельский Дом культуры.

8 февраля 1999 года в г.Алматы был создан Государственный литературно-мемориальный музейный комплекс Сабита Муканова и Габита Мусрепова. В 2002 году в г. Алматы памяти писателя установили бронзовый памятник на проспекте Аблай-хана перед зданием Театра юного зрителя. В Алматы его именем назван бульвар. К столетию писателя выпущены почтовая марка и памятная монета. В его честь назван речной теплоход на Иртыше. [5].

Г.Мусрепов казахский писатель, основоположник казахской литературы, переводчик, критик и драматург, педагог государственный и общественный деятель оставил после себя богатое этнопедагогическое, литературное наследие. Его произведения переведены на 34 языка мирового сообщества. Около 300 художественных произведений и научно-исследовательских трудов писателя переведены на русский язык [5].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Несерьезное отношение учеников к предмету «казахская литература». [Электронный ресурс] <https://yvision.kz/post/720320>(дата обращения 18.04.2022).

2. «Керей» тайпасының этникалық шығу тегі және шежіресі [Электронный ресурс] <https://articlekz.com/kk/article/15488>(дата обращения 15.04.2022).

3. Теңізбай Үсенбаев, Қазақ шежіресі. 2 том. Орта жүз-жан арыс. 2012. 388с. [Электронный ресурс] <http://almatykitap.kz/goods/7231.jsp> (дата обращения 15.04.2022).

4. Мусрепов, Габит Махмутович [Электронный ресурс] <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%83%D1%81%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B2,%D0%93%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%9C%D0%B0%D1%85%D0%BC%D1%83%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87> (дата обращения 16.04.2022).

5. Габит Мусрепов: 15 фактов о писателе [Электронный ресурс]. – URL: <https://novoetv.kz/gabit-musrepov-10-faktov-o-pisatele/> (дата обращения: 16.04.2022 г.).

6. Мүсірепов Ғабит. Таңдамалы шығармалары. [Электронный ресурс]. <https://adebportal.kz/kz/books/view/581>(дата обращения: 17.04.2022 г.).

7. Аяган Б. «Қазақстан» национальная энциклопедия Т.4/Гл.ред.-Б.Аяган.- Алматы: Главная редакция «Қазақ энциклопедия».2006.С.65-67.

7. Омаров І. Әдебиет туралы ойлар. А.,1961;

8. Ахтанов Т. Габит Мусрепов. А.,1965;

9. Әдібаев Х. Талант,талғам, тағдыр А.,1971.

This article is intended for a wide range of readers for civilian youth, including cadets of military universities of the Republic of Kazakhstan. The memory of the Kazakh Soviet writer, the founder of Kazakh literature, translator, critic and playwright, public figure who made a worthy contribution to the development of Kazakh literature.

Keywords: *Kazakh literature, writer, youth, heritage, playwright, works.*

Қ.М.БОЛЫСОВА

философия ғылымдарының кандидаты, «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, Семей қ., Қазақстан Республикасы

kuralai_2702@mail.ru

ЖАСТАР САЯСАТЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ДҮНИЕТАНЫМДЫҚ МАҚСАТТАРЫ

Бұл мақалада жастардың саяси сауаттылығы және дүниетанымдық мәселелері көтеріледі. Олардың қоғамның жемісі және оны түрлендіруші күші екені анық. Жастардың қоғамдық-саяси рөлі, жаңа жағдайға бейімделуі немесе жаңашылдыққа ұмтылысы жоғары деңгейде болғандықтан қоғамдағы өзгерістерден шет қала алмайтындығы да белгілі. Сол себепті, қоғамның дамуы, болашағына деген сенімді көзқарастың қалыптасуы сол қоғамдағы жастар және жастардың саяси, әлеуметтік-мәдени ұғымдық болмысымен тікелей байланыстылығына баса назар аударылды.

Кілт сөздер: *жастар саясаты, дүниетаным, қоғам, жаңашылдық, жаһандану, бейімділік, қызығушылық, мотивация, руханилық, әлеуметтік-мәдени қажеттілік.*

Кез-келген мемлекет өзінің болашағы жайында терең ойланып, оның барынша жарқын болуын қалайды. Сол елдің болашағының қандай да бір дәрежеде, белгілі бір бағытта болуына қазіргі жастардың орнының ерекше екендігін ешкім жоққа шығара алмасы анық. Өйткені, қоғам жастар арқылы өзін биологиялық бүтін ретінде ғана емес, сонымен бірге, әлеуметтік бүтін жүйе ретінде де ұдайы сақтай отырып, дами алады. Бұған дәлел, елбасының: «Әр буынның өзіндік тағдыры бар. Сіздерде де ол өздеріңіздікі. Сіздерге осындай уақытта өмір сүру үлесі тиді және сіздер елді көтере аласыздар... Қуатты күш болғандықтан Қазақстан Республикасы кері бағытта жүргісі келмейтіндігін нық жариялай отырып, жастар жүргізіп жатқан реформалар бағдарын қолдай алады»[1],-деп, республикамыздың жастарына үлкен сенім білдіргенін аңғаруға болады. Демек, жас ұрпақ өз кезегінде, қоғамның басым бір бөлігі, өзегі, өкілі болғандықтан, біз оны қоғамнан тыс қарастыра алмаймыз. Сонымен қатар, қазіргі жастар деп бағалап отырған буын, болашақ қоғамның қайраткерлері және басшылары әрі өкілдері екендігі даусыз. Тарих бойынша қоғамда көпжылдық жоспарды жүзеге асыруға талпынған топтар мен ұйымдар алдымен қоғамдағы жастарды басты назарға алатындығы да осыдан болса керек. Адамның өмірге көзқарасының қалыптасуы сәби шағынан басталғанымен қоғамдық көзқарастары есейе келе басталады. Осы аралықта жастар алғашқы әлеуметтік дайындықтан өткен, қоғамдағы

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

әлеуметтік қарым-қатынасқа белсене араласады. Жастардың мамандық таңдауы, жеке өміріндегі мақсаты, өзін тұлға ретінде қалыптастыруы да осы мәселенің шешілу мүмкіндігіне байланысты болады. Осы уақыт аралығында алынған күш-қуат адам өмірінің соңғы сәтіне дейін жалғаса бермек.

Жастар – бүкіл қоғамның экономикалық, ғылыми-техникалық, әлеуметтік, саяси, мәдени, рухани дамуының әрі объектісі, әрі субъектісі. Бұл, бір жағынан, олардың сан жағынан халықтың басым көпшілігін құрайтындығымен, екіншіден, жастардың өршілдік, шығармашыл, мобильділік, креативті, жаңашыл болу қасиеттерімен байланысты болмақ. И.М. Ильинскийдің сөзімен айтқанда, «адамзаттың жаһандық мәселелері мен жаһандану үдерісінің өлшемі де, болмыс-бітімі де жастарға қатысты, тұрақты даму идеясын бәрінен бұрын ұғынуға және жүзеге асыруға тиіс болатын да жастар, нақ сол жастар ғаламдық жаңа әдепті, құндылықтардың жаңа жүйесін игеріп, солардың негізінде өмір сүруді үйренуге тиіс»[2]. Сондықтан, жастарға қоғамдағы әртүрлі материалдық ресурстардан анағұрлым маңызды стратегиялық «адам капиталы» ретіндегі көзқарас қажет.

Жалпы, жастар ұғымының ғылыми категория ретінде қалыптасып даму жолы өз бастауын XVIII ғасыр аяғы мен XIX ғасыр басынан алады. Ғылымда бұғанға дейін жастар ерекше әлеуметтік топ ретінде мойындалмаған деген тұжырым бар. XIX ғасырдың аяғына дейін жастар мәселесі салыстырмалы жанама түрде, яғни жеке тұлғаның даму мәселесі шеңберінде, нақты тарихи қоғам азаматын тәрбиелеу мәселелері контекстінде қарастырылды. Олар негізінен Қайта өрлеу дәуірінің, Жаңа заманның философиясы, XVII-XVIII ғғ. Батыс философиясында ғылыми формада көрініс тапты. Сөйтіп, жастар мәселесін теориялық тұрғыдан зерттелу өзектілігі, дербес ғылыми концепцияның қалыптасуы XX ғасыр басына келіп, әртүрлі жастар теориясының дамуы етек алды.

«Жастар» – олар қоғамның әлеуметтік-демографиялық тобы, ол жастыққа тән сипаттамалардың жүйесі. «Жастар» термині ғалым-социолог Г.С. Абдрайымованың сөзімен айтқанда, қазіргі тарихи үдеріс аясында келешек құндылықтарын сомдайтын, жаңа қоғамның пайда болуына негіз қалайтын, ескіргенді жаңартатын, қоғамды алға жетелейтін ұлы күшті сипаттайтын ұғым [3].

Жастар – қоғамның жемісі және оны түрлендіруші күш. Бұл шындықты түсіну өскелең ұрпаққа қатысты объективті дұрыс саясаттың алғышарты болып табылады. Адам өмірге, келешегіне негіз болып табылатын қатынастар жүйесімен, өндіруші күштердің белгілі деңгейімен, мәдениетпен күнделікті кездеседі. Өмір жолының сипаты, оның бағыты, оның түрлендіруші күші көптеген мәселесі адам басынан өткен жағдайлармен анықталады. Теориялық тұрғыда әр адам өмірде рационалды өмір сүруге құқылы, олардың іске асырылуы да асырылмауы да мүмкін, кей жағдайларда ол бірте-бірте қоғамдық дамудың ыдырауына алып келеді. Бұл көп жағдайда қоғамға, тұтас мемлекетке, олардың бұл мәселе жайлы көзқарасына байланысты болады. Ал, жастардың қоғамдық саяси потенциалының болмысы мен мазмұнын қазіргі кездегі зерттеушілердің көпшілігі «өз қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне сәйкес саяси өмірге араласу» қабілеттіліктерінің жиынтығы деп қарастырады. Қызығушылық әдетте қоғамның қажеттіліктерімен сәйкес болады. Бұл кездегі потенциал құрылымын құндылықтық бағдар, бейімділік,

мақсатын таңдау мен оған жету құралдарын бағалау, мотивациялық бағдар жиынтығы деп қарайды. Жастардың қоғамдық мәдени потенциалы негізінен табиғи қажеттіліктерді, табиғи жүрісті, адам өмірінің ағынын, оның мүмкіндіктерін іске асыруды, ұрпақтық ерекшеліктерінен, «болжау моделіне» сүйене отырып ескерумен құрылу керек. Әрбір жаңа буынның потенциалын көрсету кезінде сол кездегі нақты тарихи жағдайларда қоғамның әлеуметтік және мәдени қажеттіліктерімен байланыстырып қарау қажет. Дәстүр бойынша жеке адам өмірінде белгілі дәрежеде фундаментальдық антропологиялық алғашқы түрі көрініс береді. «Жалпы адам өзінің ішкі қабілеттеріне сәйкес әлеуметтік ортаға деген әрекеттердің дамудың объективтік тенденцияларға бағынуға немесе қарсы тұруға қабілетті, яғни альтернативті шешімдер қабылдауға әкеліп соғатын себептерді дифференциялауға қабілетті» [4]. Бұдан шығатын қорытынды, жастардың әлеуметтенуі қазіргі қоғамда болып жатқан процестерден тыс жүре алмайды. Бұл процесті бір арнаға түсіру үшін жаңа мемлекеттік жастар саясатын тереңірек жетілдіру қажет. Бұл қоғамның реформалануы тұсында жас ұрпақтың нарықтық қатынасқа ерте бейімделуіне әсер етеді.

Мемлекеттік жастар саясаты елдің әлеуметтік-мәдени дамуының негізі болып табылады. Жастар саясаты өз кезегінде кез-келген елдің басты басымдығы. Өйткені, жастар саясатының өзі жастардың қоғамдағы әлеуметтік, экономикалық, саяси, құқықтық, мәдени-рухани мәртебесін сақтау, әрі қорғау шаралары жүйесі, осы тұрғыдағы мемлекеттік және қоғамдық органдардың қызметі болып табылады. Тарихқа жүгінсек, кез-келген елдің саясатында жастардың қолдауына ие бола білу аспектiсi аса мыңызды болып табылған. Бұл заңдылық әрбір елдің идеологиясына, оның ішінде жаңадан құрылып жатқан елдің де идеологиясына негіз болады. Бұған дәлел ретінде, өткен ғасырдың 30-жылдарында АҚШ-та жүргізілген Франклин Рузвельттің жастар бағдарламасын алсақ болады. Жас американдықтардың ұжымдық-патриоттық санасын ту етіп көтеріп, ұтымды жоспарланған қоғамдық жұмыстар жүйесімен елді қысылтаяң шақтан алып шықты. Жапон билеушілері де осы тектес жобаны пайдаланған болатын. Дәстүрлі жапон құндылықтары мен жапон ұлтының өзіндік ерекшеліктеріне байланысты жастар жаңа ақпараттық өркениетті қалыптастыруға жұмылдырылды [5].

Негізінен, елдің әлеуметтік-мәдени, саяси және экономикалық дамуында жастардың орны ерекше екендігін жоғарыда да айттық. Сондықтан, жастар арасындағы қызығушылықтар мен бейімділікке дұрыс бағдар ұсыну, оның еліміз үшін тиімділігін көрсету, жастарды ұлтжанды әрі білімді етіп тәрбиелеу қоғам алдындағы басты міндеттердің бірі болмақ. Жастардың білімді әрі тәрбиелі болуы олардың бойында қалыптасқан рухани, ұлттық әрі ізгілікті қасиеттерінің дәрежесіне қарай жүзеге асады. Демек, жастардың әлеуметтік және мәдени бетбұрыстары дегенде біз ондағы құндылықтар жүйесін, рухани ұстанымдар кеңістігін, әлеуметтік мінез тәсілдері мен өмірлік позицияларын айта аламыз. Жастар әлеуметтік-мәдени қатынастардың субъектісі ретінде өзінің рухани әлеміне қандайда бір мәдени дәстүр мен құндылықтарды сіңіретіні және оның қоғамның әлеуметтік-мәдени тұрғыда қайта жаңғыруында маңызды рөл атқаратындығы белгілі. Жастар белгілі бір жүйеде мемлекеттің болашағы болғандықтан, олардың жағдайы, олардың

бойына сіңірілген рухани құндылықтар, патриоттық тәрбие маңызды орын алады. Өзіндік ерекшеліктеріне қарамастан жастар әлеуметтік топтар мен таптардан тыс өмір сүрмейді, сондықтан жастар мәдениеті мәселесі қоғамдағы барлық сатыларды қамтитын барынша ауқымды мәселе болып табылады. Егер тарихқа үңілетін болсақ, жастар мәдениетін ешкім ойлап таппағандығын, оның қалыптасқан объективті алғышарттарға байланысты өзінше бір дербес феномен ретінде пайда болып, қалыптасқандығын байқауға болады. Осы орайда Рокфеллердің: «Соңғы кездері мен өте қызықты мәселемен айналысудамын – ол «жастар мәдениеті» деп аталады», [6] – деп айтқанының маңызы зор. Жастар мәдениеті – қоғамда басымдылық танытатын мәдениеттен ерекше болатын белгілі бір топтың құндылықтары мен ұстанымдары жүйесі, мінез-құлық тәсілдері мен өмірлік стиль пейзажы. «Жастар мәдениеті» ұғымы кең мағынада «жастар субмәдениеті», «жастар контрмәдениеті» феномендерін белгілейтін жинақтаушы түсінік ретінде қолданылады. Тар мағынада – қоғамның базалық мәдениеті құрамында болатын, нақты жастар құндылықтары мен мінез нормалары жүйесін дәріптейтін жекелеген, салыстырмалы когерентті мәдени кіші жүйе [7].

«Жастар мәдениеті» мәселесі туындағанда міндетті түрде жастардың дүниетанымдық мақсаттары анықталады. Дүниені тану және қабылдау арқылы жастардың дүниетанымы, өмірлік мақсаттары қалыптасады. Қазіргі кездегі жастар үшін туындап отырған өзекті мәселелердің бірі тәуелсіздікпен бірге келген әртүрлі үлгідегі мәдени және өркениеттілік құндылықтардың арасын салмақтап, соларды бойына сіңіру үрдісі болып отыр. Бүгінгі таңда, тәуелсіз Қазақстан жастарының арасында қалыптасқан дүниетанымдық ерекшеліктер тұрғысынан пікір қайшылықтары туындап отырғаны белгілі. Оның бірі, Батыстық үлгіге еліктеу арқылы, өздерін өркениет көшінен қалмауға тәрбиелейтін жастар болса, екіншілері Шығыстық үлгідегі, дәстүрлі қазақ мәдениетіне сай түсініктерді бойларына сіңіру арқылы өздерінің адами болмысын қалыптастыруға тырысатындар. Әлемдегі жаһандану процесінің қарқындауымен мәдениеттердің өзара жақындасуы заманында, болашақ ұрпақтың қандай рухани құндылықтарды, әдептілік қағидаларын ұстанатыны туралы проблеманы алға тартқанда, әрбір адам өзінің этникалық тегінен, ата-дәстүрінен, тарихи болмысынан жатсынып, өркениетке, жаңа мәдениетке, өзіндік орны болатындай ілесіп кете алмайтыны даусыз екенін ескерген жөн. Бұл үшін, әр халықтың өзінің ата-дәстүрін, тарихи қалыптасқан ахлақтық құндылықтарын сақтап, дамыта отырып мәдениетке, өркениетке ұмтылуы маңызды болмақ.

Негізінен, қоғам табиғи, әлеуметтік және мәдени жақтарынан өзін жас ұрпақ арқылы қалыптастырады. Жастар белгілі бір жүйеде мемлекеттің болашағын құрайды, сондықтан да, оның көңіл күйі, тәртібі мен хал-ахуалы қоғамдағы жалпы саяси және әлеуметтік-психологиялық жағдайдың өлшеуші барометрі ретінде танылады. Өзіндік ерекшелігіне қарамастан жастар әлеуметтік топтар мен қабаттардан тыс өмір сүрмейді, сол себепті де жастар мәселесі қоғамның басқа қабаттарына тиесілі анағұрлым кең әлеуметтік-саяси мәселелерден туындайды. Мемлекеттік жастар саясаты елдің әлеуметтік-мәдени дамуының негізі болып табылады. Жастар саясаты өз кезегінде кез-келген елдің басты басымдығы. Сондықтан, ең маңыздысы еліміздің

жастарын ұлтжандылыққа, адамгершілікке, білімділікке, өркениеттілікке тәрбиелеу әр қайсымыздың ең басты міндеттеріміздің бірі болмақ.

Қазақстандағы жастар мәселесі – отандық ғылымда әр қырынан, түрлі салаларда зерттеліп жүрген проблемалардың бірі. Кеңестік дәуірде бұл мәселе тек жастарды партиялық мүддеге сай ынталандыру мақсатында тәрбиелеген деп айтсақ қателеспейміз. Мәселе, құқықтық, саяси, психологиялық, тұрғыда белгілі бір деңгейде зерттелгенімен әлеуметтік-мәдени тұрғысынан қарастырылған еңбектер жоқтың қасы деп айтуға болады. Қайта жаңару кезінде республикалық жастардың әлеуметтік белсенділігі мен тұлғалық қасиеттеріне арналған алғашқы, бірақ некен-саяқ еңбектер жарық көрді [8].

Жастар мәселесі жайында америкалық прагматизм ұстанымы бойынша ХХ ғасырдың 70 - жылдары АҚШ Президентінің жастар ісі жөніндегі кеңесшісі С. Хесс: «Мен жастардың «жүйеге» атүсті, жауапкершіліксіз қарайтынынан қорқамын. Бұл олардың билік істеріне көп қатыспағаны салдарынан болар, бірақ, көп күттірмей олар өздері де «жүйеге» сіңісіп кетеді. Сондықтан, біз олардың қазіргі мінездері үшін емес, олар ұлтымыздың болашағы көшбасшылары болғандықтан, өзімізге тартып, түсіністікпен қарауымыз қажет», дегенін ескергеніміз жөн. Бұл дегеніміз, әрбір ұрпақтың келесі ұрпақпен байланыстылығын санатқа ала отырып, келіспеушіліктер мен қатар, кемшіліктер туралы да айтуымыз қажет екенін білдіреді. Жас ұрпақ өскен сайын алдыңғы бағалы істердің рөлі төмендеп, жаңа ұрпақтың ойлап тапқан тың идеялары қоғамда басым рөл атқара бастайды. Сондықтан, жастардың саясаттағы мәдени сауаттылығы мен жасампаздығының дұрыс жүйеде құрылуы үшін мынандай мәселелер өз шешімін орынды тауып отырса, жастардың саяси әрекетінің динамикасын, оның Қазақстан мемлекетінің қалыптасуындағы өзекті мәселелер тұрғысынан қарап әзірлеу керек. Демографиялық үрдістерді, әсіресе, жастардың саяси әлеуметтенуін қарастыру Қазақстан жастары саясатының өзіне тән ерекшелігін түсінуге көмектеседі. Саяси партиялар халықтың бүкіл тобының әлеуметтенуінде басым рөл ойнағысы және осының негізінде билік үшін күрес жүргізгісі келсе, жастардың қызығушылықтарын нақтылай түсініп, оларды заңдық негізде Парламентке ұсынып, мемлекеттік атқарушы органдардың оны орындауын қамтамасыз еткені жөн.

Сонымен бірге, жастар ұйымы өз арасында екі түрлі көзқарас бар екендігіне қармастан, олардың түрлі мақсаттарын қарағанда, шектен шықпай, Конституцияны және басқа құқықтық актілерді пайдалана отырып, наразылықтарды, келісімдерді, бейтараптанған немесе ақылмен қарсылық көрсету келісімді саясаттарын өлшеп, шешіп барып өткізулері керек. Осы мақсатқа ұйымдар арасындағы байланыстардың жаңа формалары қажет.

Тәуелсіз Қазақстан жастарының жаңа саясаты ортақ қарым-қатынасқа жаңа ұрпақтың потенциалын бағыттау, өндірілетін қоғам күштерін толық пайдалануға мүмкіндік беруі керек. Сонымен, негізгі күш қоғамның демократиялық ойына, еркін пікірге, өзінің еркін жолына байланысты жасалуы керек. Жастардың артық көретін құндылығына өздерінің жеке саяси көзқарастарын үнемі пайымдауына байланысты ар - намысымен сенімімен сайлауларға қатысу, саяси жағдайларға әсер ету құралы болып мүмкіндігінше жастардың назарын аудару керек. Мемлекеттік деңгейде жаңа белгілерді алға шығарып, оған жастардың назары аударылып жаңа идеологиялар жасалуы

керек. Осы келе жатқан жаңа буындардың қатарласуына байланысты, ұлттық әдет-ғұрыпты және салтты рухани қоғам тұрақтылығын қалыптастыру мақсатымен електен өткізіп олардың үлгілерін түсіндіріп тарату керек. Жастар саясатын тарату жолдары тек үкіметтің жұмысы болмауы керек. Оны шығару, жүзеге асыру, іске жаратуға барлық әлеуметтік институттар қатысуы керек (ең алдымен жастардың, сондай-ақ, отбасын діни орталықтау, кәсіпорын және т. б.) бұл бәріне пайдалы. Жастарға да, қоғамға да түрлі шараларды ойластыру жоспарында жастар саясатының таратылуын қарастыруға мемлекет жастардың негізгі проблемаларын шешуге нақты назар аудару керек. Елдің көздеген демократиялық өсуіне жағдай жасалып және жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру керек. Жастардың құқығын қорғау практикада дұрыс пайдаланылып, жастар қоғамы және жастарды қорғаушы күш ретінде жасөспірімдердің ойларын, құқық қорғау органдарында, тәрбие институттарында, денсаулық сақтау орындарында оның жолдарын қарастыру керек. Жастардың демалыс ортасын өркендету және емдеу, денсаулық сақтау жұмыстарының қолдану шарттарын енгізу керек. Жас ұрпақтың денсаулығына жастардың ортасына мектептерде және оқу мекемелерінде өркендейтін бірқатар жағдайларды ойластыру керек. Ұлттық қауіпсіздікті сақтау үшін жастарды өз діндеріне бой ұсындыратын Қазақстандағы топтасқан секталар саясатына ерекше бақылауға алу керек. Білім беру аймағында әртүрлі деңгейдегі қоғам жастарының жоғары және орта білім алуға жеңілдіктерін қамтамасыз етілу мәселесі де бар. Жүйелі түрде жастардың кеңінен білім алу процесі құрылымының негізгі орта мамандық және техникалық, кәсіптік білім жөніндегі пікірін анықтап, содан барып білім алу көлемі, мамандық алу мәселесі кең көлемде меңгерілмек. Ғылым саласында келешекте әлемдік жүйеге шыға алатын талапты, жас ғалымдарды қолдайтын мемлекеттік бағдарлама желісін құру керек. Бәсекелестікке төтеп беретін ғылыми өнім жасаушы жас мамандардың ғылым жасау жолында түрлі көмектер көрсетілуі керек. Қазір жастар арасында ортасында рухани мәдениет орнына, арзанқол ойын-сауық өнімдерін тұтыну жүріп, бүкіл мәдениет деңгейінің төмендеуін көрсететін қауіп-қатер жағдайы байқалады. Осыған байланысты мәңгілік мәдени құндылықтар мен бизнес арасында ақыл-оймен келсімге қол жеткізу керек. Сонда жоғары білімді мамандар саны жағынан ғана емес, сапасы жағынан да көрсеткіш деңгейі жоғары болады. Осындай жолдармен әлеуметтік, экономикалық қоғам құруға мүмкіндік беріліп, тұтастығы мен тұрақтылығы бекиді, өйткені бұл қай мемлекеттің болмасын негізгі шарты болып табылады.

Сонымен, қорытындылай келе, жастар саясаты туралы заң, келешекте жастардың әл-ауқатын жақсарту саяси іс - шараларына белсене араласу және 2030 жылға дейінгі стратегиялық іс жоспарларды жүзеге асыруға белсене атсалысуы басты жоспар болмақ. «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заң, мемлекетіміз бен жастар арасындағы өзара қарым-қатынасты жақсартатын қадам болып, Қазақстандық қоғамның демократиялануына және экономикалық даму процесіне игі ықпал тигізері даусыз.

Бүгінгі күні, Қазақстан елі үшін өзінің әлеуметтік өміріндегі рухани-моральдық құндылықтарын сақтап, жаңғыртып күшейту мәселесі әлемдік жаппай жаһандану заманында өз бет-бейнесін, ішкі әлеуеті мен қайталанбас ұлттық болмысын еш нұқсансыз әрі дамыған күйде ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп

отыру мақсатында басымдылық танытуы ең бір көкейкесті мәселелердің бірі болып отыр. Жетпіс жылдық саяси отарлау салдарынан рухани-этникалық «Мендігі» қоғамдық санадан өшіріле бастаған кезеңде, егемендігіне қол жеткізген қазақ елі, ендігі кезде шетелдермен саяси, экономикалық, мәдени қарым-қатынастар орнатып экономикалық байланысқа түсті. Бұл кезеңде де рухани моральдық құндылықтарды қалайда сақтап қалу және оны жаңғырту жолдарын іздестіру мәселесі күн тәртібінен алынбауға тиіс. Қазақстан халқы кеңес өкіметіне дейін өзінің рухани ата мұрасын, моральдық-этикалық құндылығын, әдет-ғұрып, салт-дәстүрін ислам діні және шарифат өлшемдерімен сәйкестендіріп қалыптастырғаны мәлім. Сондықтан да, бүгінгі күні халқымыздың мәдени-рухани бет-бейнесін сақтап қалу үшін жан-жаққа, басқа жұрт мәдениетіне еліктемей, оның табиғи жолмен, ғасырлар бойы қалыптасқан діни сана-сенімін, ішкі қуатын қайта жаңғырту ісіне бел байласа, болашақ жастардың бағыт-бағдары дұрыс қойылады деген пайымдамыз. Сонда ғана, жастардың болашағы айқын болары даусыз.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Назарбаев Н.Ә. Еліміздің ертеңі-сенімді қолда. // Егемен Қазақстан. – 1996. 12 қазан.
2. Ильинский И.М. Молодежь в контексте глобальных процессов развития мирового сообщества // Молодежь и общество на рубеже веков /Под науч. Ред. И.М. Ильинского. М.: Голос, 1999. – 39 с.
3. Абдрайымова Г.С. Социология молодежи. Алматы: ИД «Жибек жолы», 2008. –278 б.
4. Абдигалиева Г.К. Аксиологический дискурс в философии культуры. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук. – Алматы, 2006. –38 б.
5. Кішібеков Д. Ұлттық идея ұйыстырсын // Егемен Қазақстан. – 2005. – 5 б. – 29 маусым.
6. Левикова С.И. Молодежная субкультура. М.: ФАИР-ПРЕСС. – 2004. –607 б.
7. Бобко В.А., Левикова С.И. Современные тенденции молодежной культуры: конфликт или преемственность поколений? // Общественные науки и современность. – 1996, № 3. – 48-52 с.
8. Молдабеков Ж. Жастардың әлеуметтік белсенділігі. Алматы: «Білім», 1984. – 42 б.

In this article, the issues of political literacy and the worldview of young people were raised. It is obvious that they are the fruit of society and its transforming force. It is also known that young people can't stay away from changes in society, because their socio-political role, adaptation to new conditions or the desire for innovation are at a high level. Therefore, special attention was paid to the fact that the development of society, the formation of a confident attitude to the future are directly related to the conceptual existence of youth and youth in this society.

Keywords: youth policy, worldview, society, innovation, globalization, adaptability, interest, motivation, spirituality, socio-cultural need.

Т.Н.КАПЕСОВА

кандидат филологических наук, доцент ВАКа, Военный институт Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова, г.Алматы, Республика Казахстан

ЗНАЧЕНИЕ ПЕРЕВОДА В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ

Среди многочисленных сложных проблем, которые изучает современное языкознание, важное место занимает изучение лингвистических аспектов межязыковой речевой деятельности.

Ключевые слова: язык, перевод, виды переводов, информативный перевод, межязыковое общение.

Актуальность темы заключается в том, что перевод в своем развитии прошел несколько этапов, но в настоящее время предпочтение отдается информативному переводу, в котором особенности индивидуально-авторского стиля не так существенны. Так же с развитием информационных технологий появились компьютерные программы, для упрощения перевода, нам следует знать недостатки и преимущества этого вида перевода. Все эти изменения имеют отношение к рекламным текстам, которые по своей значимости выходят на высокое место.

Среди многочисленных сложных проблем, которые изучает современное языкознание, важное место занимает изучение лингвистических аспектов межязыковой речевой деятельности, которую называют «переводом» или «переводческой деятельностью».

С самого начала перевод выполнял важнейшую социальную функцию, делая возможным межязыковое общение людей. Распространение письменных переводов открыло людям широкий доступ к культурным достижениям других народов, сделало возможным взаимодействие и взаимообогащение литератур и культур.

Что такое «перевод» в повседневном, непрофессиональном понимании, пожалуй, объяснить не надо. Любого случая, когда текст, созданный на одном языке, перевыражается средствами другого языка, мы называем переводом. При этом термин «текст» понимается предельно широко: имеется ввиду любое устное высказывание и любое письменное произведение от инструкции к холодильнику до романа. Однако есть и ограничения: в наших рассуждениях мы будем ограничиваться только вербальными текстами на живых человеческих языках.

Если полагать, что язык — это своего рода код, т.е. произвольное обозначение предметов и явлений действительности с помощью условных знаков, то перевод можно назвать перекодированием, поскольку каждый из условных знаков заменяется при переводе знаком другой знаковой системы. Перевод — это сложное многогранное явление, отдельные аспекты которого могут быть предметом исследования разных наук. В рамках переводоведения изучаются психологические, литературоведческие, этнографические и другие стороны переводческой деятельности, а также история переводческой деятельности в той или иной стране или странах.

XXI век ставит новые задачи в информационном пространстве человечества. Благодаря массовой информации роль перевода в жизни человечества неуклонно возрастает. Сегодня переводческие связи охватывают почти все сферы человеческой деятельности. Движение информационных потоков не знает ни границ, ни времени, ни пространства. Бесконечное разнообразие современного мира передается при помощи средств

информации в ощущениях и интерпретациях многочисленных участников международного информационного процесса – журналистов, корреспондентов, комментаторов, телеоператоров. Поэтому постоянно растет значение переводческой деятельности, и вместе с ними возникают и переводческие проблемы. Обострение языковых проблем диктует поиск новых решений. Если раньше переводческая деятельность рассматривалась только в связи с переводом художественной литературы, то сегодня все более важное место — и по объему, и по социальной значимости — стали занимать переводы текстов специального характера – информационные, экономические, юридические, технические и рекламы.

Проблема заключается в том, что люди, как правило, владеют одним или двумя иностранными языками, а потребность у них может возникнуть в информации, оформленной еще на 3-10 языках. Тем более что и знание 1-2 иностранных языков в большинстве случаев не означает полного билингвизма, иностранный язык знают хуже и не в полном объеме.

Труднее всех приходится представителям так называемых «малых» языков, т. е. языков с небольшим числом носителей; им чаще других приходится уповать на переводы. Самый популярный путь носителей малых языков для выхода на международный культурный контакт — это билингвизм. Иностранный язык, на котором носители малых языков пишут научные труды и даже пьесы и романы, это обычно один из «крупных» языков с большим числом носителей: английский, немецкий, французский, испанский.

Сейчас абсолютно лидирует английский язык. В последние годы он потеснил даже родные языки шведский и датский на их родине, в Швеции и Дании. Стремление к преодолению языковых барьеров способствует сокращению числа носителей малых языков, таких, например, как фризский и фарерский в Европе, и усложняет задачу радетелей за сохранение культурного феномена малых языков.

Существенным препятствием к преодолению языковых барьеров может оказаться закрытость общества. Так, исследователи отмечают, что межязыковой контакт с российскими, китайскими, японскими учеными далеко не охватывает всех научных, технических, литературных областей; хотя и русский, и китайский, и японский языки с огромным числом носителей. Последнее десятилетие «открытости» России пока не очень изменило эту ситуацию: по-прежнему многие важные исследования русских ученых, например в области теории перевода, не переведены на английский язык.

По данным специального альманаха ЮНЕСКО «Statistical Yearbook», по количеству переводных изданий на протяжении последнего десятилетия лидирует Германия, на втором месте Испания, на третьем Россия. Но это абсолютные данные, они не учитывают количества населения, которое на это число приходится. Например, на 8-м месте сейчас находится Дания (!) с населением в 5 млн человек, таким образом, она гораздо полнее обеспечена переводной литературой, нежели Россия. В среднем переводы составляют от 14 до 20% в общей массе европейской книжной продукции. Среди языков, с которых в разных странах переводят больше всего, лидируют английский (с большим отрывом), русский и французский языки.

В разное время человечество предпринимало также попытки создания искусственного общего языка, который не был бы отягощен спецификой какой-то одной культуры. Самой удачной из таких попыток, пожалуй, следует признать создание международного искусственного языка эсперанто, который был разработан варшавским врачом Л. Л. Заменгофом в 1887 г. В настоящее время, согласно данным Всеобщей ассоциации эсперанто, этим языком владеет в мире около 8 млн человек. Но, по-видимому, именно искусственная изолированность эсперанто от культурных корней живых языков не позволила ему стать всемирным языком. Вместе с тем попытки ученых создать единую, вненациональную систему кодирования информации, подобную живым языкам или использующую принципы живых языков, не прекращаются и сегодня, но ни один из них так и не составил серьезной конкуренции переводу.

До сих пор мы обсуждали преодоление языковых барьеров как с помощью переводов, так и с помощью языков-посредников. Гораздо более сложную проблему представляет преодоление культурных барьеров. Перевод играет в этом процессе ведущую роль. Однако специфические, идущие вглубь веков различия бытовой и духовной культур не могут быть восприняты другими народами в полной мере, и возможно лишь приближенное представление о специфике чужой культуры. Более подробно речь об этом пойдет у нас в разделе «Ситуативные реалии». Здесь же ограничимся одним простым примером. Для слова «свобода» во всех языках мира есть готовое соответствие. За исключением особых случаев, когда сочетаемость или контекст подлинника подсказывает особое соответствие (например, в переводе на немецкий язык «свобода стиля» будет скорее всего «Lockerheit des Stils»), так вот, за исключением этих особых случаев, имеется однозначное соответствие: англ. freedom, нем. Freiheit и т. д. Разумеется, денотат при этом инвариантен (один и тот же). Но представители разных культур, за плечами которых разный исторический и социальный опыт, понимают свободу по-разному. Резко отличаются представления о свободе у американца, русского, немца и китайца. Например, для русского человека свобода — это в первую очередь отсутствие каких бы то ни было обязательств, возможность полностью распоряжаться собой и своим временем, отсутствие внешнего давления; для немца свобода — это прежде всего юридическая гарантированность его прав, четкая отрегулированность правового механизма, материальная обеспеченность, а русскую «свободу» он считает разгулом. А вот в чукотском языке, как отмечает М. Л. Гаспаров, вообще нет слова «свободный», есть только «сорвавшийся с цепи». Такие случаи часто ведут к недоразумениям при контактах. Если эти контакты устные, то на переводчика, помимо перевода текста, возлагается функция консультанта по межкультурной коммуникации, если же переводится письменный текст, необходимы комментарии или примечания к тексту, инициатором которых выступает переводчик. Подобную проблему составляет особое символическое толкование некоторых обычаев разных народов. Например, обычай снимать обувь перед тем, как войти в дом на Востоке, скажем в Узбекистане, считается проявлением уважения к хозяину; у большинства европейских народов такого обычая нет, и вполне прилично пройти в дом в обуви. И здесь переводчик может помочь избежать недоразумений, пояснив своим подопечным смысл

обычаев, если он гид-переводчик, или же предложив свой комментарий к письменному тексту, если описывается обычай, непонятный читателям переводного текста.

Итак, существуют реалии чужой культуры, которые лишь внешне, по признаку наличия устойчивого лексического соответствия (свобода — freedom) аналогичны реалиям других культур, и необходимы усилия переводчика, чтобы помочь разобраться в отличиях. Другую группу составляют культурные феномены, не имеющие близких аналогов в других культурах. Они-то обычно первыми и бросаются в глаза, когда речь заходит о культурных барьерах. Однако эти контрастивные реалии, как ни странно может показаться на первый взгляд, редко приводят к непониманию при контактах и нуждаются лишь в достаточно подробном пояснении. Для того чтобы понять, что такое «вендетта», «комуз», «сиртаки», «городки», «дума», необходим прежде всего минимальный контекст, раскрывающий их значение. Возьмем типичный контекст, в котором встречается упоминание о такого рода феноменах:

«Иностранцы редко проникали в дзонги Бутана, древние крепости-обители. Большинство дзонгов, огражденных постройками, имеет два двора и башню в центре, «утц». В первом дворе размещается префект области. Его называют «дзонгда», он хозяин крепости»

Как мы видим, все три культурных феномена, непривычных для русского читателя, — «дзонг», «утц» и «дзонгда» — пояснены в тексте. Это и есть способ преодоления культурного барьера, но усилия к этому прилагает автор текста, а не переводчик. Перед переводчиком в подобных случаях стоит другая задача: передать наименования этих культурных феноменов, не имеющие никаких соответствий в языке перевода, так называемые экзотизмы. Он и решает эту задачу одним из разработанных в технике перевода способом, скажем, так, как это сделано в нашем примере, т. е. с помощью межъязыковой транскрипции.

Таким образом, основным предназначением перевода является, очевидно, его ведущая роль в преодолении языковых и культурных барьеров. Частным случаем преодоления языковых барьеров, как уже отмечалось, можно считать освоение иностранных языков. В прикладной сфере методики изучения иностранных языков перевод также занимает важное место. Современные специалисты считают, что любая, даже беспереводная, методика изучения языка должна на определенном этапе включать задания по переводу письменных текстов и звучащей речи.

Перевод как деятельность, заключающаяся в перевыражении текста, имеет несколько различных вариантов. Наиболее существенный водораздел пролегает между устными и письменными видами перевода.

Перевод — одно из древнейших занятий человека. Различие языков побудило людей к этому нелегкому, но столь необходимому труду, который служил и служит целям общения и обмена духовными ценностями между народами. Слово «перевод» многозначно, и у него есть два терминологических значения, которые нас интересуют. Первое из них определяет мыслительную деятельность, процесс передачи содержания, выраженного на одном языке средствами другого языка. Второе называет результат этого процесса — текст устный или письменный. Хотя эти понятия

разные, но они представляют собой диалектическое единство, одно не мыслится без другого. Уместно также заметить, что в языкознании существует более широкое, чем перевод понятие двуязычной коммуникации. Главное место в ней занимает языковое посредничество, к которому относятся и перевод, и реферирование, и пересказ, и другие адаптированные переложения.

Нынешние наименования перевода, например, в романских языках, *traduction* (фр.), *traduccion* (исп.), *traduzione* (ит.), означения понятий «переводить» (*traduire, traducir, traduzir, tradurre*) и «переводчик» (*traducteur, traductor, tradutor, traduttore*), появились лишь в XVI веке. До этого эти значения передавались другими словами.

Итак, перевод есть перевыражение или перекодирование. Однако это перекодирование не является объективным природным процессом, его осуществляет человек. Человек обладает индивидуальностью и способностью к творчеству. Именно эти два фактора позволяют ему при перекодировании выбрать из нескольких или многих возможных вариантов перевода свой. Поэтому иногда говорят даже об эвристическом характере процесса перевода, под которым понимается прежде всего свобода выбора. В рамках переводоведения изучаются психологические, литературоведческие, этнографические и другие стороны переводческой деятельности, а также история переводческой деятельности в той или иной стране или странах. В зависимости от предмета исследования «можно выделить психологическое переводоведение (психологию перевода), литературное переводоведение (теорию художественного или литературного перевода), этнографическое переводоведение, историческое переводоведение» и т.д. Ведущее место в современном переводоведении принадлежит лингвистическому переводоведению (лингвистике перевода), изучающему перевод как лингвистическое явление. Отдельные виды переводоведения дополняют друг друга, стремясь к всестороннему описанию переводческой деятельности.

В настоящее время главная функция перевода информативная или коммуникативная, поэтому перевод - это средство обеспечить возможность общения (коммуникации) между людьми, говорящими на разных языках. Поэтому для теории перевода в настоящее время особое значение имеют данные коммуникативной лингвистики об особенностях процесса речевой коммуникации, специфике прямых и косвенных речевых актов, о соотношении выраженного и подразумеваемого смысла в высказывании и тексте, влиянии контекста и ситуации общения на понимание текста, других факторах, определяющих коммуникативное поведение человека.

Перевод в своем развитии прошел несколько этапов был перевод и дословный (в основном он затрагивал перевод библий), был и период когда авторы при переводе оригинала получали новое произведение, в настоящее же время индивидуально-авторский стиль не так существенен. Известно, что полное тождество между оригиналом и переводом невозможно. Языковое своеобразие любого текста, ориентированность его содержания на определенный языковой коллектив, обладающий лишь ему присущими «фоновыми» знаниями и культурно-историческими особенностями, не может быть с абсолютной полнотой «воссоздано» на другом языке. Отсутствие тождественности отнюдь не мешает переводу выполнять те же

коммуникативные функции, для выполнения которых был создан текст оригинала.

Искусство постижения действительности является неперенным условием творческого перевода потому, что вследствие несоизмеримости языкового материала подлинника и перевода между ними не может быть семантического тождества в выражении и, следовательно, лингвистически верный перевод невозможен, а возможна лишь интерпретация. Часто бывает, что родной язык переводчика не позволяет выразиться так широко и многозначно, как язык подлинника; переводчику при этом приходится выбрать одну из более узких семантических единиц, передающую лишь часть смысла, а для этого также требуется знать действительность, стоящую за текстом.

Современная теория перевода настойчиво подчеркивает необходимость сохранения национальной и исторической специфики оригинала. И если национальная специфика уже сама по себе исторична, то черты эпохи не всегда выступают как составная часть национальной специфики: бывают исторические явления, международные по самой своей сути, например рыцарская культура эпохи феодализма, требующая от переводчика передачи исторических реалий (костюм, оружие), особенностей этикета, психологических черт. Трудность для переводчика при передаче исторического и национального колорита возникает уже из того, что здесь перед ним не отдельные, конкретно уловимые, выделяющиеся в контексте элементы, а качество, в той или иной мере присущее всем компонентам произведения: языковому материалу, форме и содержанию. Литературное произведение исторически обусловлено и, следовательно, неповторимо, между оригиналом и переводом не может быть тождества (как между двумя дубликатами или между оригиналом и копией), поэтому невозможно сохранить полностью специфичность подлинника. Такая задача практически граничила бы с требованием дословности, натуралистического копирования социальных, исторических и локальных диалектов, в стихах вела бы к формалистическому следованию метрике оригинала, а теоретически равнялась бы тезису о непереводемости произведения.

Отношение перевода к подлиннику все же не то, что отношение отражения к объекту (искусства к действительности, самостоятельной вариации на тему — к ее конкретному литературному прототипу), в переводе нет места художественному пересозданию типических черт оригинала, домыслу; это вело бы на практике к осовремениванию и локализации, а в теории — к тезису, что перевод может быть лучше подлинника. Отношение между оригиналом и переводом — это отношение между произведением и его исполнением в другом материале, при этом константой является осуществление в другом материале не единства содержания и формы оригинала, а конкретизации этого единства в сознании воспринимающего, т. е., проще говоря, итогового впечатления, воздействия на читателя, форму оригинала также нельзя при переводе сохранить механически, можно лишь воспроизвести ее смысловую и эстетическую ценность для читателя; в интересующей нас области это означает, что невозможно сохранить при переводе все элементы оригинала, содержащие историческую и

национальную специфику, но, безусловно, следует вызвать у читателя впечатление, иллюзию исторической и национальной среды.

При переводе произведений главная задача переводчика – использовать все знание теоретических основ перевода для передачи коммуникативной функции оригинала, так как знание теоретических основ перевода и экстралингвистических реалий необходимое условие адекватности перевода.

Художественный перевод, как поэтический, так и прозаический, — искусство. Искусство – плод творчества. А творчество несовместимо с буквализмом. 21 век отграничил точность буквальную, подстрочную от точности художественной. Он понимает, что только художественная точность даёт читателю войти в круг мыслей и настроений автора, наглядно представить себе его стилевую систему во всём её своеобразии, что только художественная точность не приукрашивает и не уродует автора. Но раз перевод – искусство, ничего общего не имеющее с буквалистическим ремеслом, значит, переводчик должен быть наделён писательским даром. Искусство перевода имеет свои особенности, и всё же у писателей-переводчиков гораздо больше черт сходства с писателями оригинальными, нежели черт различия. Об этом прекрасно сказано в «Юнкерах» А.И.Куприна: «...для перевода с иностранного языка мало знать, хотя бы и отлично, этот язык, а надо ещё уметь проникать в глубокое, живое, разнообразное значение каждого слова и в таинственную власть соединения тех или других слов».

Компьютерный же перевод лишен человечности, поэтому он никогда не сможет занять главенствующее место при переводе как художественных, так и технических текстов. Нам всегда будет не хватать при этом переводе образности и полноты высказывания.

Процесс перевода творческий, а процесс перевода рекламы – вдвойне. Но переводчикам не стоит чересчур увлекаться и забывать, что: «Прав Дейл Карнеги: читателя интересует он сам. В рекламе, например, его интересует не товар и не фирма, его создавшая, а решение его проблем. Настоящий рекламист это понимает, а псевдорекламист убежден, что реклама – это поле для его “самовыражения».

Сделав выводы, мы пришли к общему выводу, что рекламный текст в силу своей специфики никогда не следует переводить дословно, так как в этом случае он может потерять смысл и силу своего воздействия. При переводе рекламных текстов на другие языки следует учитывать этические, психологические и психографические (личностные) характеристики аудитории и потребителя, специфику и культуру страны, для которой данный текст предназначен.

Для переводчика идеал – слияние с автором. Но слияние требует исканий, выдумки, находчивости, вживания, сопереживания, остроты зрения, обоняния, слуха. Раскрывая творческую индивидуальность, но так, что она не заслоняет своеобразия автора.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Ажеж К. Человек говорящий: вклад лингвистики в гуманитарные науки / пер. с фр. – изд. 2-е, стереотипное [Текст]:/ – М.: Едиториал УРСС, 2006. – 304 с.
2. Барт Р. Лингвистика текста. Новое в зарубежной лингвистике [Текст]:/ – М.: Прогресс, 1978. – Вып. VIII: Лингвистика текста. – 449с.

3. Бархударов, Л.С. Уровни языковой иерархии и перевод [Текст]:/ Л.С. Бархударов – М.: Международные отношения, 1969 – 256с.
4. Бархударов, Л.С. Языки перевод [Текст]:/ Л.С. Бархударов– М.: Международные отношения, 1975 – 350с.
5. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров, проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках: Опыт философского анализа [Текст]:/ М.М.Бахтин — М.: Искусство, 1979. — 297с.
6. Белл Р.Т. Социоллингвистика. Цели, методы, проблемы / пер. с англ. [Текст]:/ – М.: Международные отношения, 1980. – 318 с. – ISBN 5-2648-15-6
7. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Пер. с фр. Ю.Н. Караулова и др.; Под ред. и с вступ. ст. Ю.С. Степанова [Текст]:/ — М.: Прогресс, 1974. — 445 с.
8. Виноградский, А.В. Грамматический справочник английского языка [Текст]:/ А.В. Виноградский — М.: ЛНПО «Союз», 1993 – 220с.
9. Комиссаров, В.Н. Слово о переводе [Текст]:/ В.Н. Комиссаров – М.: Международные отношения, 1973– 349с.
10. Пирогова, Ю.К. Паршин П.Б. Рекламный текст, семиотика и лингвистика [Текст]:/Ю.К. Пирогова, П.Б. Паршин – М.: изд. Гребенникова 2000 — 250с.

The modern linguistics study has many complex problems, however one of the important place is occupied by the study of linguistic aspects of interlanguage speech activity, which is called "translation" or translation activities.

Key words: *language, translation, types of translations, interlanguage communication, informative translation.*

А.И. КИРИЧЕНКО

кандидат военных наук, ассоциированный профессор (доцент), НАО «Северо-Казахстанский Университет» имени М.Козыбаева
kirichenko121@mail.ru

А.С. ГОРОХОВ

магистр, НАО «Северо-Казахстанский Университет» имени М.Козыбаева
gorohovaleksey@mail.ru

М.Ю. ЗАХАРОВ

НАО «Северо-Казахстанский Университет» имени М.Козыбаева
dro_max@mail.ru

ВЗГЛЯД ПЕДАГОГА НА ОБНОВЛЕННОЕ СОДЕРЖАНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье используется взгляд современного педагога на применение критериального оценивания в Кадетском корпусе Министерства обороны Республики Казахстан, эффективность применения такого оценивания на занятиях. Анализируется цель оценивания обучения в среднем военном учебном заведении, а также ключевые аспекты реализации программы полиязычного образования. Авторами рассматривается изменение критериального оценивания в период 2016-2020 год и в настоящее время.

Ключевые слова: *методы обучения, критериальное оценивание, эффективность обучения, образовательная система Республики Казахстан.*

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

В современном Казахстане формируется новая система образования, ориентированная на стандарты мирового образовательного пространства. Данный процесс сопровождается значительными изменениями в педагогической теории и практике путем изменения традиционных взглядов, которым придерживались во время обучения самих педагогов. Качественные изменения в любой сфере нашей жизни, а тем более в образовании, невозможны без формирования нового взгляда на место и роль педагога в учебном процессе. Без осмысления со стороны педагогов, новых целей и задач в обновленном содержании и технологии обучения, использование новых форм оценивания с учетом компетентностно - ориентированного подхода к обучению могут оказаться невозможными. Поэтому педагоги необходимо подготовить к усвоению методики и содержания обновленного государственного образовательного стандарта общего среднего образования, программно-методическому обеспечению учебного процесса, изменению целей и методов педагогической деятельности.

Основные тенденции мирового развития в системе образования проявляются в:

- ускорении темпов развития общества;
- переходе к постиндустриальному, информационному обществу, с расширением масштаба межкультурного взаимодействия;
- возникновении и возрастании глобальных проблем, которые могут быть разрешены только посредством международного сотрудничества;
- демократизации общества;
- динамичном развитии экономики, росте конкуренции;
- росте значения человеческого капитала.

Оценивание уровня знаний кадетов является важнейшим компонентом любой системы образования. Основываясь именно на нем, педагог выбирает наиболее эффективные средства и методы обучения, которые позволят в максимальной степени достичь целей учебного процесса. При этом стоит отметить, что система оценивания – это особый трансформирующийся механизм, нуждающийся в постоянной адаптации под меняющуюся реальность. В нашей стране сформировался свой набор инструментов, но Казахстан, как и любое другое государство, модернизирует его, чтобы актуализировать свои подходы и синхронизировать их с лучшими мировыми практиками.

До 2016 года Казахстан был ориентирован на пятибалльную систему оценивания, которая применялась еще в СССР. Однако новые веяния в системе образования, цифровизация и прочие инновации привели к снижению ее эффективности. Среди недостатков пятибалльной системы оценивания можно выделить:

- учебные достижения кадетов сопоставляют с результатами других воспитанников Кадетского корпуса;
- кадеты и родители не понимают, по каким критериям проходит оценка учебных достижений;
- пятибалльная система не предоставляет точного отражения уровня усвоения конкретных элементов знаний, умений, навыков по различным разделам учебной программы;
- отсутствует обратная связь между педагогом и обучающимися.

Ввиду этого, внедрение критериальной системы оценивания является более эффективным инструментом системы образования Республики Казахстан.

Казахстанские педагоги в массе своей положительно отнеслись к отказу от классической системы оценивания с традиционными «неудами», «тройками», «пятерками» и к внедрению новой, поскольку на собственном опыте убедились в том, как качественно стал меняться учебный процесс.

С 2016 года образовательные учреждения перешли на соответствующую международным стандартам систему критериального оценивания знаний, в соответствии с Приказа Министерства образования и науки Республики Казахстан от 2 февраля 2016 года № 124 "Об утверждении критериев оценки организаций образования" [1].

Эта система представляет собой список конкретных критериев оценки, которые разрабатываются совместно учащимися, родителями и педагогами, вовлеченными в процесс обучения. Его цель - создать условия для грамотной оценки работы кадетов, их компетентности. Это позволяет не только использовать усвоенные алгоритмы при решении поставленных задач, но и выявлять наиболее успешных педагогов, способных мотивировать учащихся к обучению, отслеживать их личные достижения и получать объективную картину достижений военного учебного заведения.

Целью системы критериального оценивания является устранение субъективной составляющей в процессе обучения и оценки его результатов. Возникают случаи, когда педагог оценивает проблему не по правильности решения, а по субъективному недостатку ученика. Даже если задача решена полностью правильно, оценку можно занижить, указав на орфографическую ошибку. Система критериального оценивания призвана не терять интереса к процессу получения новых знаний посредством одностороннего оценивания, так как сильными сторонами такой системы являются объективность, надежность и объективность.

Важнейшими составляющими элементами данной системы образования являются:

- развитие у учащихся самооценки собственных качеств;
- устремленность на собственное интеллектуальное развитие;
- разборчивость излагаемого материала предмета;
- достоверность получаемой информации [2, с. 18].

Система оценивания в рамках военного обучения содержит использование СОР (суммативное оценивание за раздел) и СОЧ (суммативное оценивание за четверть), а также текущее формативное оценивание с нового 2020-21 учебного года. Подобная система основана на прошедшей 2016 году реформе, направленной на внедрение обновленного содержания стандартов среднего образования. Опираясь на опыт развитых стран мира, применяющих ее на практике, можно сказать, что она обладает более динамичным характером и в большей степени отвечает современным образовательным реалиям. Данная система не только изменяет функции педагога, освобождая его от контрольной роли, но и превращает в профессионала, которые дает знания и активно способствует их усвоению учащимися, а также в значительной мере стимулирует самостоятельность кадетов, повышая их мотивацию к учебе. А это, в свою очередь, ведет к появлению у учащихся

критического отношения к уровню собственных знаний, формированию учебной самодисциплины и самоконтроля.

Подобный подход дает возможность воспитанникам перестать соревноваться за оценки и сфокусироваться на получении знаний. Педагог же с появлением у него потенциала непрерывного оценивания индивидуальных знаний каждого отдельно взятого ученика приобретает способность проводить корректировку учебного процесса, делая его более гибким и ориентированным на личностные результаты учащихся, тем самым выбирая наилучший вектор обучения.

До 2020 года система оценивания знаний в Казахстане содержалась в процентном соотношении с учетом ранее использованной пятибалльной системы:

0-39% - неудовлетворительно - "2";

40-64% - удовлетворительно - "3";

65-84% - хорошо - "4";

85-100% - отлично - "5".

Тем не менее, и здесь были необходимы изменения, которые внедрены в текущий учебный 2020-2021 год. Впрочем, изменения нельзя назвать кардинальными (если не считать предложение оценивать знания учащихся по стобалльной шкале, о чем в январе текущего года заявляло Министерство образования и науки). Они, в первую очередь, коснулись частоты проведения СОРов и СОЧей, методики учета баллов, иных организационных моментов.

Так, если ранее оценку за четверть выставляли по результатам двух СОР- и одной СОЧ-работы, то в текущем учебном году количество СОР-работ в четверти сократили до одной. Однако успеваемость оценивается каждый день формативно [3].

Ежедневные оценивания будут проходить по 10-балльной шкале:

1-3 балла – «плохо»;

4-5 баллов – «удовлетворительно»;

6-7 баллов – «хорошо»;

8-10 баллов – «отлично».

Несмотря на некоторую настороженность общества по отношению к проводимым преобразованиям, очевидно, что образование Республики Казахстан движется в правильном направлении, меняя систему оценивания знаний, повышая роль ученика в образовательном процессе, корректируя задачи педагога. Ведь все это соответствует текущим мировым трендам – а они таковы, что выпускники учреждений среднего образования сегодня выходят из стен школ не просто со знаниями, но и с багажом навыков, необходимых для успешной адаптации в современном мире. Как утверждают авторы многочисленных исследований, проведенных под эгидой Организации экономического сотрудничества и развития, в необходимый минимальный набор этих навыков входят умение учащихся мыслить и критически, и стратегически, строить логические цепочки, принимать ответственные решения. То есть, во взрослую жизнь современное военное учебное заведение должно выпускать уже состоявшего человека.

Ввиду этого полагаем, что внесение корректив в существующую систему оценивания – одна из важных задач, решение которых предусмотрено государственной программой развития образования и науки на 2020-2025

годы. Внедрение критериальной системы в рамках обновленного содержания, обеспечило равное и объективное оценивание знаний кадетов вне зависимости от региона расположения и языка обучения. Тем не менее, работу в этом направлении нужно совершенствовать.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 2 февраля 2016 года № 124 «Об утверждении критериев оценки организаций образования» (с изменениями от 07.04.2020 г.). Электронный ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39460266#pos=0;4;
2. Косыбаева У. А. Критериальное оценивание — новые качества в системе образования / У. А. Косыбаева, И. С. Утебаев, А. М. Жанабай, А. К. Сатыбалдинова. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 13 (199). -129 с.;
3. Новая система оценивания: что она даст казахстанскому образованию? Электронный ресурс: <https://camonitor.kz/35496-novaya-sistema-ocenivaniya-chto-ona-dast-kazahstanskomu-obrazovaniyu.html>.

The article uses the view of a modern teacher on the use of criteria-based assessment in secondary schools of the Republic of Kazakhstan, the effectiveness of such assessment in the classroom. The purpose of the evaluation of secondary school education is analyzed, as well as the key aspects of the implementation of the multilingual education program.

Keywords: *teaching methods, criteria assessment, learning effectiveness, educational system of the Republic of Kazakhstan.*

Р.Н. ТАДЖИЕВ

Специализированный лицей №165 г.Алматы
(ruslan.1880@mail.ru)

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ И МОТИВАЦИЯ МОЛОДЕЖИ ЗАНЯТИЮ СПОРТОМ

В настоящей статье анализируется роль спорта в социализации молодежи в современном казахстанском обществе, рассматривается отношение молодежи к физической культуре и спорту, уровень их вовлеченности как особой социально-демографической группы. Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме, так как спорт является одним из важнейших социальных феноменов, который пронизывает все уровни современного социума, оказывая широкое влияние на все сферы жизнедеятельности молодежи.

В статье раскрываются проблемы того, что практическая реализация государственных программ, предусматривающих вовлечение в занятия физкультурой и спортом представителей различных групп населения, в том числе детей и молодежи, предполагает осуществление соответствующего воспитательного воздействия на данных индивидов и, в первую очередь, физическое и спортивное воспитание молодежи и подростков.

Ключевые слова: *спорт, физическая подготовка, физическая культура, актуальность, физическое воспитание, актуальность.*

Спорт - это не просто важнейший институт социализации молодежи, спорт - это стиль жизни. И при этом не имеет значения, на профессиональном или любительском уровне человек занимается им. Спорт является одним из важнейших социальных институтов, который пронизывает все уровни

современного социума, оказывая широкое влияние на все сферы жизнедеятельности молодежи. Спорт оказывает огромное влияние на национальные, деловые отношения. Формирует моду, этические ценности, образ жизни человека.

Роль спорта в жизни современного общества сводится к выполнению следующих функциональных задач: поддержание здоровья; развитие физических способностей человека; заложение основ правильного образа жизни у подрастающего поколения; укрепление обороноспособности страны; увеличение трудоспособности населения; обеспечение высококвалифицированных кадров в области спорта; определения приделов человеческих возможностей в соревновательной среде; создания имиджа государства на международной спортивной арене.

Цель физической культуры – реализовать возможности оптимального физического развития человека, всестороннег осовершенствования свойственных ему физических качеств и способностей в единстве с духовными и нравственными качествами, характеризующими общественно активную личность, обеспечить на этой основе подготовленность каждого члена общества к плодотворной трудовой и другой общественно важной деятельности. Физическая культура, как учебный предмет включает в себя воздействие на физиологическую систему организма занимающихся, совершенствование физических и морально-волевых качеств и психологической.

Сегодня перед обществом, а особенно перед учебным заведением стоит очень важная задача - не только подготовить ребёнка к самостоятельной жизни, воспитать его нравственно и физически, но и научить его быть здоровым, способствовать формированию у него осознанной потребности в здоровье, как залога будущего благополучия и успешности в жизни. В последнее десятилетие в современном обществе основной идеей является сохранение здоровья подрастающего поколения, как основополагающего фактора будущего благополучия государства. В общеобразовательной школе физическая культура является базовой областью образования. Это подтверждает анализ учебных планов отечественной и зарубежной школ, где физическая культура занимает одно из приоритетных мест. Преподавание физической культуры в школе органически включено в общую систему образования и воспитания и действует по закономерностям образования и воспитания. Вместе с тем это единственный учебный предмет, который формирует у учащихся грамотное отношение к себе, к своему телу, содействует воспитанию новых волевых и моральных качеств, необходимости укрепления здоровья и самосовершенствования. Воспитание культуры здоровья, здорового образа жизни, обучение учащихся приёмам мобилизации и релаксации, телесного и духовного самосовершенствования привели к необходимости пересмотра сложившегося содержания физического воспитания в общеобразовательных учреждениях. В свете сказанного предмет «Физическая культура» в общеобразовательной школе понимается как единство двух составных частей – ориентирующих детей и подростков в сфере физической культуры и творчески деятельностной. [1,4,6,7,8]

Физическое воспитание является многоаспектной проблемой, требующей серьезного подхода. Это проявляется в необходимости

перестройки организации физического воспитания школьников и студентов, в изменении взглядов на физкультуру, на физическое состояние. Необходимо пересмотреть методики физического воспитания.

Целью физического воспитания является формирование физической культуры личности и способности направленного использования разнообразных средств физической культуры. Выявление наиболее результативной методики преподавания физической культуры.

Одним из важных и необходимых условий успешного развития современного общества является воспитание нового, всесторонне развитого человека. Физическая культура и спорт улучшают развитие интеллектуальных процессов – внимания, точности восприятия, запоминания, воспроизведения, воображения, мышления, улучшают умственную работоспособность. Здоровые, физически развитые девушки и юноши лучше воспринимают учебный материал, меньше устают на занятиях в вузе, менее подвержены простудным заболеваниям.

Физическая культура является важнейшим средством формирования человека как личности. Занятия физическими упражнениями благотворно влияют на сознание, волю, на моральный облик, черты характера подрастающей молодежи.

Наряду с задачами всестороннего развития личности, физическое воспитание решает следующие задачи: сохранение здоровья нации является государственной задачей. Успешному ее решению способствует систематический врачебно педагогический контроль за состоянием здоровья, за динамикой физического развития, а также учет возрастных, индивидуальных и половых особенностей студентов; формирование и совершенствование двигательных навыков и умений. Целью физического воспитания молодежи является формирование физической культуры личности. Уровни физической культуры личности студентов разделяются на низкий, средний и высокий: низкий уровень физической культуры личности: отсутствие элементарных знаний в области физической культуры; низкой оценкой своих физических способностей.

Средний уровень: студенты имеют достаточные знания, умения и навыки в области физической культуры. Такие люди физкультурно-спортивной деятельностью занимаются по принуждению. Высокий уровень характеризуется упорядоченными знаниями в использовании физической культуры для всестороннего развития. Уровень физического развития и физической подготовленности может быть различным. Учащиеся активно участвуют во всех спортивно-массовых мероприятиях, проводимых на учебном заведении и в городе. С большим интересом занимаются в спортивных секциях.

Но даже при грамотном подборе самых инновационных методик преподавания физической культуры программа курса не будет отличаться успешностью, если у студентов отсутствуют элементы мотивации как минимум посещать занятия и как максимум добросовестно выполнять упражнения и следовать рекомендациям преподавателя. Наличие мотивации у студентов обеспечивает повышение эффективности физкультурно-спортивных мероприятий в стенах учебного заведения и за его пределами.

Мотивация к физической активности – это одно из специфических психологических состояний, которое направлено на достижение желаемого результата с эффектом повышения уровня физической подготовленности и трудоспособности. Повышение мотивации прямо пропорционально развитию интереса студента к физкультурно-спортивной деятельности. Оба эти процесса не происходят одновременно – это комплекс поступательных действий разного уровня сложности – от поиска информации о личной гигиене до понимания нейрофизиологических компонентов. Исследователи выделяют перечень основных типов мотивов, которые стимулируют студентов регулярно посещать занятия физической культуры и качественно выполнять упражнения [6, 7].

Оздоровительные мотивы. Угроза заболеваний и ухудшения здоровья является одним из самых весомых аргументов заняться физической культурой. Современная молодежь отдает должное доказанному факту – двигательная активность положительно влияет на организм человека и служит важным элементом в профилактике различных недугов. В перечень возможных угроз при малоактивном образе жизни входят и профессиональные заболевания, что в разы увеличивает уровень заинтересованности будущих специалистов.

Двигательно-деятельностные мотивы. Монотонность и однообразие приводит к снижению активности в любых случаях. Физический труд, выраженный в повторяющихся однотипных движениях, быстро приведет к падению трудоспособности. Безостановочная интеллектуальная деятельность в течение длительного времени приводит к снижению концентрации и внимания, что чревато ошибками в работе. Смена деятельности – причем, активный, а не пассивный отдых – представляет возможность мышечному и зрительному аппаратам улучшить эффективность работы человека, позволяет провести полноценный сеанс релаксации, необходимый для «перезагрузки» и успешного продолжения своей деятельности – умственной или физической. Стоит учесть, что занятия спортом не только полезно для сердечно-сосудистой системы и развития мышц, но и приводят к выбросу эндорфинов[8].

Соревновательно-конкурентные мотивы. Этот тип мотивации основан на целом комплексе чувств и состояний, которые свойственны человеку. Желание показать хорошие результаты в спорте мотивированными показателями самооценки, стремлением человека быть первым, обогнать соперника, страхом подвести команду, быть побежденным. Ничего нет постыдного в том, что эти ощущения так или иначе связаны с тщеславием – вся история нашего общества основана на конкуренции и соперничестве. Если результатом такого соревнования станет крепкое здоровье и развитая культура тела, то данный вид мотивацию можно считать успешным и эффективным.

Эстетические мотивы. Как известно, молодость неразрывно связана с понятиями красоты и привлекательности. Цветущая бурным цветом личная жизнь студентов побуждает следить за внешним видом, чтобы чувствовать себя комфортно в социуме и быть уверенными в себе и своих шансах на обольщение. Заниматься физическими упражнениями, которые развивают самые «выигрышные» части тела, студентов мотивирует образ совершенной

фигуры, которая служит одним из компонентов успешности в современном обществе. Благодаря таким рассуждениям в молодежной среде развивается «мода» на спорт и посещение спортзала [9].

Психолого-значимые мотивы. Понимание того, что занятия физкультурой способствуют устойчивости психики (что особенно важно для учащихся вузов), побуждает студентов уделять некоторое время двигательной активности. Тренировки не только развивают мышцы и положительно влияют на организм в целом, но и повышают настроение, нормализуют режим сна, снимают эмоциональное и умственное напряжение, служат профилактикой стресса и нервоза. Ради эмоциональной «перезагрузки» студенты борются с ленью.

Воспитательные мотивы. Самодисциплина – необходимое качество в учебном процессе. Регулярные занятия физкультурой признаны эффективным способом развития в себе таких морально-волевых качеств, как самоподготовка и самоконтроль, а так же чувства долга и патриотизм. [4, 8].

Статусные мотивы. Высокий уровень физической подготовки влияет на развитие жизнестойкости молодежи. Возникающие экстремально-личностные конфликтные ситуации, включающие в себя физическое воздействие одного человека на другого, меняют статус того, кто смог разрешить конфликт при наименьшем ущербе в положительную сторону. Желание выходить победителем «с поля боя» мотивирует студентов и молодежь в целом к усиленным тренировкам и развитию культуры своего тела.

Культурологические мотивы. Средства массовой коммуникации, социальные сети, сфера медиа стараются заложить в сознание подрастающего поколения убеждение о том, что человек, обладающий хорошей физической формой, имеет больше признания в обществе, а его физическая подготовка говорит о высоком уровне культурного развития. Реализация индивидуальных мотивов и достижение поставленных целей, удовлетворение результатом и чувство уважения к себе становятся причиной положительного эффекта на занятиях физической культурой и желанием повторить тренировку по собственной инициативе. Именно при учете мотивов студентов и их физической подготовки, личных предпочтений и потребностей, а также индивидуальных особенностей возможно сформировать естественный интерес учащихся вузов к занятиям физической культурой.

Грамотное определение преподавателем мотивационных приоритетов у студентов даст возможность сформировать систематическое посещение занятий по дисциплине «Физическая культура» с высоким уровнем эффективности выполнения заданий и упражнений в стенах учебного заведения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. С.В.Казначеев, О.В.Лапина, Ж.Ю.Боголюбова "Опыт преподавания физической культуры в нефизкультурном вузе"/Теория и практика физической культуры 2013. №8-9. С. 100-105

2. С.Н.Чернякова "Профессионально-личностные качества спортивных педагогов"/Теория и практика физической культуры//2013 июнь. №6. С50-53

3. А.М.Тихонов "Основные подходы к преподаванию физической культуры в школе в соответствии с Федеральным государственным образовательным стандартом"/Теория и практика физической культуры//2014 май. №5. С.13-15

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

4. М.В. Андрионов "Спортивная специализация как современный подход к совершенствованию физкультурного образования школьников"/Теория и практика физической культуры//2014 февраль. №02 С. 9

5. Алексеев, С.В. Физическая культура и спорт в Российской Федерации: новые вызовы современности: Монография / С.В. Алексеев, Р.Г. Гостев, Ю.Ф. Курамшин. - М.: Теор. и практ. физ. культ., 2013. - 780 с. 2. Барчуков, И.С. Физическая культура: Учебник для студентов

6. Виленский М.Я. Формирование физической культуры личности учителя в процессе его профессиональной подготовки: дис. ... д-ра пед. наук в форме науч. доклада. - М., 1990. - 84 с.

7. Окуньков Ю.В. Физическое воспитание как фактор всесторонней подготовки специалиста (на примере технических вузов): автореф. дис. ... канд. пед. наук. - М., 1975. - 16 с.

8. Бауэр В.А. Формирование интересов и потребностей к занятиям физической культурой и спортом у будущих учителей: автореф. дис. ... канд. пед. наук. - М., 1987. - 23 с.

9. Ценностно-мотивационные ориентации студентов вузов в современной России (К проблеме мониторинга качества образования): сб. статей под ред. науч. пед. проф. И.А. Зимней. - М., 2000. - 88 с.

This article analyzes the role of sports in the socialization of youth in modern Kazakh society, examines the attitude of young people to physical culture and sports, the level of their involvement as a special socio-demographic group. The article is devoted to an urgent problem today, since sport is one of the most important social phenomena that permeates all levels of modern society, exerting a wide influence on all spheres of life of young people.

The article reveals the problems of the fact that the practical implementation of state programs providing for the involvement in physical education and sports of representatives of various groups of the population, including children and youth, involves the implementation of appropriate educational impact on these individuals and, first of all, physical and sports education of youth and adolescents.

Keywords: *sport, physical training, physical culture, relevance, physical education, relevance.*

К.С.ЛОЖКИН

магистр военного дела и безопасности, Военный институт Сухопутных войск имени Сагата Нурмагамбетова, г. Алматы, Республика Казахстан
vankirson@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматриваются некоторые проблемы учебного процесса, его тенденция развития в учебных заведениях военного образования. Данная статья может быть полезна и при обучении в высших учебных заведениях гуманитарных направлений.

Ключевые слова: *образование, обучение, преподаватель, лекция.*

Особенностью современного военного образования и образования в Казахстане в целом является ее функционирование в условиях стремительного роста объёма образовательных ресурсов. На современном этапе научно-

технического прогресса, при переходе к информационному обществу, перед образовательным процессом стоит важная задача - предоставление обучаемым условий для реализации своих потенциальных возможностей в различных сферах знаний. Процессы интеграции и информатизации образования направлены на решение ряда объективных противоречий, имеющих место в настоящее время. Это противоречие между возрастающим объемом содержания обучения и ограниченным количеством учебного времени; уменьшение доли знаний, полученных в школе, относительно объема знаний полученных вне школы; частичное несоответствие содержания учебников и знаний, рожденных новой образовательной парадигмой. Процесс информатизации общего образования позволяет дополнить многообразие традиционных методик обучения новыми информационными развивающими педагогическими технологиями. С их помощью могут реализоваться педагогические ситуации, в которых деятельность обучаемых носит исследовательский, поисковый характер. Оказавшись «на передовой» научно-технического процесса, преподаватель сам имеет возможность стать разработчиком и испытателем арсенала новых средств обучения: от наброска иллюстраций к конкретному предмету до производства программного продукта, от формирования нового приема работы до создания авторской методики.

С появлением доступных компьютерных средств обучения интерес преподавателя к лекционной форме занятия заметно вырос. Не удивительно использование ПЭВМ позволило сделать лекцию более привлекательной для обучающихся. Выросла её информативная емкость, объяснение стало более красочным, наблюдение явлений и демонстрация опытов в полной мере дополнились методами моделирования. Однако, при выборе лекционной формы следует помнить тот факт, что психика учащихся еще недостаточно подготовлена к длительному выполнению одного и того же вида работы. Особенность лекции состоит в необходимости принятия мер для снижения психической нагрузки с одной стороны, и стимулирования актуализации внимания учащихся в течение длительного времени – с другой. Чтоб не возникало чрезмерного психического утомления, целесообразно планировать лекционное занятие, таким образом, чтобы в ходе его проведения неоднократно модифицировались виды учебной деятельности, пассивные формы работы сменялись активными, к примеру показа короткого отрывка по теме. [1; с.49]

Особенности организации лекции можно рекомендовать определенные подходы использования электронно-информационных средств объяснения, которые собственно и составляют идею технологии. При отборе и подготовке компьютерных материалов следует предусмотреть разбиение содержания на логически законченные модули, после отработки которых можно на непродолжительное время занять учащихся иной учебной деятельностью. Рекомендуемое количество лекционных модулей 3-5 на академический час. Ниже приводятся несколько возможных алгоритмов конструирования логических модулей. При наличии условий для «живой» экспериментальной проверки компьютерной модели явления, в лекционное занятие можно внести элемент исследования. Кроме того, это способствует формированию доверия к компьютеру, как средству обучения, снимая скепсис по поводу

«электронных фантазий программиста». Планируя смену видов учебной деятельности, рекомендуется предусмотреть введение форм работы, имеющих мониторинговый характер. Это может быть «мягкий» мониторинг в форме беседы, или очевидная проверка качества усвоения материала с помощью краткого теста или упражнения с мгновенной проверкой (самопроверкой) результата. В любом случае, преподаватель должен иметь «обратную связь», для определения готовности обучающихся к следующему этапу лекции. Внедрение в лекцию распределенного задания поможет дать оценку успешности каждого учащегося к окончанию занятия. Если выполнение письменных (графических) заданий не предлагается, можно рекомендовать оценивание учебной деятельности, опирающееся на рейтинговый принцип по результатам проводимых в ходе урока бесед. В организации преподавательской деятельности можно выделить несколько направлений использования компьютера. Самое очевидное и доступное из них – применение возможностей вычислительной машины в качестве личной типографии преподавателя. По отношению к обучаемым такое использование компьютера является опосредованным, однако для педагога владение технологиями малой полиграфии представляется существенным, поскольку значительно облегчает решение ряда организационно методических задач.

Подготовка различного рода контрольно-тестовых заданий с выводом на принтер. Накапливание дидактической базы данных. Изготовление и тиражирование печатных и графических дополнений к стандартным учебным пособиям. Как показывает опыт, для использования компьютера как средства малой педагогической полиграфии требуется минимальный программно-аппаратный ресурс. Наиболее распространенные текстовые и графические редакторы успешно работают на слабых компьютерах под управлением операционных систем старых версий. Офисное приложение «Microsoft Word» и штатный для Windows редактор изображений «Paint» могут удовлетворить большую часть запросов преподавателя. Чрезмерные формы психического напряжения часто называют запредельными. Они вызывают дезинтеграцию психической деятельности различной напряженности, что в первую очередь ведет к снижению индивидуального, свойственного человеку уровня психической работоспособности. В более выраженных формах психического напряжения утрачиваются живость и координация действий, могут проявляться непродуктивные формы поведения и другие отрицательные явления. В зависимости от преобладания возбуждательного или тормозного процесса можно выделить два типа запредельного психического напряжения - тормозной и возбудимый. Организация контроля за психическим состоянием работников необходима в связи с возможностью появления у специалистов особых психических состояний, который не являются постоянным свойством личности, но, возникая спонтанно или под влиянием внешних факторов, существенно изменяют работоспособность человека. Среди особых психических состояний необходимо выделить пароксизмальные (бурная эмоция) расстройства сознания, психогенные изменения настроения и состояния, связанные с приемом психически активных средств (стимуляторов, транквилизаторов), психотропных средств, уменьшающих чувства напряжения, тревоги, страха, алкогольных напитков. Пароксизмальные состояния - группа расстройств различного происхождения (органические

заболевания головного мозга, эпилепсия, обмороки), характеризующиеся кратковременной утратой сознания. При выраженных формах наблюдается падение человека, судорожные движения тела и конечностей. Современные средства психофизиологических исследований позволяют выявлять лиц со скрытой склонностью к пароксизмальным состояниям. Психогенные изменения и аффективные состояния (кратковременная бурная эмоция - гнев, ужас) возникают под влиянием психических воздействий. Снижение настроения и апатия могут длиться от нескольких часов до двух месяцев. Снижение настроения наблюдается при гибели близких людей, после конфликтных ситуаций. При этом появляются безразличие, вялость, общая скованность, заторможенность, затруднение переключения внимания, замедление темпа мышления. Снижение настроения сопровождается ухудшением самоконтроля и может стать причиной производственного травматизма. Под влиянием обиды, оскорбления, производственных неудач могут развиваться аффективные состояния (аффект - взрыв эмоций). В состоянии аффекта у человека наблюдается эмоциональное сужение объема сознания. При этом наблюдаются резкие движения, агрессивные и разрушительные действия. Лица, склонные к аффективным состояниям, относятся к категории лиц с повышенным риском травматизма, их не должны назначать на должности с высокой ответственностью. [2; с.208]

На ситуацию, воспринимаемую в качестве обидной, возможны следующие реакции:

- Конфликты - реакция, возникающая, если человеку приходится выбирать между двумя потребностями, которые действуют одновременно. Такая ситуация возникает, когда необходимо считаться либо с потребностями производства, либо со своей безопасностью;

- Неудовлетворенность - вид реакции, проявляющийся в виде состояния упадка агрессивности, жестокости, а иногда смирения. Например, человек болезненно пытающийся привлечь к себе внимание каким-либо способом, сопротивляется любой форме подчинения или совершает умышленные поступки, чтобы бросить вызов своему руководителю либо заслужить чье-либо одобрение;

- Поведение срыва - при повторяющихся неудачах или при чрезвычайной ситуации человек может в некотором смысле отказаться от своих целей. Он доходит до отрицания некоторых внутренних и внешних потребностей. В этом случае у него будут проявляться реакции, похожие на смирение, пассивность;

- Тревога (тревожное ожидание) - это эмоциональная реакция на опасность. Человек с трудом может определить объект или причины своего состояния. Лицо, находящееся в состоянии беспокойства, гораздо больше предрасположено к совершению ошибки или опасного поступка. Функциональная тревога может проявляться как ощущение беспомощности, неуверенности в себе, бессилия перед внешними факторами; преувеличения их угрожающего характера. Поведенческое проявление тревоги заключается в общей дезорганизации деятельности, нарушающей ее направленность;

- Страх - эмоция, возникающая в ситуациях угрозы биологическому или социальному существованию индивида и направленная на источник действительной или воображаемой опасности. Функционально страх служит

ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМ ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

предупреждением о предстоящей опасности, побуждает искать путь ее избежание. Страх варьирует в достаточно большом диапазоне оттенков (опасение, боязнь, испуг, ужас). Страх может быть временным или же, наоборот, является чертой характера человека. Страх может быть адекватным и неадекватным степени опасности (последнее - свойство трусости и робости);

- Испуг - безусловно рефлекторный «внезапный страх». Боязнь, напротив, всегда связана с осознанием опасности, возникает медленнее и дольше продолжается.

- Ужас - наиболее сильная степень проявления эффекта страха и подавления страхом рассудка. Осознание опасности может вызывать различные формы эмоциональных решений. Первая их форма - реакция страха – проявляется в оцепенении, дрожи, нецелесообразных поступках. Эта форма реакции на опасность отрицательно сказывается на деятельности. Нерезко выраженный страх может тонизировать кору головного мозга и в сочетании с процессами мышления проявляться как разумный страх в виде опасения, осторожности, осмотрительности.

- Паника - следующая форма страха. Она также отрицательно сказывается на деятельности человека. В этом случае страх достигает силы аффекта и способен навязывать стереотипы поведения (бегство, оцепенение, защитная реакция). [3; с.98]

В заключении напомним что технология при переводе с греческого (techne) означает искусство, мастерство, умение, а это не что иное, как процессы. Под процессом следует понимать определенную совокупность действий, направленных на достижение поставленной цели. Процесс должен определяться выбранной человеком стратегией и реализовываться с помощью совокупности различных средств и методов. Информация является одним из ценнейших ресурсов общества наряду с такими традиционными материальными видами ресурсов, как нефть, газ, полезные ископаемые и другими, а значит, процесс ее переработки по аналогии с процессами переработки материальных ресурсов можно воспринимать как технологию. Информационная технология – процесс, использующий совокупность методов сбора, обработки и передачи данных (первичной информации) для получения информации нового качества о состоянии объекта, процесса или явления (информационного продукта). [4; с.83]

Известно, что, применяя разные технологии к одному и тому же материальному ресурсу, можно получить разные идеи, продукты. То же самое будет справедливо и для технологии переработки информации. Например, при подготовке к занятию, каждый преподаватель в военном ВУЗе применяет свою технологию переработки первичной информации (материала, необходимого для изучения конкретной темы). Компьютеры и информационные технологии вообще – удобный инструмент, который при разумном использовании способен привнести в классное занятие элемент новизны, повысить интерес учащихся к приобретению знаний, облегчить преподавателю задачу подготовки к занятиям. К сожалению, пока зачастую роль компьютера сводится только к возможностям неоправданно дорогой пишущей машинки. Но на это есть объективные причины: не все преподаватели в достаточной степени владеют навыками работы с компьютером. И все-таки компьютер должен стать такой же неотъемлемой

частью любого кабинета, как доска и мел. Последние, кстати, в ряде учебных классов должны быть вытеснены современными средствами экранной мультимедийной и видеопроекции.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Апатова Н.В. Информационные технологии в образовании. – М.: Пресс, 2002.
2. Гузеев В.В. Образовательная технология XXI века: деятельность, ценности, успех. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2004. 110
3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования./ Под ред. Е.С. Полат. М.: Академия, 2000.
4. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспектив

The article considers some academic process issues, its development in military educational institutions. The cureent article can be useful for humanitarian subjects teaching in military institutues.

Keywords: *education, training, teacher, lecture. .*

РЕЗОЛЮЦИЯ

Международной научно-теоретической конференции на тему: «Актуальные вопросы развития военной науки»
(г. Алматы, 27 апреля 2022г.)

В Военном институте Сухопутных войск имени Сағадата Нурмағамбетова проведена международная научно-теоретическая конференция, приуроченная к 30 - летию Вооруженных Сил Республики Казахстан.

Основная цель конференции - это решение актуальных вопросов развития военной науки и образования, обобщение международного опыта по подготовке военных кадров в условиях противодействия современным вызовам и угрозам.

В работе конференции принимали участие ученые, профессорско-преподавательский состав не только высших военно-учебных заведений, но и профессорско-преподавательский состав, научные сотрудники, докторанты и магистранты ведущих ВУЗов как Республики Казахстан, так и других государств СНГ. С большим воодушевлением изъявили желание участвовать на данном мероприятии представители Дип корпуса.

Участники конференции, в ходе докладов обсудили вопросы внедрения новых образовательных технологий в процессе обучения, подготовка и повышения квалификации военных научных и научно-педагогических кадров, вопросы развития научного творчества курсантов, привития им навыков исследовательской работы.

Кроме того, на общее обсуждение были выдвинуты вопросы национальной безопасности, информационного противодействия, совершенствования военного образования, форм и методов идеологической и воспитательной работы, а также подготовки офицеров нового формата.

Деловой и открытый обмен мнениями по всем направлениям обсуждаемых тем показал, что многие затронутые в ходе конференции проблемы требуют своего дальнейшего осмысления и научного обоснования.

Участники мероприятия *считают*, что совершенствование образовательной системы, развитие военной науки, подготовка высококвалифицированных военных кадров, национальная безопасность являются первостепенными задачами;

подчеркивают важность улучшения качества преподавания и реализации квалификационных требований к выпускникам, и в этих целях систематический модернизировать учебный процесс;

придают особое внимание на: применение инновационных методов обучения и воспитания будущих защитников Отечества, повышение качества подготовки военных кадров, улучшение качества образования, так как, конкурентоспособность нации в первую очередь определяется уровнем ее образованности;

обращают внимание на развитие дальнейшего взаимодействия и обмена опытом в образовательном, научно-педагогическом, воспитательно-идеологическом направлениях подготовки будущих высококвалифицированных кадров.

Участник в ходе конференции обменялись мнениями и опытом, рассмотрели обширный спектр проблемных вопросов в подготовке военных кадров и в дальнейшем их обучении, развития военной науки, государственной безопасности, здоровья будущих офицеров.

Заслушав и обсудив доклады, участники конференции предлагают:

1. В целях улучшения качества реализации квалификационных требований к выпускникам – постоянно модернизировать учебный процесс;
2. Реализация оптимизации структуры ВУЗа с учетом целесообразности открытия новых дисциплин и специализаций;
3. При подготовке военных кадров основное усилие нужно прикладывать к обеспечению защиты информации, используемой в образовательном процессе, сохранности государственной и военной тайны;
4. Постоянно совершенствовать учебно-материальную и научно-лабораторную базы, задействованные в образовательном процессе и при подготовке военных специалистов в соответствии с квалификационными требованиями;
5. Постоянное совершенствование учебно-материальной и научно-лабораторной базы, задействованной в образовательном процессе и при подготовке военных специалистов в соответствии с квалификационными требованиями;
6. Обратить особое внимание на научный потенциал профессорско-преподавательского состава.

Участники конференции выражают искреннюю признательность личному составу научно-исследовательского отдела учебно-методического управления Военного института Сухопутных войск имени Сагадата Нурмагамбетова за организацию и проведение научно-теоретической конференции и отмечают ее актуальность, научность и высокую значимость для развития военной науки.

МАЗМҰНЫ

Б.Ш.ИБАТУЛИН Алғы сөз	3
Б.Ш.ИБАТУЛИН, В.В.ПОРТНОВ, А.Б.ИЛЬЯСОВ Актуальные вопросы развития военной науки	5
Г.Ф. ДУБОВЦЕВ Проблемные вопросы обеспечения боевой готовности и боеспособности Вооруженных Сил Казахстана в контексте современных вызовов и угроз	13
<u>СЕКЦИЯ 1</u>	
Мемлекетаралық интеграция контекстіндегі жаһандық сын-кәтерлер мен ұлттық қауіпсіздікке төнетін кәтерлер Global challenges and threats of national security in context of interstate integration Глобальные вызовы и угрозы национальной безопасности в контексте межгосударственной интеграции	
Н.З.ОСПАНОВ, М.К.НУГМАНОВ Пути совершенствования подготовки государства к обороне	23
Ж.К.БІҮІМБЕТОВ The problem of protecting people and society from information psychological threats	30
С.Н. ВЕЛИТЧЕНКО Сущность и критерии информационной войны в современном мире	35
Р.ТАНИРОВ, К.ТАНИРОВА National security risks associated with critical infrastructure	40
А.Т. БАЙСЕИТОВА, А.Р. НУРТАЗИНА О проблеме информационных войн	48
А.Ү. JUANYSHBEKOV Pakistan vector in interest of regional safety	51
В. А. КСЕНОФОНТОВ Диалектика национальной безопасности: военный аспект	58
N.МАНМУДОВ To what extent can strategic culture enhance our understanding of national security policies	68
Қ.М.БОЛЫСОВА, А.М.ДАУЛЕТОВА Ұлтаралық қақтығыстар және Қазақстанның ұлтаралық қақтығыс жолындағы жүріп өткен жолы	73
Н.Б.ОМИРОВА Бейбітшілік үшін әріптестік бағдарламасы аясындағы қазақстанның бітімгерлік миссиясы	76
З.М.САДВАҚАСОВА, О.Х.АЙМАҒАНБЕТОВА, З.Б.МАДАЛИЕВА, Г.А.КАСЕН, Э.Т.АДИЛОВА Исторический анализ использования полиграфа: его роль в профилактике экстремистской деятельности	82

СЕКЦИЯ 2

Әскери теория мен тәжірибе:

Қарулы Күштердің замануи сын-қатерлері және оларды шешу жолдары

Военная теория и практика: современные вызовы Вооруженных Сил и пути их решения

Military theory and practice: modern challenges of the Armed Forces and ways of solution

А.М.БОЛТАЕВА

Қазақстан Қарулы Күштері қатарына әскери қызметкерлерді дайындаудың психологиялық аспектілері

90

И.С.АВЕРИН

Анализ облика транспортного обеспечения армий иностранных государств

95

А.М.TALIBOV, В.А.GULIYEV

Determination of the optimal location of the logistics center in the troops

99

М.К.УМАРОВ

Развитие Вооруженных Сил Республики Казахстан на современном этапе

107

Н.З.ОСПАНОВ

пути повышения организации управления коалиционной группировкой войск при подготовке и ведении совместных боевых действий

112

Н.А.АЛТАЕВ

Применение подразделений Сухопутных Войск в войне в Сирии

117

С.К. ТЫНЫБАЕВ

Барражирующие боеприпасы: виды и перспективы применения

124

З.М.САДВАКАСОВА, С.К.КУДАЙБЕРГЕНОВА, Д.С.САРИЕВ, А.О.СУХОВ

Природа негативных эмоций и ее профилактика в психологическом сопровождении человека

129

Р.Х. МЕНЕЕВ, А.В.БОЙКО, А.Б.МУКАШЕВ

Обзор применения барражирующих боеприпасов в современных военных конфликтах

138

Н.О. МУСАБЕКОВ, Б.Ж. АЛИЕВ

Становление и развитие научно-исследовательского института вооружения и военной техники Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы

145

Г.Т.ЫСҚАҚ

Сарбаздардың жауынгерлік белсенділігіне әсер ететін факторлар

151

А.А. МҰҚАШЕВ

Әскери прокурорлар – заңдылық күзетінде

158

Р.Р.ЯФАРОВ

Психологические особенности и подходы работы с посттравматическими стрессовыми расстройствами человека

162

М.М.ДАБЫЛТАЕВА

Тұрғындардың құқық қорғау органдарына сенімі (қаңтар оқиғасы кейсінде)

166

Б.Р.АРЫСБАЕВ, Д.О.ЖҮСІПБЕК

Некоторые вопросы развития системы управления и связи бригад ПВО

169

Ш.Д.МАЛКАЕВА Гибридті соғыстар қазіргі заманның символы	173
ABDULLAH SAEED U.S. military presence in Afghanistan before withdraw an analysis of regional security in Central Asia	177
СЕКЦИЯ 3	
Қазіргі таңдағы жоғары әскери білім: даму перспективалары	
Высшее военное образование на современном этапе: перспективы развития	
Higher military education at the present stage: prospects for development	
Л.А.МИНЧЕНКО Пути активизации курсантов в учебном процессе	186
А.Қ.САРИЕВА, А.С. КОЖАХМЕТОВА Қазіргі таңдағы жоғары әскери білім берудің әдістері, нысандары және құралдары	190
Н.Е.СОПБЕК Қазіргі әскери білім мен ғылымды дамытудың кейбір мәселелері	195
Н.З.ОСПАНОВ Подготовка профессорско-преподавательского состава военных вузов Республики Казахстан к деятельности в информационно-образовательной среде ВУЗа	201
Ж.ХАЛИДОЛДА, С.Ә. БАЙСЫИҚОВ, Қ.Қ.АДИЛЬБАЕВ Әскери білім беру жүйесін жетілдіру талабы	206
А.И.НОВИНКИН, Е.Н.БУЙЛОВ, Б.А.ЛЯХ Действующая система военно-профессионального образования. Современные тенденции развития высшего военного образования в Республике Беларусь	209
Ж.Т. ЖАҒАЛОВ Арнайы тактикалық даярлық пәндерінің тыңдаушыларға білім беру кәсіби деңгейін көтеру және дамыту	214
В. Н. АЛИЕВ Перспективы компьютерных мультимедиа технологии и игровых методов обучения в военном образовании	220
А.Т.БАТЫРБАЕВА Ауылдық жерлердегі көпбалалы отбасылардан шыққан жандарға білім алуды қолжетімді ету	228
Б.И.УТЕПОВ Некоторые особенности высшего образования на современном этапе развития общества и ее Вооруженных Сил	232
З.Ж.КОЙГЕЛЬДИЕВА Ұлттық болмысты қалыптастырудағы мерзімді баспасөздің рөлі	237
Р.ТАХИРОВ, Н.АЛИЕВ Эволюция развития профессионального военного образования и строительство национальных Вооруженных Сил Азербайджанской Республики	240
А.М.АХВАНОВА Қазіргі таңдағы жоғары әскери білім: даму перспективалары	249

А.М.БОЛТАЕВА Жоғары әскери оқу орнындағы курсанттарды кәсіби қызметке іріктеу мен қарулы күштер қатарындағы психологиялық қызмет	251
А.Д.МУКАНОВА, Г.Е.ТЛЕПБЕРГЕНОВА Кіші мектеп жасындағы оқушыларының мазасыздануының теориялық негіздері	256
ZH.M.KULMAGAMBETOVA Formation of military education and higher military education at the present stage	260
Т.Т.МАҚСОТОВА Жасөспірімдердің аддиктивті мінез-құлық ерекшеліктері және оның алдын-алу шаралары	264
А.Ж.МАЛҚАЕВА Қазіргі таңдағы жоғары әскери білім: даму перспективалары	269
М.Ж.ҚОЖАМЖАРОВА, Ә.М.САЛАХАН Заманауи Қазақстандағы музыкалық мәдениеттің көрінісі	272
Г.А.КАСЫМБАЕВ Классификация перевода в современном мире	274
А.К.СУЛЕЙМЕНОВ Роль литературного наследия Габита Мусрепова для воспитания молодёжи	281
Қ.М.БОЛЫСОВА Жастар саясаты және олардың дүниетанымдық мақсаттары	285
Т.Н.КАПЕСОВА Значение перевода в настоящее время	291
А.И. КИРИЧЕНКО, А.С.ГОРОХОВ, М.Ю.ЗАХАРОВ Взгляд педагога на обновленное содержание образования	299
Р.Н. ТАДЖИЕВ Актуальные проблемы физической подготовки и мотивация молодежи занятию спортом	303
К.С.ЛОЖКИН Современные тенденции развития военного образования	308
РЕЗОЛЮЦИЯ	314

